

IN DIENST VAN DE

Spionage en contraspionage in Nederland

BVD

F R I T S H O E K S T R A

BOOM

IN DIENST VAN DE

BVD
Spionage en contraspionage in Nederland

F R I T S H O E K S T R A

B O O M - A M S T E R D A M

Foto omslag: Gerrit Schilp (Gemeentearchief Den Haag)

Omslagontwerp: Mesika Design, Hilversum

Zetwerk: Adriaan de Jonge, Amsterdam

Druk en afwerking: Hentenaar boek, Nieuwegein

© 2004 Frits Hoekstra, Lippenhuizen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

ISBN 90 8506 023 0

NUR 680

INHOUD

VOORWOORD

'Wat geheim is, moet geheim blijven' 7

HOOFDSTUK 1

'Aangespoeld wrakhout van overzee' en andere BVD'ers. De personele situatie bij de BVD in de jaren zeventig en tachtig 17

HOOFDSTUK 2

De verwarring: christenen werden communisten, activisten werden terroristen 49

HOOFDSTUK 3

Heimelijke politieke beïnvloeding en andere 'active measures' 81

HOOFDSTUK 4

De 'stammenstrijd' met justitie en de relatie met de 'zusters' 113

HOOFDSTUK 5

Project 'Mongool' en andere bijzondere operaties 151

HOOFDSTUK 6

Het Koninklijk Huis, de BVD en de 'Soltikow-papers' 177

Naschrift 187

Afkortingenlijst 189

Begrippenlijst 194

Personenregister 199

Literatuur 221

Organogram van de BVD 222

VOORWOORD

‘Wat geheim is, moet geheim blijven’

Anders dan de inlichtingen- en veiligheidsdiensten van de meeste andere landen is de Nederlandse diensten tot nu toe bespaard gebleven dat een ex-medewerker over zijn of haar belevenissen in die geheime dienst heeft geschreven. Afgezien van de officiële in overheidsopdracht geschreven *Geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst* van de hand van Dick Engelen. Met dit boek komt daaraan een einde. Toch wil ik niet in de traditie treden van auteurs als de Brit Peter Wright van ‘Spy Catcher’ of de Oost-Europese defectors (overlopers). Meestal was daarin immers sprake van een zekere rancune tegen de voormalige werkgever of was er behoefte de vuile was buiten te hangen, in de mening dat de belastingbetaler daar recht op heeft, of moesten Oost-Europese oud-inlichtingsofficieren om den brode hun verhaal boekstaven. Wat mij drijft tot publicatie is van geheel andere orde. Ik zie met veel plezier op de zestien jaren, van 1971 tot 1987, die ik in dienst van de BVD doorbracht terug. Het waren prachtige jaren.

De publiciteit werd en wordt door de BVD, sedert 29 mei 2002 AIVD genaamd, zeer geschuwd. Enerzijds is dat begrijpelijk voor een geheime dienst, anderzijds mist de dienst op die manier kansen om van de media gebruik te maken. Journalisten werden altijd gezien als natuurlijke vijanden. Ik heb juist vaak betoogd dat als er één soort burgers is waar je op basis van vertrouwelijkheid mee kunt omgaan, het journalisten zijn: zij hebben meer dan de gemiddelde Nederlander gevoel voor het belang van bronbescherming. Journalistiek en inlichtingenvergaring zijn bovendien nauw verwante activiteiten; alleen de oogmerken verschillen. Dat er goed met journalisten is samen te werken, is dan ook gebleken in de praktijk van de Inlichtingendienst Buitenland, IDB, de ‘offensieve’ geheime dienst van Nederland, die door de regering in februari 1992

feitelijk en per 1 januari 1994 formeel werd opgeheven. De IDB maakte op ruime schaal gebruik van het werk van journalisten, zoals in Moskou en andere Oost-Europese hoofdsteden geaccrediteerde correspondenten. Contacten van de BVD met journalisten waren zeer zeldzaam.

Wat over de BVD wel in de publiciteit is gekomen, zijn de missers. Benaderde informanten die vroeg of laat uit eigen beweging naar de pers liepen en een meestal karikaturaal boekje openden over de dienst. Flauwe grappen over BVD'ers als geheim agenten 007 op klompen bepaalden in grote mate het beeld dat het publiek van de dienst had. BVD'ers met gleufhoeden die door een gaatje in de krant die ze voor zich hadden opgevouwen naar burgers zaten te gluren en andere karikaturen deden opgeld.

De tijd heeft zijn werk gedaan: de koude oorlog ligt achter ons. De dreiging van het politiek gemotiveerd terrorisme, zoals van de Rote Armee Fraktion, de Brigade Rosso en het Japans Rode Leger uit de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw, doet zich niet meer voor. Dit terrorisme en ook de aanslagen van anti-apartheidsactivisten (RaRa) uit de jaren tachtig en begin negentig duiden we bij de BVD liever aan met de term 'gewelddadig politiek activisme', dit ter onderscheid van de nog steeds van tijd tot tijd opblaiende terreur van nationalistische of religieus gemotiveerde fanaten, zoals op 11 september 2001 in Washington en New York. Terroristen hebben het gemunt op de nationale of internationale rechtsorde, de politieke inrichting als zodanig. Zij willen, door de bevolking letterlijk schrik (= *terror*) aan te jagen, het normale politieke proces beïnvloeden ten gunste van hun doelen en miskennen daarmee dat proces als zodanig. Politiek gewelddadig activisme richt zijn pijlen op een bepaald aspect van de samenleving, op een bedrijf of instelling. Dat kan (steun aan) apartheid door één of meer bedrijven zijn, asielbeleid of milieuvervuiling door de industrie.

De wereldwijd opererende AL Qaeda-terroristen vormen een feitelijke reactie op de Amerikaanse hegemonie, in het bijzonder het Amerikaans optreden in islamitische landen. Dat optreden wekt vooral weerstand door de onbalans die op wereldniveau is ontstaan sedert de USA de enige supermacht zijn. Dit terrorisme heeft geen enkele relatie tot het terrorisme en gewelddadig politiek activisme in de periode waarover dit boek gaat en dat toen de BVD en andere veiligheidsdiensten bezighield.

Daarom kan of zelfs moet nu naar mijn overtuiging iets worden gezegd over de nuttige rol die de BVD in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw in de Nederlandse samenleving heeft gespeeld. Er zijn tenslotte vele miljoenen aan belastinggeld naar deze dienst gegaan, waarvan de publieke verantwoording gebrekkig is. Dat ligt in de aard van de dienst. Het ligt ook aan een chronisch gebrek aan belangstelling bij 'de politiek' voor het reilen en zeilen van de dienst. Daarop had een actief public-relationsbeleid van dienstzijde een positieve invloed kunnen hebben. Het maakt verschil of je – gegeven het feit dat je nu eenmaal een geheime dienst bent, wat vaak als dooddooener is gebruikt – op de minimaal of maximaal verantwoorde lijn gaat zitten.

Treffend is de tekst van een, overigens zeer gewaardeerde, nieuwjaarswens voor het jaar 2004 van het hoofd van de AIVD, Sybrand van Hulst, aan de oud-medewerkers. Na een verwijzing naar de kritiek die de dienst in het voorbije jaar ten deel viel, vertelt hij dat er ook belangrijke successen zijn geboekt. 'Het grote publiek moet hiervan onkundig blijven, maar dat is een consequentie van het geheime karakter van ons werk.' Geheimhouding als onafwendbaar noodlot? Mij dunkt dat juist nu de AIVD, natuurlijk gegeven de beperkingen die er zijn (zoals bescherming van bronnen en van de modus operandi) zich tot het uiterste zou moeten inspannen maximale bekendheid aan die successen te geven in het belang van de publieke beeldvorming, die de politiek zeer beïnvloedt.

Naar mijn mening kan ook de beeldvorming over de activiteiten van de BVD in 'mijn' periode – de jaren zeventig en een fors deel van de jaren tachtig van de vorige eeuw – stukken beter; dat tracht ik met dit schrijfsel te bereiken. Daarnaast is de rol van geheime diensten nogal eens een ontbrekend segment in een juiste en volledige geschiedschrijving. Er zijn diensten die zich erop toelagen om, ten behoeve van een wetenschappelijk verantwoorde geschiedschrijving, hun archieven op gezette tijden open te stellen. In Nederland is bij de opheffing van de IDB in 1994 veel historisch materiaal in de verbrandingsoven beland. Verzet hiertegen uit de kring van wetenschappelijk onderzoekers, historici en politicologen heeft erger moeten voorkomen. In het Nationaal Archief zijn pas in 2002 de archieven van het Bureau Nationale Veiligheid (1945-1946) voor onderzoekers toegankelijk geworden.

Om die reden heb ik mij begin 2000, toen de eerste gedachten over het

publiceren van ‘mijn’ BVD-tijd vorm kregen, gewend tot het toenmalig plaatsvervangend hoofd van de BVD, de heer A. (Onno) Koerten. Ik lichtte hem in over mijn plannen en beweegredenen. Vervolgens verzocht ik hem om het uiteindelijke manuscript door een medewerker van de dienst op feitelijke juistheid te laten screenen, een royaal uitgestoken hand en welgemeende poging de koninklijke weg te bewandelen, zou ik menen. De reactie van BVD-zijde was niet onverwacht, maar stelde mij toch teleur: van ook maar de geringste medewerking van de dienst zou geen sprake kunnen zijn. De dienst had geen enkele behoefte aan publiciteit, ook niet om onjuiste berichtgeving uit het verleden recht te zetten. Enige dagen na mijn bezoek aan Leidschendam kreeg ik de hierna afgedrukte brief toegestuurd, die ik maar ‘de dreigbrief’ ben gaan noemen. Die brief heeft mij toen verbaasd. Wanneer men mij bij de BVD nog een beetje had gekend – en Onno Koerten zou mij goed moeten kennen – dan had men moeten weten dat ik door zo’n brief eerder gestimuleerd dan afgeremd zou worden.

Later, op 6 november 2001, toen Koerten de dienst een halfjaar eerder had verlaten om vertegenwoordiger van de Nederlandse regering op de Antillen te worden, heb ik nog een gesprek gehad op het BVD-kantoor in Leidschendam, nu met de officiële historicus van de dienst, Dick Engelen. Via ons beider bestuurslidmaatschap van de NISA (Netherlands Intelligence Studies Association) vernam ik dat hij een opdracht van de minister van Binnenlandse Zaken zou krijgen om een boek over de dienst tijdens de koude oorlog te schrijven, feitelijk een vervolg op zijn eerdere publicatie. Engelen bleek niet op de hoogte van mijn activiteiten op dit gebied. Opnieuw stelde ik voor de handen ineen te slaan en elkaar wellicht van nut te zijn of zelfs zaken te combineren. Ik had immers de bedoeling een heel ander soort boek te schrijven dan Engelen, maar het ging wel over dezelfde periode en dus gedeeltelijk over dezelfde feiten. Door het vertrek van Koerten zou er een andere wind bij de dienst zijn gaan waaien. Koertens opvolger Th. Bot zou naar verwachting ontvankelijker zijn voor mijn voorstel. Engelen zou het intern bespreken. Nadien werd niets meer van die zijde vernomen.

In diezelfde periode vertelde een oud-collega mij dat de dienst na de gebeurtenissen op 11 september 2001 dringend om extra mankracht verlegen zat, vooral operationele mensen. Sterk gewijzigde persoonlijke

VOORWOORD

R.V. HOOFD
BINNENLANDSE
VEILIGHEIDSDIENST

Gasunie
De heer F. Hoekstra
Postbus 19
9700 MA GRONINGEN

Ref.nr. 1530108/01

Leidschendam, 18 februari 2000

Bert Frits,

Bedankt voor de uitnodiging, die ik inmiddels heb ontvangen voor het bijwonen van het debat, tevens je afscheidsreceptie op 10 maart a.s. Zoals ik onlangs al tegen je heb gezegd, ben ik helaas niet in de gelegenheid deze bijeenkomst bij te wonen.

Ik kom nog even terug op ons gesprek over je voornemen een aantal publicaties te doen over de BVD. Om te voorkomen dat je bij deze activiteiten onverhoopt bepaalde grenzen overschrijdt, het volgende.

Zoals je weet ben je als oud-medewerker van de dienst wettelijk verplicht gegevens geheim te houden waarvan je het vertrouwelijke karakter kent of redelijkerwijs moet vermoeden. Het gaat hierbij met name om de identiteit van BVD-bronnen, de werkwijze en het actuele kennisniveau van de dienst. De inhoud en de betekenis van de begrippen bronnen en werkwijze zijn op zichzelf vrij duidelijk. Bij het actuele kennisniveau gaat het om kennis over actuele bedreigingen. Hierbij dient te worden opgemerkt dat de actualiteit in dezen niet alleen wordt bepaald door de politieke of maatschappelijke actualiteit van de desbetreffende kwestie. Zaken kunnen hun actualiteit vanuit een dergelijk oogpunt al lang hebben verloren, terwijl ze voor het werk van de BVD (of MID) nog actueel zijn. Wetenschap over oude afgesloten zaken kan immers onder omstandigheden ook zicht bieden op de kennis van de dienst over actuele zaken. Een en ander is meermalen door de rechter, tot in hoogste instantie, erkend. Dat is ook de reden dat soms geen inhoudelijke reactie kan worden gegeven op eventuele onjuistheden.

Je realiseert je dat je je schuldig maakt aan een misdrijf indien dergelijke geheim te houden gegevens door jouw toedoen of schuld toch bekend zouden worden. Ik denk hierbij met name aan overtreding van artikel 98 e.v. en artikel 272 van het Wetboek van Strafrecht. Vanwege onze goede verstandhouding leek het mij goed dit nog eens schriftelijk onder je aandacht te brengen.

Frits, ik wens je een hele goede bijeenkomst toe op 10 maart en voor daarna nog een aantal arbeidzame jaren en veel gezondheid.

Onno

*De heer van der Sluis,
die op 10 maart in
het kabinet de versliff.*

omstandigheden, door het overlijden van mijn vrouw in mei 2001, maakten dat ik wel oren had naar een tijdelijk hernieuwd dienstverband, mogelijk om jonge mensen in het operationele werk op te leiden of te coachen. Daartoe door de bewuste oud-collega aangemoedigd, heb ik schriftelijk mijn diensten aan de BVD aangeboden. Men liet mij als reactie weten dat de werkwijze van de dienst in de lange tijd sedert mijn vertrek zozeer was veranderd, dat ik daar met mijn kennis en ervaring niet meer van nut zou kunnen zijn. Welnu, dan kan het schrijven over het werken bij de dienst in die oude tijd ook vast weinig of geen kwaad.

Wel heb ik in 2003 onder de Curaçaose tropenzon Onno Koerten, die mij daar buitengewoon hartelijk ontving, meegedeeld dat ik, in weerwil van zijn brief, toch aan het schrijven was geslagen. Bij die gelegenheid bleek dat Koerten persoonlijk nauwelijks minder geporteerd was voor meer openheid over de dienst dan ik. De brief was een formele stap van de dienst geweest voor de dossiervorming, ofwel 'om te kunnen aantonen dat men het heeft verboden'.

Anders dan het boek dat Dick Engelen als historicus over de BVD schreef, zijn in dienst van de BVD geschreven dissertatie, is dit geen wetenschappelijk verantwoorde geschiedschrijving: het is een persoonlijke geschiedschrijving van een aantal episodes in het bestaan van de dienst die in meer of mindere mate impact hebben gehad op de Nederlandse samenleving of delen daarvan. Aanvankelijk was ik van plan dit boek te schrijven aan de hand van interviews met oud-collega's en voormalige bronnen (agenten, informanten). Wel heb ik met enkelen van hen gesproken, maar om vele redenen wordt hun bijdrage niet herkenbaar weergegeven. Het meeste van het geschrevene is dan ook gebaseerd op eigen ervaringen en waarnemingen. Ikzelf en niemand anders is verantwoordelijk voor het onthullen van informatie uit de dienst. Het is geen doel op zich om staatsgeheimen te schenden of openbaar te maken.

Ik heb niet de intentie wie dan ook te beschadigen, maar dat alles geheim is waar geheim op staat, wens ik te bestrijden. Naar mijn mening kan alleen maar die informatie staatsgeheim zijn, waarvan het bekend worden het staatsbelang *aantoonbare* schade zou berokkenen. Verder hoop ik met deze inkijs in de werkwijze van de dienst een eind te maken aan mythevorming rond de inzet van middelen als afluisterapparatuur 'tegen' burgers van dit goede land. Aan de borreltafel wordt nog steeds

wel eens de suggestie gewekt van een ongecontroleerde almachtige geheime dienst.

Ten slotte vind ik, en heb ik altijd gevonden, dat het ook de taak van de BVD was en van de AIVD is om de regering te informeren over de werkelijkheid achter de kapitale koppen in *De Telegraaf* en andere op de publieke opwinding gerichte media. Melden dat er niets aan de hand is waar dat wel wordt gesuggereerd, is even nuttig als het geven van spannende informatie over een vreselijke dreiging. Als dat tegenwicht in de jaren zeventig na het doodschieten van de Utrechtse brigadier van politie bij een autoverhuurbedrijf door de RAF (Knut Folkerts) niet gegeven had kunnen worden door de inlichtingen die wij hadden verzameld, dan zou hier wel eens een psychotische hetze als in de Duitse Bondsrepubliek hebben kunnen ontstaan.

Natuurlijk besef ik dat ik op een aantal plaatsen in het boek onthullingen doe. Deze vormen hier en daar een bescheiden toevoeging aan of kanttekening bij de bestaande contemporaine geschiedschrijving en kunnen die wat anders kleuren of nuanceren. Dat zijn onthullingen die gebaseerd zijn op kennis die ik als ex-ambtenaar heb en die mogelijk geacht worden onder het ambtsgeheim te vallen. Nergens betreft het evenwel kennis die exclusief bij mij aanwezig is. In de meeste gevallen bezitten ook personen die niet onder de beperkingen van het ambtsgeheim vallen dezelfde informatie. Dientengevolge zou van die zijde, vaak direct betrokkenen, ook elk moment dezelfde 'onthulling' verwacht kunnen worden, wanneer zij geen andere, soms weinig verheffende motieven zouden hebben om hun mond te houden. Ik meen in die gevallen de plicht te hebben aan de juistheid van de contemporaine geschiedschrijving een bescheiden bijdrage te leveren.

Omdat ik mij baseer op mijn eigen ervaringen gedurende mijn BVD-loopbaan is het voor een goed begrip van belang die loopbaan kort te schetsen. Op 1 november 1971 trad ik in dienst bij de BVD na daarvoor bijna vijf jaar als officier bij de toenmalige Luchtmacht inlichtingendienst (LUID) gewerkt te hebben. Ik werd door een BVD-ambtenaar gevraagd bij de dienst te solliciteren. Met deze BVD'er kreeg ik in mijn luchtmachtijd te maken bij het onderzoek naar mogelijke betrokkenheid bij spionageactiviteiten van de van oorsprong Russische vriendin van een onderofficier. Deze Russin was in de vijftiger jaren tijdens een

Wereld Jeugdfestival in Moskou aan een Nederlander 'geplakt'.

Na een opleiding en stage werd ik in de zomer van 1972 geplaatst bij de sectie BOA (afdeling B, Operatiën Amsterdam). Deze sectie was gevestigd in het districts bureau van de Rijkspolitie aan de Amsterdamse Sarphatistraat. Onder de dekmantel 'Bureau Registratie' hielden wij daar kantoor in door een matglazen wand afgescheiden kamers op de tweede verdieping.

Twee jaar later, op 1 november 1974, werd ik naar de sectie BOD (afdeling B, Operatiën Dieptewerk), later omgedoopt in afdeling BSO (B, Speciale Operaties) in Den Haag overgeplaatst. Inmiddels had men een roulatieplan bedacht. Om hoofdambtenaar te kunnen worden, zou iedere operateur ook analist geweest moeten zijn en omgekeerd. Met enkele anderen heb ik mij daar hevig tegen verzet: wie geschikt was voor het ene vak hoefde dat immers niet automatisch voor het andere te zijn, en zo is het ook gebleken. In 1977 dreigde ik er toch aan te moeten geloven en werd ik een korte tijd geplaatst bij de afdeling CF, de afdeling die zich met Arabieren en Molukkers bezig hield. Ik werd 'pootchef Molukkers', maar na tijdens de nieuwjaarsreceptie de dienstleiding van het ongewenste van deze overplaatsing overtuigd te hebben, zat ik al na enkele dagen weer bij BSO.

Een paar maanden later kon ik mijn lot niet langer ontlopen en volgde ik Onno Koerten op als analist heimelijke politieke beïnvloeding bij de afdeling BC, de 'afdeling Communisme' van de politieke directie B. Ik heb het daar getroffen, want juist toen startte de campagne tegen de neutronenbom. Eind 1978 vond ik dat ik lang genoeg mijn dagen achter een bureau had gesleten en solliciteerde ik bij de IDB. In een gesprek met toenmalig hoofd BVD Pieter de Haan werd ik overgehaald van die transfer af te zien. Het was trouwens onmogelijk zonder instemming van beide diensthoofden van de ene dienst naar de andere over te stappen. Als gevolg van dat indringende gesprek met het hoofd van de dienst werd ik wel enkele maanden nadien sectorchef bij de afdeling CS (Contraspionage Satellietlanden), om daar eind 1979 opnieuw Onno Koerten op te volgen, nu als afdelingshoofd.

Het contra-inlichtingenwerk kenmerkte zich door de relatief grote inspanning die qua mankracht geleverd moest worden en het beperkte resultaat. Behalve inleven in het inhoudelijke van het werk heb ik me in die

periode veel moeite getroost mensen bij de afdeling ‘weg te regelen’ naar een andere functie, omdat ze niet goed functioneerden, en in plaats daarvan goede mensen aan te trekken. Het was en is mijn opvatting dat het verrichten van werk waar je aantoonbaar en zichtbaar voor iedereen niet goed in bent noch voor de betrokkene noch voor de organisatie goed is. Te lang werd een beleid van ‘pappen en nat houden’ gevolgd.

Per 1 oktober 1983, net toen ik vond dat die afdeling, gereorganiseerd en wel, lekker liep en wij een goed team hadden, werd ik teruggehaald naar B als hoofd BOP (B, Operatiën Politie), coördinatie en toezicht op het politieke inlichtingenwerk door de Nederlandse politie.

Vanuit die functie heb ik op 1 juni 1987 de BVD verlaten. Naast andere oorzaken was een voorname reden hiervoor dat de angst voor de politiek regeerde. Bij iedere nieuwe stap werd toestemming zo’n beetje bepaald door de vraag of Kamervragen, als die bij uitlekken zouden worden gesteld, wel te beantwoorden zouden zijn. Dat werkt verlamdend op een geheime dienst.

Aart Blom was toen hoofd van de dienst en Kees de Kloet hoofd van de directie B. Dat betekende een cumulatie van gebrek aan elan. Beide leidinggevenden legden een chronisch gebrek aan daadkracht aan de dag. De besluitvorming werd bepaald door het mijden van ieder risico. Daarmee werden operationele mogelijkheden niet alleen gefrustreerd, maar werden soms ook agenten in gevaar gebracht doordat ze op momenten dat het erop aankwam onverwacht de opdracht kregen zich afzijdig te houden of kregen ze de opdracht plotseling een buitenlandse reis te annuleren.

Toen tussen De Kloet en mij een vertrouwensbreuk ontstond over een operatie tegen de IRA die samen met de Britten werd uitgevoerd, gaf dat het laatste zetje aan mijn twijfel over de vraag of ik nog langer bij de dienst wilde blijven werken.

Nog geen jaar na mijn vertrek moest De Kloet de dienst verlaten wegens een conflict over onjuiste, althans ongepaste mededelingen aan de pers over RaRa-activist René Roemersma, tegen wie het Amsterdamse Openbaar Ministerie vervolging had ingesteld. Roemersma was een van de Rara-activisten die verantwoordelijk werden gehouden voor de herhaalde vernielingen aan Shell-stations en de brandstichtingen die enkele Makro-vestigingen in de as legden.

Naast Kees de Kloet was Luc Leijendekker plaatsvervangend hoofd van B geworden. Hem kende ik nog uit mijn eerste jaren bij de afdeling BOA (B-Operatiën Amsterdam); geen goede herinneringen. Daarnaast was hij mijn voorganger geweest bij BOP, en ik had daar een situatie aange troffen die zijn promotie tot PHB volstrekt onbegrijpelijk maakte. Die omstandigheden waren aanleiding op dat moment de dienst te verlaten, maar waren er niet de echte oorzaak van. Dat was veeleer dat ik mij niet senang voelde bij de gedachte tot mijn zestigste dezelfde werkgever te houden en de vrees dat ik, wanneer ik hoger op de ambtelijke BVD-ladder zou stijgen, nog meer met politieke afwegingen en nog minder met het echte werk te maken zou krijgen. Dat vond ik geen aantrekkelijk perspectief.

Ik vertrok naar mijn geboortegrond in Noord-Nederland, Fryslân, om mij bij de N.v. Nederlandse Gasunie in Groningen te wijden aan de beveiliging van de nationale gasvoorziening en later tevens aan het facilitair management. Nadat anderhalf jaar later mr. A. Docters van Leeuwen was aangetreden als hoofd van de dienst, is hij op een dag bij mij in Groningen op bezoek geweest. De vraag hoe het mij vergaan zou zijn als ik het tot de komst van dit diensthoofd, van geheel ander signatuur dan zijn voorgangers, had volgehouden, is lastig te beantwoorden.

De zestien jaren bij de BVD beschouw ik desondanks als de mooiste in mijn werkzaam leven. Ik betreur het dat over het fantastische werk van deze dienst zo weinig bekend is. Vandaar dit geschrift.

HOOFDSTUK 1

'Aangespoeld wrakhout van overzee' en andere BVD'ers. De personele situatie bij de BVD in de jaren zeventig en tachtig.

'En dan is er in de jaren vijftig en zestig ook nogal wat wrakhout van overzee aangespoeld.' J.S. Sinninghe Damsté's woorden galmden in 1971 nog na. In de jaren 1961 tot 1967 was hij hoofd van de BVD geweest. Bij een bepaalde gelegenheid, misschien een nieuwjaarspeech of zijn afscheid, had hij een overzicht gegeven van de personele opbouw van zijn dienst. In de eerste plaats betrof het mensen die zich al tijdens de Tweede Wereldoorlog hadden gemanifesteerd als inlichtingenman of -vrouw, aangevuld met andere verzetsmensen en gespotte talenten uit de politie en de krijgsmacht. Zij vormden na de oorlog aanvankelijk het BNV, het Bureau Nationale Veiligheid, en gingen via de CVD, de Centrale Veiligheidsdienst, geruisloos over naar de BVD. Die Binnenlandse Veiligheidsdienst was ingesteld per vertrouwelijk Koninklijk Besluit van 8 augustus 1949.*

Met het 'wrakhout van overzee' zou Sinninghe Damsté hebben verwezen naar het vrij grote contingent BVD-medewerkers met een Indische achtergrond. Oud-Indische ambtenaren waren vooral rijk vertegenwoordigd in administratieve functies. Sinninghe Damsté was advocaat te Soerabaya geweest en meende waarschijnlijk daarom zich deze kwalificatie te kunnen permitteren. Maar de tenen van deze mensen waren door de kwalificatie 'wrakhout' zo gevoelig geraakt, dat zij in november 1971 nog pijn deden. Tijdens de stage, waarbij ook kennisgemaakt werd met de administratieve afdelingen, werd het verhaal meermalen opgedist.

Sinninghe Damsté mocht zich dan ook niet verheugen in een al te grote populariteit bij de BVD'ers. Dat bleek bijvoorbeeld bij zijn afscheid.

*Zie voor een uitvoerige beschrijving van het ontstaan van de BVD: D. Engelen, *Geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst*, Den Haag 1995.

Zoals te doen gebruikelijk werd bij het personeel geld ingezameld voor een afscheidscadeau. Gesondeerd was dat het scheidend hoofd een Perzisch tapijt als geschenk wenste. Het ingezamelde geld liet echter niet meer toe dan de aanschaf van een bescheiden tafellopertje, waarna hoger gesalarieerde hoofdamttenaren gemaand werden extra te betalen. Ook werd de operationele kas, de geheime fondsen, nog aangesproken om zo toch een passend cadeau van een afmeting die bij een tapijt hoorde, te kunnen aanbieden.

Nieuwe generatie

Behalve de collega's die zich nog steeds bedienden van namen die zij tijdens de bezettingsjaren 1940-1945 als alias hadden gebruikt, als KP'er of anderszins, was er ook een kleiner aantal lieden uit het verzet binnen de dienst werkzaam die na de oorlog in het geregelde maatschappelijk bestel hun draai niet meer hadden kunnen vinden. Mijn vader noemde het anders: 'Mensen die nergens meer voor deugden in de naoorlogse samenleving omdat ze behalve hun verzetsachtergrond niets voorstelden en niets konden.' (Dat beeld van de BVD'er leidde er dan ook toe dat hij weinig op had met de werkkring van zijn jongste zoon.) Vooral bij de volgploeg, afdeling E XIII geheten, en de researchgroep E IX, waar veiligheidsonderzoeken naar personen werden uitgevoerd, kon je enkelen van dit type aantreffen.

En dan waren er nog degenen die spottend werden aangeduid met 'Verzet '44-'45': ambtenaren die omstreeks of na Dolle Dinsdag in september 1944 tot de conclusie waren gekomen dat de oorlogskansen definitief in het voordeel van de geallieerden waren gekeerd, en het dus tijd werd hun loyaliteit aan anti-Duitse krachten, tot dan zorgvuldig verhoud, tot uiting te laten komen. Opportunisten noemt men hen ook wel.

Zodra in 1967 drs. Andries Kuipers als hoofd van de dienst aantrad als opvolger van Sinninghe Damsté, werd begonnen met het werven van een nieuwe generatie BVD'ers. Mensen met een behoorlijke opleiding, die na het naderend vertrek van de eerste generatie de taken zouden kunnen voortzetten. JIMS werden zij aanvankelijk genoemd, jonge intelligente medewerkers. Later heetten zij stagiaires, een aanduiding die deze

groep ook na hun stage- of opleidingsperiode nog een poos met zich meedroeg.

Aanvankelijk werden deze medewerkers geworven bij de vertrouwde adressen – leger en politie – maar al in het begin van de jaren zeventig werd voorzichtig begonnen met het plaatsen van advertenties met vacatures in landelijke bladen. De JIMS of stagiaires waren veelal gesjeesde studenten; lieden die wegens de te geringe voortgang van hun studie hun dienstplicht waren gaan vervullen, meestal met het goede voornemen hun studie later te hervatten.

Wanneer zij dan tijdens die militaire-dienstperiode gescout werden om bij de BVD te komen werken, werden zij bij de dienst in de gelegenheid gesteld als extraneus alsnog een universitaire studie af te ronden. Degenen die evenwel in het operationele werk terechtkwamen, agenten gingen werven en runnen, kwamen daar meestal niet meer aan toe vanwege de onregelmatigheid van hun werk.

Ook de tot mei 2001 als plaatsvervangend hoofd van de dienst – aangeduid met PHBVD – optredende Onno Koerten behoorde tot die laatste categorie, zij het dat hij voorzover bekend nooit een universiteit van binnen heeft gezien. Hij kwam in 1969/70 op een nogal singuliere wijze bij de BVD terecht. Na zijn middelbare school en militaire diensttijd besloot deze zoon van een in Oegstgeest gestationeerde rijkspolitieman dat het interessant en misschien wel avontuurlijk was om bij de geheime dienst, de BVD, te gaan werken. Hij toog dus naar het gebouw aan de Haagse Kennedylaan 25, belde aan en vroeg simpelweg of het mogelijk was hier een aanstelling te krijgen. Het antecedentenonderzoek bracht geen enkel bezwaar aan het licht, evenmin als het onderzoek bij de Rijks Psychologische Dienst.

Bij deze laatste dienst was een zekere mejuffrouw Prick belast met onderzoeken ten behoeve van de BVD. Deze bijzondere dame, psychologe, staat in het geheugen van een hele generatie BVD'ers gegrift. Zij was een soort Cerberus waar je voorbij moest om bij de bewaker van de democratische rechtsorde en veiligheid van de staat in dienst te mogen treden.

Lang is de BVD royaal bevolkt geweest met 'net niet academici', mensen die om uiteenlopende redenen geen graad aan een universiteit hadden gehaald, maar bij wie de RPD, de eerdergenoemde Rijks Psychologische Dienst, wel een 'academisch niveau' vastgesteld had.

Toen in 1989 mr. dr. Arthur Docters van Leeuwen als hoofd van de dienst aantrad, ergerde hij zich zeer aan deze overbevolking van gesjeesde studenten en besloot hij voor beleidsfuncties voortaan nog uitsluitend echte academici te werven.

Organisatie van de BVD

Met behulp van een extern organisatieadviesbureau heeft Docters van Leeuwen de BVD eind jaren tachtig drastisch gereorganiseerd. Inmiddels is ook deze reorganisatie door de tijd ingehaald. Onder een nieuwe wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, die per 29 mei 2002 van kracht werd, zijn de taken van de BVD uitgebreid met de oude 'offensieve' inlichtingentaak van de IDB, de Inlichtingendienst Buitenland, die in 1992 door premier Lubbers nogal plotseling werd opgedoekt. De dienst waarover het hier gaat is die van vóór deze beide reorganisaties, ook wel aangeduid als de 'oude BVD'.

In de jaren zestig en begin jaren zeventig was de dienst georganiseerd in afdelingen die zelf weer waren opgedeeld in secties. Bij het aantreden van de gewezen belastinginspecteur mr. Pieter de Haan als hoofd van de dienst in 1977 waren afdelingen directies dan wel hoofdafdelingen geworden en de voormalige secties afdelingen. Een inflatie van functies was hiervan het gevolg: sectiechefs werden afdelingshoofden, afdelingshoofden werden directeuren. Het hoofd van de dienst, HBVD, werd een heuse directeur-generaal. De in dit boek besproken organisatie is die van na deze inflatoire maatregelen.

Directies B en C

De kerntaken van de dienst werden uitgevoerd door de directies B en C. Bij B ging het voornamelijk om de binnenlandse dreiging, bij C om de externe dreiging: buitenlands terrorisme, onder meer van Palestijnse origine (maar door toeval en wat oneigenlijk ook de Molukse zaken), en spionage, voornamelijk door de toenmalige Warschaupactlanden. B had dus als werkterrein het politiek extremisme, van links tot rechts. Er wa-

ren twee grote analyseafdelingen: BC en BF, voordien als secties BCP en BFA geheten.

BC hield zich bezig met het communisme in al zijn verschijningsvormen; BF – waarvan de F is afgeleid van de term ‘Frontorganisaties’ – hield zich bezig met alle niet-communistische organisaties waarvan vermoed werd dat zij een bedreiging van de democratische rechtsorde zouden kunnen vormen. Antimilitarisme, kraakbeweging, maar ook het studentenprotest tegen de collegegeldverhoging onder onderwijsminister Veringa was destijds onderwerp van aandacht. Er was korte tijd zelfs een operationele sectie, BOI, die zich specifiek toelegde op het runnen van informanten in de studentenwereld. De I van deze afdelingsnaam stond oorspronkelijk voor Industrie. In de jaren vijftig en zestig had de BVD een netwerk van informanten in wat vitale industrieën werden geacht. Zij informeerden als ware verklikkers over de mogelijk antidemocratische gezindheid die zij bij collega’s meenden waar te nemen. Deze naar McCarthyisme neigende praktijk werd aan het eind van de jaren zestig gelukkig geheel verlaten. De I heette nu te staan voor ‘Intellectuelen’. De Maagdenhuisbezetting in 1969 had voor het eerst een brug geslagen tussen de arbeiderspartij CPN en het studentenprotest, en dat vrij letterlijk, want het waren CPN’ers die via een geïmproviseerde brug tussen twee gebouwen de Maagdenhuisbezitters bevoorraadden.

Met progressieve studenten wist de BVD zich aanvankelijk geen raad. Niet alleen bekeerden studenten zich openlijk tot het gedachtegoed van de CPN, maar er ontstonden tal van maoïstische groepjes. Zelfs de NCSV, de Nederlands Christelijke Studenten Vereniging, flirtte met de DDR, en prominente NCSV’ers droegen bij aan de vorming van het Comité Erkennen DDR. In de tijd van het protest tegen de voorgestelde collegegeldverhoging door minister Veringa was voor de BVD het studentenprotest uit de jaren zestig na de Maagdenhuisbezetting gelijk geworden aan communistische agitatie. Enkele gesprekspartners – een eufemisme voor informanten van de BVD uit deze periode – hebben het later zeer ver gebracht in politiek en bestuur. Eén werd zelfs minister, maar niet nadat hij er met succes op had gestaan dat alle sporen van zijn verleden als BVD-informant grondig uit de archieven werden gewist.

Het feit dat tot ruim over de eerste helft van de jaren zeventig het volgen van de ‘aanjagers’ van de democratisering van het hoger onderwijs

heeft kunnen voortbestaan, is misschien wel exemplarisch voor de gebrekkige leiding die aan de dienst werd gegeven. Of in ieder geval een blijk van het gebrekkig vermogen tijdig en adequaat op veranderde maatschappelijke en politieke opvattingen te reageren. In de loop van dit boek zullen hiervan verschillende voorbeelden de revue passeren. Er werd met meestal vrij grote vertraging gereageerd op veranderingen in de maatschappelijke en politieke werkelijkheid. Ook de afstandelijke houding van de politieke leiding van het departement droeg hier lange tijd aan bij. Er werd bijvoorbeeld bij herhaling gedurende jaren informatie verzameld waar niemand op zat te wachten. Zo was er één ambtenaar, Henk Bootsma, werkzaam bij BFA, die er zijn levenswerk van had gemaakt het ‘studentenprotest’ gedetailleerd in kaart te brengen, en dat laatste in de meest letterlijke zin van het woord. De informatie over de studentenorganisaties werd onvoldoende relevant geacht om in het sedert 1974 geautomatiseerde persoonskaartenbestand op te nemen. Daarom hield Henk er zijn eigen ouderwetse cartotheek op na. Uit nieuwsgierigheid neusde ik daar eens in rond en kwam heel wat klasgenoten van het Gereformeerd Gymnasium in Leeuwarden tegen. Henk Bootsma meende dat deze studenten de latere leidinggevendenden in onze samenleving zouden worden, en dat het dan goed was te weten ‘uit welk politiek hout dat volk gesneden was’. Ongehinderd, hoewel in zijn nadagen met enige meewarigheid aanschouwd, kon Bootsma gesalarieerd en wel jarenlang zijn hobby bedrijven. Ook toen in 1974 BOI opgeheven was en er geen operationele informatie meer geleverd werd, ging Henk nog enkele jaren onverdroten door met het lezen van allerlei studentenblaadjes, almanakken en universitaire jaarboekjes om zijn bestand op peil te houden. Na zijn pensionering, eind jaren zeventig, is de inhoud van de legendarisch geworden ‘kast van Henk’ in een verbrandingsoven beland en Henk in een bungalow in de Gelderse Achterhoek. Intellectueel Nederland, voorzover het in de jaren zeventig de universiteiten bevolkte, kan gerust zijn.

Aan de analysekant kende B verder nog de afdeling BPO, de voortzetting van de oude sectie van die naam, die zich bezighield met het bestuderen van heimelijke politieke beïnvloeding en overige politiek getinte activiteiten van buitenlandse inlichtingendiensten. Als afdeling werd dit later omgedoopt tot BSO, B Speciale Operaties – een samenvoeging van

BPO en de operationele sectie BOD, B Operatiën Dieptewerk. Hier werd onder andere het project Mongool bestierd, een cluster van operaties gericht op het Chinees georiënteerde communisme, dat in de dagen van Mao Tse-toeng in links Nederland talrijke aanhangers kende. Op het project Mongool zal verder in dit boek dieper worden ingegaan. Maar ook heuse dubbeloperaties op Oost-Europese inlichtingendiensten werden hier geleid, vooral op die van de DDR. Uit buitenlandse casus was afgeleid dat juist die dienst onder meer door de taalverwantschap in staat zou zijn met zogenoemde ‘Perspektiv-agente’ te infiltreren in de Nederlandse samenleving en het bestuur, maar ook de vakbeweging. Met Perspektiv-agente werden personen aangeduid die zijn geworven door een Oost-Europese, bij ons voornamelijk Oost-Duitse inlichtingendienst, zonder dat zij op dat moment informatie of andere diensten konden leveren. Door hun opleiding en achtergrond werden zij in staat geacht en gestimuleerd in een niet al te verre toekomst een maatschappelijke positie te verwerven waarin zij over belangwekkende informatie zouden kunnen beschikken of invloed zouden kunnen uitoefenen. B vond dat contra-spionage weliswaar het werkerrein van de directie C was, maar waar het politiek gemotiveerde spionage betrof of inlichtingenactiviteiten in of tegen politieke organisaties, werd dit tot de taak van B gerekend. Zelfs ‘Philby-achtige’ casus werden niet voor onmogelijk gehouden. Philby en onder meer ook Burgess, Maclean en Blunt waren Britten die jarenlang op hoge posities – wat Philby betreft zelfs binnen de inlichtingendienst – hadden gespioneerd voor de Russen nadat zij in hun studiejaren sympathie voor het communisme hadden opgevat. Op basis van die ideologische overtuiging waren zij al jong gerekruteerd. Op de Perspektivagente zal later uitvoerig worden ingegaan, bij het bespreken van de gevolgen van het tiende Wereldjeugdfestival in 1973 in Oost-Berlijn (hoofdstuk 3). Later was ook de VND, de Vereniging Nederland DDR, om die reden onderwerp van uitvoerige aandacht van de dienst. Daarnaast werd rekening gehouden met de door trotskisten expliciet aangehangen, maar ook door de CPN gepraktiseerde ‘intredepolitiek’. Er waren sterke aanwijzingen voor het ontstaan of bestaan van communistische cellen in democratische partijen, vooral PSP en PvdA.

Op dezelfde gronden was dat ook het geval met de vakbeweging. Met de top van het NVV en later de FNV was de BVD decennia lang in het ge-

heim in contact. Het poldermodel *avant la lettre*, want behalve de min of meer conspiratieve relatie met de vakbeweging was er ook een informele relatie met de belangrijkste Nederlandse bedrijven. In de geheime 'Jachtclub' werden ongeveer eens per kwartaal bijeenkomsten gehouden van één of enkele hoge ambtenaren van de BVD met vertegenwoordigers (in het algemeen de eindverantwoordelijken voor de beveiliging) van KLM, Philips, DSM, De Nederlandsche Bank, ABN/AMRO, Nedlloyd, Shell en Esso. Deze niet-genotuleerde bijeenkomsten waren 'bijpraatsessies', begeleid door een goede maaltijd, die het netwerk instandhielden. Met de vakbeweging heette de relatie in beider belang te zijn. Met name het NVV vreesde immers door kaderleden met communistische sympathieën misbruikt te kunnen worden. De grootste vrees was dat het fenomeen 'politieke staking' op die wijze binnen de vakbeweging zou wortel-schieten. In de relatie van de BVD met NVV/FNV was zodoende niet sprake van eenrichtingverkeer.

Begin jaren tachtig werd de directie B uitgebreid met de afdeling, later zelfs hoofdafdeling BT. De T stond voor terrorisme. Deze afdeling hield zich als analyseafdeling met gewelddadig activisme bezig, maar ook met nationalistisch en/of religieus gemotiveerd activisme in de allochtone gemeenschappen, vooral de Turkse en de Marokkaanse. Ook de steunpunten in Nederland voor de strijd van de IRA vielen onder het aandachtsgebied van deze afdeling, evenals wat over was van steun aan de RAF, het ideologisch-gewelddadige deel van de kraakbeweging, antimilitaristen en de gewelddadige anti-apartheidsactivisten die zich onder de noemer RaRa (= Radicale anti-Racistische actie) hadden verenigd. Aan hen werden ook de latere aanslagen op BASF in Arnhem, op het ministerie van Justitie en de woning van Aad Kosto toegerekend.

BSO (B Speciale Operaties) was een bijzonder fenomeen binnen de directie B. Hier zaten operationele medewerkers en analysemedewerkers binnen één afdeling, een bij B nogal gesloten kleine gemeenschap. De directie B kende tot in de jaren tachtig een strikte scheiding tussen analisten, die informatie verwerkten die werd aangeleverd door case-workers. De laatsten waren een tegenhanger van de echte operationele medewerkers, de runners van agenten en informanten. Lang werd volgehouden dat bewerkers of analisten van materiaal niet mochten weten wie de bronnen waren, maar dat werd hand over hand een nogal onwezenlijke

situatie, een farce. Een beetje intelligente analist haalde de bron er zo uit, en wegens de ridicule ‘scheiding der machten’ werden zij daar ook feitelijk toe uitgedaagd.

De operationele afdelingen van B waren, naast de operationele poot van BSO: BOA-B Operatiën Amsterdam, en BOP-B Operatiën Politie, waar contact werd onderhouden met de politie-inlichtingendiensten. Daarnaast werden hier ook tal van operaties, die het lokale belang overstegen, door runners van de dienst geleid. Tussen de operationele en werkende afdelingen fungeerde het bureau BVO (B-verwerking Operaties), later BV, als ‘zeef’. Hier werden de vruchten van de operationele arbeid in het veld zodanig bewerkt dat op het eerste, en zo mogelijk ook tweede gezicht, de bron van de informatie niet uit de rapportage af te leiden viel. In 1984 werden de contactambtenaren – runners – van BOP naar het werkmodel van C gekoppeld aan analyseafdelingen. Dat betekende dat de ‘firewall’ tussen operationele en analyserende afdelingen werd geslecht, waardoor de operationele medewerkers ook over het inzetten van hun agenten met analisten, konden overleggen. Daarnaast bleven contactambtenaren voor politieregio’s aanspreekpunt. In 1987 (na mijn vertrek) werd de afdeling BOP zelfs opgeheven, maar in de door Docters van Leeuwen gevormde projectorganisatie werd hierop teruggekomen door het starten van project ‘Hermanad’, onder verantwoordelijkheid van oud-commissaris van politie Nico van Helten.

De directie C hield zich bezig met de bescherming van de staatsveiligheid tegen activiteiten van buitenlandse inlichtingendiensten en buitenlandse terroristische groeperingen, onder andere Palestijnse, Syrische en Algerijnse, maar merkwaardigerwijs ook Molukse. Dat laatste was een toevalligheid, ontstaan omdat aanvankelijk niemand veel zag in de RMS (Republik Maluku Selatan) cum annexis. De afdeling CF had lange tijd onder leiding gestaan van Nico Michon, een goed voorbeeld van ‘van overzee aangespoeld wrakhout’, die met graagte zijn nostalgische gevoelens mede bevredigde door zich op dit onderwerp te storten. Ook dit was weer iemand die een gelegenheid aangreep om een hobby in overheidsdienst te bedrijven. In de politieke leiding van de RMS, de regering in ballingschap, was de BVD zeer goed ingevoerd. De terroristische acties van de jaren zeventig verrasten de BVD dan ook evenzeer als de RMS-leiding en de Nederlandse samenleving. Voor de gevoelens van frustratie onder

jonge Molukkers was tot de eerste treinkaping nauwelijks aandacht geweest.

CF bestudeerde ook de activiteiten van de Chinese inlichtingendienst, maar vooral de gangen van hier te lande geaccrediteerde Chinese diplomaten. C kende de klassieke contra-inlichtingenafdelingen. CR, gericht op de Russen, werd door zijn omvang in de jaren tachtig een hoofdafdeling. Verder waren er CD, gericht op de DDR, en CS, gericht op de overige 'satellietlanden': Tsjechoslowakije, Polen, Hongarije, Bulgarije, Roemenië, Joegoslavië en ook Cuba. Daarnaast was bij deze afdeling de 'rest-desk' ondergebracht. Dat laatste hield in dat wanneer er min of meer toevallig werd aangelopen tegen spionageactiviteiten door landen die geen onderwerp van aandacht van een 'desk' waren, CS dat oppakte. Zo is in de jaren tachtig kort aandacht geweest voor een Guatamaltekse inlichtingenzwendelaar en voor een 'false flag'-operatie van de Mossad. Met zo'n operatie werd in dit geval bedoeld dat Mossad-agenten zich voordeden als officieren van een inlichtingendienst van een van de Arabische landen welgezinde mogendheid, bijvoorbeeld Roemenië of Cuba. Op die wijze, door voor te wenden dat men de gemeenschappelijke vijand – het Amerikaans-zionistisch imperialisme – wilde bestrijden, werden er contacten gelegd met Arabische en Palestijnse organisaties. Daar werd echter meer informatie gehaald dan gebracht en die werden uiteindelijk eerder ondermijnd dan gesteund.

De BVD had als een van de weinige West-Europese diensten aandacht voor de Cubanen, uiteraard tot genoegen van de vrienden van de CIA. Het was echter niet zo dat deze aandacht een slaafs volgen van de wensen van de Amerikanen betekende. De belangen van Nederland in de Caraïbische regio in verband met Suriname en de Nederlandse Antillen waren de werkelijke grond voor deze activiteit.

Dat er voor de DDR een aparte afdeling was, vond zijn oorzaak in het frequente reisverkeer met dat land en de taalverwantschap. Daarnaast bleek meer dan eens dat het KGB Nederland, Duitsland en Oostenrijk tot dezelfde 'Duitstalige' landengroep rekende. Vanuit Moskou werden nogal eens door de Oost-Duitsers geëntameerde operaties geleid, nadat gebleken was dat ze succesvol en voldoende belangrijk waren.

Bij C waren operationele en analysemedewerkers al sinds de overgang van secties naar afdelingen in één eenheid ondergebracht. In de tijd van

de secties vormden de runners nog wel aparte eenheden met een eigen chef, maar de relatie tussen runner en analist/case-worker was zeer open. Een merkwaardig verschil in werkwijze met **B** binnen een dienst, die enkele decennia heeft kunnen voortduren. Een buitenbeentje binnen **C** was de kleine afdeling **CTO**, **C** Technische Operaties. Deze eenheid verzorgde voor de hele dienst het plaatsen van afliuisterapparatuur, de zogenoemde 'M-acties', maar ook het inbouwen van 'zichtapparaat': camera's. Ze deed dat op een wijze dat bepaalde panden, zoals de Sovjetrussische ambassade, maar ook veel andere gebouwen, op afstand, onopgemerkt door de bewoners, onder observatie gehouden konden worden.

Overige dienstonderdelen

Verder bestond binnen de dienst de hoofdafdeling **D**. Deze afdeling had een beveiligingsbevorderende taak. Daartoe werd contact onderhouden met departementen en vitale bedrijven: defensie-orderbedrijven (Fokker, Hollandse Signaal, Philips, **DAF** en andere); nucleaire bedrijven als **UCN** en de kerncentrales in Doodewaard en Borssele, maar ook bedrijven als Shell, **DSM**, Gasunie, en een hand vol andere. Het voortbestaan van deze ondernemingen werd beschouwd als landsbelang. Daarom konden zij rekenen op steun en advies van de mensen van **D**. Tevens werd door **D** in overleg met de bedrijven en departementen vastgesteld welke functies als vertrouwensfuncties moesten worden aangemerkt. Naar bekleders van zo'n functie werd naar gelang van de weging van het risico door de dienst een meer of minder diepgaand veiligheidsonderzoek ingesteld. Voorts waren er ondersteunende eenheden als **ACD** (Administratie en Centrale Documentatie), Automatisering (hoofdafdeling **G**), **FID** (Financiën en Inwendige Dienst), waaronder het omvangrijke wagenpark maar ook de geheime kas ressorteerde.

De afdelingen **E IX** en **E XIII** (**E**-negen en **E**-dertien) waren respectievelijk de rechercheafdeling en de volg- en observatieafdeling. **E IX** verrichtte antecedentenonderzoeken, of preciezer: veiligheidsonderzoeken, niet alleen voor de dienst zelf, maar voor alle overheden en sectoren van het bedrijfsleven waar men vertrouwensfuncties kent. Ook werden er onderzoeken verricht naar de achtergrond van aspirant-agenten en -in-

formanten voor de operationele afdelingen. Met bijzondere geheimzinnigheid omgeven waren de onderzoeken ‘in opdracht van de generale staf’. Met deze aanduiding werden de antecedentenonderzoeken bedoeld naar Nederlanders die de sectie 1&0 van Defensie wilde inschakelen in de Stay Behind-organisatie. Deze als ‘Gladio’ bekend geworden groep werd erop voorbereid in een bezet Nederland ten behoeve van de regering in ballingschap inlichtingenoperaties en sabotageacties uit te voeren.

De kwaliteit van de onderzoeken van E 1X liep even sterk uiteen als die van het (in zekere zin) allegaartje waaruit de afdeling E 1X bestond. De zinsneden ‘gereformeerd, dus betrouwbaar’ en ‘gesprekspartner draagt de dienst een warm hart toe’ waren niet van de lucht. Een hilarisch dieptepunt was een rapport waarin de doofstomme hospita van een te onderzoeken persoon werd geraadpleegd. De rechercheur had met deze doofstomme vrouw een ‘goed en informatief gesprek’ gevoerd!

Een min of meer geïsoleerde afdeling binnen de dienst was de afdeling E J. Daar werden de transcripties gemaakt van de technische acties, zoals de telefoontaps en microfoonaf luisteroperaties werden betiteld. Hier werkten onder anderen gevluchte Polen, de dochter van een overgelopen Tsjecho-Slowaakse diplomaat, maar ook een Chinese vrouw, Indische mensen en verder natuurlijk Nederlanders, waaronder zeer getalenteerde slavisten.

Naast de natuurlijke intrede van een eenheid (G) die zich bezighield met automatisering, waarin de dienst in de jaren zeventig en tachtig bevestigd vooropliep binnen de inlichtingengemeenschap, mag de afdeling T D, de technische dienst, niet onvermeld blijven. Daar werd apparatuur ontwikkeld, zoals al heel vroeg de geactiveerde telefoon. Deze telefoon kon ook zonder dat hij gebruikt werd als microfoon dienst doen. Maar ook de spullen die de mensen van C T O her en der inbouwden, werden veelal door deze afdeling ontwikkeld en gefabriceerd. Dat onderdeel van de dienst was lange tijd gehuisvest op de zolder van enkele panden aan de Johan van Oldebarneveldtlaan in Den Haag. Op de begane grond was de afdeling vervoer, de garage, gesitueerd. In het begin van de jaren zeventig was de garage nog in het souterrain van Kennedylaan 25.

Als andere buitenpost in Den Haag was lange tijd de afdeling opleidingen, E O, in een statig herenhuis aan de Groothertoginnelaan gevestigd.

Ook was de uitvalsbasis voor de volgploeg, E XIII, in een onopvallend huis aan de Raamweg ondergebracht. Na het vertrek van de dienst uit Den Haag naar het nieuwe kantoor in Leidschendam werd de volg- en observatieploeg, die bij de reorganisatie drastisch was ingekrompen, niet langer afzonderlijk gehuisvest. Wel bleef het wagenpark uit het zicht van het BVD-kantoor gestald.

Met de automatisering van de 'cartotheek' was de BVD, zoals gezegd, mondiaal in de voorhoede. Vooral de mogelijkheid van het fonetische naslaan van Oost-Europese namen, waaraan de slavist van de afdeling EJ Pieter O. een immense bijdrage heeft geleverd, was fameus. Dat betekende dat men al vanaf 1975 Oost-Europeanen, maar vooral Russen van wie de schrijfwijze van de naam door de overzetting uit het cyrillisch schrift sterk kon variëren, op elke mogelijke wijze trefzeker uit het systeem kon selecteren.

Buitenbeentje binnen de BVD was SBP, de Stafafdeling Buitenlandse Politiek. Door andere Nederlandse diensten, de IDB en de MID, werd het bestaan van deze afdeling met argusogen, en ook afgunst, bekeken. Van IDB-zijde werd niet nagelaten de afdeling keer op keer een 'oneigenlijk' onderdeel van de dienst te noemen, want de rapportages van hoge kwaliteit die door deze stafgroep werden geproduceerd en internationaal binnen de inlichtingenwereld verspreid, oogstten veel lof en bezorgden de BVD internationaal aanzien. Binnen SBP waren academici van diverse pluimage verzameld in wisselende samenstelling: enkele historici, een sinoloog, een theoloog, een classicus, politicologen en juristen maakten kortere of langere tijd deel uit van deze denktank. Hun taak heette te zijn 'het analyseren van en rapporteren over politieke ontwikkelingen in het buitenland, die voor de binnenlandse veiligheid van belang kunnen zijn'. Het moge duidelijk zijn dat hier de competentiestrijd met de IDB van brandstof voorzien kon worden. Die strijd laaide dan ook van tijd tot tijd op.

De IDB kreeg evenwel ruimhartig de gelegenheid met de analyses van SBP zijn voordeel te doen. Van het beschikbaar stellen van uit operationele bron verkregen IDB-informatie was nauwelijks of geen sprake; slechts bij hoge uitzondering werd zulke informatie verschaft. Die was dan in het algemeen zo gedateerd en van algemene aard, dat het aan de kwaliteit van de SBP-rapporten zelden een bijdrage kon leveren. Buiten-

landse diensten, met name de Duitse BND en de CIA, waardeerden de SBP-rapportages hogelijk. SBP haalde de informatie voor de analyses voor het overgrote deel uit open bronnen, aangevuld met operationele informatie uit BVD-bronnen en gegevens die door het wiskundig centrum (WKC en later TIVC) van de marine inlichtingendienst (MARID) werden verschaft. Deze in Amsterdam gevestigde instelling heeft jarenlang furore gemaakt met het onderscheppen en met behulp van computers ontcijferen van gecodeerd diplomatiek berichtenverkeer. De oogst van deze activiteit werd periodiek – namelijk wekelijks – gebundeld in de zogenoemde ‘groene editie’, de versie die bij de dienst beperkt circuleerde. Er schijnen ook anders gekleurde edities te hebben bestaan: die hadden een andere lezerskring, onder meer bij de militaire diensten en de defensietop. De verhouding van informatie uit open bronnen ten opzichte van operationele informatie was in de SBP-rapporten 80 tegen 20 procent, zo verzekerden SBP’ers steeds als er van operationele zijde zorg geuit werd over te ruimhartige verspreiding van hun analyses.

De dienstleiding werd ondersteund door een staf die zich sierde met de naam ‘Kabinet’. Hierin waren juridisch adviseurs ondergebracht (KJA). Verder was er een ambtenaar (KEB, Kabinet Exploitatie Buitenland) die geacht werd de relatie met de buitenlandse zusterdiensten te coördineren. Dat laatste kwam vooral neer op het organiseren van diners en cocktailparty’s voor collega’s van bevriende diensten. Zoals we later zullen zien werden de inhoudelijke contacten met buitenlandse diensten alles behalve gecoördineerd. Zelfs nadat dat enkele malen voor averij zorgde, werd daar nauwelijks of geen verbetering in aangebracht. KEB werd ondersteund door enkele vertalers die de correspondentie met buitenlandse diensten verzorgden. Voorts was er een functionaris die met binnenlandse autoriteiten verkeerde (KVB, Kabinet Verbindingen Binnenland). Het hoofd van het Kabinet was verantwoordelijk voor contacten met de pers en voor woordvoering en het verstrekken van informatie aan de pers, maar met die laatste taak had de man het zeker niet druk, want de pers werd gemedend als de pest.

Merkwaardig was het dat de dienstleiding zich nadrukkelijk afschermde van het werkende deel van de BVD. In een aanbouw aan het oude gebouw aan de Kennedylaan 25, ‘de puist’ genoemd, zetelde het hoofd, HBVD Dries Kuipers. Hoewel hij in de dienst tot die functie was opge-

klommen, liet hij zich zelden of nooit in de gangen zien waar het gewone BVD-volk zijn werk deed. Dat liet hij over aan zijn PHBVD H.C. 'Hassan' Neervoort, die zich van tijd tot tijd met duidelijk genoegen onder vooral de operationele medewerkers begaf. De zeldzame keren dat de dienstmedewerkers persoonlijk contact met Kuipers hadden, bleek hij overigens een zeer aimabele man. Maar door de uiterste spaarzaamheid van die contacten en zijn nogal stuurse uiterlijk werd hij in de rijen van de BVD-werkvloer vrij algemeen 'de azijnpisser' genoemd. Medio jaren zeventig werd een maandelijkse 'dienstborrel' ingesteld, te vergelijken met de wekelijkse 'social evening' die in de officiersmess van de luchtmacht toen nog gebruikelijk was. Kuipers was wel een trouw bezoeker van die bijeenkomsten. Ook de dienstfeesten, georganiseerd door de personeelsvereniging OVZ 2 (Ontspanningsvereniging Binnenlandse Zaken 2) waren een gereede gelegenheid de dienstleiding te ontmoeten. Na enige discussie werd het in de jaren zeventig voor het eerst toegestaan bij dienstfeesten ook de echtgenotes of echtgenoten aanwezig te laten zijn, te beginnen met de nieuwjaarsreceptie van 1973. Voordien was uitsluitend eigen personeel welkom.

De in de dienst als hoofd 'geparachuteerde' gewezen belastinginspector mr. Pieter de Haan nam de gewoonte over van Kuipers, om afstand te houden van de werkvloer. Hij maakte gebruik van enkele persoonlijke contacten onder de afdelingshoofden met wie hij graag een borrel dronk. Die banden ontstonden meer dan eens op party's bij de Amerikanen (CIA-station) of Britten (MI6 representative). Voor het overige bleef zijn informatievoorziening, net als die van Kuipers, beperkt tot de zogenoemde Aurora-meetings. Dat waren in de vroege ochtend tweemaal per week gehouden bijeenkomsten van dienstleiding alsmede de hoofden van directies en niet onder een directie ressorterende hoofdafdelingen, het hoofd kabinet en later ook het hoofd SBP. Toen de dienst behalve het gebouw aan de Kennedylaan 25 ook het pand op nummer 15 betrok, werd de dienstleiding daar gehuisvest. Bij gebrek aan een afgeschermd 'puist' werd er nu een stuk aan het eind van een gang gereserveerd voor dienstleiding en kabinet, afgescheiden door een zelden openstaande deur.

Werken zonder executieve bevoegdheid

Hoewel er binnen de BVD nogal wat mensen werkzaam waren met een politieachtergrond, was er bij de oprichting voor gekozen de dienst geen executieve bevoegdheden te verlenen. Dat betekent dat BVD-ambtenaren geen enkele opsporingsbevoegdheid hadden; overigens heeft de AIVD die nog steeds niet.

De werkzaamheden van de politie-inlichtingendiensten stond op gespannen voet met deze principiële stellingname. Deze inlichtingendiensten werden gevormd door politiemensen, zo luidde de wetstekst en eerder de tekst in het vertrouwelijk KB, aangewezen door de korpschefs van gemeentepolitie en districtscommandanten van de Rijkspolitie voor 'het uitvoeren van taken op aanwijzing van het hoofd van de BVD'. Bij de schriftelijke Kamerbehandeling van de eerste wet in 1981 is bij de executieve bevoegdheid van de politiemensen en tegelijk het werken voor de BVD uitvoerig stilgestaan. (De toen 17-koppige D66-fractie heb ik daarover toen nog geadviseerd.) De formulering in de memorie van toelichting dat betreffende politiemensen bij de uitvoering van die taken niet als opsporingsambtenaar zullen optreden, bleek afdoende om de Kamer gerust te stellen. Daarna is in de mondelinge beraadslagingen (jaren en een of twee verkiezingen later) hieraan nog nauwelijks aandacht geschonken. Het ontbreken van die executieve bevoegdheden heeft ertoe geleid dat BVD en Justitie elkaar nodig hebben, dat een goede samenwerking onontbeerlijk is omdat zowel bij gewelddadig activisme of terrorisme als bij spionage de dienst tegen strafbare feiten aanloopt, die vervolgens justitieel afgehandeld moeten worden. Hoe anders dit in werkelijkheid is uitgedrukt zal later (hoofdstuk 4) uitvoerig belicht worden.

Het operationele werk van de BVD werd niet zoals het opsporingswerk van de politie beperkt door een wetboek van straffordering, noch door enige andere regelgeving. Dat betekende dat slechts 'het vermoeden dat een persoon of organisatie een gevaar zou kunnen vormen voor de staatsveiligheid, de democratische rechtsorde of andere gewichtige belangen van de staat' voldoende was om onderwerp van actieve aandacht van de BVD te worden. De begrippen 'vermoeden' en 'andere gewichtige belangen' waren dermate vaag, dat je daar als dienst al snel mee kon wegkomen, zeker als je op bronbescherming kon beroepen om de grond

voor het vermoeden niet te hoeven verduidelijken. Hoewel de tastbare bewijzen daarvoor niet of niet meer zijn te vinden, werd binnen de dienst verteld dat in de beginjaren zelfs de Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming (NVSH) de belangstelling van de dienst ‘genoot’. Toen bleek dat ook leden van het kabinet (zelfs de oude Willem Drees) deze vereniging steunden, brak het inzicht door dat belangstelling voor zulke organisaties wat al te ver verwijderd was van de taak van de veiligheidsdienst. Achtergrond voor deze en soortgelijke aandacht is ongetwijfeld de situatie geweest dat de BVD, en vooral een aantal sleutelfuncties, in de beginjaren werden bezet door ambtenaren met een nogal ‘klein-rechtse’ dan wel uitermate conservatieve signatuur. Het eerste hoofd van de dienst, mr. Louis Einthoven, was zelf zeer conservatief. Niet alleen zijn omstrede lidmaatschap van het driemanschap dat in de Tweede Wereldoorlog de Nederlandse Unie had opgericht, getuigt daarvan, maar ook het feit dat hij in de eerste jaren van het bestaan van de dienst de sociaal-democraten met bijna evenveel wantrouwen zou hebben bejegend als communisten. In de dienst was voor PvdA’ers aanvankelijk dan ook geen plaats. Niet iedereen was de revolutiepoging van de socialistische voorman Troelstra in 1918 vergeten.

In antecedenten- of veiligheidsonderzoeken van de afdeling E IX werd tot in de jaren zeventig de term ‘praktizerend rooms-katholiek’ of ‘meelevend gereformeerd’ gevolgd door ‘en dus betrouwbaar’. In het klimaat dat aanvankelijk in de dienst heerste vormde jhr. W. A. H. de Jonge enig tegenwicht tegen dit ‘rechtse klimaat’. Hij was voordat hij (in 1953) bij de BVD ging werken, actief geweest voor de Wiardi Beckman Stichting, het wetenschappelijk instituut van de PvdA. Zijn aanwezigheid op een vrij hoge functie – hoofd afdeling B, later directie B – is door de dienst soms echter ook gebruikt ‘als schaamlap’, om op zichzelf terecht verwijten over de nogal rechtse signatuur van de BVD-bevolking te pareren. De alom gewaardeerde en gerespecteerde De Jonge, ‘Adje’ voor intimi, werd niet lang na het aantreden van Pieter de Haan als HBVD benoemd tot coördinator heimelijke politieke beïnvloeding, in feite een zijspoor. Het toenmalig hoofd van de directie C, Barend Booijs, en zijn plaatsvervangster, de erudiete mevrouw Hans Hardenberg, kregen een soortgelijke coördinatorfunctie. In de wandelgangen heette het dat Adje en Barend waren ‘weggecoördineerd’.

Toch heeft vooral de loyale en integere De Jonge die laatste jaren als *éminence grise* zeker nog grote betekenis voor de dienst gehad. In 1979 werd hij gepensioneerd, of beter gezegd ging hij met functioneel leeftijdsontslag. Want evenals de politie kende de BVD een FLO-regeling waarbij je met zestig jaar de actieve dienst verliet. Waarschijnlijk is deze regeling vooral bedoeld geweest om voor mensen uit politie en krijgsmacht veel latere pensionering als beletsel om bij de BVD te komen werken weg te nemen.

In plaats van het wetboek van strafvordering dat de werkwijze van opsporingsambtenaren regelt, kreeg de BVD pas in 1987 een wettelijk kader. Maar daarin werden geen echte beperkingen aan de te hanteren methoden opgelegd. Natuurlijk was er wel het formele toezicht van de vaste Kamercommissie, gevormd door de voorzitters van de grootste fracties in de Tweede Kamer, maar dat stelde niet te veel voor. Die commissie kreeg jaarlijks een vertrouwelijk verslag van de werkzaamheden, maar het gebeurde dat ze in jaren niet bijeenkwam om zich over die verslagen te buigen. Ook de directe bemoeienis van de Coördinator, een functie die jarenlang werd uitgeoefend door gerespecteerde vroeg gepensioneerde hoge militairen – eerst vice-admiraal Bos, later F. Kruimink en F.H. van Alkemade – hield weinig meer in dan het voorzitten van een maandelijksse bijeenkomst van de hoofden van de diensten in het Comité Veiligheids- en Inlichtingendiensten Nederland (CVIN) en te zorgen dat deze diensten, vooral BVD en IDB, niet op elkaars terrein zouden komen. De coördinatie werd later een nevenfunctie van de secretaris-generaal van het ministerie van Algemene Zaken.

Jarenlang was er blind vertrouwen bij de politieke leiding van het departement in de dienst. Ministers van Binnenlandse Zaken als Beernink en Geertsema hielden zich verre van het reilen en zeilen van de BVD, zij wilden er liefst niets van merken. ‘Geen politiek gedonder door de BVD, daar hebt u maar voor te zorgen!’ zou Geertsema HBVD Kuipers hebben toegevoegd. Zo kon de dienst jarenlang vrijwel ongestoord door de politiek haar gang gaan, al echode het adagium ‘Geen politiek gedonder’ wel door in de dienst. Iets meer bemoeienis toonde De Gaay Fortman in de jaren zeventig. Ook de vvd’ers Wiegel en Rietkerk hadden wel belangstelling voor de dienst, maar ook een bijna blind vertrouwen in hun partijgenoot Pieter de Haan, die toen de dienst leidde. De staatssecretaris op

het departement onder Wiegel (1977-1981), Henk Koning, de latere president van de Algemene Rekenamer, was zelfs een huisvriend van de familie De Haan.

Het vertrouwen werd minder toen Ed van Thijn (PvdA) de eerste keer (1981) aan de Schedeldoekshaven als minister resideerde. Tussen hem en Pieter de Haan boterde het niet. Een in de dienst als schokkend ervaren bewijs van de slechte relatie tussen minister Van Thijn en HBVD Pieter de Haan betrof de observatie van het Haagse Rode Jeugd-lid Aart van Wijk. Dat was waarschijnlijk het moment van de definitieve vertrouwensbreuk tussen Van Thijn en De Haan. De dienst had reden een aantal prominente leden van de Rode Jeugd in het oog te houden, omdat vanuit die organisatie aantoonbaar steun aan de Rote Armee Fraktion werd verleend (zie hoofdstuk 2). Het betrof vooral logistieke support en het voorzien in *safe houses*. In de woning tegenover het adres van Aart van Wijk, in de buurt van de Haagse Groothertoginnelaan, was een observatiepost ingericht ten huize van een alleenwonende vrouw, die overdag niet vaak thuis was omdat zij de kost verdiende als verkoopster bij C&A. Helaas bleek deze gastvrouw nogal loslippig en zag zij de verbindingapparatuur van de observator, waarmee deze contact hield met de mobiele surveillance op straat, aan voor een richtmicrofoon. Zij vertelde lustig rond dat Van Wijk met een richtmicrofoon werd afgeluisterd. Toen ook het object Van Wijk daarover hoorde, klaagde die zich bij de vaste Kamercommissie. Pieter de Haan moest bij Van Thijn opdraven om uit te leggen hoe het mogelijk was dat er zonder schriftelijke machtiging van de minister afgeluisterd werd. Aan de uitleg van directeur-generaal, (HBVD) De Haan dat het hier verbindingapparatuur betrof en geen richtmicrofoon wenste minister Van Thijn niet voetstoots geloof te hechten. In het bezit van een beschrijving van het spul, afkomstig van de ‘overbuurvrouw’, wilde hij dat De Haan hem de bewuste apparatuur zou tonen. De HBVD, die veel moeite had zijn woe-de over zoveel wantrouwen te verbijten, heeft aan dat verzoek node vol-daan.

Vanaf dat moment is het tussen Pieter de Haan en Ed van Thijn nooit meer goed gekomen. Later werd bekend dat de door de RAF ontvoerde en later vermoorde werkgeversvoorzitter Schleijer eerder enige tijd in een *safehouse* aan de Haagse Stevinstraat verborgen is gehouden. Dat

Aart van Wijk bij het regelen van dat schuiladres een rol heeft gespeeld, is overigens niet met zekerheid vastgesteld.

Dat Van Thijn niet veel op had met de BVD, bleek ook later toen hij er als burgemeester van Amsterdam een stokje voor stak dat het toenmalige hoofd opleidingen bij de dienst, Peter Keller, in een vergadering van de Amsterdamse gemeenteraad in 1989 een uiteenzetting zou komen geven over taak en werkwijze van de dienst. In die jaren was er onder Docters van Leeuwen een 'nieuwe openheid' ingezet. In de gemeenteraad van Wageningen, waar over een mislukte BVD-benadering van een activist enige opschudding was ontstaan, had Keller al eerder zo'n voordracht gehouden, en het was de bedoeling in gemeenteraden van steden waar een virulent activisme was, met als nummer 1 natuurlijk Amsterdam, meer van zulke uiteenzettingen te geven. Van Thijn liet echter weten er niet voor te voelen 'een platform te creëren voor een pr-offensief van de BVD'. Over het optreden in andere gemeenteraden merkte hij op dat 'de BVD-medewerker op weergaloze wijze de wet kwam uitleggen, maar verder niet bereid was enige opening van zaken te geven'. Overigens kon de slechte relatie met Van Thijn niet worden geweten aan diens politieke kleur. Met partijgenoot Ien Dales had HBVD Docters van Leeuwen een prima verstandhouding toen zij 'zijn' minister was.

De beperkte aanwijzing vanuit de politieke leiding: 'Geen politiek gedonder', betekende ook dat de dienstleiding soms op formele gronden politiek enigermate riskante acties van operationele medewerkers afkeurde wanneer daar vooraf toestemming voor werd gevraagd, maar wanneer zij daar achteraf over geïnformeerd werd, nogal nadrukkelijk een oogje dichtkneep. Vooral als de BVD-operaties de democratische, reguliere partijen te dicht naderden, kon de betrokken runner op een standje van PHBVD Neervoort rekenen. Bij het opereren van een agent in de vereniging Nederland DDR was het welhaast onvermijdelijk dat er contact met politici van democratische partijen ontstond. Maar het aanmoedigen van deze Kamerleden in hun VND-activiteit door een BVD-agent vond de dienstleiding over de schreef gaan.

Hassan Neervoort, die zich als PHBVD voornamelijk bezighield met het toezicht op het operationele werk, sprak de betrokken runner dan ook vermanend toe, maar toen werd uitgelegd welk doel de activiteiten dienden, toonde Neervoort veel begrip. Wel vroeg hij tevens begrip voor

zijn eigen positie, van waaruit hij zulke acties nu eenmaal niet mocht goedkeuren.

Neervoort was trouwens een licht omstreden figuur, omdat hij in de Tweede Wereldoorlog via de verguisde opleiding in Schalkhaar tot de Duitsgezinde leiding van de Utrechtse politie was toegetreden. Hoewel zijn toetreding in werkelijkheid infiltratie van het verzet in de politie had ingehouden, is er in de samenwerking van de BVD met sommige politiekorpsen lang enige achterdocht gebleven, die soms tegen ambtenaren van de dienst geventileerd werd. Dat leverde in de dienst van tijd tot tijd een fluistercircuit op, hetgeen het gezag van Neervoort geen goed deed. Tot zijn verdediging werd dan naar zijn curriculum vitae verwezen, die een klinkend verzetsverleden weergaf. Hem minder goed gezinden konden dan niet nalaten erop te wijzen dat het c.v. geheel van zijn eigen hand was en moeilijk te verifiëren. Onbegrijpelijk is het dat sommige politie- inlichtingendiensten zich konden permitteren soms vrij relevante informatie niet aan de BVD door te spelen vanwege twijfels over Neervoort, 'die Schalkhaar-politieman'. Vooral onbegrijpelijk is dat er door Neervoort, of anderszins vanuit de dienstleiding, nooit een poging werd ondernomen zo'n PID – bijvoorbeeld de Rotterdamse chef PID Oldenampsen – op andere gedachten te brengen. Neervoort droeg voor delicate operaties persoonlijk verantwoordelijkheid. Dat gold onder meer voor project Mongool. Ook was hij de coördinator van de relaties met I&O, de bij de IDB inwonende sectie van het ministerie van Defensie (Inlichtingen en Operatiën), verantwoordelijk voor het 'stay behind'-netwerk.

Van een richtingenstrijd bij de dienst was nauwelijks sprake, maar natuurlijk wel van een generatieconflict. De oud-verzetsmensen die in hun werk bij de dienst een voortzetting zagen van hun 'strijd voor de vrijheid' uit de jaren 1940-1945, konden zich maar moeilijk verplaatsen in de naoorlogse generatie die het gewoon een leuk betalende interessante overheidsbaan vond. Dat leuk betalen werd vooral veroorzaakt door de financiële extra's die je als BVD'er genoot boven andere rijksambtenaren. Dat heette de 'BVD plus'. Het ging om een hogere beloning van overigens met andere ambtelijke functies vergelijkbare BVD-banen. Het 'inconveniënt', het ongemak van het werken bij een geheime dienst, lag aan deze regeling ten grondslag. Daarnaast werden binnen de BVD voor verschil-

lende functies toeslagen op het salaris toegekend, zoals de ‘operationele toelage’ van twee periodieken voor runners van agenten en toeslagen voor onregelmatige diensten.

De aard van de activiteiten van de dienst, die binnenlands sterk waren georiënteerd op het communisme, en ook de achtergrond van veel ambtenaren binnen de dienst maakten lange tijd de BVD tot een ‘rechts bolwerk’. Conservatieve gereformeerden en katholieken alsmede niet religieus georiënteerde conservatieven domineerden de BVD tot in de jaren zeventig.

Vanaf die tijd kregen wat meer progressieve jonge medewerkers geleidelijk invloed op het werk van de dienst. Anders dan tot in de jaren zestig werd er niet meer opgekeken van openlijke PvdA-sympathieën. Ook telde de dienst onder de aanstormende jonge talenten aanhangers van de toenmalige PPR en D’66. Met vertraging drong de maatschappelijke verandering van de jaren zestig en zeventig ook door bij de dienst, zij het in een wel heel voorzichtige en gematigde vorm. Toen rond 1980 de ‘verzetsgeneratie’ in korte tijd de dienst verliet, kreeg de als JIMS of stagiaires binnengekomen groep kans op leidinggevende posities om zodoende de dienst een wat progressiever, althans moderner karakter te geven. Hun speelruimte werd echter zeer ingeperkt door de top van de dienst, die au fond conservatief bleef, tot de komst, in 1988, van Docters van Leeuwen.

Het operationele werk

Het ontbreken van de beletselen die het wetboek van strafvordering aan opsporingsmethoden oplegt, maakte dat operationele medewerkers van de dienst in een grote mate van vrijheid hun fantasie konden gebruiken om aan de benodigde informatie te komen, zeker in de jaren zeventig. Vage termen als respect voor de democratie en voor het individu markeerden feitelijk de enige grenzen die aan het werk werden gesteld. En zoals het een geheime dienst betaamt, gold de regel dat veel mocht zolang het niet bekend werd, maar dat als het bekend werd er ineens veel niet meer mocht. De grenzen van wat gewetensvol handelen wordt genoemd, werden nogal eens afgetast.

In verhouding was het operationele werk bij de contraspionagedirectie

tie c eenvoudiger dan bij de directie B, waar het om politiek extremisme ging. Bij c was het voor iedereen duidelijk dat de inlichtingendiensten van de Warschaupactlanden in de koude oorlog de tegenstanders waren. Van het nut en de noodzaak om daarover informatie aan de dienst te leveren was de normale burger niet moeilijk te overtuigen.

Van heel ander gehalte was het ingrijpende verzoek om onder een schuilnaam burgers te benaderen om voor de 'goede zaak' hun brave reputatie af te leggen en zich zichtbaar voor vrienden en familie met een communistische organisatie in te laten en daarin carrière te maken.

In dit verband is operatie 'Farina' te vermelden: deze betrof een gelovig katholiek echtpaar in de provincie dat al in de jaren vijftig was gerekruteerd om een carrière tot in de top van het districtsbestuur van de CPN te maken en daartoe ogenschijnlijk met kerk en familie te breken. De vrouwelijke helft van het paar verzuchtte meermalen hoe graag zij weer eens een mis zou willen bijwonen. Decennia lang hadden zij zich gepresenteerd als overtuigde, felle communisten. Zij hielden door hun wervende acties in hun plattelandsgebied een omvangrijk en actief CPN-district op de been, dat zonder hen in die regio onmogelijk tot in de jaren tachtig zo levendig had kunnen voortbestaan. Het was deze eenvoudige mensen in 1984 moeilijk uit te leggen dat niet langer prijs werd gesteld op hun diensten. Het was de BVD namelijk inmiddels al jaren verboden in de CPN te infiltreren. In het verleden hadden runners en hun chef het paar wijs gemaakt dat zij, mocht de dienst hen ooit laten vallen, een beroep zouden kunnen doen op de koningin om de rest van hun leven verzekerd te zijn van de aandacht en financiën van de BVD. Het hoeft geen betoog dat erfenamen van deze loze beloftes met een probleem werden opgezaald.

Bij hoge uitzondering werd wel eens een jeugdviend van een BVD'er gerekruteerd die op een of andere manier de aandacht van de dienst op zich vestigde, zoals een jongeman die door zijn werk in de nabijheid van de niet onaantrekkelijke dochter van een prominent communist kwam te verkeren. Hij werd benaderd door een oude vriend die inmiddels als 'runner' bij de BVD werkte. Hij werd door deze runner aangemoedigd vooral veel aandacht te schenken aan de betrokken vrouwelijke collega en zo mogelijk in haar huiselijke kring door te dringen. Dat lukte wonderwel. Het paar raakte oprecht verliefd en besloot na verloop van tijd te trouwen. Voor de zuiverheid van de verhoudingen zou het beter zijn ge-

weest op dat moment de relatie met de BVD te verbreken. Dat gebeurde echter niet. De relatie met de BVD, die geheim gehouden was voor de echtgenote, bleef nog jaren in stand. Een onverkwikkelijke situatie in het huwelijk die van tijd tot tijd spanning gaf, ook in de relatie runner-agent. Enkele malen probeerde de man dan ook op advies van de dienst zijn vrouw ervan te overtuigen dat het wellicht wenselijk was over bepaalde zaken de BVD maar eens te informeren. Maar ook na verloop van vele jaren en de geboorte van enkele kinderen liet ze duidelijk weten dat zo'n stap het einde van het huwelijk zou betekenen. Medio jaren zeventig verkoelde de relatie met zijn toenmalige runner steeds meer, wat ertoe leidde dat het contact werd verbroken, ook al omdat hij (onder andere financiële) eisen aan de dienst stelde waar toen uit oogpunt van informatiebehoefte zo goed als niets tegenover stond. Terugkijkend kan gesteld worden dat er in deze zaak grenzen zijn overschreden. De dienst kende echter geen mechanisme om zulke 'excessen' te corrigeren.

Bij de BVD werd onderscheid gemaakt tussen 'opbouwagenten' en 'draaiagenten'. De eerste waren personen die op instigatie van de dienst de gedaante van een communist aannamen. Daarbij werden zij door hun BVD-runner begeleid en geschoold. De tweede categorie bestond uit min of meer overtuigde communisten die al van de partij of een frontorganisatie deel uitmaakten en er om welke reden dan ook toe gebracht konden worden voor de BVD te gaan werken. Daarnaast was er nog de kleine categorie 'meldagenten', mensen die zich uit eigen beweging tot de dienst wendden om hun diensten als agent aan te bieden.

Verschillende runners uit de categorie 'JIMS/stagiaires' hadden min of meer weerzin tegen het runnen van de eenvoudige opbouwagent in de CPN, niet alleen omdat dat opbouwen kon resulteren in onverkwikkelijkheden zoals hierboven met operatie Farina, maar ook omdat de inlichtingen die zo werden vergaard voor de 'kaartenbakken' van de dienst nogal oneigenlijk waren. Zo kon het bijvoorbeeld gebeuren dat een eenvoudige medewerker van de Amsterdamse stadsreiniging werd benaderd om voor een toelage die startte met 50 gulden per maand (prijsspeil jaren zestig/zeventig) zich met ijver in de CPN te storten. Een voor de BVD gewilde, maar door echte partijgenoten weinig begeerde functie was colporteur voor *De Waarheid*, het dagblad van de CPN. In zijn ijver verwierf deze BVD'er heel wat nieuwe abonnees, die getrouw werden ge-

noteerd om in de kaartenbak van de BVD te worden opgenomen. Nooit vroeg iemand zich af of dit wel terecht was. Hoevelen zouden een abonnement genomen hebben om de colporteur ter wille te zijn, zonder veel affiniteit met het communisme? Een gewenst einddoel van de ‘carrière’ van een dergelijke opbouwagent was de functie van afdelingsecretaris. Het stellen van vragen over de ethiek en de zuiverheid van het registreren van door dit type agent geworven ‘communisten’ werd in het begin van de jaren zeventig opgevat als uiterst oncollegiaal, bijna als broodroof. ‘Je gunt Jaap zeker niet dat hij op die manier, voor hem de enige, ook succes kan boeken!’ kreeg je dan te horen.

Het ‘draaien’ van agenten, het verwerven van medewerking door leden van een extremistische organisatie, was natuurlijk veel moeilijker, maar ethisch juister. Je kon vaak mensen ‘draaien’, bewegen om voortaan voor de dienst te werken, door het goede moment te kiezen. Zo zijn veel CPN’ers benaderd op hun afkeer van het dictatoriale optreden van partijleider Paul de Groot. Hij bestuurde de CPN decennialang volgens de beste stalinistische traditie. Daarmee joeg hij veel erudiete communisten niet alleen tegen zich in het harnas, maar ook de partij uit. Het was de kunst om als BVD’er voordat het zover was dat opposanten de partij verlieten, met hen in gesprek te komen en hen ervan te overtuigen dat zij de partijleiding meer schade zouden kunnen berokkenen door van binnen uit ten behoeve van de BVD te gaan werken. In een aantal gevallen lukte dat wonderwel. Maar ook het benaderen van een CPN’er van wie bekend was geworden dat hij vanwege financiële nood bij hem berustende partijgelden ten eigen bate had aangewend, is uitgegroeid tot een zeer succesvolle operatie.

Een andere ethische kwestie deed zich begin jaren zeventig – voor omdat West-Europa enkele dictaturen kende: Spanje, Portugal en Griekenland, waarvan de laatste twee deel uitmaakten van de NAVO. In Nederland werd in linkse kring op allerlei wijze steun verleend aan de linkse, voor een deel communistische oppositie in die landen. Vooral onder de Spaanse gastarbeiders was veel aanhang voor de Spaanse communistische partij. Of er voldoende terughoudend te werk werd gegaan bij het uitwisselen van informatie met betrokken landen en regimes, is niet zeker. Zeker is wel dat er bij de politieke leiding voor dit issue geen enkele belangstelling bestond. De NAVO kende een *special (security) committee*

waarin de verdragslanden informatie uitwisselden. Toen ik als jonge runner ('stagiair') via een Amsterdamse agent op de hoogte raakte van het verblijf van in Portugal gezochte aanhangers van een maoïstische groepering, vroeg ik van mijn chef de verzekering dat deze informatie, wanneer ik die aan het papier zou toevertrouwen, niet de Portugese autoriteiten zou bereiken. Toen mijn chef mij te kennen gaf dat zulks buiten mijn en zijn verantwoordelijkheid lag, liet ik weten dat ik zonder de gevraagde garantie die informatie uit mijn rapport zou laten, iets wat gebeurde. Dat zo iets ongestraft kon gebeuren was een testcase. Ook later is meer dan eens gebleken dat de verschillen in gewetensruimte bij dienstmedewerkers in het algemeen royaal werden gerespecteerd.

Opleiding

De BVD had een eigen opleidingsinstituut. Lange tijd was dit gevestigd in een statig pand aan de Groot Hertoginnelaan in Den Haag. Toen de dienst eind jaren zeventig expandeerde en aan de Kennedylaan behalve het pand nummer 25 ook nummer 15 betrok, was er ruimte dit onderdeel intern te huisvesten. Aan het instituut werden behalve jonge BVD'ers ook de mensen van de politie-inlichtingendiensten, de grensveiligheidsdienst van de Koninklijke Marechaussee, de CID mensen van de krijgsmacht en beveiligingsfunctionarissen van departementen en vitale ondernemingen opgeleid. De basiscursus, met vakken als recht, staatsinrichting, politieke stromingen algemeen, politiek extremisme / ideologie en conspiratieve techniek, werd met een officieel examen afgesloten. Hoewel de cursus in het algemeen van een behoorlijk niveau was, maakte de beperkte duur van zes weken dat er er niet gesproken kon worden van een diepgaande kennis van de gediplomeerden, wanneer die niet al uit eigen beweging of door vooropleiding over redelijke kennis op de verschillende terreinen beschikten.

Voor de aspirantmedewerkers van E IX (recherche) en E XIII (volgplieg), maar ook de politie-inlichtingendiensten was er een vervolgcursus, de zogenoemde 'volg- en observatiecursus'. Die bestond voor een groot deel uit praktische oefeningen in conspiratieve techniek, voorzover dat het volgen en observeren betrof.

Toen vanaf eind jaren zestig de naoorlogse generatie zijn intrede had gedaan, ontstond er de behoefte aan meer opleiding op het gebied van het runnen van agenten. Tot dan was dat werk voor een belangrijk deel uitgevoerd door mensen die zich nolens volens tijdens de Tweede Wereldoorlog in de illegaliteit het handwerk van de geheime ontmoetingen, gebruik van dode brievenbussen en het attent zijn op en afschudden van mogelijke volgers eigen hadden gemaakt.

Het begon met gesprekken rond de haard bij Leen Mos, hoofd operatiën van de afdeling, later directie B. Deze Scheveninger van origine was steil gereformeerd, een antirevolutionair uit de traditie van Colijn, en hij zei zijn motivatie te ontleen aan zijn geloof en overtuiging de communistische antichrist te moeten bestrijden. De deelname van progressieve gelovigen – leden van de Nederlandse Christelijke Studenten Vereniging NCSV, de Praags Christelijke Vredesconferentie en dergelijke – in bewegingen waar ook communisten deel van uitmaakten, was hem dan ook een gruwel.

Er vonden gesprekken plaats bij hem thuis. Jonge naoorlogse BVD'ers die werden ingezet in het operationele werk met agenten kwamen daar, gezeten rond de haard, in contact met de oude generatie runners. Deze oud-verzetsmensen moesten de jonge collega's vertellen hoe het geheime werk met agenten uitgevoerd zou moeten worden. Daarbij bleek overduidelijk dat verschillende oudere collega's hun BVD-werk beschouwden als een voortzetting van het illegale werk in de jaren 1940-1945. Deze bijeenkomsten kwamen dan ook dikwijls neer op een aaneenrijging van anekdotische heldenverhalen uit het verzet en over het infiltreren van de CPN in de jaren vijftig, en droegen per saldo weinig bij aan de kennis en kunde van de jonge medewerkers. Na het afsluitend gebed had je meer het idee bij een ouderling van de gereformeerde kerk op bezoek te zijn geweest, dan een les in infiltratie te hebben gevolgd.

Anders werd dat toen medio jaren zeventig werd gestart met de Britse runnerscursus. M15 beschikte over een opleidingsinstituut waar behalve mensen van de eigen dienst ook medewerkers van veiligheidsdiensten van gemenebestlanden, vroegere koloniën, werden opgeleid. Dit instituut, dat in de jaren zeventig werd geleid door de aimabele ex-brigadegeneraal Bob Elliott, was gevestigd in de Londense wijk Mayfair aan Grosvenor Street. De gevel was getooid met het dekmantelopschrift 'Scottish Independant Television'.

Behalve interessante colleges van medewerkers van zowel M15 als M16 en excursies naar geheime adressen van de diensten, werd er veel tijd ingeruimd voor praktische oefeningen. Belangrijk was dat de deelnemers aan de cursus zich gedurende het gehele tweeweekse verblijf in het Verenigd Koninkrijk moesten bedienen van een valse identiteit en een coverstory paraat moesten hebben om hun verblijf in Londen te rechtvaardigen. Zowel bij de aankomst in het land als tijdens het verblijf werd deze dekmantel op onverwachte momenten, ook 's nachts, op de proef gesteld. Voor het welslagen van deze cursus werden kosten noch moeite gespaard. Men werd ondergebracht in luxueuze hotels, zoals het Park Lane en Mayfair, en ook op de overige verblijfkosten werd niet bekibbeld. Deelname aan de cursus stond aanvankelijk dan ook alleen open voor de meest beloftevolle jonge talenten. In de loop der jaren werd het steeds meer een gewone cursus, waaraan door vrijwel iedere jonge runner werd deelgenomen.

Ook intern werd er bij de afdeling BOP nog wat gedaan aan het trainen van politiemensen in het runnersvak. Daarbij werden medewerkers van de dienst gebruikt om vooral benadering/rekrutering van nieuwe agenten en informanten op te oefenen. Deze opleidingsmethode was echter weinig professioneel en dan ook van beperkt nut, maar bij gebrek aan beter werd er enige jaren mee volstaan.

Het echte examen voor het vak van operationeel medewerker – contactambtenaar, zoals de functie officieel heette – was de uitvoering van de eerste benadering. In mijn geval was dat een jonge vrouw die een administratieve functie uitoefende bij een communistische organisatie. Omdat zij nog minderjarig was (nog geen 21 jaar, dat was toen de grens van meerderjarigheid), moest hiervoor eerst de vader om toestemming worden gevraagd. Dat was een complicerende factor. De vader was het hoofd van een lagere school in Amsterdam. Na schooltijd werd hij in zijn school onaangekondigd bezocht. Het lukte hem ervan te overtuigen dat het goed zou zijn dat zijn dochter voor de BVD zou gaan werken in haar, ook voor hem, wat bijzondere werkkring. Daarna was het een kleinigheid de dochter te benaderen. Het is een nuttige operatie geworden.

Contraspionage

Over de operationele contraspionageactiviteiten van de BVD gedurende de koude oorlog toonde de dienst zich, na de val van de Berlijnse muur in 1989, uiterst tevreden. Verschillende voormalige tegenstanders lieten weten dat zij pogingen om in Nederland spionage te bedrijven na verloop van tijd voor gezien hadden gehouden, omdat de BVD dermate actief was dat het vrijwel onmogelijk was een effectieve inlichtingenoperatie in Nederland op touw te zetten. Het was om die reden dat verschillende diensten van de satellietlanden, vooral die van de DDR, bij voorkeur gebruikmaakten van mensen die naar hun landen reisden om zogenoemde 'hoofdkwartieroperaties' op te zetten. Daarbij was het gemakkelijker verschoond te blijven van het hinderlijk voor de voeten lopen door de BVD.

Behalve naar de klassieke inlichtingendoelwitten, zoals militaire geheimen, ging de aandacht van de inlichtingendiensten van Polen, Tsjechoslowakije en ook Roemenië in belangrijke mate uit naar de kolonies van voormalige landgenoten. De reden daarvoor was tweemaal. In de eerste plaats wilde men zo politieke controle houden over wat er aan politieke ideeën in deze groep leefde, en controleren of en met welke mogelijk dissidente landgenoten zij in verbinding stonden. Men was er tevens op uit onder deze mensen wanneer zij op interessante plaatsen in onze maatschappij terecht kwamen agenten voor spionage te werven. Daarbij werd die medewerking meer dan eens afgedwongen door te dreigen met maatregelen tegen in het oude vaderland achtergebleven verwanten.

De Poolse gemeenschap in Nederland bestond uit drie groepen. De oudste groep werd en wordt gevormd door de mijnwerkers die zich in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw vestigden in onze Zuid-Limburgse mijnstreek. Deze gastarbeiders en hun nakomelingen, vaak uit gemengde Pools-Nederlandse huwelijken, woonden na het sluiten van de mijnen in de omgeving van op de oude staatsmijncomplexen gevestigde NAVO-onderdelen, zoals AFCENT (Allied Forces Central Europe) in Brunssum en het 2ATAF (2nd Allied Tactical Air Force) Sector Operations Centre in de Pietersberg; voor de twee man sterke Poolse militaire missie in Den Haag een interessant gegeven. Het verontrustte ons dat wij in die regio geen Poolse inlichtingenactiviteiten van betekenis konden

ontdekken. De Poolse ambassade was, naast de Russische, de enige Warschaupactambassade met een militair attaché. Van de tweede man, de assistent militair attaché was zeker dat het een inlichtingenofficier was. Voor de militair attaché zelf gold dat niet als vanzelfsprekend.

Een tweede concentratie Polen werd aangetroffen rond Breda, waar het Poolse regiment dat deelnam aan de geallieerde opmars in de Tweede Wereldoorlog zich in 1944 enkele maandenlang had opgehouden. Een overloper van de Poolse inlichtingendienst meldde begin jaren tachtig aan een zusterdienst dat een achtergebleven Poolse militair die in Breda een café dreef voor hen als agent zou werken. Het zag er niet naar uit dat hij van enig nut voor de Poolse dienst kon zijn.

De derde groep Polen bestond uit degenen die voor het communistisch regime waren gevlucht plus het niet geringe aantal Poolse vrouwen dat zich via een (schijn)huwelijk een verblijfstitel in ons land had verschafte. Er waren enkele commerciële bemiddelingsbureaus die eenzame Nederlandse mannen aan Poolse bruiden hielpen. Het was de gewoonte als het even kon vooral deze nieuwkomers met een bezoek van een BVD'er te vereren. Wanneer zij ooit 'last' zouden krijgen met de Poolse autoriteiten of zouden worden benaderd voor het geven van informatie aan de Poolse overheid, zouden zij beschikken over een naam en telefoonnummer waarmee zij dan discreet contact konden zoeken.

Dat werd ook gedaan met de Tsjechoslowaken, die zich in twee golven in Nederland hadden gevestigd. Er werd gesproken over de '48-vluchtelingen, die al bij de communistische omwenteling in 1948 de benen hadden genomen, en de '68-vluchtelingen. Die hadden hun vaderland de rug toegekeerd nadat in augustus 1968 Warschaupact-tanks een hardhandig einde had gemaakt aan de Praagse lente onder partijleider Dubcek. Onder beide groepen bevonden zich relatief veel intellectuelen. Verschillende van hen bekleedden interessante posities aan Nederlandse universiteiten. Van enkelen van hen is gebleken dat zij onder druk contact onderhielden met de inlichtingendienst van hun oude vaderland. Zulke operaties werden dan als het even kon gedubbeld, wat wil zeggen dat betrokkene werd verzocht zijn werk voor gindse inlichtingendienst in samenspraak met de BVD voort te zetten. Op die manier kon het lot van achtergebleven familieleden worden ontzien en kregen wij een goed inzicht in belangstelling en de modus operandi van de tegenstander. Op-

merkelijk was hoe snel de 'collega's' in Praag tevreden waren te stellen met minuscuul 'chicken food', stukjes informatie die de goede trouw van de agent moesten bewijzen en zonder schade konden worden weggegeven.

In vergelijking met de Polen en de Tsjecho-Slowaken waren de Hongaren, Roemenen, Joegoslaven en Bulgaren minder actief in ons land. Wel heeft zich hier een in Zwitserland overgelopen Hongaarse inlichtingen-officier gevestigd, waarmee de dienst jarenlang een wat moeizame relatie heeft onderhouden. Ook was er een succesvolle Roemeense dubbeloperatie die samen met de Franse dienst werd gerund.

Niet alleen de immigranten uit de Warschaupactlanden werden door de dienst in groten getale benaderd, ook de Nederlanders die zakelijke betrekkingen met die landen onderhielden werden voor het merendeel bezocht.

Binnen de BVD werd veruit de meeste aandacht geschonken aan de aanwezigheid van de Russen. Zij zouden hier op hun ambassade, de in Amsterdam gevestigde handelsmissie en de vertegenwoordigingen van luchtvaartmaatschappij Aeroflot, Intourist, en niet te vergeten de persagentschappen Novosti en Izvestia een *rezidentura* van zowel KGB als GRU hebben gevestigd.

De omvang van de BVD-afdeling die zich met dit voornaamste doelwit bezighield werd in de loop van de jaren tachtig dan ook zo groot, dat het een hoofdafdeling werd. Net als met de vrees voor de militaire potentie van de voormalige Sovjet-Unie kunnen achteraf, met de kennis van nu, vraagtekens worden gezet bij de taxatie van de omvang van de dreiging en de maatvoering in onze aandacht. Onmiskkenbaar had dit ook te maken met de Amerikaanse invloed.

HOOFDSTUK 2

De verwarring: christenen werden communisten,
activisten werden terroristen

De BVD in Amsterdam

Dat het hoofdkwartier van de CPN gevestigd was in Felix Meritis en Amsterdam een onmiskenbaar communistisch bolwerk was, maakte het logisch dat de BVD, die de CPN toen nog als voornaamste gevaar voor de democratie zag, zich in de jaren vijftig in de hoofdstad ging vestigen.

Vooral ten tijde van de begeleiding van de 'Bruggroep', eind jaren vijftig, was het erg praktisch dat de dienst een Amsterdamse dependance had. De Bruggroep bestond uit communisten die zich hadden afgesplitst van de CPN, en de Socialistische Werkers Partij (SWP) vormden. Met succes was door de BVD een oppositionele stroming in de CPN aangewakkerd, onder meer door vanuit de dienst anonieme 'Kaderbrieven' binnen de partijtop te verspreiden. Tegen de dictatoriale stalinist Paul de Groot, die de partij met ijzeren hand bestuurde, was veel weerstand, en ook het neerslaan van de Hongaarse opstand in 1956 had twijfel gezaaid. Daar werd door de BVD met succes op ingespeeld. De anonieme brieven hadden het gewenste effect. Het toch al aanwezige wantrouwen en de verdachtmakingen door De Groot en zijn getrouwen werden flink aangewakkerd en leidden tot een ruzie die enkele prominente CPN'ers deed besluiten de partij de rug toe te keren.

Onder leiding van de prominente communisten Henk Gortzak en Gerben Wagenaar ontstond een heuse afsplitsing, en de campagne voor de Kamerverkiezingen van deze Bruggroep in 1959 werd voor wat Amsterdam betreft actief gesteund vanuit de geheime vestiging van de dienst in het souterrain van een bankfiliaal aan de Prinsengracht.*

*Zie voor uitvoerige beschrijving van deze actie: D. Engelen, *Geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst*, Den Haag 1995.

Ook nadien hield de dienst een onderkomen in Amsterdam. Eind jaren zestig verhuisde dit naar het districtsbureau van de Rijkspolitie, dat was gevestigd in een voormalige kazerne aan de Sarphatistraat. Het bleef een geheim adres, onder de dekmantel 'Bureau Registratie'. Ondanks het afnemend belang van de CPN, die zich door De Groot in een volstrekt isolement binnen de internationale communistische beweging had gemanoeuvreed, bleef men het zinvol vinden in Amsterdam een afdeling te handhaven. Ook het begin van gewelddadig activisme, door de Rode Jeugd en later de Rode Hulp, speelde zich immers vooral af in Amsterdam. (Op dit gebied was Eindhoven een goede tweede, dankzij de daar wonende 'stadsguerrillero' Luciën van Hoesel en een zekere Theo Engelen.) Verder waren er de hoofdzetels van de vereniging Nederland-USSR, later ook Nederland-DDR, het reisbureau Vernu (het reisbureau van de vereniging Nederland-USSR in de Utrechtsestraat) en schoten er tal van maoïstische, trotskistische partijen en clubjes wortel, vooral onder de steeds progressievere bevolking van de universiteiten.

Aan de Sarphatistraat werd de vestiging eind jaren tachtig opgeheven. Dat viel samen met de reorganisatie door Docters van Leeuwen, maar het besluit was al eerder gevallen. In 1986 liep de hoge bfv (= West-Duits Bundesamt für Verfassungsschutz)-functionaris Hansjoachim Tiedge over naar het Oosten. Hij bleek jarenlang een 'mol' geweest te zijn in de top van de West-Duitse zusterdienst. Kort voor zijn defectie was hij in Amsterdam op bezoek geweest bij zijn Nederlandse collega Leen Berghuis. Deze Berghuis, die in zijn uitbundige jovialiteit van collega's snel vrienden wist te maken, was na zijn periode als hoofd van de afdeling CD chef BOA geworden en kon het niet nalaten Tiedge vol trots zijn nieuwe kantoor te tonen. Na het overlopen van Tiedge bleek dat deze informatie daadwerkelijk in handen van de Oost-Europese tegenstanders terechtgekomen was en dat die daar actief gebruik van maakten. Er werd namelijk gesignaleerd dat men van DDR-zijde het pand uitvoerig kwam observeren. Daarom werd dan ook al snel besloten dit 'aangebrande' adres te verlaten.

Zorg over 'nieuwe communisten'

Met de nieuwe bewegingen van de late jaren zestig en begin jaren zeventig was de BVD aanvankelijk nogal stevig in worsteling. Ineens was het niet meer alleen het meestal ongeletterde proletariaat, waaruit de communistische partij en mantelorganisaties hun aanhang rekruteerden. Intellectuelen, theologen, kunstenaars en journalisten uit vaak gegoede kring bekenden zich tot het marxistisch gedachtegoed. Zij organiseerden zich in internationale organisaties, zoals de Praags Christelijke Vredesconferentie, en in internationale juristen-, journalisten- en studentenorganisaties die soms meer, soms minder zichtbaar vanuit Moskou gecontroleerd werden. Soms was het niet meer dan een 'ideologische' ondersteuning, maar meestal ging het ook gepaard met vergoedingen van reiskosten, ter beschikking stellen van congres- en vergaderfaciliteiten en het fêteren van leidende figuren door hen vakanties aan de Zwarte Zee aan te bieden, soms begeleid door hoge vertegenwoordigers van het Sovjetrussische partij- en staatsapparaat. Op nationaal niveau waren er Christenen voor Socialisme en tal van andere organisaties met, op het oog, nobele motieven; vaak vredesdoelstellingen. Daar meende de BVD aandacht aan te moeten schenken, omdat deze clubs, bewust of onbewust, ideeën propageerden die op z'n minst in de politieke ambities pasten van de sovjetideologen. Zo was het dr. N.J.C.M. Kappeijne van de Copello, een prominent vvd'er – wiens dochter Annelien een vooraanstaand Kamerlid voor die partij was – die voorzitter werd van het NCEVS, het Nederlands Comité voor Europese Veiligheid en Samenwerking.

Het aanvankelijke idee om tot zo'n Europese samenwerking te komen was van Sovjetrussische origine. Al in de jaren vijftig opperde Chroestjow dat idee om op die manier de Europeanen te verenigen met als doel een eind te maken aan de Amerikaanse invloed in dit werelddeel en daarmee ook aan de Amerikaanse militaire aanwezigheid. Het NCEVS werd door de dienst dan ook beschouwd als een mantel- of frontorganisatie van de communistische beweging. Ook al omdat naast Kappeijne van de Copello lieden van wie een communistische gezindheid bekend was zich bij het comité aansloten. De Helsinki-conferentie, waar in 1974 uiteindelijk de lang gekoesterde wens om tot een Europees veiligheidsverdrag te komen in vervulling ging, is de communistische leiders in Oost-Europa

overigens lelijk opgebroken. De West-Europeanen waren er niet alleen in geslaagd ook de Verenigde Staten van Amerika en Canada bij het verdrag te betrekken, maar de mensenrechtenparagraaf gaf ook de dissidentenbewegingen in verschillende communistische landen nieuw elan en inspiratie.

Er groeide in de late jaren zestig en vroege jaren zeventig een vrij algemeen gevoeld anti-Amerikanisme, dat vooral gevoed werd door de oorlog in Vietnam (1964-1973). Bijna wekelijks trokken groepen demonstranten naar het Amerikaanse consulaat aan het Amsterdams Museumplein. De leus 'Johnson Molenaar' dateert uit die tijd, omdat op het feitelijk bedoelde 'Johnson Moordenaar' arrestatie kon volgen. Het beledigen van een bevriend staatshoofd was een strafbaar feit. De weerstand tegen het Amerikaanse optreden, waarover alle media uitvoerig konden berichten, won terrein onder brede lagen van de bevolking. In latere oorlogen hebben de Amerikanen de berichtgeving strak gecontroleerd en beheerst. Met verwijzing naar de les van Vietnam, omdat die oorlog volgens veel Amerikanen door het verlies aan draagvlak bij eigen volk en de bondgenoten verloren werd.

De angstwekkende wapenwedloop, waartoe door belanghebbenden de angst voor 'Moskou' zeker werd aangewakkerd, riep eveneens toeneemende weerstand op. Weldenkende intellectuelen gingen het vijandbeeld van de Sovjetrussische communistische wereldmacht als belangrijkste dreiging steeds meer nuanceren. Er ontstonden vredesbewegingen waarin vanuit het christendom gemotiveerde en socialistische of communistische pleitbezorgers van een wereld zonder kernwapens elkaar vonden. Maar ook de sympathie die werd gevoeld voor de bevrijdingsbewegingen in Midden-Amerikaanse en Afrikaanse landen stimuleerde de groei van de talrijke sympathie- en steuncomités. Al deze groepen konden rekenen op meer dan ideologische sympathie van de communisten. Ook van daadwerkelijke steun was sprake. Het waren vaak communisten die in deze bevrijdingsbewegingen een leidende rol speelden.

De navrante werkelijkheid in, onder andere, Vietnam en Zuid-Afrika en het goede gevoel voor pr, zo men wil propaganda van die organisaties bracht in Nederland steeds meer intellectuelen ertoe zich aan te sluiten bij de anti-apartheidsbeweging, het Angola Comité, de Boycot Outspan

Actie, het Medisch Comité Nederland-Vietnam, en dergelijke. Al deze organisaties waren lange tijd doelwit van BVD-belangstelling, omdat zij gezien werden als door communisten gedomineerde clubs die als frontorganisatie een instrument waren om de verbreiding van het wereldcommunisme te bevorderen.

Van de anti-apartheidsbeweging werden de connecties van de Zuid-Afrikaanse dichter Breyten Breytenbach met Conny Braam enige tijd aandachtig gevolgd. Conny Braam zelf was ook niet vrij van belangstelling van de BVD, vooral niet toen bekend werd dat zij samenwoonde met Boe Thio, een jonge communist die in verband werd gebracht met een in de jaren zestig gepleegde bomaanslag op het Van Heutsz-monument in Amsterdam-Zuid. Met die bomaanslag werd het ongenoegen over de gebrekkige dekolonisatiepolitiek van de Nederlandse regering (Nieuw-Guinea, maar ook Suriname) kracht bij gezet. Van Heutsz, de 'held van Atjeh', was een symbool van die politiek.

Voor wat Zuid-Afrika en andere ondemocratische regeringen betreft, worstelde de dienst niet alleen met de vraag in hoeverre sympathisanten van bewegingen die tegen de apartheid en andere onrechtvaardige regimes streden de belangstelling van de BVD verdienden. Ook de relatie met de veiligheidsdiensten van landen met niet al te frisse regimes was steeds een lastige kwestie. Zo werd aan de Zuid-Afrikaanse dienst absoluut geen informatie verstrekt over het anti-apartheidsactivisme in Nederland en activiteiten door Nederlanders. Over het verstrekken van informatie met betrekking tot Zuid-Afrikaanse onderdanen die bekende, soms aan de Loemoemba Universiteit in Moskou geschoolde communisten waren, ontstond discussie. Met argusogen werd ook gekeken naar de innige betrekkingen die de bevriende Israëliëse Mossad met de Zuid-Afrikanen onderhield. Over de aard van het contact van de Amerikaanse CIA met het regime in Zuid-Afrika bestond tenslotte onduidelijkheid.

Als er al een richtingenstrijd binnen de BVD was, dan betrof het dit soort ethische kwesties. Er waren BVD-medewerkers die zo geobsedeerd waren door de strijd tegen het wereldcommunisme, dat het onderscheidend vermogen ten aanzien van de regimes in landen waar linkse opposanten werden vervolgd daaronder leed. Maar in toenemende mate vonden de meer kritische medewerkers gehoor. Zij vonden dat er uiterst se-

lectief met het geven van informatie aan buitenlandse diensten omgegaan moest worden. Dat gold in niet geringe mate de Amerikanen, vooral waar het Midden-Amerika betrof. Van duidelijke richtlijnen of gedragsregels op dit gebied was geen sprake. Functionarissen van het niveau afdelingshoofd konden feitelijk naar eigen goeddunken handelen.

De betrekkingen met de Zuid-Afrikaanse dienst verslechterden toen begin jaren tachtig aan het licht kwam dat die er (via familiebetrekkingen) een min of meer conspiratief contact met een overigens vrij laag geplaatste administratief medewerker van de BVD op na hield. Deze medewerker had wél toegang tot gevoelige informatie, ook met betrekking tot de anti-apartheidsbeweging.

Onduidelijkheid bestond er eveneens over de relatie met de veiligheidsdiensten van Portugal en Griekenland, landen die in de jaren zestig en eerste helft van de jaren zeventig nog dictaturen waren, maar wel lid van de NAVO. De weinig zachtzinnige wijze waarop deze regimes omgingen met de (communistische) oppositie was aanleiding tot grote terughoudendheid. Maar niet uit te sluiten is dat door de informatie-uitwisseling in het NATO Security Committee marxisten in die landen, in het bijzonder Portugal, om het leven zijn gekomen. Een integer en gewetensvol afdelingshoofd vertelde met enige huiver over het van hoge rotsen in zee werpen van jonge marxisten die niet lang daarvoor in BVD-rapportages genoemd waren.

Behandeling als CPN

Om een eind te maken aan de worsteling over de belangstelling voor organisaties met nobele doelstellingen, die niettemin gezien werden als instrument van het wereldcommunisme, werden deze organisaties op dezelfde manier bejegend als later de CPN. Ook zij werden alleen gevolgd op enkele aspecten, waarvan contacten met communistische organisaties en met vertegenwoordigers van communistische landen de belangrijkste waren.

Ten aanzien van de CPN was door een uniek televisie-interview op 21 december 1981 van Sonja Barend met HBVD mr. Pieter de Haan aan volk en parlement duidelijk geworden dat de dienst nog steeds veel energie

besteedde aan die partij, en dat terwijl ze door het optreden van Marcus Bakker in de Tweede Kamer, maar ook door de meer dan eens constructieve deelname aan lokaal bestuur (onder meer door de alom gerespecteerde Amsterdamse wethouder Harry Verheij) niet meer werd beschouwd als een gevaar voor de democratische rechtsorde en/of de veiligheid van de staat. De afstand die de CPN nam van zowel het sovjet-communisme (ook bij de Warschaupact-interventie in Praag in 1968) als de lijn van de Chinese leider Mao Tse-toeng droeg daar eveneens aan bij. (De Groot: 'Geen kaviaar en geen haaienvinnensoep, maar snert met kluif.') Het televisie-interview zorgde voor enige politieke commotie. In de Kamer werd de verantwoordelijke minister van Binnenlandse Zaken, Ed van Thijn, flink onder vuur genomen.

Enkele dagen voorafgaande aan het interview met Sonja Barend was een heimelijk opgenomen benaderingsgesprek met iemand die was gevraagd in de CPN te infiltreren op de VPRO-radio uitgezonden, en dat was niet voor het eerst: in de jaren zeventig en tachtig kwamen regelmatig benaderingen aan het licht. Er was opwinding ontstaan over een serie artikelen in *Vrij Nederland* en een boekje van de hand van journalist Rudi van Meurs. De in VN paginagroot afgebeelde collega 'De Roo', die de bijnaam 'Kikkeroo' kreeg, zou een BVD-infiltrant een pistool hebben gegeven om daar de vingerafdrukken van een Rode-Jeugd-lid op te krijgen.

Vroegere incidenten en het aan het licht komen van een kennelijk ongecontroleerde verzamelwoede van persoonsgegevens bij de diensten zorgden er voor dat minister De Gaay Fortman ('*papa Gaay*') al in 1975 aan de Tweede Kamer had moeten beloven dat de taken en bevoegdheden van de diensten bij wet geregeld zouden worden. Tot dan was er niet meer dan het vertrouwelijke Koninklijk Besluit van augustus 1949, vernieuwd in 1965, dat het charter van de diensten vormde. Overigens kwam die wet pas in 1987 tot stand. Op de politieke agenda hadden de geheime diensten geen hoge prioriteit. Uitsluitend incidenten en bijbehorende publiciteit zorgden voor aandacht.

Met BVD-aandacht voor elke Nederlander die een CPN-bijeenkomst meer dan eens bezocht of abonnee op *De Waarheid* was, moest het afgelopen zijn. Op last van minister Van Thijn, die in het kortstondige kabinet-Van Agt II in 1981 en 1982 politiek verantwoordelijk was voor de

dienst, werd het de BVD verboden over de CPN als zodanig nog langer inlichtingen te verzamelen en te registreren. Om, zoals dat binnen de dienst toen gezien werd, 'te redden wat er te redden viel', werd vervolgens een politieke zegen verworven over de inlichtingenactiviteit tegen de CPN op bepaalde aspecten. Dat betekende dat de partijorganisatie als zodanig niet langer onderwerp van aandacht voor de dienst was, maar dat slechts aan bepaalde aspecten van de partij aandacht geschonken mocht worden. Die aspecten waren onder meer de connecties met buitenlandse communistische partijen, infiltratie in de vakbeweging en in democratische partijen, en politieke manipulatie van organisaties als de vredesbeweging.

Ook werd herhaaldelijk in de Tweede Kamer gevraagd wat de bemoeienis was van de BVD met organisaties die veel steun en sympathie van Kamerleden hadden, zoals vredesbeweging en anti-apartheidsorganisaties. Het hoofd van de dienst werd door de politieke leiding opgedragen een 'objectenlijst' te maken. Het was minister Ed van Thijn die dit gebruik introduceerde. Ook dat was een indirect gevolg van het interview van Pieter de Haan met Sonja Barend. Vanaf 1981 moest aan de minister jaarlijks een lijst worden voorgelegd van organisaties die 'vanwege hun aard of doelstelling' binnen het aandachtsgebied van de BVD dienden te vallen. Mutaties in die lijst moesten zeer grondig gefundeerd worden. Eenzelfde regime gold lange tijd niet voor individuen. Zo was er een ont-snappingsroute: wanneer je argumenten had om aandacht aan een persoon hoog in een organisatie te schenken, nam je onvermijdelijk informatie over de betreffende organisatie mee. Zo'n reden voor aandacht voor een persoon kon bijvoorbeeld een geconstateerd contact met een Oost-Europese diplomaat zijn, die dan vaak een geïdentificeerde of vermoede inlichtingenofficier geacht werd te zijn.

Zo werd ook lange tijd gekeken naar vredescomités en steunorganisaties voor de bevrijding van de derde wereld. De organisaties als zodanig mochten geen object zijn, maar de – vaak prominente – leden met connecties in de CPN-top of contacten met Oost-Europese diplomaten waren een legitiem onderwerp van aandacht.

In operationele zin had het veranderde gehalte van communisten, maar ook de veranderde wijze waarop CPN en overige communistische en antidemocratische organisaties bejegend moesten worden ingrijpen-

de gevolgen voor de BVD. Er moest op een geheel andere wijze te werk worden gegaan. De eenvoudige gewezen politiemans die een Amsterdamse stadsreiniger ertoe kon brengen partijbijeenkomsten van de CPN-afdeling Staatsliedenbuurt bij te wonen, kreeg het moeilijk. Kon hij die eenvoudige ziel nog met een startvergoeding van vijftig gulden per maand paaien, voor de tot het marxisme bekeerde student van gereformeerde afkomst die in een steuncomité voor de derde wereld een prominente rol speelde, was hij geen gesprekspartner. Daartoe werden de JIMS (jonge intelligente medewerkers) of stagiairs ingezet. Zij hadden vaak een vergelijkbare achtergrond en opleiding. Het kwam dan ook meer dan eens voor dat zij in die wereld oude studie- of schoolmakers 'tegenkwamen'. De werelden van de BVD-bevolking en van hun objecten lagen nu dichter bij elkaar dan ooit tevoren. Dat maakte het werven van agenten en informanten aan de ene kant gemakkelijker, al was het bepaald niet gebruikelijk mensen op basis van een persoonlijke relatie te benaderen, integendeel. Aan de andere kant wilde je als runner de garantie dat mensen die in je gezichtsveld kwamen, en van wie je zowel de achtergrond kende als de beweegredenen begreep, geen nadeel zouden onderkennen van hun vermelding in BVD-rapporten.

Als BVD'er ging het de jonge kritische generatie meer om het verkrijgen van inzicht in maatschappelijke processen, dan om het bezweren van een communistische dreiging. Of het vullen van kaartenbakken met namen van mensen die in hun maatschappelijke loopbaan van die vermelding last zouden kunnen krijgen. Zo was de praktijk tot diep in de jaren zeventig geweest. En er waren in 1981, toen Van Thijn daaraan een einde maakte, nog enkele BVD'ers van de oude stempel die dat nog steeds de normaalste zaak van de wereld vonden.

Door de jongere BVD'ers werd als voornaamste taak van de dienst gezien door goede en betrouwbare informatie van binnenuit een getrouw beeld te kunnen geven van antidemocratische organisaties. En dat moest er in rapportage aan de regering (in de befaamde 'regeringsbrieven') toe leiden dat het beeld dat de rechtse pers van deze personen en organisaties schetste gecorrigeerd kon worden. In bladen als *De Telegraaf* en *Elsevier* werden leden en sympathisanten van diverse vredes- en derde-wereldsteuncomités nogal eens neergezet als 'Vazallen van Moskou' en 'crypto-communisten'. Het informeren van de regering over wat er *niet* aan de

hand was in weerwil van de krantenkoppen in vooral *De Telegraaf*, werd zo een niet onbelangrijke activiteit. Dat gold nog meer ten aanzien van het door de pers consequent als terrorisme of terreur betitelde gewelddadig politiek activisme.

Terrorisme of gewelddadig politiek activisme?

Het belangrijkste 'echte' nationaal-politieke terrorisme dat Nederland heeft getroffen waren de Molukse acties.*

De eerste dateert van 31 augustus 1970, de gijzelingsactie in de woning van de Indonesische ambassadeur te Wassenaar. Maar vooral de latere treinkapingen en de bezetting van de school in Smilde hadden een grote impact op de samenleving. Ze beoogden tevens een wijziging van het regeringsbeleid ten aanzien van het onafhankelijkheidsstreven van de Molukkers af te dwingen. Het is daarom dat deze acties als terreurdaden aangemerkt moeten worden.

De informatiepositie van de BVD onder Molukse jongeren was voorafgaand aan de eerste acties vrijwel nihil. Tijdens de gijzelingen heeft de dienst een actieve rol gespeeld in het tot een goed einde brengen van de acties. Zo werd het voedsel in de trein bij De Punt aangevoerd in kratten die door de technische dienst van de BVD (met Amerikaanse hulp) op ingenieuze wijze van afluisterapparatuur waren voorzien. Ook andere technische acties, waaronder het plaatsen van afluisterapparatuur aan de trein bij de Punt en het leveren van een 'geactiveerde' veldtelefoon voor de onderhandelaars, hebben belangrijk bijgedragen aan de redelijk succesvolle) hoewel zeer gewelddadige beëindiging van deze treinkaping door de bestorming van de trein door de Bijzondere Bijstands Eenheid van het korps mariniers (BBE).

De acties tegen de Nederlandse Gasunie in Ommen en Ravenstein door een El Fatah-commando, naar later bleek, leek even het begin te zijn van Palestijnse terreur in Nederland. Maar doordat het om onopgehelderde redenen bij deze ene actie is gebleven, kan van echte terreur nau-

*Voor een uitvoerig verslag van de Molukse acties in de jaren zeventig verwijs ik graag naar het boek van Peter Bootsma, *De Molukse acties*, Amsterdam 2000.

welijks gesproken worden. Had deze gecoördineerde actie op twee plaatsen tegelijk nauwelijks enig effect op de Nederlandse samenleving, voor de beveiliging van het gastransportsysteem van de Gasunie had het incident verstrekken gevolgen.

Op 6 februari 1972 werden tegelijk bommen met een tijdontstekingsmechanisme geplaatst op de vitale compressorstations van de Gasunie in Ommen en Ravenstein. In Ommen werd de bom tijdig ontdekt en door een politieman (achteraf gezien met gevaar voor eigen leven) in veiligheid gebracht. Later is de bom door de explosievenopruimingsdienst op een heideveld nabij Ommen tot ontploffing gebracht. Een behoorlijke krater in de zandbodem was daarvan het gevolg, evenals het wit wegtrekken van de betrokken politieman.

Op Gasunie-station Ravenstein kwam het explosief vóór ontdekking tot ontploffing en vernielde een scrubber (een filterinstallatie waarin het aardgas gereinigd wordt voordat het in de compressorturbines komt). De felle brand die op de ontploffing volgde was van beperkte duur, doordat de gastoevoer vrij snel afgesloten kon worden. Maar de hitte van de brand richtte veel schade aan. Nogal wat metalen installatiedelen in de nabijheid smolten. Op het terrein van het compressorstation is een soort monumentje opgericht dat aan deze gebeurtenis herinnert. Bij de Gasunie werd de beveiliging van de installaties, die tot dan uit niet meer dan een afrastering had bestaan, drastisch uitgebreid. Als hoofd van de beveiligingsafdeling werd een BVD-ambtenaar aangetrokken. In hoog tempo werd bewakingpersoneel geworven, dat bijgestaan door afgerichte honden de installaties dag en nacht ging bewaken.

Door een veelheid aan prikkeldraad, camera's, infrarood detectie-apparatuur en een grindbed met microfoons, kregen de installaties het aanzien van een gevangenkamp van de zwaarste categorie in de Goelag-archipel. Alleen de uitkijktorens ontbraken. Eind jaren tachtig werd door de eveneens van de BVD afkomstige opvolger als hoofd beveiliging van de Gasunie – schrijver dezes – de beveiliging van de stations ingrijpend gemoderniseerd. Bewakers werden in getal sterk gereduceerd en de honden verdwenen. Ook de hoeveelheid prikkeldraad en hekwerk werd fors verminderd, maar de elektronica die daarvoor in de plaats kwam, bleef het even moeilijk maken de stations ongemerkt te betreden.

Uit het politieonderzoek onder leiding van de Rotterdamse commis-

saris Blauw kwam naar voren dat een Frans sprekend paar kort voor de aanslagen in de nabijheid van station Ravenstein contact met een lokale rijkspolitiefunctie had gehad. Omdat die man geen woord Frans sprak, kon hij over aard en inhoud van zijn conversatie met het stel niets zinnigs melden. De arrestatie enige maanden later in Parijs van twee Algerijnen die voor de EL Fatah-organisatie werkten, bracht opheldering: zij bleken de daders van de aanslagen in Nederland te zijn. Hun berechting – wegens andere delicten – is aan de Fransen overgelaten; aan Palestijnse ‘martelaren’ in een Nederlandse gevangenis was duidelijk geen behoefte.

Een andere ‘uitwaaiering’ van internationaal terrorisme naar ons land vormde de gijzeling in de Franse ambassade in Den Haag door het Japanse Rode Leger, medio september 1974. Een commando van drie Japanners bestormde in de middag van vrijdag 13 september de Franse ambassade. Hun gewelddadige visitekaartje gaven zij al meteen af door twee politieagenten neer te schieten. Zij maakten deel uit van een drietal agenten die hun surveillance hadden onderbroken om poolshoogte te nemen.

De schutters verscholen zich achter een deur op de vierde verdieping van het ambassadegebouw, waar het kantoor van de ambassadeur zich bevond. Hierdoor werd de ernst van de situatie snel duidelijk. De draaiboeken voor een terroristische gijzeling, die op basis van de eerste Mollukse actie in de jaren daarvoor waren gemaakt, werden dan ook snel uit de kast gehaald en in *no time* waren de BBE van het korps mariniers, psychologen voor de onderhandelingen, het parket van de procureur-generaal en het beleidsteam onder leiding van minister van Justitie Van Agt, in hoogste staat van paraatheid gebracht. Ook de BVD, in de persoon van Thom Thomas, hoofd van de technische dienst en een bovendrijvend ‘stuk wrakhout van overzee’, werd te hulp geroepen.

De drie Japanners, die elf gijzelaars vasthielden onder wie de Franse ambassadeur Senard, hadden hun eisen per brief geformuleerd: hun strijdmakker Furuya, die in de Santé-gevangenis in Parijs vastzat, moest met een Boeing 707 van Air France naar Schiphol worden overgebracht. Vandaar wilden de drie gijzelnemers met hun gijzelaars en een som losgeld naar een bevriend land vliegen. Voor de hand lag dat het bevriende land in het Midden-Oosten zou liggen. Het Japanse Rode Leger, dat zich

ook wel Japans Arabisch Leger noemde, had zich meer dan eens ingezet voor de bevrijding van Palestina en onderhield nauwe banden met het PFLP (People's Front for the Liberation of Palestina). De Japanners benadrukten dat hun actie zich richtte tegen de Franse regering, maar het probleem lag duidelijk op het bord van het kabinet-Den Uyl, niet alleen omdat onder de elf gijzelaars zes Nederlanders waren, maar ook omdat de Franse regering zich opmerkelijk afzijdig hield. Het leek alsof de dreiging met executie van de Franse ambassadeur Parijs betrekkelijk koud liet. Toen in de eerste nacht van de gijzeling werd getracht een mogelijke bestorming voor te bereiden, onder meer door in het gebouw af luisterapparatuur te plaatsen, bleef dat niet onopgemerkt bij de Japanners, met wie inmiddels vanuit de naastgelegen Amerikaanse ambassade telefonisch contact was gelegd. Hun eis dat de politie zich onmiddellijk uit het gebouw moest terugtrekken werd met een tweetal pistoolschoten kracht bij gezet. Indachtig de twee politiemensen die in het Haagse Westeinde Ziekenhuis aan hun verwondingen werden behandeld, werd aan de eis direct gehoor gegeven.

In tegenstelling tot de terughoudendheid van de Franse autoriteiten om aan de oplossing van het probleem bij te dragen, boden de Amerikaanse burens van de Franse ambassade alle medewerking. Het toeval wil dat de kantoren van 'the political section' (een CIA-station) van de US-ambassade juist gelegen waren aan de zijde van de Fransen. De nieuwe *chief of station*, Howard Bane, die verwacht had in Den Haag een uiterst rustige periode te zullen hebben, voelde zich in zijn element, en geen moeite en inzet was hem te veel om behulpzaam te zijn. Vanuit Duitsland ingevlogen apparatuur (zo verluidt althans, want de schijn moest vermeden worden dat de CIA deze middelen in Nederland toepaste) werd geïnstalleerd om zo van afstand optimaal geïnformeerd te zijn over wat zich in de kamer van de Franse ambassadeur afspeelde.

Furuya werd door de Fransen naar Schiphol gevlogen en daar in een vliegtuig, een *Mystère*, door Franse cipiers vastgehouden, geboeid aan zijn stoel. Ook een Franse regeringsvertegenwoordiging, vergezeld van acht commando's, arriveerde 'om de zaak wel even te regelen'. Deze Franse arrogantie was het begin van ernstige wrijving tussen beide regeringen, die er na afloop niet minder op zou worden. Als tolk-bemiddelaar trad Kondo op, een secretaris van de Japanse ambassade. Nadat Van Agt

zaterdag 14 september had besloten dat, mede gelet op de situatie in de ambassade, een bestorming door mariniers geen optie was, werd besloten de onderhandelingen te rekken, en zo duurde het vier dagen voordat een Transavia-bemanning uiteindelijk, met een Franse Boeing 707, 300.000 gulden losgeld en de vier Japanse revolutionairen, naar Damascus vloog. De Fransen waren uiteindelijk bereid het vliegtuig te leveren, maar niet de bemanning. Ze hielden Furuya aan boord van de *Mystère* tot het laatst onder schot, om hem te kunnen executeren zodra de Japanners een gijzelaar zouden doden. De herhaalde dreiging van de ongeduldige Fransen om Furuya naar Parijs terug te vliegen werd door een pantservoertuig van de *marechaussee* voor het vliegtuig te parkeren belet. De overgebleven gijzelaars (enkele waren eerder vrijgelaten) zijn op Schiphol geruild tegen Furuya.

Inmiddels verscheen in het *Reformatorisch Dagblad* en vervolgens in *Elsevier* van 28 september een artikel van de hand van een journalist, N. van Nieuwenhuysen, die kennelijk de beschikking had gekregen over het dossier betreffende Furuya bij de Franse veiligheidsdienst. Daaruit werd duidelijk dat behalve Furuya nog vier leden van het Japanse Rode Leger eerder die zomer in Parijs waren aangehouden. In de Franse hoofdstad bleek het West-Europese hoofdkwartier van de Japanse revolutionairen gevestigd. Frankrijk had de vier Japanners *personae non gratae* verklaard en uitgezet naar een land van keuze. Er was tegen hen, anders dan tegen Furuya, onvoldoende bewijs voor een veroordeling door de Franse justitie. Een van hen, een zekere Takahashi, was naar Amsterdam vertrokken, anderen naar andere Europese landen, waaronder Zweden. Takahashi stond aan het hoofd van het drietal dat de actie in de Franse ambassade uitvoerde. De Fransen hadden het niet opportuun geoordeeld de ontvangende landen over de komst van deze geïdentificeerde terroristen te informeren, bang dat zij hen *linea recta* teruggezonden zouden krijgen. Het spreekt vanzelf dat de Nederlandse regering en ook de BVD niet blij waren met deze wetenschap achteraf.

Door operationeel contact in de journalistenwereld kon achterhaald worden dat de Fransen het bedoelde dossier over Furuya en het Japanse Rode Leger bewust hadden laten lekken naar de pers. Het was voor premier Den Uyl en vooral minister van Justitie Van Agt in het latere contact met de Franse regering van belang om van de achtergronden van dit lek-

ken op de hoogte te zijn. In het dossier werd ook betrokkenheid bij de dramatische gijzelingsactie in München tijdens de Olympische spelen in 1972 gesuggereerd en verwezen naar de bloedige schietpartij door het JRL namens de PFLP in mei 1972 op het Israëlische vliegveld Lod. Het Japanse Rode Leger stelde zich in dienst van de revolutionaire strijd van onderdrukte volken. Vooral voor het Palestijnse Volksfront voor de Bevrijding van Palestina, (het PFLP) en de onverschrokken terrorist Abu Nidal zetten de Japanse strijders zich in. Kennelijk wilden de Fransen, door publiek te maken om wat voor gevaarlijke terroristen het hier ging, zich indekken voor door hen beoogd, maar door de Nederlandse regering te riskant geacht gewelddadig ingrijpen. Via een journalist van *Le Figaro* was Van Nieuwenhuysen in het bezit gekomen van het document.

De relatie van de dienst met de Fransen liep door de hele affaire enige schade op, maar dat bleef van tamelijk korte duur. De positie van waaruit de Fransen redeneerden en hun opvatting over de eigen betekenis als wereldmacht, bracht met zich mee dat al vrij snel werd overgegaan tot de orde van de dag, net als toen jaren later de Fransen in Nieuw Zeeland de Rainbow Warrior (het Nederlandse schip van Greenpeace) tot zinken brachten. Ook toen maakten Nederlandse protesten en dreiging de samenwerking te stoppen weinig indruk.

In de jaren die volgden werden nog enkele malen strijders van het Japanse Rode Leger in Amsterdam aangetroffen. Zij verbleven dan te kort in ons land, vaak in een luxe Amsterdams hotel, om goed inzicht in hun beweegredenen of plannen te krijgen. Enkele keren werd een hotelkamer grondig doorzocht, maar dat leverde steeds onvoldoende informatie op, en was evenmin een reden de politie te laten optreden. Nog één keer, op 1 mei 1986, lukte het een lid van deze terreurorganisatie, kort na zijn landing op Schiphol, te arresteren. Dankzij een tip uit het internationale intelligenciecircuit was de BVD op de hoogte van de komst van deze Japanner, Kikumura, van wie het lidmaatschap van het JRL overigens niet onomstotelijk is vastgesteld. De tip was gegeven dankzij het feit dat de leverancier van de Grundig transistorradio die de Japanner bij zich had en waarin een hoeveelheid semtex was verborgen, zijn mond voorbij gepraat had. De Japanner arriveerde met zijn radio in de bagage vanuit Athene op Schiphol en werd door douane en marechaussee meteen apart genomen. De transistorradio werd zó doelbewust uit de bagage ge-

haald, dat de ‘voorkennis ervan afdroop’. Ook in het proces verbaal werd de reden van de aanhouding onverbloemd vermeld. De Japanner werd wegens het bezit van de explosieven gearresteerd en in een huis van bewaring opgesloten. Hij weigerde ook maar enige verklaring tegenover de politie af te leggen, maar uit wat hij bij zich had werd duidelijk dat hij in Nederland contact zou opnemen met zekere Paul Moussault, een toen in Groningen wonende activist, die werd gerekend tot het *Umfeld* van radicale linkse jongeren die met de Duitse Rote Armee Fraktion sympathiseerden. Met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid is vastgesteld dat het de bedoeling was om via Groningen door te reizen naar Bremen, om daar een aanslag te plegen op een bijeenkomst van wereldleiders – onder wie de Amerikaanse president Ronald Reagan – die voorafging aan de van 4 tot 6 mei in Tokyo te houden conferentie van de G7, de zeven rijkste geïndustrialiseerde landen.

De rechtszaak tegen de Japanse terrorist in spe werd een afgang voor het Openbaar Ministerie. De advocate Ties Prakken slaagde erin de rechtbank ervan te overtuigen dat de arrestatie van de Japanner op Schiphol en het vinden van de explosieven onrechtmatig was. Wegens onrechtmatig verkregen bewijs werd de Japanner ontslagen van rechtsvervolging, maar wel *persona non grata* verklaard en als zodanig het land uitgezet. Nu is het de gewoonte vreemdelingen in zulke gevallen uit te zetten naar het land van herkomst, dan wel waar ze ingezetene zijn, en dat was in dit geval Griekenland. Maar in deze zaak is daar van afgeweken. Kikumura is uitgezet naar Japan, het land waarvan hij staatsburger was, een mogelijkheid die de wet kennelijk ook biedt. Er was althans over uitzetting te weinig geregeld om zo’n reis naar Japan onwettig te maken. Voordeel was dat het rechtsgevoel op deze wijze toch nog enigszins bevredigd kon worden. Bij verwijdering naar Athene zou Kikumura vrij man zijn geweest. De Japanse justitie daarentegen zou hem bij aankomst direct arresteren en voor de rechter brengen. Japan kent namelijk een wet die het te schande maken van Japan in het buitenland strafbaar stelt. Dat kan zijn door het plegen van misdrijven of deze voor te bereiden tegen bevriende mogendheden, maar ook door alleen maar met justitie in een bevriend land in aanraking te zijn geweest. Er is vanuit Nederland uiteraard voor gezorgd dat de Japanse autoriteiten van de komst van deze onderdaan op de hoogte waren.

Het gebruik van BVD-informatie in een strafproces was vaker een moeizame aangelegenheid, ook toen al. Advocaten raakten steeds meer gespist op de herkomst van informatie 'uit ambtelijke bron'. Ook in de ontslagzaak van een Amsterdamse politiepsycholoog van Surinaamse origine (begin jaren negentig) speelde dat probleem. De psycholoog werd verdacht van onoirbare contacten met bij de georganiseerde misdaad betrokken Surinamers. Er is toen gekozen voor het 'ambtsbericht van het hoofd van de BVD'. Maar meestal lukte het niet informatie uit geheim te houden bron in een strafvervolging te gebruiken. Het was aardig dat koningin Beatrix bij een werkbezoek aan de BVD ter gelegenheid van het veertig jarig bestaan van de dienst in 1985, in een vraag precies daarop de vinger legde. Zij vroeg hoe wij met de kennis van strafbare feiten uit operationele bron richting justitie omgingen.

Het was in de loop van de jaren zeventig en tachtig wennen geweest voor de oude garde BVD'ers dat het eerbiedwaardige ambt van advocaat ook werd bekleed door lieden die onverholen sympathie koesterden voor het 'rapaille' dat zich tegen de gevestigde orde verzette en zelfs hun ideologische motivatie deelde.

Binnen de dienst werd geklaagd over de vermeende linkse sympathieën van advocaten. Behalve P.H. Bakker Schut, Jac. van der Meulen en Ties Prakken werd daar al eerder ook Lood van Bennekom toe gerekend. Het kostte menige BVD'er moeite in te zien dat deze advocaten gewoon hun werk deden en weliswaar voor de linkse jonge activisten sympathie koesterden, maar in hun werk deze jonge mensen met hun idealen vooral wilden beschermen tegen de macht van de staat en de repressie die vanuit rechtse kring zo vurig gewenst werd. De stelling valt te verdedigen dat ook deze advocaten, hoewel door menig politiemans en BVD'er ver-guisd, een bijdrage hebben geleverd aan het klimaat van tolerantie en het vermijden van escalatie van geweld. Daar kan Nederland ook hen dankbaar voor zijn.

Bij de kortdurende gijzeling van een koor in het Scheveningse huis van bewaring, in oktober 1974, werd eveneens gebruikgemaakt van de technische bijstand van de dienst om de zaak snel tot een oplossing te brengen. De benodigde apparatuur was, door het gebeurde een maand eerder in de Franse ambassade, direct voor handen.

Ook in de tweede helft van de jaren zeventig kreeg Nederland zijn deel van het internationaal politiek terrorisme. De Rote Armee Fraktion maakte hier slachtoffers onder de politie – één dode en drie gewonden – zonder in Nederland ook maar een enkele terreurdaad te hebben gepleegd, en wel bij arrestaties op verzoek van de Duitse collega's, die toen nog werden uitgevoerd door met een simpel pistool bewapende rechercheurs en niet door tot de tanden bewapende en kogelvrije vesten dragende arrestatieteams. Knut Folkerts maakte op 22 september 1977 een slachtoffer in Utrecht, waarvoor hij tot twintig jaar cel werd veroordeeld. Kort na zijn veroordeling werd hij aan de Duitse bondsrepubliek uitgeleverd. Later dat jaar herhaalde zich iets soortgelijks bij de arrestatie van RAF-leden Wackernagel en Schneider bij een telefooncel in de Amsterdamse wijk Osdorp. Daarbij werd een politieman ernstig verwond. Hun verblijfplaats was ontdekt dankzij een operatie van de BVD.

Op een ochtend in september 1975 werd, na een tip van de dienst, die op zijn beurt was getipt door een buitenlandse zusterdienst, door de Amsterdamse politie een viertal Syrische terroristen uit een hotel aan het drukke Amsterdamse Damrak gehaald. De arrestatie verliep chaotisch. Omdat de informatie over de aanwezigheid van het commando in dat hotel afkomstig was uit een inlichtingenbron, werd de inval in het hotel met de afdeling Zwarte Criminaliteit op het hoofdbureau onder gezag van commissaris Toenaar onder grote geheimhouding op touw gezet. De inval zelf stond onder leiding van hoofdinspecteur Kees Sietsma. De rechercheurs hadden dermate forse wapens onder hun regenjas (ik meen karabijnen), dat hun verschijning op het Damrak de oplettende voorbijganger wel moest opvallen. Dus werd het bureau Warmoesstraat gealarmeerd dat zich enkele zwaar bewapende lieden op het Damrak ophielden, die kennelijk weinig goeds in de zin hadden. Door het bureau, van waaruit men bijna uitzicht had op het strijdtoneel, werd meteen een groep agenten opgetrommeld. Gelukkig kon de zaak worden opgehelderd voordat er een schot viel. De Syriërs – een Al Saiqa-commando, gestuurd door de Syrische inlichtingendienst – waren van plan een kappingsactie uit te voeren op de Warschau-Hoek van Holland-expres. De trein zou op het station van Amersfoort worden overvallen. In die tijd behartigde Nederland de belangen van de staat Israël in de Sovjet-Unie. De trein was het geëigende vervoermiddel voor joden uit de Sovjet-Unie

om via Nederland naar Israël te emigreren. Op grond van het in de hotelkamers gevonden voorbereidingsmateriaal konden de terroristen worden vervolgd.

Ook veroorzaakte de moord in 1978 op de Britse ambassadeur Sykes bij zijn Haagse residentie grote opwinding. In een kogelregen werden de ambassadeur en zijn huisknecht Straub dodelijk getroffen. Hoewel die aanslag ongetwijfeld aan de IRA is toe te schrijven, is die nooit opgehelderd.

De gewelddadige acties van RaRa (Revolutionaire anti-Racistische actie) tegen vooral Shell en Makro in de jaren tachtig konden geen aanspraak maken op de titel 'terreur' of 'terrorisme'. De term 'politiek gewelddadig activisme' werd dan ook consequent door de dienst voor dit fenomeen gehanteerd. Het was immers niet het doel door terreur de samenleving als geheel aan te tasten of de staat zelf aan te vallen en politieke doelen te bereiken door het democratisch proces te ontwrichten. Met geweld werd druk uitgeoefend om beperkte doelen te bereiken, zoals het stoppen van steun aan het apartheidsregime in Zuid-Afrika. Beide bedrijven die het doelwit van deze acties waren, de SHV (Steenkolen Handels Vereniging) als toenmalig eigenaar van de Makro, en Shell, negeerden de VN-boycot tegen Zuid-Afrika door hun vestigingen in dat land open te houden. Bij de vernielingen aan Shell-stations en de branden in Makro-vestigingen vielen geen slachtoffers.

Op de grens van terrorisme en gewelddadig politiek activisme bevonden zich de activiteiten van Rode Jeugd en Rode Hulp, later Rood Verzetsfront, door henzelf meer dan eens betiteld als 'stadsguerrilla'. In de periode waarin de samenleving bij onze oosterburen beheerst werd door de angst voor de Baader Meinhofgruppe (die later Rote Armee Fraktion zou gaan heten) en ook ons land bij tijd en wijle met uitwaaierende gewelddadigheid werd geconfronteerd, was het van belang het hoofd koel te houden. Dat hield vooral in dat de politieke leiding van het land er, op basis van betrouwbare informatie, overtuigd van moest worden dat voor de angstpsychose die de West-Duitse samenleving getroffen leek te hebben, in Nederland geen enkele grond was, ook al deden sommige incidenten en de koppen van *De Telegraaf* anders vermoeden. Deze 'missie' kan worden beschouwd als een van de meest succesvolle van de dienst in die periode.

Daarmee is door de BVD een belangrijke bijdrage geleverd aan de stabiliteit van onze samenleving, in een periode waarin psychose en hetze tegen alles wat progressief, langharig én Duits was op de loer lagen. Maar ook de rechtspraak droeg hier belangrijk aan bij. De Eindhovenaar Lucien van Hoesel, die zichzelf 'stadsguerrillero' noemde, is berecht wegens verboden wapenbezit, het zonder vergunning voorhanden hebben van explosieven. Anders dan in de Bondsrepubliek zijn de politieke motieven van betrokkene in het strafproces niet of nauwelijks aan de orde geweest. Bij de uitlevering van RAF-terrorist Knut Folkerts aan de Bondsrepubliek werd de verdenking van in Duitsland als 'politieke misdrijven' aangemerkte feiten nadrukkelijk als grond voor de uitlevering uitgesloten. Ook RaRa-lid René Roemersma, die in 1988 voor betrokkenheid bij brandstichting terechtstond (en werd vrijgesproken), kreeg geen 'politiek' proces.

Met het toepassen van artikel 140 WvS (lidmaatschap criminele vereniging) tegen gewelddadige krakers en, erger nog, later ook tegen demonstranten bij de Europese top in Amsterdam in 1999, is de afstandelijkheid ten opzichte van politieke drijfveren door de rechterlijk macht, althans het Openbaar Ministerie, sterk verminderd.

In oktober 1972 vonden twee bomaanslagen plaats die werden toegeschreven aan de Rode Jeugd en ook door hen werden geclaimd: de ene bij hotel Holiday Inn in het centrum van Utrecht, de andere bij een filiaal van een Amerikaanse bank aan de Westblaak in Rotterdam. Daarnaast was in Eindhoven de auto van een politiecommissaris vernield door een explosief. Deze acties waren het startsein voor een intensivering van de BVD-activiteiten in deze groepering. Ook werd nu pas het Landelijk Bijstandsteam Terreurbestrijding (LBT) actief. Later zou dit instituut een onderdeel van de CRI worden. Aan het hoofd van het LBT stond de Amsterdamse hoofdinspecteur Hans Hock. Daarnaast werd er een landelijk officier van justitie met de vervolging van deze nieuwe misdaadvorm belast: de toen in Almelo geposteerde officier van justitie Gonsalves. In deze tijd begon de gedurende lange jaren nogal ongemakkelijke relatie tussen de opsporingsdiensten en de BVD. Vooral in de eerste jaren beschikte de dienst over aanzienlijk meer middelen en informatie dan justitie, dat vaak letterlijk achter de feiten aanliep. Het zogenoemde 'pro-actief rechercheren' of 'fenomeenonderzoek' was bij justitie nog lang niet aan de orde.

Door de cellenstructuur van de Rode Jeugd, wat inhield dat de afzonderlijke cellen niet op de hoogte waren van elkaars doen en laten, was het zaak in iedere cel een bvd-agent te laten infiltreren. Efficiënter was het een goede connectie te hebben met de centrale leiding, die het overzicht had. Die leiding bestond in Amsterdam uit Joost van Steenis en Willem Oskam. In Eindhoven waren het Luciën van Hoesel, Henk Wubben (later naar Amsterdam verhuisd) en Theo Engelen die aan de stadsguerrilla leiding leken te geven. Ook de op het Drentse platteland wonende Adri en Cisca Eeken werden gerekend tot de harde kern van de Rode Jeugd. In 1980 ontplofte een 'bom in voorbereiding' in de meterkast onder de Amsterdamse bovenwoning aan de Quellijnstraat waar Henk Wubben inmiddels met Cisca Brakenhoff v/h Eeken samenwoonde. Die explosie schreven zij ten onrechte toe aan de bvd. In de rechtszaak waarin Henk Wubben en Cisca terecht moesten staan voor het in bezit hebben van explosieven is het tot vrijspraak gekomen. De aanwezigheid van de explosieven was juridisch niet toe te schrijven aan hun toedoen. Wel werd Wubben tot een korte celstraf veroordeeld voor het bezit van een pistool.

Jonge revolutionairen werden in begin jaren zeventig in Amsterdam gerekruteerd door vooral Willem Oskam en Joost van Steenis, tijdens openbaar toegankelijke 'scholingsavonden' in een zaal van theater de Brakke Grond aan de Nes in Amsterdam. Het was vooral Joost van Steenis die op deze bijeenkomsten met revolutionair elan de aanwezigen opriep tot deelname aan daadwerkelijke actie tegen de onderdrukking en uitbuiting door het kapitalistisch establishment. Aan gevorderden werd vervolgens duidelijk gemaakt hoe je aan de hand van het *Anarchist Cookbook* – een handleiding van Zuid- of Midden-Amerikaanse origine – met eenvoudige middelen bommen kon maken. Populair was de combinatie van poedersuiker met kaliumchloraat. De reguliere drogist kon de grondstoffen leveren. Het ontstekingsmechanisme was bij elektronica-hobbyzaak *Tandy* te koop, maar een transistorradio kon ook als zodanig dienstdoen.

De scholingsavonden in de Brakke Grond, in 1972-1973 wekelijks op donderdag, waren voor de bvd het geëigende kanaal om jonge mensen in de organisatie te laten infiltreren. Maar het duurde tamelijk lang voordat deze aanlopers zo vertrouwd werden dat zij deel gingen uitmaken van een revolutionaire cel. Daarom was het efficiënter jonge mensen te

benaderen die al een poosje de scholingsavonden hadden bezocht. Om de identiteit van die losse bezoekers te achterhalen, werden zij – soms met behulp van de Amsterdamse politie – na zo'n bijeenkomst gevolgd en 'thuisgebracht'. De bevolkingsadministratie gaf echter niet altijd uitkomst. De discipline om steeds het juiste adres door te geven was bij het nogal eens verhuizende studentenvolk niet groot. Ook het stelen van de fiets van een bezoeker leidde niet altijd tot een aangifte bij het bureau om zo achter de identiteit te komen. Men stal meer dan eens gewoon een andere fiets. Toen tijdens een observatie samen met de politie een dienstrijwiel van het Amsterdamse korps werd gejat, wilde de deelnemende agent direct ingrijpen. Met moeite lukte het de man ervan te overtuigen dat het nuttiger was de dief eerst 'thuis te brengen'.

De wapen- en bommenexpert van de Rode Jeugd was een zekere Jan Mölling, een leerling van de school voor zilversmeden in Schoonhoven. Aan hem wordt de fabricage van de Holiday Inn- en Westblaakbommen toegeschreven. De 'buis- of pijpbommen' werden gefabriceerd volgens receptuur uit het *Anarchist Cookbook* en gevuld met kaliumchloraat dat in combinatie met poedersuiker en een ontstekingsmechanisme een gevaarlijk explosief vormde. Ook de bom die in december 1972 bij de arrestatie van Luciën van Hoesel werd aangetroffen onder diens bed, was van dezelfde makelij als die in Utrecht en Rotterdam waren toegepast. De Utrechtse BVD-infiltrant die door zijn informatie deze arrestatie mogelijk maakte is nadien met behulp van de dienst in een ver buitenland een nieuw leven begonnen, een door de BVD op deze wijze zelden toegepaste bescherming van een agent/informant. Zowel vanwege de hoge kosten die er aan verbonden zijn als vanwege de ethische haken en ogen aan een zo diepgaand ingrijpen in het persoonlijk leven van mensen, werd hiervan een zeer spaarzaam gebruik gemaakt. Wel is enkele malen aan de Britse dienst hulp verleend bij dergelijke acties ter bescherming van infiltranten in de IRA.

De Rode Jeugd/Rode Hulp spiegelde zich graag aan de Baader Meinhof Gruppe, de latere Rote Armee Fraktion. Aan deze organisatie werd dan ook met graagte steun verleend. Er werden schuiladressen voor de Duitse geestverwanten georganiseerd en mondjesmaat werden wapens en explosieven over de grens getransporteerd.

Enige tijd na zo'n transport werd een faciliteit van het Amerikaanse le-

ger nabij Heidelberg opgeblazen. Niet uit te sluiten valt dat de gebruikte TNT uit Nederland afkomstig was. Een poging van een BVD-infiltrant om de dienst over dit transport te informeren was door een toevallige telefoonstoring mislukt.

De informatiepositie van de BVD binnen de Rode Jeugd was lange tijd uitstekend, vooral in Amsterdam. Aanvankelijk werd nauw samengewerkt met de Amsterdamse Politie Inlichtingendienst PID. Evenals dat later bij krakersacties en antimilitaristische acties het geval was, ontstond tussen de politie en de BVD geleidelijk een competentiegeschil over wat tot de handhaving van de openbare orde – een politietoek – gerekend moest worden en wat een aantasting van de democratische rechtsorde en/of de veiligheid van de staat was, het BVD-terrein. Bont maakte de Amsterdamse politie het door een BVD-agent in de Rode Jeugd zonder overleg over te nemen. Deze agent (operatie Donkersloot) had van zijn Rode-Jeugd-kompaan Willem Oskam een wapen gekregen om in zijn huis in Amsterdam-Zuid te bewaren. Het lukte de BVD in die tijd niet afspraken met justitie te maken over bescherming tegen strafvervolging van deze agenten wegens vuurwapenbezit. Evenmin waren daar deals over te sluiten met het in 1974 gestichte Landelijk Bijstandsteam Terreurbestrijding (LBT) onder leiding van de Amsterdamse hoofdinspecteur Hans Hock en later de steile Utrechtse politie-inspecteur Wim Spinhoven, noch met de eveneens in 1974 benoemde landelijk officier van justitie voor terreurbestrijding, Gonsalves. Aan de betrokken agent, die wel vroeg om zo'n immuniteit voor vervolging, werd duidelijk gemaakt dat daar geen enkele garantie voor gegeven kon worden. Het betreffende wapen werd dan ook door mij als zijn runner voor hem in bewaring genomen. Het was overigens een revolver van Italiaanse make, door Mölling voorzien van een geluiddemper. Die bewaring in het BOA-kantoor in Amsterdam, waar op een gegeven moment een klein arsenaal aan wapens van verschillende RJ-agenten was opgeslagen, werd ook raadzaam geacht omdat het niet viel uit te sluiten dat de enigszins labiele agent Donkersloot het wapen zou gaan gebruiken.

Omdat hij ontevreden was over het achterwege blijven van bescherming tegen vervolging door de BVD, wendde hij zich tot de Amsterdamse politie. De Politie Inlichtingendienst, die van zijn relatie met de BVD op de hoogte was, bood hem de bescherming die de BVD niet kon geven,

wel. Dat beloofden zij hem althans. Zonder dat de collega's van de PID daar iets over hadden gezegd, kreeg een ongelovige BVD/BOA-runner van agent Donkersloot bij de eerstvolgende ontmoeting te horen dat hij in het vervolg met de politie zou samenwerken. Door dit incident en vergelijkbare conflicten kwam de relatie met de Amsterdamse PID fors onder druk te staan. De zwakke leiding van die dienst door een zekere hoofdinspecteur Koning maakte dat eerder erger dan beter. De brigadiers en adjudanten lieten zich aan hun chef weinig gelegen liggen. Het was de Amsterdamse PID toch al een doorn in het oog dat 'de dienst', zoals de BVD in PID-kringen algemeen werd aangeduid, een Amsterdamse afdeling had. Zeker wanneer er van wapenbezit en dus van een strafbaar feit sprake was, was het runnen van een agent volgens de PID'ers *hun* taak en niet langer de competentie van de BVD.

De vraag bleef bestaan wat de Rode Jeugd toch wilde met al die wapens. Men had zich heuse gewapende acties ten doel gesteld. Door de hoge mate van infiltratie door de dienst was er grote gerustheid dat op het 'moment suprême' elke levensbedreigende actie gefrustreerd zou kunnen worden, of door een geïntroduceerd toeval zou kunnen mislukken. Er waren verstrekkende plannen. Eén doelwit was de Amsterdammer Jan Tabak. Deze voormalige garagehouder was als bekende maar niet bepaald beminde huisjesmelker, ofwel exploitant van onroerend goed, voor de RJ het prototype van de kapitalistische uitbuiters. Hij zou ten voorbeeld aan zijns gelijken terechtgesteld moeten worden. Daartoe werden zijn gangen nagegaan. Men had ontdekt dat hij dagelijks een bezoek bracht aan café De Zwart aan de Spuistraat, vlakbij het Spui. Het leek mooi hem op die plek, bij het verlaten van het café, te executeren. Van de Amsterdamse politie werd begrepen dat Tabak, als hij over de dreiging door de RJ geïnformeerd zou worden, met veel bombarie om politiebescherming zou vragen. Ook om dat te voorkomen besloot de politie hem hiervan onkundig te laten. Schrik was er wel even toen Tabak jaren later door een misdrijf om het leven kwam. 'Gelukkig' betrof het een roofoverval door gewone criminelen. Zo werden ook aanslagen tegen leden van het Koninklijk Huis voorbereid en had men bedacht een vestiging van de Rabobank te Baambrugge een goed doelwit zou zijn voor een gewapende overval om aan geld te komen. Het lukte om de plannen te verijdelen.

Het geheimhouden van al deze voornemens stond in schril contrast met de praktijk die de West-Duitse collega's volgden. De plannen van de Rote Armee Fraktion die bij een huiszoeking bij Siegfried Haack werden aangetroffen, werden in de pers breed uitgemeten 'om de publieke opinie te mobiliseren', heette het. De hetze, de psychose en de aparte 'Stammheim-bejegening' van de terroristen hebben zeker geen positief effect gehad op de West-Duitse samenleving in die periode. De Stammheim-gevangenis was een beruchte, speciaal voor de RAF-terroristen gebouwde bunker, niet ver van Keulen. Daarin werden de revolutionairen in isolement opgesloten. Zij noemden dat 'Isolationsfolter' in de vorm van zogeheten sensitieve deprivatie, waartegen zij in hongerstaking gingen. In 1977 pleegde een aantal prominente RAF-leden in die gevangenis zelfmoord.

Publicatie van de plannen van onze nationale stadsguerrillero's die de dienst bekend waren geworden, zoals moordaanslagen en ontvoering van leden van het Koninklijk Huis, zou ook hier effect hebben gehad, hoewel waarschijnlijk minder sterk dan bij de oosterburen. Geheimhouding heeft echter ongetwijfeld bijgedragen aan een beter afgewogen en niet door de politieke waan van de dag beïnvloede bejegening van dit fenomeen.

Toen in 1977 een Utrechtse brigadier van politie bij een schotenwisseling met RAF-terrorist Knut Folkerts bij een autoverhuurbedrijf het leven liet, sloeg veel mensen in Nederland de schrik om het hart. De angst dat de RAF-terreur nu ook Nederland had bereikt werd door sommige media, met name *De Telegraaf*, tot bijna psychotische hoogte opgevoerd. Kamerleden maanden de regering vergaande acties te ondernemen tegen wat de Duitsers het *Umfeld* van de RAF noemden. Daarmee werd de ruime kring van sympathisanten en helpers bedoeld, die zelf niet aan de gewapende strijd deelnamen. Razzia-achtige acties konden echter achterwege blijven, omdat de ruime BVD-informatie over dit *Umfeld*, gevormd door Rode Jeugd/Rode Hulp, de regering het idee gaf dat de zaak redelijk onder controle was en er geen harde acties naar Duits voorbeeld geïntroduceerd hoefden te worden. In de vroege jaren zeventig werd Nederland, en vooral Amsterdam, door de RAF-strijders gezien als een ideale plek om even uit te blazen en zich niet opgejaagd te voelen door de politie. Dat begon voor het eerst te veranderen in februari 1975. Toen ver-

bleven er in Amsterdam vijf of zes RAF-terroristen. Behalve het hebben van een rustige schuilplaats was hun doel hier wapens te kopen. Daartoe schakelden zij Nederlandse kameraden van de Rode Jeugd in. In hun geheimtaal spraken zij over 'boeken' als ze pistolen of revolvers bedoelden. Omdat zij student waren, of zich daarvoor uitgaven, was telefonisch contact over het leveren, langsbrengen of lenen van boeken niet ongevoel. Door de goede informatiepositie van de BVD kon een overdracht van een wapen aan een RAF-meisje, vermoedelijk Inge Vieh, in hotel-restaurant Polen aan de Kalverstraat worden vastgesteld. Kort daarna werd dit wapen aangetroffen bij vijf jonge Duitsers die op een zolder aan de Prinsengracht logeerden.

Dankzij BVD-informatie konden deze vijf zeer vroeg op een maandagochtend door een politieteam van hun bed worden gelicht en overgebracht naar het hoofdbureau aan de Elandsgracht. De betrokken BVD-runner, schrijver dezes, trof bij de spullen die bij de vijf waren aangetroffen onder meer de door hemzelf geplastificeerde Falk-plattegrond van Den Haag aan. Via mijn agent hadden de Duitsers daarom gevraagd. De jonge West-Duitse studenten kon geen enkel strafbaar feit ten laste worden gelegd, behalve het met z'n vijven beschikken over één revolver. Besloten werd de vijf in een onopvallend busje te laden en over te brengen naar de grens met de Bondsrepubliek en de West-Duitse collega's te vragen de jongelui op de afgesproken grensovergang te verwelkomen. Zo geschiedde. De Nederlandse kompanen van deze Duitsers waren hevig verontwaardigd. De met de Rode Jeugd bevriende en sympathiserende juristen P. H. Bakker Schut en Jac. van der Meulen lieten dan ook niet na bij het ministerie van Justitie tegen deze onwettige gang van zaken te protesteren. Dat leidde ertoe dat de toenmalige staatssecretaris van Justitie Jan Glastra van Loon de Amsterdamse hoofdcommissaris Sanders over deze handelwijze op de vingers tikte, maar dat was vooral een actie voor de tribune. Binnenskamers was er begrip voor de Amsterdamse oplossing, waarvoor de chef Zware Delicten, Elberse, die het betrokken weekend piket had, zijn nek had uitgestoken.

Na de arrestatie van Folkerts in Utrecht en eind 1977 van Wackernagel en Schneider bij een telefoonscel in Amsterdam-Osdorp was het gedaan met het imago van Nederland als veilige wijkplaats voor de RAF.

De goede informatiepositie in het in ons land voornamelijk door Rode

Jeugd gevormde RAF-*Umfeld* had de dienst in die tijd niet uitsluitend te danken aan het royale aantal infiltranten. Ook veel andere methoden om inlichtingen in te winnen, droegen daartoe bij, en daarbij ging het niet alleen om het gebruikelijke scala aan technische en observatieacties. Zo werd ruim gebruik gemaakt van de mogelijkheid de post te controleren van tot het *Umfeld* te rekenen jonge mensen. Natuurlijk werd het briefgeheim niet geschonden, maar alles wat aan de buitenkant van poststukken te zien was werd genoteerd met behulp van PTT'ers. Uit het buitenland afkomstige en ook andere pakketten liepen nog wel eens 'transportschade' op, waarna ze met excuses van de posterijen weer dichtgeplakt werden en afgeleverd bij de geadresseerde. Al dit soort activiteiten kon blijven plaatsvinden zolang het niet bekend werd. Maar sommige PTT'ers gingen niet zo handig om met hun inschakeling voor deze doeleinden. De Utrechtse Paula Meijer, van wie bekend was dat ze met de inmiddels voor moord op een politiemann veroordeelde Folkerts in contact had gestaan, kwam haar postbus op zekere dag legen en meende zeker te weten dat daarin een poststuk moest zitten. Toen zij aan het loket over het afwezig zijn van bedoelde brief opheldering vroeg legde de beambte uit dat de post van dat postbusnummer eerst geregistreerd moest worden 'voor de politie of zo'. Zij schakelde haar vriend in, de toen jeugdige advocaat Tomlow. Aan deze dienstverlening door de Utrechtse PTT kwam zo een voortijdig einde.

Ook was de discipline onder de RJ-aanhangers niet altijd even groot. Zo wilden sommigen in een amoureu contact met een jongedame nog wel eens snoeven over hun revolutionaire aspiraties, en ook in de kroeg werd na het nuttigen van de nodige alcohol meer dan eens onvoorzichtig met de inside-information uit de revolutionaire cel omgegaan. Van beide werd door de dienst gebruikgemaakt. Meegenomen was dat jonge medewerkers van de afdeling BOA zo een legitieme reden hadden zich in bepaalde kroegen op te houden en de consumpties te declareren.

Het intensief en dus op betrekkelijk grote schaal infiltreren in de Rode Jeugd en het *Umfeld* van de RAF leidde onvermijdelijk ook tot mislukte benaderingen. Al snel besloot men deze in RJ-kring gemelde BVD-belangstelling te beantwoorden met tegenacties die tot doel hadden de BVD te kijk te zetten. Dat had af en toe succes. Het was voor BVD'ers vervelend met zo'n mislukte benadering in de pers te komen. Door de Vara is een-

maal heimelijk een radio opname gemaakt van een benaderingsgesprek in Café Américain. Maar ook werd er van tijd tot tijd actief gezocht naar de identiteit van BVD'ers. Een bij de afdeling BOP werkzame runner is door toedoen van journalist Rudi van Meurs in *Vrij Nederland* vrijwel paginagroot geportretteerd. Daarbij werd zijn alias, 'De Roo' vermeld. Vanwege zijn wat bolle ogen werd hij in Rode-Jeugd-kringen met 'Kikkerroog' aangeduid. Ook anderen merkten belangstelling vanuit die kring. Rudi van Meurs heeft in de jaren 1974/1975 een poos actief onderzoeksjournalistiek bedreven, gericht op de activiteit van de dienst in dit jongeren milieu. Dat leidde ertoe dat de afscherming van operationele medewerkers werd verscherpt. Het rijden in eigen auto's zonder afgeschermd kenteken werd beëindigd. Iedere operationele medewerker kreeg de beschikking over een dienstauto met afgeschermd kenteken. Ook werden observatieacties bij het BVD-kantoor in Den Haag opgemerkt. De Haagse Rode Jeugd legde zo een register van kentekens van auto's van BVD'ers aan. Er werden lampen boven de toegangsdeuren van het kantoor geïnstalleerd. Zodra er een vermoeden van observatie van het pand was, gingen die lampen branden. Dat was het teken voor BVD'ers het pand niet binnen te gaan, en ook het verlaten ervan was dan natuurlijk uit den boze.

Het gebruik van aliassen door BVD'ers die met agenten te maken hadden, werd lang niet altijd goed begrepen door de RJ. Na de wat conflictueus beëindigde relatie met agent Donkersloot, die 'overliep' naar de Amsterdamse politie, probeerde deze jonge man mijn identiteit vast te stellen. Kennelijk had hij van mij begrepen dat ik ergens nabij de kust woonde. Een inwoner van Castricum, die als werkelijke naam mijn alias had, is enkele malen telefonisch lastiggevallen. Niet bekend is of dit lastigvallen verder gegaan is, maar agent Donkersloot uitte groot respect voor de goede, grondige afscherming van de 'ware' activiteiten van deze nietsvermoedende burger te Castricum.

Réseau Solidarité

De gedachte dat een groot aantal bevrijdingsbewegingen in de derde wereld systematisch werd gesteund door ideologisch gemotiveerde com-

munisten was niet alleen gebaseerd op de bestudering van hun doelstellingen en de achtergronden van hun leidende figuren. Er bestond daadwerkelijk een tamelijk mysterieuze organisatie die als een spin in het web wereldwijd steun – inclusief de levering van wapens – aan die bewegingen organiseerde. Het was de Réseau Solidarité die in Parijs zetelde en werd geleid door Henri Curiel.

Curiel, die in 1978 bij een nooit opgehelderde moordaanslag in de deuropening van zijn Parijse woning om het leven kwam, groeide op in Egypte, waar hij in 1914 werd geboren uit zeer welgestelde Frans-joodse ouders. In de jaren veertig leidde hij de Egyptische beweging voor nationale bevrijding, een communistische organisatie. In 1950 werd hij uit Egypte verbannen en vestigde hij zich in Parijs, waar hij een groep joodse communisten om zich verzamelde die de zogenoemde ‘Rome-groep’ vormden. Deze groep organiseerde aanvankelijk vooral de steun aan de Algerijnse opstandelingen (de Algerijnse ambassade te Caïro was lang gevestigd in de vroegere woning van de familie Curiel). Nadat die activiteiten hem in de gevangenis te Fresnes hadden doen belanden, richtte hij ‘Solidarité’ op en breidde de steun zich uit naar tal van bevrijdingsbewegingen in Afrika, Azië en Latijns Amerika. Vooral die in Mozambique was succesvol. Dat resulteerde in de vestiging van een bewind dat uit de beweging voortkwam.

Curiel solidariseerde eveneens met de Palestijnen en stichtte daarnaast de Mouvement pour la Libération de la Zone Caraïbe. Deze beweging kreeg op de Nederlandse Antillen slechts geringe aanhang. De charismatische Curiel had sympathisanten en helpers onder studenten en docenten van de Sorbonne en onder geestelijken van met name de Dominicaner orde, en hij onderhield via de Franse communistische partij PCF contact met communistische partijen in tal van landen, waaronder Israël. Niet alleen de bevrijdingsbeweging voor de Caraïbische zone bracht de organisatie aandacht van de dienst, want de rellen in Willemstad op Curaçao in 1972 hadden weinig of niets met Curiels organisatie te maken. Nederlanders van diverse pluimage, waaronder trotskisten, lieten zich door de charismatische Curiel inspireren. Curiel leverde feitelijk het netwerk, de logistieke kanalen waarlangs hulp aan de diverse bevrijdingsbewegingen kon worden verzorgd. Zo steunde Solidarité via Nederlandse sympathisanten onder meer de strijd van de Koerden voor een

eigen Koerdistan, in het bijzonder in Irak. De BVD ontdekte in de jaren 1975/'76 dat de Iraakse ambassade in Den Haag in deze beweging, die de Koerdische verzetsleider Barzani steunde, infiltreerde. Een Amsterdamse freelance journalist speelde een merkwaardige rol in de Koerdische kwestie. Hij onderhield met zowel Turkse als Iraakse Koerden contact, maar was ook regelmatig te gast op de Iraakse ambassade.

Vanuit de BVD is in 1976 een weinig succesvolle poging gedaan deze journalist naar Parijs te sturen om met actieve leden van de Koerdische bevrijdingsbeweging, die met het Réseau Solidarité in verbinding stonden, contact te leggen. Doel was te achterhalen of er Nederlandse lijnen naar het 'Curiel-apparaat' liepen. Het contact met deze journalist, geen gemakkelijk heerschap, had dan niet het gewenste resultaat, via hem werd de dienst wel in het bezit gesteld van een artikelenreeks van de hand van zekere graaf Soltikow. Soltikow, een Duitser, was in de Tweede Wereldoorlog in dienst van de Abwehr, de inlichtingendienst van de Wehrmacht onder leiding van admiraal Canaris. Hij had in die hoedanigheid contact met de familie Lippe Biesterfeld – prinses Armgard, prins Aschwin, respectievelijk moeder en broer van prins Bernhard – en ook met de Pools-Russische levensgezel van prinses Armgard (zie hoofdstuk 6).

IRA

Geruchtmakende successen zijn in Nederland geboekt bij het opsporen van wapenarsenalen die bedoeld waren voor de strijd van de IRA tegen wat men de Britse bezetting van hun land (Noord-Ierland/Ulster) en de onderdrukking met Britse steun door protestantse groepen noemde. Aan deze opsporingssuccessen is een jarenlange intensieve operationele samenwerking tussen de BVD en de Britse diensten M15 en M16 voorafgegaan.

In 1975 vroeg de in Den Haag gestationeerde vertegenwoordiger van M16 aan de leiding van de BVD medewerking voor het starten van een gezamenlijke operatie die tot doel had inzicht te krijgen in de internationale verbindingen van de IRA. Gebleken was dat het vooral maoïstisch georiënteerde groeperingen waren die een ideologische rechtvaardiging verleenden aan de strijd van de IRA tegen het Britse imperialisme. Maar

behalve die ideologische steun had men het vermoeden dat vanuit die groeperingen ook lijnen liepen naar leveranciers van wapens. Bekend was dat die werden geleverd door onder meer de Libische leider Khadafi. Ook beschikten de IRA-strijders over Semtex, het moeilijk op te sporen explosieve materiaal van Tsjechoslowaakse makelij. De Britse diensten waren ervan overtuigd dat inzicht in contacten tussen vooraanstaande op Peking georiënteerde communisten inzicht zou geven in de internationale steun aan de IRA. De goede informatiepositie van de BVD in maoïstische partijen die in hoog aanzien stonden bij de Chinese leiders bracht de Britten ertoe onze hulp bij de uitvoering van een bijzondere operatie te vragen. Het plan voor deze operatie was vooral bijzonder omdat M15 een eerste verantwoordelijkheid had voor inlichtingen over de binnenlandse dreiging in Noord-Ierland, maar in de bedoelde operatie, die bij ons de codenaam Dukdalf kreeg (naar het Schevenings restaurant waar de lunch werd gebruikt na het eerste Britse verzoek), zou M16 een belangrijke Chinese agent inzetten. Het was de bedoeling deze Chinees, een vroegere rechter, te laten optreden als belangrijke verbindingsman met Peking. De Chinese leiders wilden contact leggen met militante maoïsten in Europa om hun krachten te bundelen en steun te mobiliseren voor de wereldwijde strijd tegen het imperialisme, waarvan de strijd van de IRA een belangrijk onderdeel vormde. In Amsterdam zou deze Chinees met behulp van de BVD met zo'n maoïstische groep in contact worden gebracht.

Om de operationele details te regelen en tevens met de Chinese agent kennis te maken, werd een reis naar Londen gemaakt. Het was een belevens op zich iets te zien van de werkwijze van de Britten. De kennismaking vond plaats tijdens een meeting in een *safehouse* van M16. Dat *safehouse*, vlakbij St Jamespark en de ambtswoning van de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken David Owen, ademde de sfeer van het oude British Empire, net als de Travellers' Club aan de Mall, waar we tevoren een rijkelijk met alcohol besproeiende lunch hadden genoten. In de details die werden geregeld, werd overeengekomen dat het Amsterdamse Okura Hotel de meest geschikte locatie was om onze Chinese vriend te huisvesten en de ontmoetingen te arrangeren. Dat was voor ons ook gemakkelijk omdat wij daar destijds 'kind aan huis waren'. Op de hoogste verdieping van het hotel beschikte de dienst over een antennefaciliteit

om de toen nog experimentele ‘bakenacties’ uit te voeren. Dat was het radiografisch volgen van auto’s in Amsterdam door het signaal van een eronder geplakt zendertje op te vangen.

Na terugkomst werd het operatieplan ter goedkeuring aan de leiding van de directie B voorgelegd en, tot onze niet geringe teleurstelling, afgekeurd. НВ, toen het latere hoofd van de dienst Aart Blom, vond het onjuist dat door ons toedoen een Nederlandse onderdaan, en nog wel een vrouw, in een buitenlandse operatie betrokken zou raken zonder het te weten. Het was dezelfde Blom die eerder in restaurant Dukdalf de principe-overeenkomst met de Britten had gesloten. De hele operatie werd jammerlijk afgeblazen.

Op veel andere fronten was de samenwerking met de Britten vruchtbaarder. Wij hadden in Den Haag een dekmantelfirma met een adres en telefoonnummer, compleet met inschrijving bij de Kamer van Koophandel, waarmee een hoge Sinn Feinleider zich in verbinding kon stellen en zo een dekmantel kreeg om naar Nederland te reizen, waar hij in een Amsterdams hotel zijn Britse case-officer/runner ontmoette. Ook hebben wij later in de jaren tachtig met succes een door de Britten geleverde infiltrant in de Ierse, min of meer underground-gemeenschap in Amsterdam gerund.

Niet onbelangrijk was ook de steun aan beschermingsacties van ‘aangebrande’ (ontmaskerde), of bijna aangebrande, Britse agenten in de IRA. Het stuklopen van operaties tegen de IRA betekende zonder meer de kogel voor betrokkenen. In een bungalowparkje in Noord-Limburg werd een Iers gezin een poosje ondergebracht dat hals over kop uit Noord-Ierland was vertrokken. De man had als mede gevangene in de Maze gevangenis belangrijke informatie over de IRA geleverd, maar was ‘aangebrand’. Om zijn persoonsverandering, inclusief plastische chirurgie, voor te bereiden, werd hij even in Limburg schuil gehouden. De begeleidende Britse collega’s opereerden vanuit het nabij gelegen Mönchen-Gladbach in de Bondsrepubliek. Voor het transport van dergelijke lieden werd de vlakbij de Duits/Limburgse grens gelegen RAF-vliegbasis Ramstein gebruikt.

Het is dan ook waarschijnlijk geen puur toeval dat juist in Roermond later een fatale aanslag op een Brits toeristenechtpaar plaatsvond. Daarmee liet de IRA zien dat Britten in die contreien toch minder veilig waren dan ze zich waanden.

HOOFDSTUK 3

Heimelijke politieke beïnvloeding en andere 'active measures'

'Op kousenvoeten' of 'net als met egeltjes, héél voorzichtig' moest worden omgegaan met democratische, in aanzien staande organisaties en personen, zoals de vredesbeweging, vooral met het IKV, het Interkerkelijk Vredesberaad. Had de Kamer niet van de minister de belofte afgedwongen dat de BVD de vredesbeweging en de massale acties tegen de kernbewapening met rust zou laten? 'Maar gewoon met ze praten, dat mag toch wel? Dan noemen we het "gesprekscontact", en niet informant of bron, laat staan agent. We willen tenslotte niet meer dan hen waar- schuwen voor de pogingen van "de andere kant" om hen voor hun poli- tieke karretje te spannen.' Natuurlijk was baarljke onzin wat *De Tele- graaf* schreef, namelijk dat de campagne tegen de N-bom en de kruisrak- ketten door Moskou werd georkestreerd. Maar waren die kerkelijke lui niet een beetje naïef? 'Laten we één van hen, niet de publiciteitsgeile Mient Jan Faber, maar iemand als Jan ter Laak eens benaderen voor een vertrouwelijk gesprek. En dan doen we dat op een locatie waar dat con- tact absoluut niet in het oog kan springen, een afgelegen hotel tussen Wassenaar en vliegveld Valkenburg.' Het voorzichtige en vertrouwelijk- ke was nogal eenzijdig. Ter Laak had voor het gesprek een aantal mede IKV-bestuurders meegenomen. Van de beoogde vertrouwelijkheid kwam zo niets terecht, maar het was wel een benadering met open vizier. Daar kon de politiek geen probleem van maken. Die angst voor de poli- tiek, voor Kamervragen over BVD-contact met democratische organisa- ties, begon in de jaren tachtig in toenemende mate verlamdend te wer- ken op het functioneren van een dienst, die niet meer wilde dan verbor- gen factoren in het politiek krachtenveld zichtbaar maken en die dat meer dan eens met succes deed.

Het was een niet onbelangrijke taak van de BVD, het onderkennen van

de invloed die vanuit de communistische landen en door communistische of andere antidemocratische groeperingen, werd uitgeoefend op de Nederlandse politiek. Voor een deel voltrokken die pogingen tot beïnvloeding zich openlijk door publicaties in het CPN-dagblad *De Waarheid* en het blad *Politiek en Cultuur*, uitgave van het Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek (IPSO), het wetenschappelijk instituut van de CPN. Ook tal van andere communistische groeperingen trachtten met geschriften de meningsvorming in Nederland te beïnvloeden, zoals de trotskistische *Rode Vlag*, *Communistische Notities* van de in 1964 uit de partij gegooiden ideoloog Friedl Baruch en vele anderen.

Hoewel al die geschriften werden gelezen bij de dienst, was het bij uitstek de taak van de BVD te achterhalen waar in politiek en maatschappij de 'hand van Moskou' minder openlijk een rol speelde ofwel een 'verborgen factor' was. Communistische cellen in democratische organisaties waren geen uitzondering. Voor een deel was het een bewust gevoerde politiek vanuit communistische partijen om invloed te verwerven in vredesbeweging, vakbeweging en andere maatschappelijke organisaties. Voor een ander deel hadden communisten zich genesteld in partijen als de PSP, maar ook de PvdA, omdat zij verwachtten daar hun ideologische opvattingen beter tot gelding te kunnen brengen dan onder de dictatuur van Paul de Groot in de CPN.

Inlichtingendiensten in communistische landen waren, behalve staatsorgaan, vooral een instrument in handen van de heersende communistische partij. Het nastreven van partijpolitieke, ideologische doelen en het inwinnen van inlichtingen, spionage, werd dan ook door dezelfde instituten met soortgelijke middelen en technieken uitgevoerd.

Wereldjeugdfestivals

Een duidelijk voorbeeld van die praktijken waren de 'Wereldjeugdfestivals'. Die festivals waren een begrip in de naoorlogse communistische wereld. Onder de hoede van de omvangrijke jeugdbewegingen van de communistische partijen, de Sovjetrussische Komsomol voorop, werden in een vijfjaarlijkse cyclus zomerfestivals gehouden waar socialistische jongeren uit de hele wereld elkaar konden ontmoeten en met zang,

dans en andere culturele uitingen, afgewisseld door politieke bijeenkomsten, werden aangemoedigd de wereldrevolutie voor de toekomst veilig te stellen.

Hoewel die festivals ook vandaag de dag nog plaatsvinden, zijn ze ongetwijfeld niet meer in dezelfde mate een instrument van de communistische partijen om via hun jeugdbeweging wereldwijde contacten te leggen, en van inlichtingendiensten om ruim aan talentspotting en eventueel rekrutering te kunnen doen als dat tijdens de koude oorlog het geval was. Het elfde Wereldjeugdfestival (WJF) in Havanna in 1978 mocht zich in een vrij grote Nederlandse deelname verheugen, maar ook het tiende in 'Berlin, Hauptstadt der DDR' trok in 1973 een omvangrijke Nederlandse afvaardiging.

Het waren ook in de jaren vijftig niet uitsluitend communistische jongeren die de festivals bezochten. Een Friese kweekschoolleerling, zoon van een melkboer in Workum, bezocht toen een Wereldjeugdfestival in Moskou. Daar mocht de nogal schuchtere Fries zich verheugen in de warme, na korte tijd zelfs gepassioneerde belangstelling van een knap Russisch meisje, Marina Medwedewa. Na het festival ontstond er een correspondentie tussen de twee. Marina kon moeilijk een uitreisvisum krijgen, naar het heette omdat haar moeder in de defensie-industrie werkte.

Tijdens een wachtdienst rond de kerstdagen begin jaren zestig kreeg kanselier Calkoen van de Nederlandse ambassade in Moskou op een avond bezoek van Marina. Zij vroeg hem om met voorrang een visum voor Nederland voor haar te regelen, zodat zij haar geliefde kon bezoeken. In zijn verslag van dat bezoek schrijft Calkoen dat het hem opviel dat Marina Medwedewa, hoewel er buiten een flink pak sneeuw lag, op pumps liep en nylonkousen droeg, wat in de Sovje-Unie destijds een vorm van grote luxe was.

Marina kwam inderdaad naar Nederland en trouwde spoedig met de Fries, die inmiddels een baan als onderwijzer in Leeuwarden had. Ze was al snel een bekende verschijning in het Leeuwarder uitgaansleven en haar nymfomane gedrag bleef ook bij militairen van de Leeuwarder vliegbasis niet onopgemerkt. Zij werkte parttime in de horeca, zowel in een café op de vrijdagse veemarkt als in de lunchroom van Vroom & Dreesmann. Haar echtgenoot scheen het prima te vinden dat Marina er

veelvuldig amoureuze contacten op nahield, met nu weer een technicus die voor een Hoogeveens bedrijf de elektrische deuren op de Quick Reaction Alertforce (QRA) op de vliegbasis installeerde, dan weer met een hoge marineofficier of een stel vliegers die voor een feestje aantrekkelijke en 'gewillige' dames zochten. Als verklaring werd vermoed dat haar wet- tige echtgenoot zich meer tot zijn eigen geslacht aangetrokken voelde.

Toen het echtpaar in 1969 een woning betrok op de hoogste, twaalfde verdieping van een flat aan de noordelijke rand van de stad, met een riant uitzicht over de vliegbasis, trok dat de aandacht van de Inlichtingen- en veiligheidsdienst van de luchtmacht. Korte tijd later kreeg Marina een innige relatie met een onderofficier die werkzaam was bij de flightsimu- lator, waar behalve vliegtechniek ook gevechtstactiek werd getraind (de simulator heette dan ook OFTT, Operational Flight and Tactics Trainer). Dat was aanleiding voor de Luchtmacht Inlichtingendienst (LUID) om samen met de BVD te onderzoeken of de geboren Russin op de een of an- dere manier in contact stond met een Sovjetrussische inlichtingen- dienst. Ondanks inzet van veel (technische) middelen is van zo'n contact nooit iets gebleken. Voornaamste vrucht van deze inspanningen is geble- ven dat de betrokken luitenant van de LUID werd uitgenodigd bij de BVD te solliciteren... en nu dit boek schrijft.

In de jaren vijftig en zestig waren het nog wel voornamelijk leden van communistische of aanverwante jongerenorganisaties die de festivals bezochten. Maar door de inspanningen van het Nederlands Politiek Jon- geren Kontakt (NPJK) kende de delegatie in 1973 in Berlijn een brede sa- menstelling. Zowel Katholieke Werkende Jongeren (KWJ, de jeugdafde- ling van het NKV) en het NVV-jongerencontact als het ANJV (jongeren- organisatie van de CPN), de Socialistische Jeugd (SJ) en de Nederlands Christelijke Studenten Vereniging (NCSV) waren in de delegatie verte- genwoordigd. Van BVD-zijde werd gezorgd dat er een behoorlijk aantal agenten in de afvaardiging aanwezig was. Het lukte de B-afdelingen BOI, BOA en BOP om gezamenlijk 12 van de 110 man- en vrouwsterke delegatie BVD-agenten of -informanten te laten zijn. Deze omvangrijke inzet had een tweeledig doel. In de eerste plaats moesten de jongelui hun ogen en oren goed de kost geven om vast te stellen of en, zo ja, voor wie van Oost- Duitse zijde bijzondere belangstelling bestond: het Ministerium für Staatssicherheit (MfS, in de volksmond Stasi genoemd), of de Hauptver-

waltung Aufklärung (HVA; de buitenlandse arm van het mfs). In de tweede plaats moest men zichzelf aantrekkelijk en bereidwillig (maar ook niet te gretig) betonen ten opzichte van het mfs om zo dubbeloperaties tot stand te brengen. De Freie Deutsche Jugend (FDJ), de ontvangende jeugdorganisatie van de Socialistische Einheitspartei Deutschlands (SED, de heersende DDR-communisten), had naar goed Duits gebruik de organisatie met grote *Gründlichkeit* in handen. Per groepje van drie tot vier delegatieleden kon men beschikken over een *Betreuer*, die de jongelui in alles met raad en daad bijstond. Verder was er een ruim aantal Duits-Nederlandse tolken beschikbaar. Deze *Dolmetscher* waren niet erg nodig, want de meeste Nederlandse jongeren spraken voldoende Duits. Maar het was natuurlijk ook de bedoeling en taak van deze tolken om zoveel mogelijk van de onderlinge conversatie van de Nederlanders op te vangen. De *Betreuer* waren in het algemeen aardige DDR-studenten, zonder meer te kwalificeren als *offizielle* of *inoffizielle Mitarbeiter* van het mfs. De vrouwelijke delegatieleden konden zich in bijzondere belangstelling van deze studenten verheugen. Duidelijk is geworden dat men zo een variant op 'Romeo-operaties' tot stand wilde brengen. (Onder Romeo-operaties wordt verstaan dat inlichtingenofficieren amoureuze connecties aanknopen met vrouwen die daarvoor ontvankelijk zijn en over belangwekkende informatie beschikken. Oost-Duitsers waren meester in deze operaties. Secretaresses van West-Duitse ministeries, maar ook van de NAVO, waren meermalen het doelwit. Ook een BVD-medewerkster is ooit op die manier benaderd, maar die poging werd in de kiem gesmoord.) Een aantal *Betreuer* ontpopte zich nadien openlijk als mfs-officier of droeg het voortgezette contact, enkele Berlijn-reizen na het festival, over aan het mfs.

Wij hebben van zeker vier delegatieleden vast kunnen stellen dat zij geruime tijd na het Berlijnse jeugdfestival in conspiratief contact met het mfs stonden. Deze operaties hebben veel inzicht gegeven in de werkwijze van het mfs. Anders dan andere Oost-Europese inlichtingendiensten werkten de Oost-Duitsers vrijwel uitsluitend met hoofdkwartieroperaties. Dat wil zeggen dat men niet of nauwelijks gebruikmaakte van hier te lande geaccrediteerde diplomaten om onder die dekmantel spionage te bedrijven. De afstand tot Berlijn maakte het mogelijk de agenten in een weekend op en neer te laten reizen. Deze weekendreizen hadden het

voordeel dat betrokkene op zijn of haar werk geen vrije dagen hoefde op te nemen, en dat betekende een aanleiding minder tot mogelijke verdinking. De jongelui reisden per auto of trein naar Düsseldorf om daar het vliegtuig naar West-Berlijn te nemen. Met de bus ging het van vliegveld Tempelhof of Tegel naar station Zoo en vervolgens te voet naar station Friedrichstrasse. Het bijzondere van dit station was dat het bovengronds nog net in West-Berlijn lag, maar dat ondergronds, op de U-Bahn men al in Oost-Berlijn was. Via een doorgang kon men als buitenlander een losbladige pas krijgen, zodat in het paspoort geen stempels gezet behoeften te worden. Vandaar ging men ondergronds naar de nabijgelegen Alexanderplatz, waar de agenten hun intrek moesten nemen in een voor hen gereserveerde kamer in het Intercontinental Hotel, het huidige hotel Forum. In dit door het mfs gecontroleerde hotel waren de kamers, in elk geval die op de hoogste etages, van microfoons voorzien. Het was zaak BVD-dubbelagenten daar terdege op voor te bereiden.

Uit de operaties bleek dat de Oost-Duitsers er naar streefden deze intellectuele jonge agenten op invloedrijke maatschappelijke functies in Nederland of Brussel te krijgen. Een vrouwelijke agent werd aangemoedigd te solliciteren op een baan bij om het even de Europese Commissie of de NAVO, of zich kandidaat te stellen voor het diplomatenklasje van Buitenlandse Zaken. Maar ook banen bij het parlement en daarmee contacten met parlementariërs of met fractiemedewerkers waren erg in trek. Via zo'n contact is het een van de mfs-agenten begin 1977 gelukt de hand te leggen op de kopie van een geheim rapport over de aanschaf van de opvolger voor de Starfighter voor de Luchtmacht. Nu is het in dubbeloperaties zaak de agenten te voorzien van zogenoemd 'chickenfood' om de andere zijde tevreden te stellen met enig resultaat van hun inspanningen, maar daar zijn natuurlijk grenzen aan, en in dit geval is de overdracht van het belichte, maar niet ontwikkelde fotorolletje met foto's van het betreffende document vrijwel zeker verhinderd door een aantal betrokkenen af te schrikken: door hen te bezoeken en te laten weten dat de BVD op de hoogte was van hun activiteiten, en niet na zou laten in te grijpen ingeval zij hiermee zouden doorgaan. De bedoeling was betrokkenen zoveel schrik aan te jagen, dat zij zouden besluiten het bewuste filmpje met de foto's te vernietigen of op andere wijze te doen verdwijnen. Vrijwel zeker is dat gelukt.

Natuurlijk is in samenwerking met de LUID een 'diepgaand' onderzoek naar het 'lek' in de Tweede Kamer uitgevoerd. Minister Vredeling bleek (in strijd met de regels) eind 1976 opdracht gegeven te hebben tot het verspreiden van kopieën van het met 'GEHEIM' bedrukte document naar de leden van de defensiecommissie in de Tweede Kamer. Inmiddels was Vredeling per 1 januari 1977 vertrokken naar de Europese Commissie in Brussel en lag de zaak als een hete aardappel op het bordje van zijn opvolger Stemerding. Dat het onderzoek naar de precieze bron van het document in de Tweede Kamer niet tot de dader leidde, leek alle betrokkenen (politiek) eigenlijk wel goed uit te komen. Ook de BVD had uit oogpunt van bronbescherming weinig behoefte deze zaak hoog op te spelen. Al te grote ijver, zoals het onderzoek in de gevoelige omgeving van fracties in de Tweede Kamer, werd dan ook niet gewaardeerd en kwam mij – want ik was de betrokken BVD'er – zelfs op een reprimande te staan. (Met behulp van de beveiligingsdienst had ik me op een avond laat 'laten insluiten' in het Kamergebouw om door onderzoek in verschillende fractiesecretariaten en fractiekamers de precieze herkomst van de kopie vast te stellen. Opvallend was dat je bij alle fracties gemakkelijk toegang kreeg tot de archiefkasten en bureaus, behalve bij de CPN. Daar was alles hermetisch afgesloten.)

Enkele van de mfs-operaties die uit het tiende Wereldjeugdfestival voortvloeiden heeft de dienst tot in de jaren tachtig kunnen volgen. Daarbij werd niet alleen kennis over de inhoudelijke belangstelling van het mfs vergaard, maar werden ook operationele patronen van het mfs ontdekt. Zo zijn een periode elk weekend de kentekens van Nederlandse auto's die op het vliegveld van Düsseldorf waren geparkeerd, genoteerd. Samen met andere indicatoren kon zo, althans dat hoopte men, worden achterhaald wie nog meer weekendgasten van het mfs in Hotel Intercontinental waren.

De vriendschapsverenigingen

Als instrument voor politieke beïnvloeding en vehikel om met Nederlanders in contact te komen, golden de vriendschapsverenigingen. De oudste en bekendste was de Vereniging Nederland-USSR, een instituut met

een kantoor aan het eerbiedwaardige Frederiksplein in Amsterdam, tegenover De Nederlandsche Bank, en reisbureau Vernu in de Utrechtsestraat op de hoek van de Keizersgracht. De vereniging werd bestuurd door aan de Russische partij trouw gebleven communisten, die derhalve in de jaren zestig en zeventig zonder uitzondering de CPN hadden verlaten. De voormalige CPN-ideoloog Friedl Baruch, die al in 1933 als prominent KPD bestuurder voor de nazi's uit Duitsland was gevlucht, werd door Paul de Groot in 1964 uit de partij gezet en wijdde zich sindsdien naast het schrijven van zijn *Communistische Notities* aan het hoofdredacteurschap van het maandblad van de Vereniging Nederland-USSR. Het bureau van de vereniging werd voor het grootste deel bemand door 'vrijgestelden' die een verzetspensioen genoten dankzij de Stichting '40-'45.

Een enkele was feitelijk te jong om op zo'n pensioen aanspraak te kunnen maken. Fred Bergfeld kon bijvoorbeeld hooguit op zijn tenen staand de illegale *Waarheid* in een aantal Amsterdamse brievenbussen hebben bezorgd. Bekend was dat de communistische arts Ben Polak 'voor de goede zaak' graag een oorlogstrauma bij kameraden wilde vast stellen.

Het hoeft nauwelijks betoog dat de BVD in de vereniging Nederland-USSR zeer behoorlijk was geïnfilteerd. Omdat er zo ook een redelijk inzicht in de klandizie van het reisbureau Vernu ontstond, werd waardevolle informatie over Nederlanders die naar de USSR reisden verkregen. Lange tijd was Vernu vrijwel het enige reisbureau in ons land waar je reizen naar de Sovjet-Unie en andere Oostbloklanden kon boeken. Een opmerkelijke klant was de journalist Willem Oltmans. Vooral opvallend aan hem was het gemak waarmee hij ondanks zijn tamelijk veelvuldige reizen naar het Oostblok, zonder mankeren een visum voor de Verenigde Staten kon krijgen. Meer dan dat opmerken deden wij overigens niet. In het conflict van Oltmans met de Staat der Nederlanden, dat hem te lang leste miljoenen heeft opgeleverd, speelde de BVD een zeer marginale rol. Het was vooral een conflict met Buitenlandse Zaken.

Het Comité Erkenning DDR ijverde begin jaren zeventig op initiatief van het PSP-Kamerlid Fred van der Spek voor erkenning van deze Duitse arbeidersstaat. Nadat die erkenning in 1973 een feit was, kwam een jaar later uit dit comité de Vereniging Nederland-DDR voort. (In het kader van de *Ostpolitik* had de regering van Brandt in 1973 het recht op alleenvertegenwoordiging losgelaten.) In het comité was onder meer de toen-

malige fractiemedewerker van Van der Spek, de latere journalist en schrijver Geert Mak, actief, evenals Margriet Meindersma, die voor het NCSV zomerkampen in de DDR organiseerde. Zij zagen erkenning van de DDR vooral als de beste manier om met de bevolking van het land in contact te kunnen treden. Op de vraag of zij met haar kampen in de DDR de jonge Nederlanders niet aan communistische indoctrinatie bloot stelde antwoordde Margriet Meindersma: 'Juist niet. Laat die jongelui daar maar gaan kijken, dan genezen ze wel van hun sympathie voor het socialistisch systeem en het marxisme.'

Veel minder dan in de Vereniging Nederland-USSR speelden gewezen CPN'ers een rol in de Vereniging Nederland-DDR. Het gros van de oude garde, communisten met een verzetsverleden, moest niet veel hebben van Duitsers, of ze zich nu Oost- of West-Duitser noemden. Het bureau van de vereniging, het secretariaat, werd bemand door het van oorsprong communistische echtpaar Ans en Frits Neijts (zwager en schoonzus van de eerder genoemde Fred Bergfeld: Ans Neijts en Ida Bergfeld waren dochters van de prominente vooroorlogse communist Golberdinge). Het secretariaat hield aanvankelijk kantoor in het Roothaanhuis aan de Amsterdamse Rozengracht en betrok later een eigen onderkomen aan de Keizersgracht.

Al vanaf de oprichting speelden vertegenwoordigers van democratische partijen, vooral de PvdA, maar ook D'66, een rol in het bestuur van de vereniging. Bij de oprichting waren Hein Roethof en Jaap van der Doef betrokken. Hein Roethof kreeg als jurist het concept van de statuten van de VND ter goedkeuring voorgelegd. Wat hij niet wist, was dat het betreffende concept was geschreven in het kantoor van de BVD met de statuten van de Vereniging Nederland USSR en die van de personeelsvereniging van de dienst als voorbeelden. Oud-luchtmachtmajoor en PvdA-senator Frans Uijen bestuurde de vereniging een tijd als vice-voorzitter. Dat deed ook de latere D'66-staatssecretaris Dick Tommel. Hem werd zijn vice-voorzitterschap nog lang nagedragen. De tot de PvdA bekeerde ex-PPS'er Piet Burggraaf was jaren voorzitter van de club. Van DDR-zijde hechtte men veel belang aan de, dankzij de statuur van deze bestuurders verworven, *Salonfähigkeit*. Meermalen kregen bestuursleden op het hart gedrukt geen prominente rol in de vereniging te geven aan lieden met een al te nadrukkelijke communistische signatuur.

Belangrijke activiteit van de vereniging was het organiseren van delegatiereizen naar de DDR. Een succes voor de vereniging was de reis eind jaren zeventig van een delegatie van het PvdA-partijbestuur naar de DDR, waarna de licht-naïeve partijvoorzitter Ien van den Heuvel zich over de DDR – vooral de gezondheidszorg in de heilstaat – publiekelijk buitengewoon positief uitliet.

De vereniging werd ruim gesubsidieerd door het DDR-regime. Met de DDR-vertegenwoordiging in Nederland bestonden uiteraard even goede relaties als de Vereniging Nederland-USSR onderhield met de sovjetambassade. Maar ook bij de Liga für Völkerfreundschaft in de DDR beschikte het verenigingsbestuur over een eigen *Betreuerin*, Renate Zimmermann. Via rechtstreekse betalingen aan DDR-vertrouweling Neijts, maar ook via het DDR-fotobedrijf ORWO in Hilversum en het Rotterdams transportbedrijf IMOG werden gelden naar de Vereniging Nederland-DDR gesluisd.

Ook in deze vereniging is weinig tot niets gemerkt van klassieke inlichtingendienstactiviteit. Zelfs het actieve lidmaatschap van de vereniging van een medewerkster van het wiskundig centrum van de Koninklijke Marine in Amsterdam heeft niet tot actieve belangstelling van het mfs geleid, of het moet wel zo onwaarschijnlijk subtiel zijn gedaan, dat het ons ondanks de zeer behoorlijke positie van de dienst in de vereniging geheel is ontgaan.

Naast deze vrij grote en actieve verenigingen verdient nog vermelding de Vereniging voor Culturele Uitwisseling (VCU). Deze club organiseerde reizen naar de overige Oostbloklanden. Vooral de wintersportreizen naar Tsjechoslowakije en de kuurreizen naar Roemenië waren bij de kameraden in trek. Het Hoenderlose echtpaar Luttikhuisen vormde hier de spil waar de organisatie om draaide. Vanuit de VCU ontstond het reisbureau Kontakt, dat jarenlang ook op commerciële basis reizen naar Oost-Europa verkocht. Uit de vriendschapsvereniging Nederland-China is een nog jarenlang goed draaiend reisbureau voortgekomen, VNC Travel.

De activiteiten van al deze en dergelijke clubjes werden met wisselende intensiteit door de BVD gevolgd.

Vredesbeweging; stop de N-bom

Het was logisch dat er van de zijde van de Oost-Europese diensten veel interesse was voor de vredesbeweging. Het Nederlands Comité voor Europese Veiligheid en Samenwerking (NCEVS) werd lange tijd gezien als een instrument voor beïnvloeding vanuit Moskou. Het streven naar een Europees veiligheidsverdrag was immers in oorsprong een in Moskou bedacht middel om zo de invloed en (militaire) aanwezigheid van Amerikanen in Europa terug te dringen. Toen het verdrag in 1974 eindelijk in Helsinki tot stand kwam, was het voor de Russen dan ook niet minder dan een debacle dat niet alleen de Verenigde Staten en Canada tot de verdragspartners behoorden, maar ook de mensenrechtenparagraaf veel nadruk en aandacht kreeg. Gevolg was dat in verschillende Oostbloklanden dissidente bewegingen ontstonden die, met verwijzing naar het verdrag, hun rechten opeisten. De zogeheten Praags Christelijke Vredesconferentie was een vrij duidelijke poging van Oost-Europese zijde invloed en grip te krijgen op de religieus gemotiveerde vredesactivisten.

Natuurlijk hadden ook in Nederland kerkelijke bewegingen als Pax Christi en later het Interkerkelijk Vredesberaad (IKV) interesse van gene zijde van het ijzeren gordijn. De BVD was evenwel zeer terughoudend in de bejegening van deze organisaties. De goede betrekkingen van deze bewegingen met parlementariërs, onder meer van CDA-huize (de zogenoemde dissidenten), maar ook van andere democratische partijen, had ertoe geleid dat de Tweede Kamer van de regering de harde toezegging afdwong dat de BVD en andere Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten zich niet zouden bezighouden met vredesactivisme. De latere ontdekking van een zeer uitvoerige registratie door de militaire inlichtingendienst van zo ongeveer elke Nederlander die zich tegen de bewapeningswedloop had uitgesproken, versterkte dit verbod nog eens. De gewraakte administratie was na een inbraak in 1984 van de antimilitaristische actiegroep Onkruid in de Utrechtse Knoopkazerne aan het licht gekomen. Voor de dienst was het parool: handen af van de vredesbeweging, en zeker van de kerkelijk georiënteerde vredesbeweging, mede uit respect voor de vrijheid van godsdienst.

Ook hier gold een soort van aspectenbenadering. Er mochten uitsluitend inlichtingen worden ingewonnen over mogelijke beïnvloeding van

communisticke zijde van de vredesbeweging en voorbereiding van antidemocratische gewelddadige activiteiten door vredesactivisten. Tegenover de Tweede Kamer heeft Ed van Thijn als minister van Binnenlandse Zaken dat 'handen af van de vredesbeweging' in 1981 nog eens zeer expliciet tot beleid verheven. Dat leidde er onder meer toe dat in het vredesactiekamp dat bij de vliegbasis Woensdrecht was opgericht om te demonstreren tegen de plaatsing van kruisraketten, alleen informatie mocht worden ingewonnen over sabotageacties die tot doel hadden die plaatsing daadwerkelijk tegen te houden, maar niet over demonstratieve acties; een lastig onderscheid.

Maar ook van Oost-Europese zijde had men het moeilijk met de kritische en veelal kerkelijk georiënteerde vredesactivisten. Natuurlijk juichte men hun acties tegen het regeringsbeleid inzake kernbewapening toe. Maar minder gecharmeerd was men van de contacten die met name het IKV zocht met geloofsgenoten in de DDR en andere Oostbloklanden. Mient Jan Faber is na enkele bezoeken aan kerkelijke gemeentes in de DDR dan ook jarenlang de toegang tot dat land ontzegd.

De nog steeds goede informatiepositie van de dienst in de CPN gaf in 1977, 1978 en 1979 een prima inzicht in de beïnvloeding van de campagne tegen de introductie van de neutronenbom. Dit nieuwe kernwapen zou als slagveldwapen in de NAVO worden geïntroduceerd.

In de zomer van 1976 had een hoge CPN-delegatie een soort van verzoeningsreis naar de moederpartij in Moskou gemaakt. Deze delegatie, onder leiding van partijvoorzitter Henk Hoekstra, had tot doel te zoeken naar mogelijkheden een eind te maken aan de geïsoleerde positie van de CPN in de internationale communistische gemeenschap. Die positie was het gevolg van het eigenzinnige beleid van Paul de Groot en de afwijzing van de inval van het Warschaupact in Praag in 1968. Die houding had belangrijk bijgedragen tot de acceptatie van de CPN in de Nederlandse politiek, maar internationaal tot isolement geleid. Als erelid van het partijbestuur speelde Paul de Groot nog een belangrijke rol in deze ommezwai. Hij maakte kort voor de verkiezingen in 1977 nog een reis naar Moskou om het herstel van de banden met de CPSU te bezegelen. Die verkiezingen liepen echter slecht af voor de partij. Op het CPN-partijcongres van 1978 werd de Groot het erelidmaatschap wegens verschil van inzicht over de koers van de partij ontnomen. De vernieuwers in de partij begonnen geleidelijk de overhand te krijgen.

De heren werd in die zomer van 1976 bij de CPSU duidelijk gemaakt dat het erg zou helpen een normale plaats in de internationale communistische gemeenschap terug te krijgen wanneer de partij een massabeweging tegen de kernbepapening zou weten te mobiliseren. Toch lag het initiatief voor de brede beweging tegen de plaatsing van kernwapens, en in het bijzonder tegen de introductie van de neutronenbom niet bij de CPN. In 1977 was een paginagrote advertentie in het dagblad *Trouw* de eerste uiting van wijdverbreide verontrusting over deze nieuwe fase in de kernwapenwedloop. Initiatiefnemers en ondertekenaars waren Pax Christi, het IKV en tal van verontruste Nederlanders, veelal uit kerkelijke kring.

Vanuit de CPN werd op deze verontrusting ingespeeld door de krachten te bundelen in Het Samenwerkingsverband Stop de Neutronenbom, Stop de Kernwapens. Het samenwerkingsverband koos als slogan 'Alle kernwapens de wereld uit, te beginnen uit Nederland'. De Amsterdamse schaker Nico Schouten, een onbekend CPN-lid, maar wel al eerder in de vredesbeweging actief, stelde zich aan het hoofd van de organisatie, maar het was de partijveteraan Joop Wolff, oud-hoofdredacteur van *De Waarheid* en CPN-kamerlid, die feitelijk aan de touwtjes trok. Joop Wolff was een 'overlever' in de CPN. Sedert hij in de jaren vijftig enige tijd in Moskou had verbleven als correspondent van *De Waarheid*, werd hij gezien als Komintern-vertegenwoordiger. Zijn broer Jaap was gedurende vele jaren secretaris van Paul de Groot, maar stond verder in een kwade reuk vanwege zijn homoseksualiteit. Lang werd binnen de CPN gefluisterd dat hij daardoor chantabel was en dat de BVD hem op die manier mogelijk onder druk had gezet om voor de dienst te werken.

Dankzij de rol van Joop Wolff, en het bezoek van de CPN'ers een jaar eerder, waren de banden met Moskou inmiddels zo goed, dat vanuit Moskou en Oost-Berlijn financiële steun aan het Samenwerkingsverband werd gegeven. Met het geld werden conferenties en manifestaties georganiseerd: de culturele manifestatie 'Wij tegen de Neutronenbom', een internationale estafette en een nationaal en internationaal forum 'Wat kunnen wij doen tegen de kernwapenwedloop?'

Voor het eerst heeft de BVD onomstotelijk kunnen vaststellen dat er vanuit Moskou en Oost-Berlijn niet alleen steun in natura werd gegeven of de reiskosten naar de Oost-Europese hoofdsteden werden vergoed, maar er ook daadwerkelijk aanzienlijke sommen geld ter beschikking

werden gesteld. De volkspetitie met ruim 1,1 miljoen handtekeningen die op 18 april 1978 werd aangeboden aan beide Kamers van het parlement, was het feitelijk slotstuk van de campagne, maar bij die aanbieding had het IKV al de leiding in de campagne en in het samenwerkingsverband overgenomen.

Het zou historisch onjuist zijn het succes van de campagne nationaal en internationaal aan de communisten toe te schrijven (op last van de Amerikaanse president Carter werd de ontwikkeling van de neutronenbom uiteindelijk gestopt). In Nederland heeft de CPN, zeker in de beginfase van de campagne, een zekere 'aanjaagfunctie' gehad, maar het te groot maken van de CPN-rol zou geen recht doen aan de actieve inzet van de talrijke oprecht verontruste Nederlanders die zonder politieke bijbedoeling vonden dat deze ontwikkeling moest worden gestopt. Hoe graag de communisten het ook zelf zullen hebben willen claimen, de manipulaties van Joop Wolff c.s. en de inzet van CPN'ers zijn zeker niet bepalend geweest voor het succes van de campagne.

Van meer invloed is naar alle waarschijnlijkheid de rol van Joop Wolff geweest op het aftreden van de toenmalige minister van Defensie Kruisinga. De gewezen oor-, neus- en keelarts en inspecteur van de volksgezondheid Roelof Kruisinga was in december 1977 minister van Defensie geworden in het kabinet-Van Agt/Wiegel als CDA'er van CHU-afkomst (het was het eerste kabinet waaraan het gefuseerde CDA meedeed). Uit 'gewetensnood' over de voorgenomen introductie van de neutronenbom in het arsenaal van de NAVO trad hij al in maart 1978 af. Van verscheidene personen die inzage hebben gehad in de archieven van de vroegere Stasi is vernomen dat het aftreden van Kruisinga door het MfS werd gevierd als een overwinning of tenminste als een behaald succes.

Kort voor hij tot dat aftreden besloot, heeft Joop Wolff, tijdens enkele vrij langdurige avondvisites ten huize van Kruisinga in Wassenaar, indringend met de minister van Defensie over dit onderwerp gesproken – een merkwaardige 'vriendschap' van een communist van de oude stempel met de Nederlandse minister van Defensie tijdens de koude oorlog.

De dienst zat met de wetenschap over deze visites nogal in zijn maag. Het was te delicaat om in officiële documenten aan de regering te vermelden. Immers ook Kruisinga zou dan deze informatie van de dienst vrij zeker te horen krijgen, en dat zou onvermijdelijk leiden tot een zoek-

tocht naar de bron. Dat moest koste wat kost worden voorkomen. Het aftreden van Kruisinga loste dit probleem op. Nu was het niet meer zo van belang. Vermoedelijk is het dan ook hooguit bij een mondelinge mededeling aan de minister-president gebleven.

Met het rapport over de ontdekking van de vanuit Moskou gestuurde communistische invloed in de campagne tegen de neutronenbom *The Hidden Factor* (in het Nederlands *De Grijze Factor*) heeft de BVD in de internationale inlichtingengemeenschap eer ingelegd. Zowel van Amerikaanse zijde als door Europese zusterdiensten werd het rapport geprezen. Er is overwogen om van het vertrouwelijk rapport een voor publicatie geschikte versie te maken. Maar nog voordat aan dat voornemen uitvoering gegeven kon worden, was de vertrouwelijke versie al uitgelekt: door toedoen van een medewerker van de landmachtinlichtingendienst LAMID kwam het rapport in de pers terecht. Later is er ook in een programma op de West-Duitse tv-zender ZDF aandacht aan geschonken.

Vredesactiekamp Woensdrecht

Met het besluit van president Carter om het verder ontwikkelen van de neutronenbom te staken, was wel een belangrijk succes geboekt door de vredesbeweging, maar het uiteindelijke doel, 'kernwapens de wereld uit', was nog lang niet bereikt. Ook de eerste fase: 'om te beginnen uit Nederland', was nog lang geen werkelijkheid.

Het verzet tegen de kernbewapening nam dan ook niet echt af nadat in 1982 het zogeheten NAVO-dubbelbesluit was genomen. Dit besluit hield in dat de plaatsing van (nucleaire) kruisraketten in Europa doorgang zou vinden, maar dat tegelijkertijd met de Russen over vermindering van de aantallen SS-20-raketten in Oost-Europa onderhandeld zou worden. Daarbij diende het aantal al dan niet te plaatsen kruisraketten en Pershing II-raketten van NAVO-zijde als ruilobject. Minister van Defensie Hans van Mierlo was een belangrijk architect en pleitbezorger van dit dubbelbesluit, dat werd geïnitieerd op een NAVO-meeting in het Schotse Gleneagles, eind 1981. De West-Brabantse vliegbasis Woensdrecht werd in Nederland gekozen om deze geavanceerde wapens te plaatsen.

Met de bouw van de opslagbunkers en lanceerinrichtingen werd in

1983 een begin gemaakt. De Nederlandse regering, die eind 1982 na een kabinetscrisis weer was gewisseld, had overigens nog niet besloten tot definitieve plaatsing van de kruisraketten in Nederland. Met name binnen het CDA was men over die plaatsing verdeeld. Die aarzeling werd aangewakkerd door de brede maatschappelijke weerstand tegen wat, ondanks het dubbelbesluit, toch werd gezien als een nieuwe stap in de wapenwedloop. De vredesbeweging, met het IKV als belangrijkste drijvende kracht, wist tegen het besluit in 1981 en 1983 demonstraties te organiseren die door hun massaliteit historisch zijn geworden.

Door de vredesactivisten werd een vredesactiekamp nabij de vliegbasis Woensdrecht ingericht. Hier kampeerde een mengeling van vredesactivisten en antimilitaristen. Een wellicht wat subtiel onderscheid tussen die twee groepen is dat vredesactivisten zich voornamelijk tot vreedzame, demonstratieve acties beperkten, terwijl de hardere antimilitaristen zich bezighielden met alle mogelijke, desnoods ook gewelddadige acties om het militaire apparaat afbreuk te doen. Het hek rondom de vliegbasis Woensdrecht werd talloze malen door mensen van het VAK doorgeknipt met het doel zich toegang te verschaffen voor het plegen van vernielingen. Bekend zijn de acties van activist Kees Koning, die meer dan eens ter reparatie op de basis geparkeerde F-5 straaljagers lelijk toetakelde met een bijl. Nadat de bouw op Woensdrecht was gestaakt, zette hij zijn acties voort bij de 'atoombasis' Volkel en werd daarvoor enkele malen door justitie veroordeeld.

De politiek, dat wil zeggen de Tweede Kamer en de minister, vond zoals gezegd dat de BVD zich met de vredesbeweging feitelijk niet zou mogen bemoeien. Niettemin werden gewelddadige acties tegen de krijgsmacht gezien als een inbreuk op de democratische rechtsorde, zelfs als een mogelijke aantasting van de veiligheid van de staat. Bovendien werd het als een 'bondgenootschappelijke plicht' gezien de ongestoorde uitvoering van het NAVO-besluit mogelijk te maken. Dat betekende voor de BVD de nogal lastige opgave over voorgenomen gewelddadige acties informatie te verzamelen zonder ook maar de schijn te wekken dat in de 'vredesbeweging' werd geïnfilteerd.

BVD-interesse mocht dus alleen bestaan voor die lieden in het kamp die zich met gewelddadige acties, meer dan het doorknippen van de af-rastering van de basis, wilden inlaten. Dat zorgde voor dilemma's. Im-

mers: wanneer je iemand bereid had gevonden om voor de dienst in dat kamp te infiltreren, dan moest betrokkene van meet af aan duidelijk maken dat het hem om het plegen van forse sabotagedaden was begonnen. Zo immers zou hij met zijns gelijken in contact kunnen komen. Maar het initiëren van zulke acties betekende vaak feitelijke uitlokking of het plegen dan wel medeplegen van strafbare feiten, en aan zulke uitlokking of het entameren van acties die zonder de BVD niet tot stand zouden komen, wilden wij ons niet schuldig maken. De relatie met politie en justitie was bovendien niet zo goed dat er zekerheid was over regelingen waarbij BVD-agenten bij voorbaat werden gevrijwaard van strafvervolg-ing. Zulke immuniteit kon deze jongelui dan ook niet worden geboden.

De affaire Gardiner

Een aanbod in februari 1984 van de tweede man van de CIA-vertegenwoordiging in Den Haag, Bill Boyd, kwam dan ook heel goed van pas. Hij vertelde dat zich op de Amerikaanse ambassade aan het Haagse Lange Voorhout, bij 'security officer Blackburn', een Canadees had gemeld die liet weten goede contacten in het vredesactivisme te hebben. Hij zou de Amerikanen hebben aangeboden voor hen verder te infiltreren in de kring van mensen die het de Amerikanen in Nederland zo lastig maakten om hun kruisraketten te plaatsen. 'But, such an infiltration is of course your responsibility, not ours', liet Boyd weten. Hij bood aan via Blackburn een afspraak te regelen voor een BVD-case officer, als 'runner' voor deze Canadees.

Natuurlijk had het er alle schijn van dat de Amerikanen hier een spelletje speelden. Het verhaal van het spontaan komen aanlopen van de 'Canadees', die zich aanvankelijk John Wood noemde maar zich later als John Gardiner presenteerde, was op zijn minst dubieus. Maar na enig be-raad werd besloten dat het er eigenlijk niet toe deed of en in hoeverre de CIA hier een eigen spel speelde. Wanneer wij een goede informant hadden die van binnenuit over geplande gewelddadige acties door kampeerd-ers in het Vredesactiekamp kon informeren, was dat prima. En doordat hij in het bezit was van een auto, een tamelijk aftandse Volkswagen-kever, was hij voor jongelui in het kamp een aantrekkelijke vriend.

Bovendien was zijn beweerde Canadese achtergrond en ervaring in het Duitse actiewezen best interessant in de ogen van andere activisten.

Besloten werd met de man in zee te gaan. Hij kreeg twee runners, zodat er altijd iemand bereikbaar zou zijn als hij ophanden zijnde acties wilde melden. Met nadruk werd hem duidelijk gemaakt dat wij uitsluitend in onwettige, gewelddadige activiteiten geïnteresseerd waren. Ook werd hem duidelijk gemaakt dat hij zich buiten het daadwerkelijk plegen van strafbare feiten moest houden, omdat de dienst als hij door de politie zou worden opgepakt, weinig tot niets voor hem zou kunnen doen. Voor zijn 'werk' voor de dienst kreeg hij kleine bedragen vergoed. Niet meer dan 160 gulden in twee maanden, voornamelijk als vergoeding van gemaakte auto- en telefoonkosten.

Toch was de dienst tevreden met deze merkwaardige informant/agent, die zich in korte tijd een positie met aanzien in het activistische wereldje rond de vliegbasis Woensdrecht wist te verwerven. Enkele malen lukte het om voorgenomen vernielingsacties, onder meer bij een communicatiegebouwtje op de basis, dankzij de informatie van John Wood of Gardiner te voorkomen. Kleinere acties met een voornamelijk demonstratief karakter lieten we natuurlijk wel doorgang vinden, mede om de geloofwaardigheid van onze informant niet onnodig op het spel te zetten.

Behalve in Woensdrecht zwierf Gardiner van tijd tot tijd ook uit over het land en bezocht regionale actievergaderingen van antimilitaristische 'bewegers'. Het sturen van John Wood was niet eenvoudig; hij acteerde in hoge mate op eigen houtje. Zo legde hij ook contact met activisten in het Belgische Leuven die zich spiegelde aan de acties in Woensdrecht bij het optuigen van het Belgisch verzet tegen de plaatsing van kruisraketten op de basis Florennes. De summiere informatie over die activisten werd doorgegeven aan de collega's van de Belgische Veiligheid van de Staat, maar men scheen er daar niet overmatig geïnteresseerd in te zijn. Het had er alle schijn van dat men over voldoende eigen bronnen beschikte.

Op de avond van 29 maart 1984 belde Gardiner vanuit een benzinstation naar een van zijn contacten bij de BVD met het bericht dat hij met een Belgische medestrijder naar de vliegbasis Florennes, de Belgische equivalent van Woensdrecht, was geweest en daar een paar kisten vliegtuigmunitie had buitgemaakt. Wat nu te doen? Gardiner kreeg instructie na een half uur opnieuw te bellen. De betrokken BVD'er hield rugge-

spraak met zijn chef (auteur dezes) en kreeg de instructie de munitie van John Gardiner onmiddellijk op te halen en de volgende ochtend naar het BVD-kantoor te brengen. Het gevaarlijke, explosieve materiaal zou niet in handen van de vak-bewoners mogen komen. Op geen enkele wijze was BVD-betrokkenheid bij mogelijke ongelukken of acties met dit gevaarlijke spul toelaatbaar. Bij het station van Rosendaal werd de munitie van de vw-kever van Gardiner overgeladen in de dienstauto. De late rit met de munitie achter in de BVD-Ford Escort in vrij dichte mist vond de BVD-runner een nogal hachelijk avontuur. Na één nacht opslag in een garage bij de woning van een BVD'er in Nieuwerkerk aan de IJssel, bewaakt door diens hond, werd het explosieve materiaal de volgende ochtend overgebracht naar het souterrain van het BVD-hoofdkantoor aan de Haagse Kennedylaan. Daar wilde de dienstleiding de melding dat er 'beneden wat in België gejatte granaten liggen' aanvankelijk niet geloven.

Als hoofd van de betreffende afdeling, BOP, werd ik gevraagd zo snel mogelijk te zorgen van de spullen af te komen, het gaf niet hoe. Onder het motto dat gestolen waar naar de rechtmatige eigenaar terug moet, werd contact gezocht met de Belgische zusterdienst, de Veiligheid van de Staat aan het Brusselse Meeusplein. Hoewel die met dank de naam van de Belgische medepleger van de diefstal noteerden, een zekere Rudy Daems, waren ze niet blij met het verzoek de munitie terug te halen en aan hun luchtmacht terug te bezorgen. Hoofd Operatiën van de dienst, Luc Delvoye, liet in een gesprek achteraf weten: 'Ge hebt toch zoveel water daar in Nederland, hadt ge het niet gewoon daar in kunnen smijten?' Maar graag of niet, de Belgische collega's kwamen ruim een week later toch naar een afgesproken parkeerplaats bij een Bredaas hotel om daar de munitie over te nemen. Omdat de onderlinge verhoudingen in België tussen de verschillende diensten onbegrijpelijk slecht was (men kende bij de Veiligheid van de Staat niemand van de luchtmacht!), kozen de Belgische collega's ervoor de kist ergens op een parkeerplaats langs een autoweg te zetten en als anonieme vinder de Rijkswacht te verwittigen. Dezelfde anonieme tipgever gaf ook de naam van Daems door. (Volgens de 'rekonstruktie' van het Anti Militaristisch Onderzoeks Kollektief (АМОК) werd tevens de naam van een tweede Belgische mededader genoemd; deze kwam niet van de BVD. Zie АМОК-pamflet mei 1985.)

Toen achteraf bleek dat Gardiner een aantal granaten, naar zijn woor-

den ‘per ongeluk’, had achtergehouden en deze trots aan medekampeerders had getoond, waren wij niet blij. De dienst had hem immers met nadruk voorgehouden ervoor te zorgen dat er geen brokken van zouden komen. In overleg met VAK-genoten zou hij ze in de bossen in de buurt hebben begraven. Het werd nog erger toen hij op een foto bij een later in *NRC Handelsblad* gepubliceerd interview door Folkert Jensma voor zijn caravan poseerde met enkele granaten.

Op 21 april 1984, een zaterdag, werden wij onaangenaam verrast door de, in grote opmaak in *Trouwen* en *de Volkskrant* gepubliceerde, ontmaskering van John Gardiner als NAVO/BVD-spion in het vredesactiekamp. Hij bleek zelf aan de journalist een interview te hebben gegeven. Later heeft hij zijn verhaal, zo blijkt uit de ‘rekonstruktie’ van AMOK, voor 5000 gulden aan de *Nieuwe Revu* verkocht. Gardiner beweerde tegenover de AMOK-lieden die hem een aantal malen hebben ondervraagd, in dienst te zijn van de Amerikaanse National Security Agency (NSA). Een nogal onwaarschijnlijk verhaal, al klopt het wel dat de NSA in Duitsland een basis had, zij het niet in het door hem genoemde Frankfurt, maar in Augsburg, waar Gardiner zei geïnstrueerd te zijn. Maar de NSA hield en houdt zich voornamelijk bezig met *signal intelligence*, het op grote schaal, wereldwijd onderscheppen van alle mogelijk berichtenverkeer. In een later interview heeft Gardiner zijn NSA-verhaal overigens herroepen.

Wat voor raar type Gardiner ook mag zijn, het siert hem dat hij in de verhoren een redelijk correct beeld heeft gegeven van de instructies die hij van zijn BVD-runners te horen kreeg. Hoe graag men van AMOK-zijde ook wilde horen dat de BVD hem zou hebben opgedragen gewelddadige acties te entameren, hij maakte duidelijk dat hij dat op eigen houtje had gedaan en dat hij opdracht had uitsluitend informatie over gewelddadige acties en personen die zich daarmee inlieten te verzamelen en door te geven.

Vanaf het moment van de publicatie heeft de BVD elk contact met Gardiner verbroken. De mensen van het VAK die van de achtergebleven granaten wisten, hebben die aan de politie overgedragen. Dat was het begin van een internationaal politieonderzoek naar deze grensoverschrijdende diefstal, waarbij via Interpol criminele antecedenten van een zekere John Wood aan het licht kwamen. Maar zoals AMOK terecht opmerkt, was in dat Interpol-dossier duidelijk van een andere John Wood sprake dan de man die wij kenden.

De BVD hield zich verre van deze justitiële activiteiten, zeker de operationele afdeling. De afdeling КJA, de juristen van het kabinet van de dienst, handelden de zaken af waarbij in rechtsgedingen de BVD genoemd werd of gevraagd werd als getuige op te treden. Zij hielden de operationele afdeling en de betrokken medewerkers 'uit de wind'. Bill Boyd van het CIA-station in Den Haag werd gevraagd de 'zorg' voor John Wood/Gardiner weer op zich te nemen, maar Boyd liet weten dat de man een Canadees paspoort had en dat zij zich dus niet met hem konden bemoeien. *De Telegraaf* bracht in mei 1984 nog een tamelijk onzinnig verhaal waarin werd gesuggereerd dat Gardiner zou hebben gehandeld in opdracht van 'het Oostblok' om zo de BVD in diskrediet te brengen.

De publicatie van de rol van John Gardiner had een behoorlijke impact. Direct na de verhalen in de kranten werd minister Koos Rietkerk op de hoogte gebracht van de juiste toedracht. De minister heeft op zijn beurt de vaste Kamercommissie op de hoogte gesteld. In een spoeddebat in de Tweede Kamer, aangevraagd door het PPR-kamerlid Peter Lankhorst, moest minister Rietkerk zich voor de BVD-activiteit verantwoorden. Natuurlijk werd weer de kaart gespeeld dat de BVD 'zijn boekje te buiten was gegaan', door de vredesbeweging tegen de afspraken in toch te infiltreren, en ook door het initiatief tot gewelddadige acties te nemen en die zo uit te lokken om de vredesbeweging te criminaliseren. Rietkerk legde uit dat niet de vredesbeweging, maar het gewelddadig politiek activisme van elementen die zich mengden met het VAK, doelwit van de BVD waren. Niet alleen hechtte men in de Kamer en binnen de vredesbeweging maar weinig geloof aan de zorgvuldige, terughoudende opstelling van de dienst, ook binnen de BVD werden de eigen mensen niet op hun woord geloofd. In de Kamer kon men maar moeilijk geloven dat de betalingen aan informant John Gardiner in totaal niet meer dan 160 gulden over een periode van twee maanden hadden belopen.

Als toenmalig hoofd van de afdeling BOP was ik voluit verantwoordelijk voor het geheel. Pieter de Haan, hoofd van de dienst en minister Rietkerk heb ik volledig en precies geïnformeerd over de frequentie van de ontmoetingen, de inhoud van de gesprekken en zijn instructies, en tevens over de betalingen aan John Wood, alias Gardiner. De rapportage was daarnaast behoorlijk uitvoerig, bewust als wij ons in de afdeling waren van het delicate van de zaak.

Dankzij een goede informatiepositie binnen de dienst kwam ik erachter dat het toenmalig hoofd van het kabinet van de BVD, Aart Blom, buiten mij om bij de financiële administratie de reisdeclaraties van de betrokken runners had opgevraagd om, zoals hij beweerde, zo te achterhalen of er niet toch meer ontmoetingen met Gardiner waren geweest dan ik had gemeld. Natuurlijk was dat niet het geval. Er was ook geen reden om intern of extern iets te verzwijgen. Het was en is mijn mening dat wij zorgvuldig en geheel binnen de taken en bevoegdheden van de dienst hadden gehandeld. De diefstal in Florennes had niet op onze instigatie plaatsgevonden. Dit blijk van wantrouwen heeft mij pijnlijk getroffen.

Het Kamerdebat verliep overigens prima. Het was mijn eerste ervaring met een minister die letterlijk voorlas wat ik hem op een kattedelletje had gemeld, onder meer over de betalingen, en ik vond het eigenlijk best aardig gaan. Minister Rietkerk liep dan ook in het geheel geen politieke averij op. Een motie van Lankhorst die het optreden van de BVD in deze kwestie afkeurde haalde geen Kamermeerderheid en werd verworpen.

Naar mijn overtuiging was dit optreden van de dienst met zoveel zorgvuldigheid omgeven, dat, nu Gardiner uit eigen beweging de publiciteit had gezocht, het een mooie gelegenheid was ons publiek te verantwoorden. Zo konden we de politiek en de publieke opinie immers overtuigen van de zorgvuldigheid van ons optreden. Maar ik stond in die opvatting alleen. Na het debat zei Pieter de Haan mij: 'Zo, Frits, hiermee heb je zeker wel afgeleerd om met dit rare type agenten te werken.' Ik antwoordde: 'Nee, Pieter, als ik morgen weer zo'n informant/agent aangeboden zou krijgen, zou ik weer precies zo handelen als ik met deze heb gedaan', een opmerking die niet heeft bijgedragen tot mijn populariteit. In De Haans ogen en in die van de meeste hogere BVD'ers was publieke verantwoording een gruwel.

Gardiner heeft de gemoederen nog enige tijd beziggehouden. Bij de dienst volgden we dat op afstand. Voor ons was hij niet meer geweest dan een informant die ons korte tijd van enige nuttige inside-information over het vak Woensdrecht had voorzien en over enkele op handen zijnde acties had getipt.

Van zijn aankondiging in een interview met het *Algemeen Dagblad* dat hij de staat en de BVD een proces zou aandoen, werden wij dan ook koud noch warm. Ook het vak begon een procedure bij justitie vanwege de in-

filtratie door de BVD. Verder dan een voorlopig getuigenverhoor bij de rechter-commissaris is het niet gekomen. Na omzwervingen door Europa, waarbij hij korte tijd in een Brits psychiatrisch ziekenhuis zou hebben verbleven, is Gardiner in juni 1984 door justitie opgepakt; in oktober is hij aan België uitgeleverd. Daaraan voorafgaand had hij zich juridisch tot aan de Hoge Raad tegen zijn uitlevering verzet. Ook heeft hij een aantal weken een hongerstaking volgehouden, tot opname in het penitentiair ziekenhuis in Scheveningen toe. In België is hij voor de diefstal van de granaten van Florennes in hoger beroep tot twaalf maanden cel veroordeeld. Zijn Belgische medepleger Daems is in datzelfde hoger beroep vrijgesproken. Bij een amnestie ter gelegenheid van een bezoek van de paus zou Gardiner in mei 1985 op vrije voeten zijn gesteld.

Max Lewin en de DDR: active measure?

In het begin van de jaren zeventig heeft de sectie BPO, later de afdeling BSO geheten, zich vrij intensief beziggehouden met allerlei vormen van heimelijke politieke beïnvloeding. Internationaal was het bekend dat vooral de Tsjechoslowaakse inlichtingendiensten hierin meester waren: het opporren van rechts-extremistische agitatie. Met vrij grote waarschijnlijkheid kan worden gesteld dat een aantal bekladdingen met hakenkruisen op joodse begraafplaatsen in die jaren werd uitgevoerd op initiatief van de Tsjechoslowaakse dienst.

Ook vanuit de DDR werden rechtse clubjes heimelijk op conspiratieve wijze 'gerund'. Deze beïnvloedingsactiviteiten van inlichtingendiensten werden onder de noemer *active measures* geschaard. De bedoeling van het stimuleren van rechtse, liefst rechts-extreme clubs was om linkse krachten een doelwit te geven en zo te werken aan de destabilisatie van de kapitalistische samenleving, en die 'rijp te maken voor de revolutie'. Bovendien kon zo de beweerde verdorvenheid van de westerse kapitalistische maatschappij duidelijk worden gemaakt. Een conspiratieve relatie met dit doel werd in de eerste helft van de jaren zeventig ontdekt tussen het Oost-Duitse mfs en 'de grossier in splinterpartijen' Max Lewin. Deze affaire speelde zich af in zowel de aandachtsgebieden van de directie B als C. Als *homo politicus* was Lewin immers een B-object, als geheim agent van de DDR-inlichtingendienst een C (CD) object.

Onder de namen Nederlandse Volksbeweging, vervolgens Nederlandse Volkspartij en ten slotte Partij Nieuw Rechts deed Max Lewin al sedert 1958 herhaalde pogingen een plaats in de Nederlandse politiek te veroveren. Was de Nederlandse Volksbeweging nog een vrij gematigde anti-etatistische partij, die zich vooral afzette tegen de gevestigde grote partijen, de in 1968 opgezette partij Nieuw Rechts met het blad *Rechts Om* was onverbloemd radicaal. De partij betuigde steun aan het Griekse kolonelsregime en voerde een hetze tegen alles wat progressief was: de NVSH kreeg er evenzeer van langs als moderne kunstenaars en de linkse studentenbeweging. Max Lewin sprak van 'een linkse infectie' die uit de samenleving moest worden uitgebannen. In 1970 en 1974 voerde de partij bij gemeenteraadsverkiezingen in Amsterdam en Den Haag de leus 'Van vreemde smetten vrij'.

Natuurlijk hield de BVD zich naast de intensieve aandacht voor het communisme ook met evenveel, relatief misschien nog grotere intensiteit met het rechts-extremisme bezig. Zowel de nazistische Nederlandse Volksunie van Joop Glimmerveen als de Centrumpartij van Janmaat en alle afsplitsingen en naamswijzigingen (CP '86, Centrumdemocraten en dergelijke) werden met diverse middelen gevolgd. Maar het gevaar van rechts was, hoe abject de opvattingen ook waren, geringer door het ontbreken van de steun van een vreemde mogendheid. Anders dan met communisten het geval was werd rechts niet gesteund door een fascistische staat.

Het was echter niet deze BVD-activiteit jegens het rechts-extremisme die de dienst op het spoor zette van de relatie van Max Lewin met een DDR-inlichtingendienst. Zijn merkwaardige connecties met een PSP'er, een zekere Van Beusekom, trokken de aandacht. In die jaren – het was nog vóór het gewraakte interview van Pieter de Haan met Sonja Barend – was de PSP nog onderwerp van belangstelling van de dienst. Reden was dat in de PSP tal van ex-CPN'ers, die in de jaren zestig door Paul de Groot uit de partij waren gezet of wegens hun afwijzing van diens politieke lijn de partij hadden verlaten, hun heil zochten. Het idee was dat de PSP een verzamelpaas van crypto-communisten zou kunnen worden. Om de diepere betekenis van de connecties tussen een actieve PSP'er en Max Lewin te kunnen doorgronden, werden zijn activiteiten nader onder de BVD-loep gelegd. Daarbij kwamen Lewins contacten met het mfs aan het

licht. De ontdekking dat hij door radioverkeer gecodeerde instructies vanuit Oost-Berlijn kreeg, werd bevestigd doordat in zijn huisvuil onvolledig vernietigde decodeerpads werden aangetroffen.

In februari 1975 werd Max Lewin op heterdaad gearresteerd, wegens directe betrokkenheid bij de voorbereidingen van een bomaanslag op een metrostation in aanbouw in de Amsterdamse Bijlmermeer. Daarmee wilde hij, op instructie van de Oost-Duitsers, kennelijk het linkse verzet tegen de aanleg van de metro een gevaarlijke, gewelddadige organisatie doen lijken. Gezien vanuit de ideologische motivatie van de DDR moet worden vermoed dat men wilde laten zien hoezeer er verzet nodig was tegen de almacht van de kapitalistische staat. In de verhoren gaf Lewin, toen hij werd geconfronteerd met de bewijzen, zijn contacten met het Oost-Duitse mfs toe. Hij was al in 1956 bij een bezoek aan de Leipziger Messe, de jaarlijks Oost-Duitse handelsbeurs, gerekruteerd. Chantage met foto's van een seksuele uitpatting met een jongedame had hem in de netten van de communistische spionagedienst gedreven. Bij het proces dat tegen hem werd gevoerd als verdachte van de vrijdelde aanslag werd ook spionage voor de DDR in de tenlastelegging ter sprake gebracht. Lewin werd daarvan vrijgesproken, ondanks zijn bekentenis. Probleem was dat wel zijn contacten met de Oost-Duitse inlichtingendienst konden worden bewezen, maar niet de overdracht van staatsgeheimen; daar beschikte Lewin niet over.

De publiciteit rond het proces betekende wel het einde van zowel de politieke als de conspiratieve 'loopbaan' van Max Lewin.

Intredepolitiek

Van intredepolitiek hebben de trotskisten, verenigd in de Nederlandse afdeling van de Vierde Internationale, door de jaren heen een duidelijke strategie gemaakt. In hun gedachten moest je de wereldrevolutie dichterbij brengen door revolutionaire cellen te vormen in allerlei politieke en maatschappelijke organisaties, om die vervolgens van binnenuit te ondermijnen of op leidende posities te komen. Op het beslissende 'revolutionaire' moment zou de betreffende organisatie voor het welslagen van de revolutie kunnen worden aangewend. De reguliere communisten

hanteerden eveneens een soort van intredepolitiek. Zo is bekend dat men zijn uiterste best heeft gedaan om in de vakbeweging een zodanige invloed te krijgen, dat stakingen voor het bereiken van politieke 'revolutionaire' doelen zouden kunnen worden aangewend. Op grond daarvan onderhield de BVD met de hoogste leiding van de vakbeweging gedurende een lange reeks van jaren in het geheim vrij intensief contact.

Ook binnen andere democratische organisaties werden groepjes communisten aangetroffen. Binnen de Hilversumse media (onder andere de NOS) trokken enkele journalisten de aandacht die wel erg vriendschappelijke betrekkingen met communisten onderhielden. Enkel van hen maakten deel uit van een groepje PvdA-leden, (niet al te) voormalige communisten die, ondanks hun soms actieve PvdA-lidmaatschap, hun oude idealen trouw waren gebleven. Zij gaven er in onderlinge gesprekken blijk van dat ze de CPN wel erg ver van het rechte pad naar de heilstaat afgedwaald vonden. Een van hen was producer van een actualiteitenprogramma, anderen waren kunstenaar of hielden zich in de toenmalige partijraad actief bezig met de koers van de PvdA. Ook in deze kring werden heimelijke contacten met de DDR-inlichtingendienst vastgesteld. Zoals eerder vermeld vielen in het Oostblok partijdoelstellingen samen met het staatsbelang, en dus werden er op dit terrein inlichtingendiensten en technieken en methoden van de inlichtingendienst gebruikt. Ook een figuur als Wim Klinkenberg, die, hoewel verklaard stalinist, jarenlang een bestuursfunctie in de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) vervulde, mocht zich in de warme belangstelling van inlichtingendiensten van beide zijden van het ijzeren gordijn verheugen.

Het was wat de PvdA betreft natuurlijk lastig informatie over de activiteiten van de 'communistische cel' of individuele communisten in die partij te 'slijten'. Vermeden moest worden dat het er ook maar de schijn van had dat de dienst binnen de PvdA 'spioneerde'. Tijdens de zittingsperiode van het kabinet-Den Uyl (1973-1977) was het wat gemakkelijker die informatie kwijt te raken. Toenmalig hoofd van de dienst Dries Kuipers maakte er een gewoonte van dergelijke gevoelige informatie over Den Uyls partijgenoten aan de premier mee te delen. Dat deed hij steeds bij gelegenheid van de driemaandelijke bezoeken die het hoofd van de dienst aflegde bij een aantal ministers om de machtigingen voor het af luisteren van telefoons en voor het plaats en of handhaven van micro-

foonacties te voorzien van ministeriële handtekeningen. Dit driemaandelijks 'corvee' door het hoofd van de dienst, waarbij een toer langs de ministers van Binnenlandse Zaken, Justitie, Verkeer en Waterstaat (vanwege de РТТ) en de minister-president gemaakt moest worden, had als belangrijk neveneffect dat 'off the record' even met de bewindslieden van gedachten kon worden gewisseld. Ten behoeve van minister-president Den Uyl werden er geregeld notities op A5-formaat gemaakt voor de 'colbertzak' van Kuipers. Die kon hij dan tijdens het doornemen van de T- en M-acties even op het bureau van de МР leggen en vervolgens met de getekende machtigingen weer meenemen. Naar verluidt waardeerde Den Uyl deze informatie over hem bekende partijgenoten zeer.

Gedurende een lange reeks van jaren heeft de BVD een geheim contact onderhouden met een prominent lid van de PvdA. Dit contact was niet meer dan een 'gesprekscontact'. In ontmoetingen, die naarmate betrokkene in de politiek meer aanzien verwierf en in de partijhiërarchie steeg, steeds schaarser werden, werd over en weer *off the record* informatie uitgewisseld. De wederzijdse voorzichtigheid maakte de inhoud daarvan te lang en leste zo marginaal, dat de connectie niet meer betekende dan het hebben van een informeel communicatiekanaal. Dat zou kunnen worden gebruikt voor informatie die alleen op deze wijze uitgewisseld kon worden. Er gingen dan ook jaren voorbij zonder dat er van enig daadwerkelijk contact sprake was.

Moskou en de CPN

Partijvoorzitter Paul de Groot werd megalomanie verweten toen hij medio jaren zestig besloot de CPN een nieuwe koers te laten varen die als 'autonoom' werd gekarakteriseerd. De leidende rol van Moskou werd niet langer door de CPN erkend. De Groot droomde van een Nederlandse variant, het 'erwtensoept-met-kluif-communisme' tussen de Moskouse kaviaar en de Chinese haaienvinnensoept. De CPN nam dan ook afstand van de inval van de Warschaupactlanden in Tsjechoslowakije, waarmee in 1968 de Praagse lente onder leiding van Dubcek de nek werd omgedraaid. Aanvankelijk bleef de partij ondanks de autonome koers voor wat betreft de interne structuur en organisatievorm de Moskouse variant van het

marxisme-leninisme nog wel trouw. Toen 'vernieuwers' geleidelijk hun opvattingen, vooral over de interne partijdemocratie, tot gelding wisten te brengen, veranderde dat. Het was een aantal orthodoxe communisten natuurlijk een doorn in het oog. Enkelen verlieten de partij om elders hun 'politieke werk' voort te zetten, zoals al gezegd in bijvoorbeeld de PSP of de PvdA, terwijl weer anderen probeerden hardnekkig de partij van deze tijdelijke afwijking te genezen en weer in het gareel van het door Moskou geleide wereldcommunisme te krijgen.

Ook werden er, naast de CPN, andere communistische partijen gevormd, zoals het Verbond van Communisten Nederland (VCN) en de NCPN, de Nieuwe Communistische Partij, die vooral van zich deed spreken nadat de CPN onder leiding van Ina Brouwer in GroenLinks was opgegaan.

De echte communisten bleven de partij trouw en trachtten daarbinnen in woord en geschrift de traditionele opvattingen te herstellen ten aanzien van de vestiging van de dictatuur van het proletariaat als fase naar de communistische heilstaat; ook nadat op het partijcongres in november 1982 de vernieuwers aan het langste eind hadden getrokken. De Groninger 'handelsreiziger in revoluties' Fré Meis en de zijnen vormden toen het Horizontaal Overleg van Communisten (HOC). Zij ijverden voor erkenning van de leidende rol van de Sovjet-Unie en herstel van de communistische symbolen, zoals de hamer en sikkel, op het partijboekje. Ook was het hen een gruwel dat *De Waarheid* niet langer de partijkrant was, maar een 'krant voor heel links Nederland'. Voor hun strijd 'om de eenheid in de partij te herstellen', zocht het groepje gestaalde kaders, onder leiding van Meis, van tijd tot tijd steun bij het grote voorbeeld, de CPSU, de Communistische Partij van de Sovjet-Unie.

Het spreekt vanzelf dat de relatie tussen de CPSU en de CPN de permanente warme belangstelling van de BVD had, want ook voor het bepalen van de houding die in het politieke krachtenveld en door de regering tegenover de communisten moest worden ingenomen, was het van groot belang te weten of de onafhankelijke koers die de partij sedert de inval in Tsjecho-Slowakije leek te varen, oprecht was. Op leidende posities in de partij bevonden zich immers nog steeds onverbloemde stalinisten, zoals Fré Meis. Die gaf in zijn redevoeringen voor de stakende arbeiders in de strokartonindustrie blijk van een onversneden bolsjewisme. Maar ook

in andere delen van het land, en in de Amsterdamse partijleiding, bleef een aantal orthodoxe communisten op hun post, temidden van 'vernieuwers' als Constant Vecht en Elsbeth Eddy. Die leken in de kolommen van *De Waarheid* wel een ideologisch zuiver marxisme voor te staan, maar stelden zich behoorlijk kritisch op tegenover wat er achter het ijzeren gordijn gebeurde. Ook moesten zij niets weten van de dictatoriale wijze waarop de partij intern werd bestuurd. In plaats van het aloude 'democratisch centralisme' streefden zij met toenemend succes naar echte partijdemocratie.

Anders dan de orthodoxen hadden de vernieuwers sympathie voor de Poolse vakbond Solidarnosc onder leiding van Lech Walesa. Het was voor de orthodoxen in de partij onverdraaglijk dat de militaire coup in Polen, die in 1981 een einde maakte aan het vrije optreden van Solidarnosc, door het partijcongres werd veroordeeld. Zij spraken er dan ook schande van dat onder de betogers daartegen bij de Poolse ambassade ook CPN-fractievoorzitter Ina Brouwer werd aangetroffen.

De vernieuwers staken hun sympathie voor dissidente bewegingen in Oost-Europa niet onder stoelen of banken. De van origine Tsjechoslowaakse Vera Ebels, die in Groningen woonde, was nota bene door Fré Meis overgehaald lid van de CPN te worden. Toen zij in het voorjaar van 1978 het stilzwijgen van de CPN over de vervolging van de mensenrechtenbeweging Charta '77 in haar vaderland hekelde, dreigde dezelfde Meis haar 'als rotte plek uit te snijden'. Een mede door hem gesteund voorstel tot roeyement haalde het echter niet.

Meis nam afstand van de vele communisten die na het zo teleurstellend verlopen partijcongres van 1982 de CPN verlieten. Hij ijverde ervoor hen binnen de partij te houden om de strijd voort te zetten. Hij ging ook niet mee met de vele 'horizontalen' die na het partijcongres van februari 1984 het vCN oprichtten. Meis bleef ook toen nog vinden dat je de onenigheid binnen de partij moest uitvechten en dat je door op te stappen de vernieuwers extra ruimte gaf. Op het betreffende partijcongres in 1982 hadden de vernieuwers definitief de overhand gekregen: de voorhoederol van de partij werd afgezworen en daarmee het eenpartijstelsel. Het leninisme werd vervangen door het feminisme – voor de oude partijkaders een ontwikkeling die zij met afgrijzen aanzagen.

Om steun te vinden bij de oude vrienden in Moskou zocht Meis in de

loop van 1984 contact met de Sovjetrussische ambassade in Den Haag. Hij vond dat de sovjets zich duidelijk moesten uitspreken en steun moesten geven, in welke vorm dan ook, aan het streven van Meis en de zijnen. Tot dan hadden de Russen over de partijtroebelen erg afstandelijk gedaan en zich vrijwel van commentaar onthouden. Van sovjetzijde vond men het lastig in het interne partijconflict partij te kiezen. Natuurlijk zal men de actie van de oude kameraden hebben toegejuicht, maar anderzijds moeten de Russen hebben ingezien dat de toekomst van de communistische beweging niet lag bij de toch al tamelijk bejaarde oude getrouwen, maar bij de nieuwe generatie. Hoewel deze vernieuwers niets van Moskou moesten hebben, moesten zij, zolang zij het marxisme in enige vorm aanhingen en zich communist bleven noemen, toch worden beschouwd als natuurlijke bondgenoten. Daarnaast was het hoogst ongebruikelijk met facties in de partij zaken te doen die zich tegen de officiële partijleiding keerden. De sovjets wilden daarom koste wat kost vermijden dat de officiële CPN-leiding op de hoogte zou raken van hun contact met de 'Horizontalen'. Meis vond niettemin dat de 'kameraden van het centraal comité in Moskou' hen met raad en daad moesten steunen bij het weer in het gareel brengen van de partij.

In het Amsterdamse café Eik en Linde, vlakbij Artis, had Meis hierover in het vroege voorjaar van 1985 een gesprek met de sovjet-diplomaat, tevens KGB-officier, Safronov. Afgesproken werd dat Safronov voor Meis een gesprek zou arrangeren met een vertegenwoordiger van het politbureau, het hoogste CPSU-partijorgaan.

Meis was in vroeger jaren met alle egards in Moskou ontvangen, had vakanties als gast van het centraal comité van de CPSU aan de Zwarte Zee doorgebracht en was nog eind 1977 ontvangen door de Roemeense president Ceaucescu. Het was voor hem dan ook vreemd nu een heimelijke ontmoeting met een CPSU-vertegenwoordiger te moeten hebben.

Afgesproken werd dat Meis op een afgesproken dag in mei om 12 uur precies een sovjet-vertegenwoordiger onder het *Riesenrad* in het Weense Prater zou treffen. Meis maakte er een toeristisch uitstapje naar Wenen van en boekte een voordelig driedaags arrangement. Hij vloog via Duitsland met de Hongaarse luchtvaartmaatschappij Malev naar Wenen en logeerde in een groot toeristenhotel. De ontmoeting in het Prater verliep volgens plan. Om vervolgens rustig te kunnen praten nam Popov, want

zo heette de afgevaardigde van het Politbureau, Meis voor de lunch mee naar een nabijgelegen restaurant.

Dat Popov de gesprekspartner van Meis was, verklaarde ook waarom het gesprek in Wenen en niet gewoon in Amsterdam of Groningen moest plaatsvinden. Popov was in de jaren zestig in Nederland, waar hij als diplomaat op de ambassade werkte, *persona non grata* verklaard wegens 'activiteiten die niet in overeenstemming waren met zijn diplomatieke functie'. Maar Popov kende Nederland goed en beheerste onze taal zelfs heel behoorlijk.

Na het gesprek met de Rus keerde Meis per tram terug naar zijn hotel, dat aan de zuidkant van de stad lag. Toen hij daar de lobby binnenliep, werd hij aangesproken door schrijver dezes die zich als functionaris van de BVD bekendmaakte. Meis schrok zich rot. Naar lucht happend ging hij in op het voorstel om er maar even bij te gaan zitten, maar hij herstelde zich snel genoeg om het aanbod om een hartversterkend drankje te nemen resoluut af te wijzen. In het gesprek van meer dan anderhalf uur bleef Meis weigeren de BVD in te lichten over de inhoud van het gesprek dat hij die middag met de sovjetkameraad had gevoerd. Wel wilde hij het over algemeenheden hebben en over de memoires die hij aan het schrijven was. En over zijn zoon, waar hij zo trots op was. De details die de BVD kennelijk wist over zijn Weense afspraak joegen hem angst aan. Thuisgekomen gaf hij bezoekers en ook zijn vrouw Tinie te verstaan dat binnenshuis niet meer over partij-aangelegenheden mocht worden gesproken. 'Want de BVD kan alles horen wat hier gezegd wordt.' Meis maakte met partijgenoten dan ook regelmatig wandelingen in een parkje in de buurt van zijn flatwoning in de Groningse wijk Vinkhuizen, om zo buiten het bereik van de, overigens niet aanwezige, BVD-microfoons te blijven.

Over de trip van twee BVD'ers (één voor de benadering en één voor contra-observatie) naar Wenen was minister Rietkerk tevoren door het hoofd van de dienst, Pieter de Haan, op de hoogte gesteld, vanwege de politieke gevoeligheden die eraan waren verbonden. Ook was de medewerking van de Oostenrijkse dienst aan deze activiteit geen vanzelfsprekendheid. De neutrale status van Oostenrijk betekende volgens het verdrag van 1955 dat de Weense dienst zich niet mocht inlaten met politieke aangelegenheden die de Oost-West-relatie betroffen. Wel werd de dienst geacht steun te geven bij het bestrijden en opsporen van misdrijven, in-

clusief spionage. Maar omdat de Russen na 1945 enige tijd de controle over Wenen hadden gehad, werd vanuit de Europese NAVO-landen de Oostenrijkse dienst maar matig vertrouwd. Het lag immers voor de hand dat de Russen enige ‘implants’ in die dienst zouden hebben. Liever werd daarom zaken gedaan met het omvangrijke Weense CIA-station als er inlichtingen uit Oostenrijk nodig waren.

Voor de benadering van Fré Meis kon het niet anders dan dat met de Oostenrijkse collega’s overlegd moest worden. In de eerste plaats was het handig van hen te vernemen welke Russen er in die week op de Weense luchthaven waren geland. Daarnaast was het risico dat onze actie de aandacht zou kunnen trekken te groot om die te verzwijgen. De precieze aard van de zaak, en vooral de politieke status van het voormalig CPN-Kamerlid Meis, kon de Oostenrijkers niet in detail uit de doeken worden gedaan. Wel de op handen zijnde ontmoeting van deze Nederlander met een Rus, die (aldus de dienst) vermoedelijk – gezien plaats en tijd van de ontmoeting – een KGB-officier moest zijn.

In korte tijd werd een gelegenheidsvolgploeg op de been gebracht. De Oostenrijkse dienst is een politiedienst. Uit politiekorpsen in de omgeving werden auto’s en bemanningen opgetrommeld om de ontmoeting in het Prater en het vervolg daarop door observatie vast te stellen. Helaas zijn de foto’s die daarvan gemaakt zijn door de te grote afstand mislukt. Via het hoofd van de BVD zijn de Oostenrijkers omstandig voor hun bijstand bedankt.

Ondanks het geringe succes van zijn acties binnen de partij en de beperkte daadwerkelijke steun die er vanuit Moskou werd verkregen, weigerde Meis de kennismaking met zijn ‘Weense BVD-kennis’ voort te zetten toen hij die ‘toevallig’ een klein jaar later op de Groningse Turfsingel tegen het lijf liep.

De vernieuwing in de CPN zette door. Meis noemde het VCN echter een ‘doodgeboren kindje’ en bleef ondanks de ‘rechtse flapdrollen’ in de partijleiding de CPN trouw. Zelfs toen de partij bij de verkiezingen van 1989 met PPR en PSP één lijst ging vormen, bleef Meis CPN-lid. Zo is hij zelfs nog lid geweest van GroenLinks. In 1992 heeft hij voor het partijlidmaatschap bedankt. Aan het eind van hetzelfde jaar overleed hij.

HOOFDSTUK 4

De ‘stammenstrijd’ met justitie en de relatie met de ‘zusters’

Het is nauwelijks overdreven om te beweren dat de energie die bij de BVD besteed is aan het voeren van een strijd tegen de justitiële autoriteiten de inspanning die besteed werd aan de echte tegenstander bij tijd en wijle evenaarde. In de periode waarover het hier gaat hield Nederland er nog het ongelofelijke aantal van rond de 165 politiekorpsen op na, inclusief de districten van de rijkspolitie. Iedere gemeente kon zodra het inwonertal van 20.000 was gepasseerd, aanspraak maken op een eigen korps van gemeentepolitie. Met al deze ‘politieverbindingen’, zoals zij in het jargon werden genoemd, onderhield de BVD via de contactambtenaren van de afdeling B-Operatiën Politie (BOP), contact. Elk korps en elk district werd geacht er een inlichtingendienst op na te houden. Zo stond het in het vertrouwelijk KB van 1949, in het vernieuwde KB en ook in de eerste wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten nadrukkelijk omschreven: de korpschef moest naar behoefte politiemensen, althans een politieman of heel soms -vrouw, beschikbaar stellen voor ‘werkzaamheden op aanwijzing en onder verantwoordelijkheid van het hoofd van de BVD’.

Bij kleine korpsen was dat vaak een deeltijdfunctie van de man die zich ook met vreemdelingenzaken en/of bijzondere wetten bezighield. In grote korpsen bestond de Politie Inlichtingendienst (PID) uit meerdere politiemensen onder leiding van een politieofficier die vaak ook de criminele inlichtingendienst onder zijn hoede had. In enkele grote steden, zoals Rotterdam, werd naast deze inlichtingendiensten ook nog een openbare-orde-inlichtingendienst onderscheiden. Die laatste hield zich bezig met informatieverzameling over voetbalvandalisme en krakers. De Districts Inlichtingen Recherche (DIR) van de rijkspolitie maakte deel uit van de justitiële dienst van de rijkspolitiedistricten.

Tegenover het beschikbaar stellen van deze politiemensen voor BVD-

werkzaamheden stond voor het korps geen enkele vergoeding. De kosten die de politiemensen maakten, zoals de betalingen aan informanten of agenten, werden wel uit de geheime kas van de BVD vergoed, maar alle overige kosten kwamen ten laste van het betreffende politiekorps. Ook kregen de politiemensen gedurende een lange reeks van jaren een onveranderde gratificatie van 600 gulden, die jaarlijks rond kerst werd uitgekeerd en belastingvrij was. Een merkwaardig fenomeen, deze vergoeding, die door het ministerie van Binnenlandse Zaken (niet van de BVD-begroting, noch uit de geheime kas) werd uitgekeerd via de BVD. Politiemensen die in deeltijd voor de BVD actief waren kregen naar rato een bescheiden bedrag uitgekeerd.

De mate waarin deze oneigenlijke politietaken met meer of minder enthousiasme werden uitgevoerd, verschilde per politieverbinding. Deze hing, behalve van de persoonlijke instelling van de korpsleiding en/of de betrokken politiemensen, ook sterk af van de mate waarin de mensen van de inlichtingendienst (ID) een bijdrage konden, wilden of mochten leveren aan de primaire taak van het betreffende korps. Dat vergde zowel van de contactfunctionaris van de BVD als van de chef van de inlichtingendienst enige behendigheid. Een goed voorbeeld was de PID Nijmegen, waar de infiltranten in het daar virulente actiewezen van antimilitarisme en antikernenergie (Doodewaard) door de PID gerunde BVD-agenten waren, maar als bewoners van kraakpanden ook waardevolle informatie op het gebied van openbare orde en veiligheid voor de plaatselijke overheid leverden.

Oneigenlijk waren de werkzaamheden van politiemensen met executieve (opsporings)bevoegdheid natuurlijk wel. Het waren per saldo recherchetaken die zich geheel onttrokken aan de regulering van het wetboek van strafvordering. Omgekeerd was het niet voor niets dat de wetgever had bedacht de inlichtingendiensten geen executieve bevoegdheden te geven, zodat er geen justitiële dwangmiddelen bij het verwerven van informatie toegepast zouden kunnen worden. Door de inschakeling van politiemensen voor BVD-taken werd dat onderscheid behoorlijk vervaagd. Niet de toepassing van die dwangmiddelen was het grensvervagende, maar wel de eenvoudige toegang tot justitiële informatie. Dat gold voor de bestanden van de vreemdelingendienst, maar ook de gegevens van bijvoorbeeld bij krakersrellen, en daarbij opgepakte jongelui

waren handig om kandidaat-agenten uit te selecteren. Ook was het onvermijdelijk dat met BVD-middelen verkregen informatie af en toe terecht kwam in een crimineel dossier.

Daarnaast bood de inzet van de PID-agenten voor taken van de BVD die zich op het grensvlak van criminaliteit en schending van de openbare orde en veiligheid bevonden, de gelegenheid een enorm mistgordijn op te trekken als het ging om het dragen van verantwoordelijkheid. De betrokken rechercheur was voor het opsporen van strafbare feiten immers onder het gezag van het Openbaar Ministerie werkzaam, voor het handhaven van de openbare orde en veiligheid onder het bevel van de burgemeester, en voor het inwinnen van inlichtingen onder de bevoegdheid van het hoofd van de BVD.

Zoals gezegd verliep de samenwerking met de politie niet in alle korpsen even hartelijk. Er waren nogal wat politiemensen die vonden dat de meeste werkzaamheden die de BVD uitvoerde eigenlijk tot het domein van de politie behoorden. Aantasting van de democratische rechtsorde en ook van de veiligheid van de staat was immers dikwijls een delict dat in het wetboek van strafrecht werd vermeld.

Zodra in de jaren zeventig de Rode Jeugd zich in navolging van hun Duitse voorbeeld, de Baader Meinhof Gruppe, later de Rote Armee Fraktion, van wapens ging voorzien en pijpbommen ging produceren, waren er enkele politiekorpsen die vonden dat het hier om wetsovertreding ging waar de BVD zich niet mee zou moeten bemoeien. Zeker niet actief. Natuurlijk, ze mochten de informatie hebben, maar het was de Centrale Recherche Informatiedienst van het ministerie van Justitie (CRI) en sommige grotere politiekorpsen een doorn in het oog dat de BVD bepaalde hoe tegen deze groeperingen werd geopereerd en welke informatie aan justitie beschikbaar werd gesteld. Ook wilde de BVD bepalen wanneer en hoe justitie tegen deze lieden zou optreden. Een zwaarwegend argument was altijd de bescherming van de BVD-bronnen, vooral de menselijke. De BVD-bemoeienis werd nogal eens opgevat als een inbreuk op de autonomie van de korpsen.

Al in 1972, na de aanslagen in Rotterdam en Utrecht met pijpbommen en rond de arrestatie van 'stadsguerrillero' Luciën van Hoesel in Eindhoven, beschikten leden van de Rode Jeugd over verschillende wapens. Men maakte – het is hiervoor al gebleken – plannen voor gewapende overval-

len, zoals een moordaanslag op onroerendgoedmagnaat Jan Tabak, en zelfs op leden van het Koninklijk Huis en/of politici.

Ook BVD-agenten die geïnfiltrerd waren in de Rode Jeugd kregen de beschikking over wapens. Om controle te houden over wat ermee zou gaan gebeuren, werden die voor het grootste deel opgeslagen in het BVD-kantoor aan de Amsterdamse Sarphatistraat. Voorkomen moest worden dat er met deze wapens die soms door de BVD via vergoeding ter beschikking waren gesteld van de agent/informant die er de Rode Jeugd, de Rode Hulp of het Rood Verzetsfront voor moest betalen, ongelukken zouden gebeuren. Via de vergoeding van kosten aan de agenten werden die wapens feitelijk gefinancierd door de BVD. Zo was er een agent die een nogal gespannen relatie had met zijn vrouw of vriendin. Wij vonden dat hij niet de gelegenheid moest hebben op een moment van labiliteit dat wapen tegen zijn partner te gebruiken. Ook moest worden voorkomen dat de agenten van de dienst voor het plegen van het strafbare feit 'illegaal bezit van vuurwapens' opgepakt zouden kunnen worden door onze vrienden van de politie. Overleg met politie en justitie over een regeling waarbij onze agenten zouden kunnen ontkomen aan vervolging of een schijnvervolging zouden kunnen krijgen, liep op niets uit. Die botte onwil aan politiezijde maakte de relatie er niet beter op.

De Rotterdamse PID beschikte zelfs over een stempel 'NIET NAAR DE DIENST'. Dat rode stempel sierde rapporten die weliswaar van 'BVD-bronnen/agenten afkomstig waren, maar waarvan de PID-leiding vond dat die niet naar Den Haag moesten gaan. Deze inlichtingendienst werd lange tijd geleid door hoofdinspecteur van politie Oldenampsen, die uit een hang naar onafhankelijkheid een 'status aparte' voor Rotterdam bedong, maar ook reserves had tegenover de politieachtergrond van het toenmalige (circa 1970-1980) plaatsvervangend hoofd van de dienst Neervoort. Deze was, zoals al bleek, via de 'Duitse' politieschool in Schalkhaar in de Tweede Wereldoorlog bij de politie gekomen, als infiltrant van het verzet. De Rotterdamse ID was ook nadien niet de gemakkelijkste in de omgang met de dienst. Net als voor de PID'en van andere grote steden gold in Rotterdam dat het stadsbestuur eigen belangen had bij het inwinnen van inlichtingen over wat er in de stad gebeurde.

Ook bij het Utrechtse politiekorps, waar Neervoort in de oorlog had gewerkt (zij het als infiltrant van het verzet), bleven tot in de jaren zeven-

tig enige reserves jegens de dienst merkbaar. Daar zetelde een oudgediende hoofdinspecteur Van Buuren, die in eigenzinnigheid zijn Rotterdamse collega Oldenampsen naar de kroon stak.

Ook de Amsterdamse ID had niet altijd evenveel op met de 'lui van de gracht'. Daarmee werd bedoeld op het onderkomen in het souterrain van een bank aan de Amsterdamse Prinsengracht, waar de Amsterdamse BVD-dependance B-Operatiën Amsterdam (BOA) lange tijd was gevestigd. Dit was het latere woonadres van Sonja Barend en haar man Egbert van Hees. Het werd door de Amsterdamse ID'ers als een miskennis van hun eigen capaciteiten gevoeld dat er een BVD-kantoor in Amsterdam was. Die animositeit ging het verst toen de ID zonder enig overleg een BVD-agent in de Rode Jeugd overnam, hem als criminele informant ging runnen en hem de vrijwaring van strafvervolgning garandeerde die de BVD onmogelijk kon bieden.

De ergste stammenstrijd met de politie deed zijn intrede toen justitie vond dat er voor het opkomend fenomeen van het terrorisme, vooral van Molukse en Palestijnse zijde een landelijke justitiële aanpak nodig was. Er werd in 1974 een Landelijk Bijstandsteam Terrorismisme (LBT) gevormd onder leiding van de Amsterdamse hoofdinspecteur Hans Hock, en een landelijk officier van justitie aangesteld. De eerste was de toen Almelose officier van justitie Gonsalves, later opgevolgd door J.H. Blok en anderen. Het LBT ging begin jaren tachtig op in de Bijzondere Zaken Centrale van de CRI, nu gevestigd in Zoetermeer en onderdeel van het Korps Landelijke Politiediensten. In de tijd waarover ik hier schrijf was de dienst een apart instituut van het ministerie van Justitie, voornamelijk het verbindingsbureau met Interpol, het wereldwijde netwerk van politieorganisaties. De CRI hield kantoor aan de Haagse Raamweg, in het kantoor dat later werd betrokken door Europol. De dienst had het niet gemakkelijk. Men werd geacht de Nederlandse politiekorpsen te ondersteunen bij grote zaken, maar was voor het verkrijgen van de benodigde informatie om die ondersteuning te kunnen bieden evenzeer afhankelijk van diezelfde korpsen. De bereidheid van de korpsen om de CRI van informatie te voorzien was uiterst beperkt. Vooral de Amsterdamse politie was niet gediend van de Haagse 'bedilzucht'. Men achtte zich heel goed in staat zijn eigen boontjes te doppen, en als er met andere korpsen in het land samengewerkt moest worden, regelde men dat zelf wel. Daar had

men CRI niet voor nodig. Het Amsterdamse voorbeeld vond veel navolging in het land.

Op politieke steun kon de CRI ook al niet rekenen. Politici hinkten op twee gedachten: men wilde wel landelijke coördinatie van opsporing, maar was tegelijk zeer beducht een 'Nederlandse FBI' te creëren.

Vanaf het moment dat Hans Hock zijn LBT vormde, ging in de ogen van de BVD de politie 'inlichtingendienstje spelen'. Al vrij snel werd het 'pro-actief rechercheren' ingevoerd. Dat hield in dat de politie onderzoek ging doen naar verdachten nog voordat die een misdrijf hadden gepleegd. Iets wat nieuw was voor justitie. Binnen de BVD vond men dat de politiemensen van de CRI hiermee op het werkterrein van de BVD kwamen.

Terwijl er aanvankelijk op de werkvloer grote bereidheid was alle relevante informatie uit te wisselen, zorgden enkele incidenten ervoor dat die bereidheid in de loop der tijd behoorlijk afnam. Volgens BVD'ers begrepen politiemensen niet goed hoe zorgvuldig je met informatie uit kwetsbare inlichtingenbronnen moest omgaan. Ook werd door politiemensen te gemakkelijk aan bij de BVD laag geëvalueerde inlichtingen een te hoog waarheidsgehalte toegekend als het hen goed uitkwam. Informatie die uit slechts één enkele, laag geëvalueerde bron kwam en niet werd bevestigd door een tweede bron of andere indicaties, werd door de BVD niet als feit beschouwd. BVD'ers hadden hun menselijke bronnen bescherming van hun identiteit beloofd. Dat stond een al te open uitwisseling van informatie vaak in de weg. Na de eerste Molukse acties vond de BVD het zijn taak de informatiepositie onder de gefrustreerde Molukse jongeren sterk te verbeteren. Ook het LBT hield zich uitvoerig met dezelfde groep bezig. Zo kwamen BVD en LBT in maart 1975 beide een Moluks complot op het spoor om koningin Juliana te ontvoeren of op paleis Soestdijk te gijzelen. Door ingrijpen van justitie kon de ontvoering ruim op tijd worden voorkomen. Zeven samenzweerders zijn vervolgd en tot enkele maanden cel veroordeeld. In artikel 96 van het wetboek van strafrecht wordt 'samenspanning tegen het staatshoofd' strafbaar gesteld. Na deze gebeurtenis werd de beveiliging van de koningin en andere leden van het koninklijk huis drastisch opgevoerd.

Nu zag men meer dan voorheen nut en noodzaak in van een betere samenwerking en coördinatie, maar er bleef in lengte van jaren wrijving

door het vaak onbedoeld 'achterhouden' van informatie. Met informatie uit kwetsbare menselijke bronnen, maar ook uit technische operaties, werd bij de BVD nu eenmaal erg voorzichtig omgegaan. Eén slechte ervaring met justitiële onvoorzichtigheid deed de BVD weer besluiten informatie pas naar buiten te exploiteren, ook naar de CRI, wanneer die ook uit andere bronnen werd verkregen en de informatie dus niet meer op die ene kwetsbare bron te herleiden was. Als de CRI dan begreep dat de BVD al lang over de bewuste inlichtingen had beschikt, had je de poppen weer aan het dansen.

Tussen CRI en BVD boterde het dus niet. Men bleef elkaar ervan verdenken informatie achter te houden en met elkaars middelen op elkaars terrein te opereren. Dat was vooral het geval toen de CRI besloot naar voorbeeld van de BVD regionale contactambtenaren in het land te stationeren die in hun regio met de politie contact onderhielden. Dat betekende dat zij voor informatie over terrorisme en gewelddadig activisme, maar ook over activiteiten van inlichtingendiensten van landen als Marokko en Turkije onder hun emigranten, bij de PID over de vloer kwamen. Onvermijdelijk werd daarbij de geheimhouding over BVD-aangelegenheden, en vooral ook de BVD-bronnen, keer op keer geschonden door de plaatselijke politie. Voor de arme lokale ID-man was het ook geen doen uit elkaar te houden welke informatie met welke 'Haagse' meneer wel of niet uitgewisseld moest of mocht worden. Zo raakte de BVD op centraal niveau de controle op de informatiestromen naar justitie kwijt. Het ongenoegen daarover bleef gedurende een reeks van jaren voortduren.

Erg bont maakte de politie het in de al eerder genoemde activiteit rond het vredesactiekamp VAK bij de basis Woensdrecht, waar men begin jaren tachtig protesteerde tegen de voorgenomen plaatsing van Amerikaanse kruisraketten en die plaatsing door sabotageacties ook daadwerkelijk trachtte te verhinderen. In de opvatting van de BVD betrof het hier een overduidelijke bedreiging van de democratische rechtsorde, maar ook een bedreiging van de veiligheid van de staat en van bondgenootschappelijke belangen. De plaatsing was immers onderdeel van het NAVO-dubbelbesluit, ook al aarzelde de Nederlandse regering tot in 1984 om definitief te besluiten tot die plaatsing.

De commandant van het rijkspolitiedistrict Noord-Brabant-West, Bé

Lutken, die in Breda zetelde, vond het echter een zuivere aangelegenheid van de openbare orde. Naar hij beweerde werd hij in die opvatting gesteund door de burgemeesters in de regio en de leiding van zijn departement, het ministerie van Justitie. Hij was derhalve niet bereid zijn districtsinlichtingenrecherche toe te staan op aanwijzing van de BVD te infiltreren in het VAK en die informatie aan de dienst door te spelen. Hij zou op eigen wijze met eigen middelen zorgen dat de openbare orde niet door de vredesactivisten zou worden verstoord. Zijn hoofd justitiële dienst, Hans Jan Haisma, werd belast met het uitvoeren van die beleidslijn. Hij deed dat loyaal, maar zonder veel overtuiging, en verzekerde meer dan eens de versterking van de betrekkingen met de dienst die daarvan het gevolg was, te betrouwen. Op het niveau van de ambtelijke top van de ministeries van Binnenlandse Zaken en Justitie heeft men over deze kwestie geen overeenstemming bereikt, en dus bleef de onverkwikkelijke gang van zaken op werkniveau doorgaan.

Dat leidde ertoe dat de rijkspolitie Breda jonge politieagenten in de activistische antimilitaristische *scene* in Amsterdam liet infiltreren om daar een reputatie op te bouwen die de geloofwaardigheid in het VAK moest waarborgen. Natuurlijk werden deze infiltranten door zowel de Amsterdamse politie als de BVD binnen de kortste keren ontmaskerd. Lutken hield zich doof voor de waarschuwingen voor de risico's en het onjuiste, zelfs onwettige van zijn handelen, maar vanuit Den Haag greep niemand in – ook niet toen enkele agenten door de activisten werden ontdekt.

De grens tussen openbare orde en rechtsorde was natuurlijk in veel gevallen vrij rafelig te noemen. Krakersrellen werden algemeen beschouwd al een pure aangelegenheid van openbare orde. Maar het met inlichtingmiddelen tegengaan van grootschalig 'krakersactivisme' werd in een enkel geval toch als een bedreiging van de democratische rechtsorde gedefinieerd. Dat gebeurde onder ander met het grootschalig kraken in de Amsterdamse Staatsliedenbuurt. Van overheidszijde werd betoogd dat de krakers in deze buurt het democratisch proces belemmerden, en bovendien dat het krakerscafé in de buurt een 'broeiness' van andere politiek-gewelddadige lieden en drugshandelaren was. Politie-inlichtingendiensten maakten vaak handig gebruik van BVD-informanten in de antimilitaristische of antikernenergiebeweging, door hen te vragen in

een kraakpand te gaan wonen. Vooral de PID's in Nijmegen en Arnhem waren er zeer bedreven in, om zo, op kosten van de BVD, nuttige informatie over de krakersscene te krijgen. Van BVD-zijde werd dat overigens aangemoedigd. Het mes sneed zo immers aan twee kanten.

Toen later in de jaren tachtig het gewelddadig activisme uitmondde in de RaRa-acties tegen Shell en Makro, waarbij de slangen van benzinstations herhaaldelijk werden doorgesneden en hele Makro-vestigingen (Nuth en Duiven) in vlammen opgingen, was goede samenwerking tussen politie en BVD meer geboden dan ooit. Het was een van de taken van de BVD te infiltreren in deze gewelddadige groepering. RaRa voerde, zoals al gezegd, actie tegen de aanwezigheid in Zuid-Afrika van Shell en SHV, toen eigenaar van de Makro, in weerwil van de VN-boycot tegen het apartheidsregime. Met het opsporen van de daders van de brandstichtingen en de vernielingen bij benzinstations was de politie belast. Ook toen al was het uitermate lastig de informatie die de BVD over deze beweging had in een gerechtelijke procedure te gebruiken.

We hebben dit al eerder aan de orde gesteld, maar RaRa blijft een goed voorbeeld om te illustreren waarom de term 'terrorisme' naar de mening van de dienst hierop niet van toepassing was, anders dan vooral de koppen in de kranten suggereerden. Het ging de RaRa-aanhangers er immers niet om de samenleving te ontwrichten door deze schrik aan te jagen met terreur voor het bereiken van een politiek, zo men wil revolutionair doel. Men wilde een beperkt doel, namelijk de terugtrekking van Shell en SHV uit Zuid-Afrika, bereiken door gewelddadige acties. Vandaar dat de BVD strak volhield dit als 'gewelddadig politiek activisme' te bestempelen en niet als terrorisme.

Infiltreren in de harde kern van deze gewelddadige activisten was niet eenvoudig. Vandaar dat volg- en observatieteams, E XIII, en technische acties, vooral telefoontaps, belangrijke bronnen van inlichtingen over deze groep waren. Bij het tappen was de justitiële route, waar de handtekening van een officier van justitie voldoende was, handiger dan de gang langs vier ministers die de BVD moest afleggen om te mogen tappen. Daardoor had justitie hierin een voorsprong. Vermeden werd dat er door beide diensten taps op dezelfde personen werden geïnstalleerd. De samenwerking was voldoende om tenminste dat te waarborgen.

De arrestatie van een aantal verdachten van de RaRa-aanslagen in 1988

was te weinig gestoeld op informatie uit een gerechtelijk vooronderzoek en te veel op informatie van de BVD. De hoop dat de verdachten tijdens de verhoren zouden ‘doorslaan’, bleek ijdel. De enige RaRa-activist die uiteindelijk voor de rechter is gebracht, René Roemersma, is in hoger beroep vrijgesproken. (In 2003 was dezelfde Roemersma werkzaam bij het NIZA, het Nederlands Instituut Zuidelijk Afrika, en actief bij het opzetten van een FM-radiostation met landelijke dekking door een net van FM-zenders in Angola. Hij werkte daar met steun van de Wereldomroep en de Nederlandse overheid. Hij is zijn idealen trouw gebleven, chapeau!) Later, in 1993, werden dezelfde mensen die met gewelddadige acties tegen het apartheidsregime ageerden bij monde van HBVD Docters van Leeuwen ook verantwoordelijk gesteld voor bomaanslagen bij het Haagse ministerie van Justitie en de woning van de toenmalig staatssecretaris Kosto. Men zou zich nu tegen het hardvochtig Nederlands asielenbeleid keren. De verzekering van Docters van Leeuwen, op een persconferentie kort na die aanslagen, dat de BVD ‘precies weet waar de daders moeten worden gezocht’, heeft echter niet geleid tot aanhoudingen. (Het is verwonderlijk dat het bij de pogingen tot vervolging van verdachten van connecties met Al Qaeda door de Rotterdamse rechtbank in 2003 leek alsof het probleem van vervolging mede op basis van BVD/AIVD-informatie geheel nieuw was.)

Ook met andere overheidsinstanties was de samenwerking sterk wisselend van karakter. Natuurlijk verstrekten de bevolkingsadministraties gegevens. Dat gaat tegenwoordig allemaal schriftelijk of via geautomatiseerde gegevensbestanden, maar tot ver in de jaren zeventig togen BVD-rechercheurs van de afdeling E IX nog per dienstauto naar gemeentehuizen om daar de kaarten uit de bevolkingsadministratie – dat waren toen nog echte kaartenbakken – over te schrijven. Een enkele keer stuitte je op een gemeenteambtenaar die niet veel op had met de BVD. Tijdens de stage bij de afdeling E IX kreeg ik omdat ik enige inlichtingendienstervaring had opgedaan bij de LUID, een paar eenvoudige onderzoeken zelfstandig uit te voeren. Dat bracht mij naar een gemeentehuis op de Veluwe, waar een bevolkingsambtenaar weigerde een kaart uit de kaartenbak ter inzage te geven. Ik kon vragen wat ik wilde weten, en hij zou dan aan de hand van zijn administratie mijn vraag beantwoorden, maar zomaar alle gegevens aan de BVD ter beschikking stellen, daar piekerde de man niet

over. Lastig, maar te hopen valt dat deze jonge ambtenaar het nog ver heeft geschopt.

Was de levering van gegevens uit de bevolkingsadministratie min of meer geregeld, met veel andere overheidsinstellingen was dat niet het geval en moesten heimelijk contacten worden gelegd om 'onder de tafel' toch informatie aangereikt te krijgen. Dat gold met name voor de belastingdienst. Met fiscale gegevens van burgers en instellingen werd dan ook uiterst behoedzaam omgegaan, omdat ze afkomstig waren uit een kwetsbare operationele bron en niet gezien werden als gewone ambtelijke informatie.

Ook sociale diensten van gemeentes waren niet altijd bereid scheutig met informatie over hun cliënten te zijn. Sommige ambtenaren beriepen zich op een soort beroepsgeheim of betoogden, niet geheel ten onrechte, dat er een vertrouwensrelatie tussen sociale dienst en cliënt was die niet geschonden behoorde te worden. (Niemand in de affaire met Edwin de Roy van Zuidewijn, (toen nog) echtgenoot van de dochter van prinses Irene, Margarita, is in 2003 gevallen over het feit dat de sociale dienst inzage gaf aan de BVD. Alle pijlen richtten zich op de rechtmatigheid van het BVD-onderzoek als zodanig, maar niet op de werkwijze van de Amsterdamse sociale dienst. Een teken des tijds?)

De inlichtingendiensten

Het was de gewoonte bevriende inlichtingen- en veiligheidsdiensten aan te duiden als 'zusterdienst'. Dat gold voor zowel de nationale als de buitenlandse diensten waarmee een bondgenootschappelijke of anderszins vriendschappelijke relatie bestond.

Met de militaire inlichtingendiensten LAMID, LUID en MARID waren de contacten van wisselende hartelijkheid. Waar het ging om het inwinnen van inlichtingen over antimilitaristen lagen de competentiegeschillen natuurlijk duidelijk op de loer. Daar werd op gezag van de coördinator een 'duidelijke' scheidslijn getrokken. De militairen zouden zich bij hun inlichtingentaak beperken tot het werken met informanten 'binnen de poort', terwijl het antimilitarisme buiten de militaire terreinen, kazernes of bases het werkterrein van de BVD was. Natuurlijk werd afgespro-

ken dat alle relevante informatie tussen de diensten ruimhartig zou worden uitgewisseld. Deze afspraak weerhield de LAMID er niet van op zeer uitgebreide schaal alle Nederlanders die zich publiekelijk in 'open bronnen' of hoe dan ook tegen de krijgsmacht hadden uitgelaten, te registreren en deze registratie te mengen met informatie die was verkregen uit operationele bron, of die nu van de militairen zelf of van de BVD was. Die ongecontroleerde registratiewoede kwam aan het licht toen de antimilitaristen van de actiegroep Onkruid er in 1984 in slaagden in te breken in de Utrechtse Knoopkazerne en daar de documentatie van de LAMID buit te maken. Het was een begrijpelijke reactie van de politiek dat, na het bekend worden van deze registratiewoede, alle inlichtingen- veiligheidsdiensten nog meer beperkingen opgelegd kregen. Het wantrouwen en ongeloof in de goede trouw van de diensten werd door de Knoopkazerne nog eens flink aangewakkerd.

Waar het onderzoeken met een gemeenschappelijk belang betrof, werd op een goede collegiale wijze samengewerkt. Zowel in de eerdergenoemde affaire met de 'F-16-documenten' uit de Tweede Kamer als in de affaire waarbij een uit Tsjechoslowakije afkomstige schone een verdachte relatie aanging met een Amerikaan die op de vliegbasis Volkel werkte, was de samenwerking met de krijgsmachtdiensten goed (zie verder over deze affaire hoofdstuk 5: operatie Pandora). Maar ook bij deze samenwerking werd de kwaliteit van de onderlinge verhoudingen vooral bepaald door de mentaliteit en de persoonlijke verstandhouding op alle niveaus.

De duidelijkste werkafspraken over taakafbakening waren er met de Inlichtingendienst Buitenland (IDB). Door aan de menselijke operationele bronnen van de IDB, voor zover dat Nederlanders waren, in het geautomatiseerde persoonsgegevensbestand van de BVD een bepaalde code te koppelen, kon worden voorkomen dat dezelfde burger door twee verschillende diensten werd benaderd voor medewerking. Toch was er wel enige animositeit. Het was de IDB een doorn in het oog dat de BVD er een Stafafdeling Buitenlandse Politiek (SBP) op nahield. Nu was het werkterrein van deze afdeling weliswaar beperkt tot 'het volgen van buitenlandse politieke ontwikkelingen voor zover van belang voor de binnenlandse veiligheidssituatie in Nederland', maar toch was de hoge kwaliteit van de rapporten van deze afdeling, en de bijgevolg hoge waarde-

ring die ze kregen, aanleiding tot veel tandengeknars binnen Villa Maarheeze, het Wassenaars onderkomen van de in 1992 door premier Lubbers opgeheven dienst.

Over de sterke invloed die militairen lange tijd binnen de IDB hadden, werd bij de BVD wat lacherig gedaan. Zo ook over de, in de ogen van de dienst, overdreven geheimzinnigdoenerij die de IDB, maar nog meer de ‘inwonende dienst’, de sectie 1 & 0 van Defensie, kenmerkte. Zo werd er vreemd tegenaan gekeken dat de oud-mariniersgeneraal Romijn als hoofd van de IDB nog steeds werd aangesproken met ‘generaal’. En ook waren er civiele IDB’ers die, op grond van hun krijgsmachtachtergrond, nog steeds door het leven gingen als ‘kolonel’. Het rechtstreeks informatie uitwisselen tussen beide diensten gebeurde maar mondjesmaat. Tijdens de woelingen in Polen in 1981, die volgden op de staking op de scheepswerf in Gdansk onder leiding van Lech Walesa en de oprichting van de onafhankelijke vakbond Solidarnosc, was het van belang dat IDB en BVD geen tegengestelde rapportages aan de regering deden. Er werd daarom gestreefd om de meest relevante informatie, die in een relatief hoge frequentie naar leden van het kabinet ging, op elkaar af te stemmen. Ook was het vooral in die periode nuttig informatie uit elkaars bronnen te ‘crosschecken’. Het toenmalig hoofd operatiën van de IDB, het latere diensthoofd Nico Meulmeester, had in een grijs verleden bij de BVD gewerkt. Mede daardoor bestond er met hem een goede persoonlijke verstandhouding, al werd de samenwerking niet steeds als even gemakkelijk ervaren vanwege zijn persoonlijkheid en de in de ogen van de BVD overdreven afscherming door de IDB van activiteiten onder collega’s. Toch hielp het bij de normaal als een oester gesloten IDB dat Meulmeester vóór zijn MARID-tijd ‘één van ons’ was geweest om enige openheid in de uitwisseling te bewerkstelligen. Maar de IDB-vrees voor ‘landjepik’ had toch overwegend een ronduit negatieve invloed op de samenwerking, die juist in die periode zo gewenst was.

Van de relaties met de buitenlandse zusterdiensten was het meest intensieve contact dat met de Amerikanen en de Britten. Met inlichtingen- en veiligheidsdiensten van bevriende mogendheden werd officieel als ‘buitenlandse verbinding’ zaken gedaan. Zij hadden veelal een vertegenwoordiging in Den Haag gestationeerd of soms, zoals destijds de Mossad, in Brussel, die officieel bij de dienst was geaccrediteerd. De CIA had

een 'station' van meer dan een handvol medewerkers als *political section* in de Amerikaanse ambassade aan het Lange Voorhout. Verder waren er contacten met de representant van de Canadese Royal Mounted Police, – vooral bedoeld om antecedenten van aspirant-emigranten na te trekken – om dezelfde reden met de Australiërs, en verder met de Fransen, de Duitse BND, de Israëliische Mossad en de Zuid-Afrikaanse dienst BOSS. De diensten werden binnen de BVD aangeduid met een codenaam. Noch het nut van die codering noch de betekenis van de codenamen lag voor de hand. In enkele gevallen was de aanduiding logisch, zoals 'Steenbok' voor de Zuid-Afrikaanse BOSS, maar waarom M16 'Sardine' heette, M15 'Virginia', de CIA 'Clipper', de BND 'Viktor', enzovoort, heeft ongetwijfeld een historische reden, die echter niet meer te achterhalen is.

De Amerikanen

De relatie met de CIA is zo oud als de in 1947 opgerichte CIA zelf, maar die met de Britten dateert uit de oorlogsjaren, toen de voorlopers van de BVD in Londen min of meer als onderdeel van de Britse geheime dienst opereerden.

Al voordat de CIA bestond, veroorzaakte de aanwezigheid in Den Haag in 1946 van een zekere kolonel F.M.S. Johnson, militair attaché op de Amerikaanse ambassade en intelligence officer, enige irritatie bij de Nederlandse autoriteiten, door zijn arrogante wijze van optreden. Aan overleg met, laat staan goedkeuring door Nederlanders voor zijn optreden had de man geen enkele boodschap. Het ontbrak de kolonel aan elke diplomatieke vaardigheid, maar daarvoor was hij dan ook een militair en geen diplomaat. Feitelijk opereerde hij niet veel anders dan de CIA in later jaren, maar de *agency* pakte het aanmerkelijk diplomatieker aan.

In 1948 werd in Den Haag de eerste CIA-vertegenwoordiger gestationeerd. In hetzelfde jaar werd Den Haag vereerd met een bezoek van het plaatsvervangend hoofd van de CIA, Generaal Wright. De Amerikanen stonden in de eerste jaren na de oorlog op exclusiviteit in de betrekkingen met de Nederlandse veiligheidsdienst, dat wil zeggen dat zij niet alleen vonden dat hun informatie niet met anderen mocht worden gedeeld, iets wat volgens de geldende regels vanzelfsprekend was, maar ook

dat de informatie van de BVD die aan hen werd verstrekt niet aan anderen, met name de Britten, mocht worden gegeven. Tussen de Amerikanen en de Britten was, op grond van ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog, een kloof van wantrouwen gegroeid. De eis van de Amerikanen kwam erop neer dat er binnen de dienst een soort brandmuur moest worden opgericht tussen de met de Britten en de met de Amerikaanse dienst samenwerkende delen.

De Amerikanen gingen zover dat zij informatie weigerden wanneer die ook aan de Britse dienst werd gegeven. Het eerste hoofd van de BVD, mr. Louis Einthoven, werd daar nijdig om, vooral door de wijze waarop de Amerikanen de Nederlanders de les probeerden te lezen. Hij reisde naar Washington en kwam terug met wat hij 'een onafhankelijkheidsverklaring' noemde. De Amerikanen erkenden dat de BVD zelf kon bepalen met wie de dienst de uit eigen bron verworven informatie wenste te delen.

In de jaren vijftig, na de oprichting van de NAVO, verbeterde de verstandhouding tussen de transatlantische partners. Toch bleven zich in de relatie met de CIA door de jaren heen zo nu en dan irritaties voordoen. Dikwijls gedroegen zij zich, niet onbegrijpelijk, als de grote broer die het kleine zusje wel even zou vertellen hoe het moest. De *liason officers* van de CIA werden niet geacht op eigen houtje inlichtingenoperaties in Nederland te runnen. Regelmatig kregen wij echter aanwijzingen dat ze deze regel met voeten traden. Maar als ze het niet te bont maakten, werd dat gedrag min of meer morrend geaccepteerd. De redenering was dat het niet efficiënt was al te veel aandacht te schenken aan de activiteiten van bevriende diensten. Dat zou immers ten koste van de activiteiten gericht op de echte tegenstanders gaan.

In 1950 begonnen de Amerikanen de banden met de BVD te versterken door materiële hulp te geven. Het begon met af luisterapparatuur, die vooral was bedoeld om te plaatsen in de gebouwen waarin de Russische vertegenwoordiging in ons land was gehuisvest. De waarde van de hulp uit de Verenigde Staten bedroeg in 1950 25.000 dollar. Later in de jaren vijftig werden door de Amerikanen ook auto's voor de volgploeg geleverd en werden door de CIA zelfs de salarissen van enkele tientallen BVD-medewerkers betaald. Deze mensen werkten in wat 'project A' werd genoemd: de strijd tegen de gemeenschappelijke Sovjetrussische vijand.

Het siert Sinninghe Damsté dat hij in 1967 een eind aan deze praktijk maakte. Nog in 1964 stonden er maar liefst 65 BVD'ers op de loonlijst van de CIA.

De meer kritische houding tegenover de Amerikanen, die inzette in de jaren zestig, resulteerde in 1965 zelfs in een *persona non grata*-verklaring van de *chief of station* van de CIA, een zekere Gordon Mason. De officiële reden was een poging van de CIA om informatie te krijgen bij een Nederlandse bank over de rekening van een Oegandese minister uit de regering Obote en een schending van de 'derdelandenregel' bij het uitwisselen van informatie. (Die regel houdt in dat de originator van uitgewisselde informatie bepaalt naar welke derde de informatie gaat, en niet de ontvanger.) Maar deze 'schendingen' hadden met een normaal excuus, zoals vaker gebeurde, 'geregeld' kunnen worden. Mason scheen, in de woorden van Sinninghe Damsté, echter niet in staat het woord 'sorry' uit zijn mond te krijgen.

Gedurende de hele periode van de koude oorlog was er regelmatig irritatie over het op eigen houtje opereren van Amerikanen en het gebrek aan diplomatieke vaardigheden om de Nederlanders het gevoel van absolute onafhankelijkheid te blijven geven. Maar in de jaren van het MacCarthyisme, en de nog lang naijlende vrees in Amerika voor alles wat naar communisme rook, ontstonden er ook politieke problemen. Over aanvragers van een visum voor de Verenigde Staten werd informatie verstrekt uit de BVD-cartotheek. Ook een kortdurend abonnement op *De Waarheid* van tien jaar geleden was voor de Amerikanen genoeg reden om een visum te weigeren. Protesten hiertegen van visumaanvragers leidden meer dan eens tot politieke problemen.

Mede omdat de Amerikanen in eerste aanleg de apparatuur hadden verstrekt om aan informatie 'uit technische bronnen' (M- en T-acties) te komen, maar ook omdat de Russen en de overige Warschaupactlanden werden gezien als de gemeenschappelijke vijand, werden de transcripties van die acties royaal gedeeld met de Amerikanen. Ook informatie uit kwetsbaarder, menselijke bronnen werd vaak ruimhartig aan de CIA-vertegenwoordigers verstrekt.

Omdat er aanwijzingen waren dat de Amerikanen de daarmee verkregen inlichtingen ook gebruikten voor hun handelsbelangen, en daarmee een concurrentievoorsprong namen, werden in de jaren tachtig trans-

cripties van de handelsvertegenwoordigingen van het Sovjetblok op commerciële gevoeligheid gescreend. Ook werd terughoudend omgegaan met het verstrekken van informatie over Nederlandse burgers, maar de eerlijkheid gebiedt te stellen dat er nogal eens informatie werd uitgewisseld waarvan men zich kan afvragen of het de CIA niet, naast informatie over de tegenstander, ook onnodig veel kennis over Nederlandse aangelegenheden gaf.

Het *quid pro quo*, dat in de inlichtingenwereld gold, scheen niet op te gaan voor de CIA, want van die zijde kwam alleen op verzoek informatie, en dan nog kon niet worden gesproken van royale verstrekking van inlichtingen. Wel gaf de CIA informatie over hier te lande nieuw gestationeerde Oost-Europese diplomaten. Het antwoord op de vraag of de nieuwkomer wel of geen geïdentificeerde of verdachte inlichtingenofficier was, konden zij vaak uit hun wereldomspannend netwerk putten. Ook was het een tegenprestatie van de Amerikanen dat zij van tijd tot tijd een aantal veelbelovende jonge BVD'ers in Washington ontvingen voor een 'cursus'. De eerste groep van twaalf jonge BVD'ers reisde al in 1958 naar de vs. In de jaren daarna varieerden de groepjes van twee tot vijf cursisten. Het profijt van die cursus lag voor een belangrijk deel bij de CIA. Zij probeerden op de tiendaagse cursussen niet alleen hun geopolitieke opvattingen ingang te doen vinden, naast lessen over conspiratieve methoden en technieken, maar ook 'vrienden voor het leven' van de cursisten te maken tijdens het verblijf in Washington.

Ook werden Russische overlopers met enige regelmaat door de Amerikanen naar Den Haag overgebracht om met vooral de jonge BVD'ers in contact te treden. Gesprekken met de vermaarde Nosenko werden gezien als een goede oefening. Ook de 'valse' overloper A. Golytsin werd in Den Haag vertoond, maar daarover werd na diens ontmaskering niet graag meer gesproken.

Aan de ruime verstrekking van informatie aan de Amerikanen, ook die uit kwetsbare bronnen, waren hoegenaamd geen regels gesteld. Zij konden ongecontroleerd gesprekken voeren met afdelingschefs en in sommige afdelingen met sectorchefs. Bezoekjes vonden, afhankelijk van de actualiteit, wekelijks of tweewekelijks plaats. Er was geen enkele verplichting om de inhoud van die gesprekken vast te leggen, en evenmin werden van hogerhand richtlijnen gegeven over wat wel en niet mocht

worden meegedeeld. De relaties met dit ‘middle management’ van de dienst werden gesmeerd op de talrijke cocktailparty’s die de Amerikanen, maar van tijd ook de Britten en de Duitsers gaven.

Op die partijen werden dikwijls ook de collega’s van andere Nederlandse diensten aangetroffen. Maar anders dan van de BVD, kwamen bij de IDB uitsluitend het hoofd van de dienst en zijn plaatsvervanger in aanmerking voor het onderhouden van contacten met de buitenlandse liaisons.

Het bijna slaafs volgen van de CIA was voor de eerste generatie BVD’ers nog een vanzelfsprekendheid die gebaseerd was de oorlogservaringen. De Amerikanen hadden ons immers niet alleen bevrijd (waren het niet eigenlijk de Canadezen en Polen?), maar na de Tweede Wereldoorlog economisch ook op de been geholpen met de Marshallhulp. De nieuwe generatie had zo haar bedenkingen over het Amerikaanse optreden in Vietnam. Ook had zij niet veel op met het ongenueanceerde beeld dat Amerikanen van communisten en socialisten hadden. Het was een tamelijk schokkende ervaring dat een CIA-officier die langskwam, daags nadat de verkiezingsoverwinning van Mitterand als president van Frankrijk bekend was geworden, ach en wee riep over deze socialistische overwinning in zo’n groot en belangrijk land. Hij zei te vrezen dat de Fransen, die in de NAVO toch al een eigenzinnige positie innamen, nu helemaal voor ‘onze zaak’ verloren waren. De uitleg dat sociaal-democratie een veel slechtere voedingsbodem is voor communisme dan rechts conservatisme – met verwijzing naar hun eigen Midden-Amerikaanse achtertuin – scheen maar moeilijk ingang te vinden.

De tweede generatie BVD’ers slikte niet alles wat de Amerikanen bekeerden meer voor zoete koek en ook werden niet langer alle verzoeken om mee te werken aan inlichtingenactiviteiten tegen doelen die de Amerikanen als een gevaar duiden met de aloude vanzelfsprekendheid gehonoreerd.

De eerste afwijzing waarvan ik getuige was, en die de CIA met enige verwondering incasseerde, vond plaats in 1976 of 1977. Het betrof het verschaffen van informatie over in Nederland verblijvende Iraniërs, vooral de Iraanse studenten aan de Technische Hogeschool, nu Technische Universiteit, in Delft, maar ook aan andere universiteiten. Het Iraanse regime, geleid door sjah Mohammed Reza Pahlewi, was voor de

Amerikanen de politieman in het Midden-Oosten. De oppositie tegen de sjah, waaronder de communistische Tudeh-partij, had veel aanhang onder de Iraniërs die in Europa studeerden. Over die studenten en hun politieke opvattingen en activiteiten wilde de CIA informatie van de BVD. In een bijeenkomst schetste de CIA het gevaar van deze oppositiebeweging voor de stabiliteit in het Midden-Oosten. Ons bewust van de reputatie die de geheime dienst van het regime van de sjah, de SAVAK, had op het gebied van marteling en liquidatie van leden van de oppositie, vooral onthuld door Amnesty International, werd besloten dit Amerikaanse verzoek af te wijzen. Het is evenwel aannemelijk dat de Amerikanen vervolgens zonder hulp van de BVD met eigen middelen de gewenste informatie hebben verkregen.

De tweede afwijzing vond plaats in 1980, toen een CIA-delegatie Den Haag bezocht in de slijpstream van een politieke missie onder leiding van de Amerikaanse onderminister van Buitenlandse Zaken, Lawrence Eagleburger, die tot doel had Europese steun te krijgen voor de Amerikaanse Midden-Amerika-politiek. Burgeroorlogen tussen linkse oppositiebewegingen en rechtse door de VS gesteunde regimes teisterden met name Guatemala en El Salvador. Vertegenwoordigers van de Nederlandse inlichtingengemeenschap werden uitgenodigd voor een briefing op de Amerikaanse ambassade. Daarbij waren de hoofden van de militaire diensten aanwezig, het plaatsvervangend hoofd van de IDB en twee man van de BVD, Ton Kievits (toen plaatsvervangend hoofd van de directie C) en schrijver dezes (toen hoofd afdeling CS). Er werden beelden getoond van onderschepte vrachtwagens en luchtfoto's van transporten met tal van vuurwapens, meest automatische handvuurwapens. Uit detailfoto's bleek dat deze wapens voor het merendeel van Oost-Europese makelij waren, vooral de roemruchte Kalashnikovs. Daaruit viel, aldus de CIA, af te leiden dat deze oppositiebewegingen door de communistische regimes in Oost-Europa werden gesteund en dus door ons gezamenlijk bestreden moesten worden. De simpelheid van de redenering, namelijk dat iedereen die een Kalashnikov vasthoudt een communist is, was ronduit verbijsterend. Het was bijna beledigend te noemen dat de Amerikanen ons op deze wijze meenden warm te krijgen voor het inwinnen van inlichtingen over de talrijke steunorganisaties voor de strijd in Midden-Amerika en die bewegingen onverkort van het stempel 'communistisch'

te voorzien. Dat de wreedheid van de doodseskaders en het gebrek aan democratisch gehalte van de zittende dictatoriale regimes de werkelijke oorzaak waren, leek aan de Amerikanen voorbij te gaan.

Nog bonter maakten de Amerikanen het rond de moord op de Nederlandse IKON-journalisten in El Salvador op 17 maart 1982. Er was een speciale liaisonofficier voor het Caribische en Midden-Amerikaans gebied in Den Haag gestationeerd. De BVD was namelijk in die dagen vrijwel de enige Europese dienst met een Cuba-desk. Wij hadden operaties lopen, technisch en menselijk, tegen de Cubaanse vertegenwoordiging in Nederland. Dat was geen gevolg van slaafs voldoen aan Amerikaanse wensen, zoals soms werd gedacht, maar vooral een voortvloeiende uit onze belangen in het gebied zelf, in Suriname en de Antillen.

Een van de slachtoffers van de moordpartij door het Salvadoraanse leger op de IKON-reporters, en de meest bekende, was Koos Koster, die een schoolvriend van mijn broer was geweest en die ik dus uit mijn jeugd persoonlijk vrij goed kende.

Tijdens een bezoek van de CIA-liaison, Wesley Odom jr. (die de CIA al snel na zijn periode in Den Haag heeft verlaten) heb ik mijn verontwaardiging over het gebeurde meer dan duidelijk gemaakt. Dat leverde mij, toen ik daarvan aan het hoofd van de directie verslag deed, nog de reprimande op dat ik mij in de relatie met de CIA niet door emoties moest laten leiden. Wesley Odom 'toonde begrip' voor mijn gemoedstoestand met de onvergetelijke woorden; 'I feel the same, Frits, my brother is serving in the Navy, operating in that area, so I'm very concerned and also personally involved.'

Dat begrip weerhield hem er evenwel niet van mij hierover enige tijd later opnieuw aan te spreken. De Nederlandse ambassadeur in dat gebied, Jan Willem Bertens, had voor elkaar gekregen dat een getuige van de moordpartij, een ex-sergeant van het Salvadoraanse leger naar Den Haag kwam om een getuigenis af te leggen voor een commissie van buitenlandse zaken die de toedracht onderzocht. Wesley Odom bezocht mij kort voor of kort nadat deze getuige in Den Haag arriveerde, met de vraag of ik hem de verblijfplaats van de Salvadoraan in Nederland even kon geven. Hij had bij het stellen van die vraag een notitieblokje op zijn knie en een pen in de aanslag. Het spreekt vanzelf dat ik zo ongeveer ontplofte van woede. Ik vroeg hem in weinig diplomatieke taal hoe hij het in zijn

hoofd haalde te denken dat ik, uitgerekend ik, hem die informatie zou geven, en waar hij zich mee bemoeide. Toen de Amerikaan was afgedropen, bleef ik wel zitten met de onzekerheid of hij niet al *shoppend* elders in de dienst bij een collega toch de gevraagde informatie heeft gekregen.

Dikwijls voelden wij ons door de collega's van de CIA met enige *dédain* behandeld. Natuurlijk wisten we wel dat zij buiten ons om op Nederlands grondgebied operationeel actief waren. Soms sijpelde iets door van contacten die zij hadden met politici, vooral Kamerleden. In het begin van de jaren tachtig, waarin de Nederlandse politiek aarzelde over het plaatsen van de Amerikaanse kruisraketten op Nederlands grondgebied, was het contact met parlementariërs vast niet louter informatief. Het was een beetje een bizar schimmenspel. Wij wisten dat de CIA van alles uitspookte dat in strijd met de regels en afspraken was, maar werden geacht te doen alsof we dat niet doorhadden.

Officieel wilde het tiental CIA-officieren in die dagen ons laten geloven dat zij zich buiten de liaisonbezoeken aan ons en de andere Nederlandse diensten vooral onledig hielden met het lezen van Nederlandse kranten en opiniebladen. Een van die krantenlezers was een jonge CIA-man die er nogal ondiplomatiek uitzag: langharig en altijd gekleed in jeans en ribbroeken. Hij hield zich bezig met de vredesbeweging. Gezien zijn uiterlijk was duidelijk dat zijn 'bezighouden' meer was dan het lezen van alles wat er werd gepubliceerd door het IKV tot en met Onkruid.

De *chiefs of station* in Den Haag wisselden elkaar na drie, maximaal vier jaar af. Hun karakters en statuur verschilde sterk. Van de flamboyante vakman Howard Bane via de rustige gentlemen Phil Fendig tot de grove gokker, de karikaturale Peter Koromilas. De laatste kon zo zijn weggelopen uit een tweederangs gangsterfilm. Hij gaf op zeker moment, in 1983, een wel heel grof staaltje weg van de botte manier waarop de Amerikanen soms opereerden. De consulaire medewerker van de Cubaanse ambassade werd op basis van gezamenlijke informatie rijp geacht voor een benadering. Bovendien werd de man ervan verdacht zich in te laten met inlichtingenwerk. Hij had een zoontje dat geïnteresseerd was in American football, maar het was natuurlijk *not done* in Cubaanse kring om zich in Amerikaanse spullen te hullen en die sport hier te beoefenen. Het was bovendien onmogelijk dat spel in Den Haag te spelen zonder te midden van echte *Yankees* terecht te komen. Peter Koromilas toog niette-

min naar de taxfreeshop van de Amerikanen op de vliegbasis Soesterberg, hun 'Camp New Amsterdam', en schafte daar een complete uitrusting voor de jonge Cubaan aan. Met een grote tas, waarop duidelijk te zien was waar de spullen vandaan kwamen, toog hij vervolgens naar het huisadres van de Cubaanse familie en bood de spullen aan. Zijn begeleidende tekst was weinig subtiel, en was in elk geval voor de Cubaanse diplomaat aanleiding Koromilas met z'n sportuitrusting de deur te wijzen.

Na Koromilas ging in 1983 een zekere Bowe het Haagse CIA-station leiden. De contacten met de BVD liepen toen echter voornamelijk via zijn tweede man, Bill Boyd, die beter thuis was in Nederland; hij was hier eerder gestationeerd geweest. Bovendien werden onder Bowe, en meer nog onder zijn opvolger Kevin Maloy (1986-1990), de beveiligingsmaatregelen rond de CIA zeer verscherpt. De ervaringen met Philip Agee, de ex-CIA-officier die door zijn onthullingen grote problemen had veroorzaakt, maar vooral de ontdekking van paspoorten van CIA'ers bij de gijzeling in de Amerikaanse ambassade in Teheran in 1982, leidden er onder meer toe dat de CIA-medewerkers zich in hun optreden in Nederland consequent van een alias-identiteit bedienden.

Dat de CIA Nederland een land vond waar men betrekkelijk ongehinderd zijn gang kon gaan, is ook wel gebleken uit het feit dat de clandestiene deals van de Amerikaanse regering die bekend werden onder de naam Irangate, voor een belangrijk deel gesloten zijn in Amsterdam. Dit werd bekend uit de *hearings* die het Amerikaanse congres over deze zaak hield. In 1989 hadden de Amerikanen in het diepste geheim wapens geleverd aan Iran in ruil voor het vrijlaten van enkele gijzelaars van de Hezbollah-beweging in de Bekaa vallei.

Hoewel onder diplomatieke dekmantel, opereerden de CIA-officiëren in Den Haag, zeker tot 1986, vrij openlijk als *political section* van de US-ambassade. Naast spionageactiviteiten en het onderhouden van verbindingen met de Nederlandse diensten rekenden zij ook het beïnvloeden van de Nederlandse politiek tot hun taken. Dat gold vooral in de jaren waarin de Nederlandse politiek worstelde met het besluit tot plaatsing van kruisraketten (1981-1984).

De relatie van de BVD met de eigenlijke Amerikaanse zusterdienst, de FBI – die zich immers met contra-inlichtingen bezighoudt – was veel minder intensief. Op Amerikaanse ambassades had de FBI-vertegen-

woordiger de titel *legal attaché*. De FBI-vertegenwoordiger voor Nederland was in Bonn gestationeerd.

De Britten

De BVD is na de Tweede Wereldoorlog georganiseerd naar het voorbeeld van de Britse dienst M15. De nauwe banden met de Britten waren een logisch vervolg op de Londense periode. Al in 1940 was door de Nederlandse regering in ballingschap een Centrale Inlichtingendienst opgericht onder leiding van de voormalige Rotterdamse politieofficier en Utrechtse hoofdcommissaris François van 't Sant, de vertrouweling van koningin Wilhelmina. De leiding door Van 't Sant duurde overigens maar een jaar. Al snel werd de dienst gesplitst in een inlichtingen- en een veiligheidscomponent. Die laatste, onder leiding van een zekere R.P.J. Derksema, werkte nauw samen met M15. In Nederland werd voor eenzelfde politieke positie gekozen voor het BNV en later de BVD als de Engelse M15: geen executieve bevoegdheid en verantwoording aan de minister-president. Later, in 1951, werd dat in Nederland, tot opluchting van de toenmalige premier Drees, de minister van Binnenlandse Zaken.

Hoewel de samenwerking met M15 gedurende lange jaren als redelijk intensief en buitengewoon collegiaal valt te kenschetsen, liepen de 'dagelijkse' verbindingen toch via de twee man/vrouw sterke M16/SIS-vertegenwoordiging die onder diplomatieke dekmantel was verbonden aan de Engelse ambassade in Den Haag. De aard van de relatie met hen was niet te vergelijken met de nogal paternalistische opstelling van de Amerikanen. Er was een open collegiaal contact op basis van gelijkwaardigheid.

In 1978 startte de BVD met het sturen van runners van agenten naar het opleidingsinstituut van M15 aan de Londense Grosvenorstreet. Hierdoor werd de relatie nog hechter. In tal van operationele acties werd samengewerkt met de Britten. Dat ging vrij gemakkelijk, mede omdat we in methoden, benadering en werkwijze niet wezenlijk van elkaar verschilden. In de operaties tegen de IRA heeft de BVD de Britten op verschillende manieren geholpen. Het runnen van agenten, het verzorgen van dekmantelfirma's en *safe houses*, schuilplaatsen voor 'aangebrande' IRA-agenten: wij deden het graag voor de Britten.

Ook in een aantal contra-spionagezaken werkten we graag met de Britten samen. De eerste ‘bakenacties’, waarbij de volgploeg E XIII gebruikmaakte van een zendertje in de auto van het object, werden uitgevoerd met door de Britten ter beschikking gestelde apparatuur. Ook hebben we in 1983 met een Britse richtmicrofoon op basis van lasertechniek geëxperimenteerd op de Cubaanse ambassade in Den Haag – een fantastisch instrument. Door een dun, liefst zoveel mogelijk loshangend oppervlak in een ruimte via een raam aan te stralen, bijvoorbeeld een blad van een kamerplant, een kalenderblaadje of dunne gordijnen, kon je de trillingen reproduceren die stemgeluid in de aangestraalde ruimte veroorzaakte. Overigens heeft het experiment op de Cubanen maar kort geduurd: een nabij de Cubaanse vertegenwoordiging aan de Haagse Groot Hertoginnelaan alleenwonende vrouw had aan de dienst een kamer van haar huis ter beschikking gesteld. Al in de eerste nacht dat onze keurige Britse collega met zijn spullen bij haar logeerde, probeerde zij hem te verleiden. Zij deed dat weinig subtiel door poedelnaakt ‘zijn’ kamer binnen te komen. In overleg met de geschokte Engelsen werd de actie daarop onmiddellijk gestaakt.

De Poolse militaire attaché in Den Haag werd, onder dekking van onze volg- en observatieploeg, in 1983 door een hoge Britse marineofficier benaderd. De twee kenden elkaar van eerdere gezamenlijke buitenlandse stationeringen.

Natuurlijk zullen ook de Britten binnen Nederland geopereerd hebben buiten de wetenschap van de BVD om. Maar bij hen had je, anders dan bij de Amerikanen, nooit het idee dat zij je ‘een kunstje flikten’. Zij hadden niet het *dédain* voor de dienst dat de Amerikanen al te duidelijk lieten merken. Met de IDB onderhielden de Britten ook een heel goed contact. Zij waren opgetogen over de informatie die zij van IDB en MARID kregen over de bewapening van de Argentijnse marine tijdens de Falklandoorlog. Een belangrijk deel van die bewapening was door Nederland geleverd, als tweedehands materiaal van onze marine of door de Hollandse Signaal in Hengelo. Het bekendst is het gebruik van het voormalig Nederlandse vliegdekschip ‘Karel Doorman’ door de Argentijnen.

Minder gewaardeerd werd dat de Britten na de feitelijke opheffing van de IDB in 1992 (officieel per 1 januari 1994) met de medewerking van enkele ex-medewerkers van die dienst een aantal operaties die een gezamenlijk belang hadden clandestien voortzetten.

De verstandhouding tussen de Britten en de Amerikanen was nogal eens moeizaam. Ook de Engelsen ergerden zich meer dan eens zichtbaar aan de nogal botte manier van opereren van de Amerikanen. Een enkele keer maakten de Amerikanen het wel heel bont en joegen ze zowel de Britten als ons in de gordijnen. In het begin van de jaren tachtig was aan de Tsjecho-Slowaakse ambassade in Den Haag een zekere Antonin Andrysek verbonden als eerste secretaris. Over hem waren er enkele indicaties dat hij banden met de Tsjecho-Slowaakse inlichtingendienst StB had gehad, maar in Den Haag hebben we hem nooit kunnen betrappen op clandestiene activiteiten. Andrysek en zijn gezin gaven er blijk van de luxe van het leven in een kapitalistisch land enorm te waarderen. Zij genoten ervan in een voor Oost-Europese begrippen zeer luxueus appartement aan de Scheveningse boulevard te wonen. Hun dochter droomde van een loopbaan als fotomodel en mogelijk zelfs filmster in het Westen. Zij had er de fysieke capaciteiten en de allure voor.

De Engelsen wisten dat Andrysek bijzonder goede herinneringen had aan zijn diplomatieke periode in Australië. In een persoonlijk contact met een Britse collega had hij er blijk van gegeven best in dat land te willen wonen. Op basis van al die gegevens werd door ons, samen met de Britten, een plan opgezet Andrysek te benaderen en hem, in ruil voor medewerking en informatie, een mooie oude dag in Australië in het vooruitzicht te stellen.

De M16-vertegenwoordiger in Den Haag, David Saunders, kwam met Andrysek in contact via de 'Club de Jeudi', een maandelijks lunchbijeenkomst van diplomaten die in Den Haag waren gestationeerd. De club werd vooral gefrequiteerd door inlichtingsofficieren die onder diplomatieke dekmantel in Den Haag verbleven. Saunders, die een tijd voorzitter van de club was, organiseerde regelmatig excursies, zoals een dagtochtje naar de aanleg van de stormvloedkering in de Oosterschelde. Een bonte verzameling van lieden uit KGB, CIA, M16 en andere inlichtingendiensten was dan een dag in een bus op stap – een prima gelegenheid om vriendschappelijke banden aan te knopen. Het lukte de Britten, aan wie Andrysek over de ambities van zijn dochter had verteld, de assistente van Saunders, een zekere Ruth Walker, bij de familie Andrysek binnen te krijgen als privé-lerares Engels voor de dochter. Op die manier zou er een band worden gecreëerd die de Andryseks geleidelijk in een positie zou

brengen dat ze er niet meer onderuit zouden kunnen op een aanbod in te gaan, ook al niet omdat ze zich al te ver in de armen van de kapitalisten, erger nog van de Britse geheime dienst, hadden begeven om nog zonder kleerscheuren terug te kunnen keren. Over deze actie waren de Amerikanen summier geïnformeerd. Dat moest wel, omdat ook hen niet was ontgaan dat Andrysek nogal gesteld was op de verworvenheden van het vrije westen. Om te voorkomen dat zij de benadering van Brits/Nederlandse zijde zouden doorkruisen, werd de claim van de Britten aan hen meegegeeld.

Het benaderen door de CIA van Andrysek was dan ook een vrij grove schending van de omgangsvormen in de inlichtingengemeenschap. Tweede man van de CIA in Den Haag, Dick Luther, had op z'n Amerikaans Andrysek recht toe recht aan voorgesteld voor de CIA te gaan werken tegen een forse beloning en een riante oude dag in de USA. De Britten waren woest en wij nauwelijks minder. Bij de Amerikanen werd hiertegen natuurlijk heftig geprotesteerd, maar het kwaad was al geschied. Andrysek had de Amerikaan de deur gewezen en bij zijn ambassadeur melding gemaakt van de recruteringspoging.

De Amerikanen gaven toe dat hun actie in strijd met de regels was en normaliter zouden zij de betreffende CIA-officier er ook een ernstige berisping voor hebben gegeven, maar helaas kon dat niet in dit geval, want Dick Luther had de botte benadering uitgevoerd op de dag voor zijn vertrek uit Den Haag. En jammer nu toch, hij had niet alleen Den Haag verlaten, maar ook de dienst van de CIA. Hij vestigde zich in Griekenland en ging werken bij de rederij van de familie van zijn vrouw.

De Fransen

De relatie met de Franse diensten was goed, maar in vergelijking met de Britten en Amerikanen toch iets afstandelijker. Dat kwam ook doordat de Fransen destijds geen eigen vertegenwoordiger in Den Haag hadden: hun post in Brussel deed Nederland erbij.

Frankrijk kende twee civiele diensten: het *Departement pour la Surveillance Territoriale (DST)* voor de externe bedreiging van de binnelandse veiligheid, en de *Direction Centrale des Renseignements Géné-*

raux (RG), die zich met puur binnenlandse Franse aangelegenheden bezighield. Daarnaast waren er de op militaire leest geschoeide Direction Generale de la Sécurité Extérieure (DGSE) en de Service de la Documentation Extérieure et de Contre-Espionage (SDECE). Met deze laatste Franse dienst heeft de BVD jarenlang een Roemeense dubbeloperatie uitgevoerd. Na de val van de muur zou in contacten met de Roemenen zijn gebleken dat ook hunnerzijds sprake was van een dubbeloperatie.

De belangrijkste connectie voor de dienst was de DST. In 1982 is gezamenlijk met de DST een diplomaat die was verbonden aan de Tsjechoslowaakse handelsvertegenwoordiging in Den Haag, tot overlopen bewegen. Tijdens een bezoek aan Parijs – die bezoeken waren altijd een culinair festijn – deed een DST-collega uit de doeken dat de in Den Haag geposteerde Tsjechoslowaakse landbouwdeskundige Karel Pohl eerder in Marokko een diplomatieke post had bekleed en daar met een DST-medewerker een goede verstandhouding had opgebouwd. Hij was bovendien een bekende van cognacfabrikant Martell en ronduit francofiel te noemen. Besloten werd dan ook om, in samenwerking met de Fransen, Pohl te bewegen tot defectie, ofwel overlopen naar het Westen. Niet dat van hem veel informatie kon worden verwacht, want een inlichtingendienstaffiliatie was er niet, maar toch zou er altijd wat verteld kunnen worden. Bovendien was het altijd nuttig de Tsjechoslowaken een moreel tikje toe te brengen, en soms was één overloper het eerste schaap over een dam en volgden er meer. Daarbij kwam dat de defectie ons niet veel zou kosten. De Fransen zouden hem onder hun hoede nemen en huisvesten. Wij zouden in ruil voor onze hulp een aantal debriefingsgesprekken met hem voeren.

Zelden liepen een benadering en een overloop zo vlot en gladjes. Pohl werd op straat in Den Haag door zijn oude Franse vriend aangesproken. Ze gingen ergens koffie drinken en het was vrij vlot beklonken. Pohl zou zijn vrouw voorbereiden en zorgen dat zijn privé-bezittingen en huisraad bij een Nederlandse vriend werden ondergebracht, en dan volgens instructie onder begeleiding van een Fransman met zijn vrouw in een weekend naar Parijs reizen. De zakenvriend van Pohl was ‘toevallig’ een BVD-contact. Deze heeft zijn huisraad uit de flat in de Haagse Zonnebloemstraat in veiligheid gebracht. Met een VW-bus van de BVD is die later naar Parijs overgebracht, zodra we van de Fransen hoorden dat er

voor Pohl een flat was geregeld. Zoals verwacht leverden de gesprekken met Pohl weinig op. Een dag lang hebben we in Parijs met hem gesproken. De bandopnamen van het gesprek waren de moeite van het uitwerken feitelijk niet eens waard. Ook de Fransen waren niet echt opgetogen over Pohl, die al snel mopperde over de naar zijn smaak te lage positie die hij bij een Frans zuivelconcern kreeg. Kennelijk viel het hem tegen dat hij al snel echt moest werken voor de kost.

Martell kon of wilde hem geen baan bieden en dat stelde Pohl flink teleur. Toen wij hem zijn meubilair en andere persoonlijke spullen brachten, mopperde hij al flink, ook over het in vergelijking met zijn flat aan de Haagse Zonnebloemstraat toch riant appartement dat hij in hartje Parijs had gekregen. De Tsjechoslowaken in Den Haag reageerden slechts lauw op het overlopen van Pohl; hij bleek binnen de handelsvertegenwoordiging maar weinig vrienden te hebben.

De relatie met de Franse DGSE liep een forse deuk op toen die dienst het nodig vond op 10 juli 1985 in Auckland, Nieuw Zeeland, het vlaggenschip van Greenpeace, de Rainbow Warrior, met twee kleefbommen op te blazen. Vanaf dit schip wilde Greenpeace in de Stille Zuidzee protesteren tegen de Franse kernproeven op de atol Mururoa. Bij de aanslag door twee Franse agenten kwam Fernando Pereira, een Nederlandse fotograaf van Portugese afkomst, om het leven.

Doordat de Franse betrokkenheid in het voortreffelijk uitgevoerde Nieuw-Zeelandse politieonderzoek zonneklaar aan het licht kwam, had de actie voor de Fransen een tegengesteld effect: de negatieve publiciteit die men met het onklaar maken van het schip had willen voorkomen, werd nu hierdoor juist versterkt. Dat kwam vooral doordat er, overigens onbedoeld, een slachtoffer was gevallen. Een moordonderzoek werd veel grondiger aangepakt dan 'alleen maar' een vernieling van een schip. Het Franse toeristenechtpaar Turenge werd tot ongenoegen van de Fransen al snel ontmaskerd als het duo majoor Alain Mafart en kapitein Dominique Prieur.

Van Franse pogingen om het politieonderzoek in de doofpot te laten stoppen wilden de Nieuw-Zeelanders niets weten. De reactie bij onze dienst weerspiegelde hoe verschillend er over Greenpeace en het ongehoord brute Franse optreden werd gedacht. Al meteen na de aanslag waren de aanwijzingen voor Franse staatsbetrokkenheid erg groot. In een stafvergadering van de directie B op de maandagochtend na de aanslag

vroeg ik dan ook aandacht voor deze vorm van staatsterrorisme, waarbij een Nederlander om het leven was gekomen, en of dat geen aanleiding zou kunnen zijn onze relatie met de Fransen te herzien. De leiding van de directie, het hoofd Kees de Kloet en zijn plaatsvervanger Theo de Bruijn, reageerden met: 'De Franse betrokkenheid moet nog maar bewezen worden' en 'Ach, wat is nou één dooie!'

Zolang er niets bewezen was, zou de affaire geen gevolg hebben voor de informatie-uitwisseling met de Franse dienst. De Fransen vroegen dan ook onbeschaamd naar de politieke antecedenten van de omgekomen Pereira. Het enige feit dat over hem bij de BVD bekend was, was dat hij ooit foto's in opdracht van *De Waarheid* had gemaakt, maar uit vrees dat die informatie de man zou stigmatiseren als 'communist', is die niet aan de Fransen verstrekt. Los daarvan was er geen enkele reden om over een slachtoffer van een aanslag in Nieuw-Zeeland aan de Fransen informatie te verstrekken. (Ook hier geldt: voor zover te controleren. Het is niet na te gaan aan welke connecties bij de dienst die informatie nog meer is gevraagd. De dienst was, zoals eerder betoogd, zo lek als een mandje waar het ging om het verstrekken van informatie aan zusterdiensten.) Toen de betrokkenheid van de Franse dienst onomstotelijk vaststond, zou er gedurende enige tijd wel wat terughoudender met de Fransen zijn omgegaan, maar veel stelde dat niet voor. De operationele samenwerking in de gezamenlijke Roemeense operatie ging gewoon door en ook op de multilaterale bijeenkomsten bleven de Fransen aanwezig alsof er niets was gebeurd. Niet bekend is of er door de DGSE ooit excuses zijn aangeboden aan de dienst. Wel was duidelijk dat de Fransen het meer betreurden, en de daders ook meer kwalijk namen, dat zij tegen de lamp waren gelopen, dan dat zij het betreurden dat er een Nederlands slachtoffer was gevallen.

De Belgen

De Belgische zusterdienst Veiligheid van de Staat viel onder het Belgische ministerie van Justitie. De dienst was gehuisvest op een aantal etages van een modern kantoorgebouw aan het Meeusplein in Brussel. De taalsrijd en de scheiding tussen de Walen en de Vlamingen was in de dienst zeer merkbaar. Het had er de schijn van dat je voor het bekleden van hoge functies in de dienst het beste Brusselaar kon zijn. Met de chef van de operationele afdeling, in die tijd de Brusselaar Jan Van Gorp, bestond een goed contact, evenals met zijn opvolger Luc Delvoye. Van Gorp was een kleurrijke figuur. Aan de echte tegenstander, de communistische landen, had hij een net iets minder grote hekel dan aan Duitsers, wat hij niet naliet luid te verkondigen.

Bezoek aan Van Gorp in Brussel kende een vast stramien: tegen elf uur arriveren, één tot hooguit twee uur zakelijk spreken en dan op naar de copieuze lunch, die bijna de gehele middag in beslag placht te nemen. Van Gorp maakte zich begin jaren tachtig ernstig zorgen over de bende van Nijvel en het toen op veel plaatsen in Vlaanderen toenemend rechts-extremisme. Hij zei dat hij het gevoel had, maar ook aanwijzingen, dat extreem-rechts binnen zijn dienst op zoveel sympathie en steun kon rekenen, dat een effectieve bestrijding daarvan en inlichtingenverwerving daarover erdoor belemmerd werden. Daarom zocht hij steun bij Nederlandse gesprekspartners om de plaatsen te vinden waar Vlaamse extremisten contact hadden met Nederlandse gelijkgestemden, zodat de BVD een legitimatie zou hebben ook over de Belgen informatie in te winnen. Daar is evenwel niet al te veel van terechtgekomen. De BVD gaf ruimhartig aan de Belgen door wat over hun onderdanen bekend werd, maar dat was alleen wat toevallig als bijproduct van Nederlandse operaties aan informatie werd verkregen. Aan het verzoek van Van Gorp om BVD-operaties te richten op de in zijn ogen ernstige bedreiging van de integriteit van de Belgische overheid door extreem rechts, is geen gevolg gegeven.

In 1983 hebben de Belgen een Roemeense inlichtingenoperatie ontdekt binnen hun ministerie van Buitenlandse Zaken. De betrokken Belgische ambtenaar die jaren voor de Roemeense inlichtingendienst had gewerkt, bleek ook ontmoetingen te hebben gehad met een in Nederland geaccrediteerde inlichtingenofficier, verbonden aan de Roemeense am-

bassade in Den Haag. Een voetgangerstunnel onder de A2 bij Nede-
weert bleek een ontmoetingsplaats te zijn geweest voor het overdragen
van documenten. Betrokken Roemeen, Filipu, is daarop *persona non*
grata verklaard. Ondanks intensieve naspeuringen zijn er geen Neder-
landse operaties ontdekt die Filipu gerund zou kunnen hebben.

De Duitsers

Het contact met de Duitsers was tamelijk intensief. Vooral ten tijde van
de golf van aanslagen door de Rote Armee Fraktion werd er met het Bun-
desamt für Verfassungsschutz (BfV) in Keulen en het Bundes Krimina-
lamt (BKA) in Meckenheim uiteraard veel informatie uitgewisseld. Ook
met de voortzetting van het Gehlen-apparaat, de Bundes Nachrichten-
dienst in Pullach bij München, werden betrekkingen onderhouden. Ook
al omdat die laatste dienst er een vertegenwoordiger in Den Haag op na-
hield. Enige afstand tot die laatste dienst werd ingegeven door het ver-
moeden dat de DDR er wellicht in was geïnfilteerd. Na de *Wende* is ge-
bleken dat een zekere Frau Gabrielle Gast, waarmee de dienst contact
had, inderdaad een MfS

het BfV worden gevreesd, maar daar was dat idee toch minder sterk. De
ontdekking dat Hansjoachim Tiedge een mol in het BfV was, was dan
ook een schok, temeer omdat hij niet lang voor zijn ontdekking en vlucht
naar de DDR, en vervolgens Moskou, nog bij de BVD op bezoek was ge-
weest. De arrogantie van de Duitsers wekte vaak ook enig onbehagen.
Wanneer rapporten, zoals analyses van de Stafafdeling Buitenlandse Po-
litiek (SBP), aan bondgenoten werden verstuurd en dus ook aan de BND,
reageerden zij met een soort rapportcijfer waarmee zij het belang van het
rapport aanduidden.

Het is mij niet gelukt sympathie op te brengen voor een Duitse collega
die ten tijde van de Solidarnosc-troebelen in Polen pochte over de gewel-
dige informatiepositie die zij daar hadden, dankzij het feit dat er nog
echte Pruisen in Polen woonden.

Mossad en BOSS

De relaties met de inlichtingendiensten van Israël en Zuid-Afrika waren nogal tricky, vooral omdat de bezetting van de Palestijnse gebieden en het apartheidregime in politiek en samenleving nogal gevoelig lagen.

De Mossad had in het begin van de jaren tachtig geen officiële eigen vertegenwoordiging in Den Haag. De officiële liaison was gestationeerd in Brussel, en het zwaartepunt van de Mossad zat in Parijs. Toch was het duidelijk dat de Israëlische dienst Nederland niet links liet liggen. De El Al-vertegenwoordiging en tal van joods-Israëlische instituties waren of gelieerd aan de Mossad of werden geheel door de Mossad bemand.

Hoogtepunt of, anders gezien, dieptepunt van de Mossad-activiteit in Nederland was de infiltratie in de IDB via de luchtmacht-inlichtingenofficier Ysbrand Smit. Ook zijn we eens op een ‘valse vlag’-operatie van de Mossad gestuit. De Mossad had Cubanen (vermoedelijk Cubaanse ballingen) gerekruteerd die zich uitgaven voor officieren van de door Moskou gesteunde Cubaanse inlichtingendienst om contact te leggen met Arabieren die Palestijnse bevrijdingsbewegingen wilden steunen. Hen werden geld en wapens in het vooruitzicht gesteld voor de strijd tegen de Israëlische onderdrukking. Op die manier kwam de Mossad terecht in het hart van de internationale relaties van Arabieren en Palestijnen. Doordat de BVD, zoals eerder gezegd, als een van de weinige West-Europese diensten aandacht had voor Cubanen, werd die operatie hier ontdekt. Het duurde maar even voordat we doorhadden dat deze atypische Cubaanse activiteit in feite een Israëlische was.

De Israëliërs waardeerden de vrij forse inspanning van de dienst om informatie in te winnen over het Palestijnse verzet en andere bedreigingen van de Israëliërs en joden in Nederland. Aan die waardering werd niet alleen uiting gegeven door aan het eind van ieder jaar een paar dozen Jaffa grapefruits naar de dienst te sturen, maar ook door medewerkers van de betrokken afdelingen uit te nodigen voor een bezoek aan Israël. Die bezoeken, ook aan de bezette gebieden, vonden plaats buiten medeweten van het ministerie Buitenlandse Zaken. Het was verbazend dat in de relaties met diensten van deze politiek gevoelige landen er geen enkele afstemming plaatsvond.

Met de Zuid-Afrikaanse dienst was het al helemaal op eieren lopen.

Die toonde met verve aan dat het ANC, de grootste verzetsbeweging tegen het apartheidsregime, in feite een organisatie was die beheerst werd door communisten en zo deelnam aan het streven om de wereldrevolutie dichterbij te brengen. De Zuid-Afrikanen wilden op die manier de BVD zover krijgen om over de Nederlandse steun aan dat ANC inlichtingen in te winnen en aan de BOSS ter beschikking te stellen. Ook bewegingen als de Swapo werden op soortgelijke manier verdacht gemaakt. Daar werd in het begin van de jaren zeventig binnen de dienst nog niet eens helemaal afwijzend op gereageerd, al was er gezien de vervolging in Zuid-Afrika van vredelievende andersdenkenden als Beyers Naudé wel grote aarzeling 'zomaar' informatie uit te wisselen met de BOSS. Maar het was onmiskenbaar dat ook in Nederland de anti-apartheidactivisten deel uitmaakten van of gelieerd waren aan linkse, vaak communistische groeperingen. Connie Braam, het gezicht van de Anti Apartheids Beweging Nederland (AABN), woonde in de jaren zeventig samen met Boe Thio, een actieve CPN'er.

Ook in de Boycot Outspan Actie (BOA) en het Comité Zuidelijk Afrika van Sietse Bosgra werden communisten aangetroffen. Bij de BVD werd de gedragslijn gevolgd aan deze organisaties enige aandacht te geven door ze via open bronnen, publicaties en dergelijke, te volgen. Het actief infiltreren van die clubs was niet aan de orde. Wel werd de bemoeienis van de CPN en ook van maoïstische groepen met die organisaties in de gaten gehouden. De verdenking dat door of met hulp van de AABN wapens en explosieven naar Zuid-Afrika werden gesmokkeld, zoals van Zuid-Afrikaanse zijde werd beweerd, was voor de dienst nooit aanleiding die beweging in de hoek van gewelddadige activisten te plaatsen en navenant aandacht te geven. In feite werd aan die Zuid-Afrikaanse bewegingen weinig geloof gehecht. Achteraf is gebleken dat zij meer gelijk hadden dan wij toen dachten. Conny Braam heeft jaren later toegegeven dat zij daadwerkelijk betrokken is geweest bij de smokkel van wapens en explosieven voor het ANC.

Over de activiteiten van Zuid-Afrikaanse onderdanen in Nederland werd in de jaren zeventig nog wel informatie aan de Zuid-Afrikaanse dienst verstrekt, maar niet over de acties van Nederlanders. Zo had de dienst in het midden van de jaren zeventig aandacht voor het doen en laten in Nederland van de Zuid-Afrikaanse dichter Breyten Breitenbach.

Naarmate de politieke afwijzing van het apartheidregime algemener werd en in een VN-boycot resulteerde, werden de betrekkingen met de BOSS geminimaliseerd. Dat heeft ertoe geleid dat de Zuid-Afrikaanse dienst via een familiebetrekking van een Zuid-Afrikaan met een medewerker van de dienst toch een poging deed op clandestiene wijze aan inlichtingen te komen.

Andere diensten en Club de Berne

Internationale verbanden met inlichtingen- en veiligheidsdiensten waren divers van aard en soms gelieerd aan internationale multilaterale verdragen, zoals het NATO Special Committee, maar ook was er de bijzondere Club de Berne. Die laatste club was een tamelijk geheim genootschap van negen landen, en was onder meer opgericht om de Zwitserse veiligheidsdienst (codenaam Trio), ondanks de neutrale status van het land, evenals de Zweden, toch aansluiting bij de West-Europese inlichtingengemeenschap te geven. Want neutraal of niet, de Zwitsers en ook de Zweden waren wel even beducht als wij voor communistische beïnvloeding en ondermijning van hun welvaartsstaat. Het was dus voor de Zwitsers van belang aansluiting te hebben op informatiekanalen tussen bevriende diensten, en evenzo wilden die diensten van Zwitserland informatie krijgen over de activiteiten van sovjetblokdiensten op Zwitsers grondgebied, in het bijzonder in de internationale stad Genève. Maar juist vanwege de Zwitsers en hun neutraliteit moest die club wel geheim blijven. Dat gold in mindere mate voor de Zweden, die als neutraal land (geen NAVO-lid, geen EEG-lid) ook lid van de Club de Berne waren.

In 1969 werd op initiatief van het toenmalige hoofd van de BVD, Kuipers, zijn Zwitserse collega Amstein en de Italiaan Damato besloten tot het stichten van een contactgroep, die later is uitgebreid tot negen landen, met als doel om los van de bestaande verdragsstructuren als de NAVO informatie uit te wisselen.

De Club de Berne hield jaarlijks een conferentie van hoofden van de veiligheidsdiensten of contra-inlichtingendiensten van de negen deelnemende landen: Zwitserland, Zweden, Groot-Brittannië, België, Luxemburg, Frankrijk, Italië, Denemarken en Nederland.

Minstens zo belangwekkend waren de jaarlijkse ‘cursussen’ waarvoor de deelnemende landen, te beginnen in 1974, bij toerbeurt gastheer en organisator waren. Het woord ‘cursus’ moet hier tussen aanhalingstekens worden geplaatst, omdat de twee weken durende bijeenkomsten van jonge veelbelovende medewerkers van de verschillende diensten – van ieder land twee afgevaardigden – vooral een zwaar sociaal programma kenden, onder andere bestaande uit dagelijkse genoeglijke lunches en diners, en vrijwel iedere avond langdurig barbezoek in het hotel waar de cursisten waren ondergebracht, met aan het slot het collectief leegmaken van ieders minibar op het dakterras.

Zo ging het althans in 1983 in Bern, tijdens de tiende Club de Bernecursus. De Zwitsers moesten de kosten van deze cursus in hun administratie wel wat wegmoffelen, gezien het voor hen extra geheime karakter van hun aanhaken bij de club, omdat het kon worden uitgelegd als een inbreuk op de neutraliteit. Naar verluidt was het zwaartepunt op het sociale aspect in andere jaren niet minder. Overdag werden door de deelnemende diensten lezingen verzorgd en ook werden regelmatig tripjes verzorgd in de vorm van oefeningen in volgen en observeren, of het ontdekken van observatieacties. Het tussenliggende weekend werd doorgebracht op een toeristisch aantrekkelijke locatie. In Zwitserland was dat Crans Montana, de Piz Gloria, het ronddraaiend restaurant op een hoge bergtop dat beroemd is geworden door een James Bond-film en het meer van Genève. Op deze manier werden er ‘old boys’- (trouwens ook girls-) netwerken gecreëerd. De mensen met wie je twee wekenlang was opgetrokken werden toch in meerderheid je makkers. De Italianen vormden daarop een uitzondering: zij onttrokken zich, althans in 1983, zoveel mogelijk aan de sociale activiteiten.

Een nuttig contact met de Zwitsers was er over de bezettings- en gijzelingsactie in de Poolse ambassade in Bern in 1983. De dader was een zeke-re Florian Krusczyk. Deze Pool had eerder in Den Haag gewoond en zelfs een café gedreven aan het Noordeinde. In die tijd had de dienst over hem veel informatie verzameld, ook al omdat hij zich door lieden van de Poolse ambassade bedreigd voelde en daartegen steun bij de BVD zocht. In een nachtelijk contact is veel informatie over de gijzelnemer aan de Zwitsers doorgegeven, wat zeer heeft bijgedragen aan het besluit tot ingrijpen.

De Finse dienst werd nadrukkelijk buiten de gemeenschap van westerse diensten gehouden. Er werd van uitgegaan dat de Finse inlichtingen- en veiligheidsdiensten geïnfiltreerd waren door de sovjets en zo vrijwel onder Sovjetrussische controle stonden. De Zweden hadden wel betrekkingen met de Finnen. Bij een bezoek aan de Zweedse dienst in 1982 werd niet alleen over de grote groepen vluchtelingen uit Joegoslavië gesproken. De Zweden hadden lang de indruk dat de wapens die rondgingen in kringen van rechts-extremistische Kroaten (Ustasha) niet alleen bedoeld waren voor het uitvoeren van misdaden: zij vreesden ook politieke gewelddadigheid van deze fascistische groep. (Later zou de dader van de aanslag op premier Palme aanvankelijk worden gezocht onder Koerdische ballingen of in Ustasha-kringen).

Ook het neerslaan van de vrije vakbeweging Solidarnosc in Polen en de stroom Poolse vluchtelingen die daarvan het gevolg was, stond in Stockholm op de agenda. Met het toenmalig hoofd van Zweedse veiligheidsdienst, die een onderdeel was van hun rijkspolitie, werd op de tweede avond van het bezoek gedineerd. Deze Per Naess, een voormalig rechter, was een indrukwekkende man. Na het kostelijk diner, waarbij rendierbiefstuk niet op het menu ontbrak, werd het gesprek voortgezet in de torenkamer van een kasteelachtig gebouw. Er werd royaal uitstekende Franse cognac geschonken. Het meest prangende onderwerp dat de Zweed met ons wilde bespreken, was de relatie met de Finnen. Hij vond dat zij, de Zweden, zulke goede ervaringen in hun relatie met de Finnen hadden, dat er geen goede reden was hen nog langer van het Westen te isoleren. Hij stelde voor dat hij een gezamenlijk bezoek van onze beide diensten aan de Finnen zou arrangeren of een ontmoeting van ons met Finnen in Zweden. Toen we met z'n drieën – twee BVD-vertegenwoordigers en Naess – de eerste fles VSOP hadden geleegd en de tweede werd aangebroken, hebben we het gesprek maar beëindigd. Beneveld gemaakte afspraken zijn tenslotte ook afspraken, en we wilden wel controle houden.

De relaties met overige diensten in de westerse invloedssfeer waren incidenteel. Tegenover de diensten van landen die tot in de jaren zeventig dictaturen waren: Griekenland, Spanje en Portugal, werd aanvankelijk enige afstand gehouden omdat die diensten pas na grondige zuivering of heroprichting door het nieuwe bewind werden vertrouwd. Ook van

NAVO-lid Turkije werd afstand gehouden. Hoewel Turkije lid was van het NATO Special Committee werd er nogal eens informatie buiten de Turken om uitgewisseld. Regelmatig kreeg de BVD-aanwijzingen dat de Turkse inlichtingendienst clandestien in Nederland aanwezig was om inlichtingen in te winnen over oppositionele opvattingen en activiteiten in de omvangrijke Turkse gemeenschap alhier. Daarbij werden onoorbare pressiemiddelen niet geschuwd. Ook werd het stimuleren en ondersteunen van regeringsgezinde politieke bewegingen waargenomen. Het is niet bekend of dat gedrag in NAVO-verband aan de orde is gesteld.

De BVD had in de linkse Turkse bewegingen een goede informatiepositie, vooral in de plaatsen waar zich grote concentraties Turken bevonden, zoals in Twente, rond het consulaat in Deventer en in de grote steden in het westen. Voorzover bekend werden de inlichtingen hierover niet met de Turken gedeeld.

HOOFDSTUK 5

Project 'Mongool' en andere bijzondere operaties

Een belangrijke, ergerniswekkende beperking die het schrijven van dit boek telkenmale gehinderd heeft, is het ontbreken van toegang tot de bronnen die dat wat het geheugen meedraagt kunnen verifiëren. In het verleden al gepubliceerde of door organisaties als АМОК onthulde gebeurtenissen zijn na te gaan via het wereldwijde web of via het onvolprezen Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam. Over het geheime operationele werk, de bijzondere operaties waaraan persoonlijke herinneringen worden bewaard, zijn echter slechts de agenda's die ik van de meeste betreffende jaren heb bewaard een mogelijke steun. De bruikbaarheid van deze geheugensteunen is echter beperkt gebleken.

Het was de gewoonte om aangelegenheden die met operaties hadden te maken cryptisch te noteren. Want wanneer de agenda in verkeerde handen zou vallen, zou die geen bron van informatie mogen zijn. Zelfs de notities van de runnersbesprekingen uit de tijd dat ik afdelingshoofd was en die dienden voor het wekelijks overleg met de leiding van de directie c, respectievelijk b, bieden maar weinig houvast. Het is daarom niet mogelijk de soms smeùige, in enkele gevallen pikante verhalen over operaties waar ik bij betrokken, of als chef verantwoordelijk voor was, voldoende betrouwbaar te releveren, voorzover de aan hen door de dienst of door mij persoonlijk beloofde bescherming van de identiteit van menselijke bronnen, agenten en informanten, daartoe al ruimte zou bieden.

Spijtig is het daarom dat de interessante verhalen over operaties uit de BOP-periode (1984-1987) hier niet uit de doeken kunnen worden gedaan. Bijvoorbeeld over de operaties in de Surinaamse gemeenschap, vooral in Rotterdam en Nijmegen. In die periode werden in Nederland

geld en wapens, maar ook militaire kennis vergaard ten behoeve van de oppositie tegen legerleider Bouterse, inclusief het junglecommando van zijn vroegere lijfwacht Ronnie Brunswijk.

Door de moordaanslag begin jaren tachtig op een Surinaams jongerenorkestje in het Zuid-Hollandse Rijswijk was de gewelddadige strijd tussen de verschillende Surinaamse facties ook op ons grondgebied gaan woeden. Het werd van groot belang geacht zo goed mogelijk op de hoogte te zijn van alles wat zich in die gemeenschap afspeelde. Daarbij werd niet alleen gewerkt met draai-, maar ook met opbouwagenten, infiltranten. De politie-inlichtingendiensten waren zeer gemotiveerd om hierin te opereren. Immers de verschillende belangen, van criminele inlichtingendienst, openbare orde en democratische rechtsorde/veiligheid van de staat, kwamen op dit terrein perfect samen.

De Nederlandse regering wilde niet dat de gewapende strijd tegen het regime van Bouterse, waarmee de verhoudingen toch al niet best waren, met haar goedvinden vanuit Nederland werd ondersteund. Afzijdigheid van de strijd tussen verschillende groepen in Suriname was het officiële beleid.

Het is bekend geworden dat de Amerikanen destijds wel bereid waren tot militair ingrijpen in het voormalig rijksdeel, maar dan alleen samen met Nederland. De vs achtten het bewind van Bouterse, waarin een aantal in Cuba opgeleide militairen deelnam, ongewenst. Bouterse leek steeds meer te neigen naar marxistische leiders. Naast contacten met Castro onderhield hij ook connecties met Joe Bishop van Grenada en via deze leiders ontstond zelfs een verbinding met de Libische leider kolonel Khadaffi. Bovendien was Suriname ook toen al een (al te) gemakkelijk transitoland voor drugs, vooral uit Colombia.

Er werden verkenningen uitgevoerd om de militaire haalbaarheid van een invasie te onderzoeken. Ook in Nederland werd een begin gemaakt met het plannen van een militaire operatie. Volgens de Amerikanen zou zo'n actie een 'piece of cake' zijn. De Nederlandse regering wees het Amerikaanse voorstel echter van de hand. Een dergelijke daad van rekolonisatie werd ondenkbaar geacht. Zowel de Nederlandse regering als het Amerikaanse State Department zagen bovendien in de Surinaamse politiek geen aanvaardbaar alternatief voor het regime van legerleider Bouterse.

Aan de andere kant van de oceaan, maar ook aan de andere kant van de strijdende partijen, was de IDB actief. Zij had een goede informatiepositie in Suriname opgebouwd. Niets zou logischer zijn geweest dan dat de beide diensten informatie, maar vooral hun informatiebehoefte, onderling zouden afstemmen. Maar de IDB achtte zijn positie in Suriname zo kwetsbaar, dat die ook voor ons absoluut geheim gehouden moest worden. (Het zou gaan om een menselijke bron in de directe entourage van Bouterse.) Van de gewenste afstemming kwam niets terecht.

Ook over enkele interessante operaties uit de contraspionagetijd bij cs (1979-1984) tegen de satellietlanden van het Sovjetblok kunnen slechts een paar bijzondere worden gereleveerd. Boeiend was een dubbeloperatie op de Roemeense dienst, die in nauwe samenwerking met de Franse SDECE werd gerund, maar in mijn geheugen hebben zich te weinig details vastgezet om daar verantwoord over te kunnen verhalen. Enkele details uit andere operaties heb ik echter wel onthouden, zoals de Poolse vluchteling, die zich voordeed als grande dame met contacten in hoge Poolse kringen. Zij hield ons een tijdje bezig met soms verifieerbare, maar vaker oncontroleerbare verhalen over binnen- en buitenlandse politici, zoals onwaarschijnlijke vuilspuiterij over seksuele escapades van niemand minder dan de gewezen minister van Buitenlandse Zaken Max van der Stoep op buitenlandse reizen, met name naar Afrika. Ondanks een 'hardhandige' aanpak van de vrouw in kwestie in de verhoorkamer van een Amsterdams politiebureau, waar zij met de mogelijk ernstige consequenties van haar volgens ons leugenachtige verhalen werd geconfronteerd, bleef zij erbij dat wij kennelijk te kleingeestig waren om in te zien over welke waardevolle informatie zij beschikte.

Of de ongebruikelijke diensten die een bepaald niet preutse Delftse vrouw ons leverde. Zij bewoog zich in de Nederlandse 'society' en poogde Oost-Europese diplomaten, onder wie de Tsjechoslowaakse ambassadeur, tot het rijden van een scheve schaats te verleiden. Het was nadrukkelijk niet de bedoeling daarmee vervolgens chantage te plegen, maar wel om in de aldus geschapen intimiteit confidenties te verkrijgen.

Ook was er een Wageningse wetenschapper die als dubbelspion tegen de Tsjechen optrad. Hem werd gevraagd gegevens te leveren over middelen uit de petrochemische industrie ter bestrijding van aardappelziektes. Daartegen kon uit oogpunt van staatsveiligheid onmogelijk bezwaar

zijn. Het bleek echter dat de documentatie van Esso, die daarover ging, ook toegang verschaftte tot informatie over de toevoeging van een stof aan smeerolie die voor zeer snel bewegende delen werd gebruikt, vooral in straalmotoren van militaire vliegtuigen.

Van de enkele operaties die hierna toch zullen worden gereleveerd, is mij voldoende in detail bijgebleven om voor de betrouwbaarheid van het verhaalde in te staan. Ze worden verteld om een beter inzicht te geven in de werkwijze van de dienst in die tijd. Wat het project 'Mongool' betreft, een samenstel van verschillende operaties, komt het me nuttig voor om na de publicaties daarover in *Villa Maarheeze* van Bob de Graaff en Cees Wiebes, en later in *NRC Handelsblad* door Tom-Jan Meeus, hun onjuiste conclusie recht te zetten als zou de BVD een rol, zelfs een bepalende rol, hebben gespeeld bij de oprichting van de SP, ofwel haar voorganger, de KPN.

Bij het rekruteren van agenten die bereid gevonden moesten worden om te infiltreren in een antidemocratische organisatie of mee te werken aan een dubbelspel tegen een buitenlandse inlichtingendienst, werd altijd met nadruk uitgelegd dat hun medewerking niet bedoeld was om mensen achter een celdeur te krijgen, zoals bij politie-informanten het geval is, maar slechts om informatie te vergaren die ertoe zou leiden dat de overheid niet op basis van onjuiste berichtgeving verkeerde besluiten zou nemen, of om door kennis van zaken mogelijke dreiging voor de rechtsorde of de veiligheid van de staat te kunnen neutraliseren. Daar waar het contra-inlichtingenwerk betrof, werd de voor de hand liggende motivatie ontleend aan de bescherming van ons land tegen kwade bedoelingen van de andere zijde van het ijzeren gordijn. Tevens werd gewezen op de ideologische drijfveer om vanuit Moskou de wereldrevolutie te vestigen, waarmee ook hier de begrippen vrijheid en democratie achter de horizon zouden verdwijnen, om maar te zwijgen over de weinig benijdenswaardige materiële leefomstandigheden achter het ijzeren gordijn.

De nadruk op het feit dat het niet de bedoeling was personen waarover de agent zou spreken met de dienst 'achter de dikke deuren' te krijgen, bleek meer dan eens de drempel weg te nemen die mensen belemmert de rol van 'verklikker' of 'verrader' op zich te nemen. Maar het was ook de eigen overtuiging en motivatie om dit boeiende vak uit te oefenen. En

natuurlijk was het meer dan eens het spelelement dat erin zat om als contra-inlichtingendienst de diensten van de tegenstander een hak te zetten en van organisaties die vijandig tegenover onze rechtsstaat stonden die informatie te vergaren die zijzelf met alle geweld geheim meenden te moeten houden.

Meer dan in het politieke inlichtingenwerk van de directie B (afgezien van de gewelddadige actie- en terrorismecomponent), was het in het contra-inlichtingenwerk van de directie C wel vaak feitelijk de bedoeling om overtreding van het 'spionageartikel' 98 in het wetboek van strafrecht vast te stellen. Toch werden er maar zelden Nederlanders op basis van dat artikel veroordeeld. Vaker lukte het operaties te dubbelen en de betreffende inlichtingsofficier onder zijn diplomatieke dekmantel vandaan te halen en hem als *persona non grata* het land uit te zetten 'wegens activiteiten die niet in overeenstemming zijn met de diplomatieke taken waarvoor betrokkene in Nederland was geaccrediteerd'.

Voor een veroordeling op grond van artikel 98 was de bewijsvoering buitengewoon lastig. Zoals we bij Max Lewin hebben gezien, leverden jarenlange bewezen contacten met de inlichtingendienst van een Oost-Europees land geen strafbaar feit op. Dat geldt ook voor tal van Nederlanders die politiek en maatschappelijk invloed hadden en in waterdicht bewezen contact met een inlichtingendienst van een sovjetblokland stonden, maar daarmee geen enkel strafbaar feit pleegden zolang zij niet de beschikking hadden over staatsgeheimen die zij zouden kunnen uitleveren. Wanneer dat wel zo was, moest de overdracht van zulke staatsgeheimen nog wel feitelijk worden vastgesteld. In zulke gevallen werden betrokken Nederlanders langdurig op vele manieren door de dienst 'in de gaten gehouden'.

Te denken valt daarbij aan Wim Klinkenberg en nog enkele journalisten, maar ook aan een kring van personen in de wereld van kunst en politiek, die net als Klinkenberg het onversneden stalinisme trouw bleven. Zij verzamelden zich onder meer rond ADN-correspondent Jan Snellen en zijn vrouw Joke. Het ADN was het officiële persagentschap van de DDR. Het betrof hier voornamelijk in de CPN teleurgestelde communisten die meenden hun trouw aan hun politieke idealen het beste gestalte te kunnen geven door in contact te blijven met de dragers van de ware ideologie, i.c. de regimes van communistische landen. Meestal was dat

de DDR. Het had er de schijn van dat Nederland door de grote heren in Moskou werd overgelaten aan de *Genossen* in Oost-Berlijn.

Zeker waar het politieke aangelegenheden betrof was Nederland, met de Bondsrepubliek en Oostenrijk, ingedeeld bij dezelfde ‘Duitstalige’ landengroep. Van enkele hiervoor aangeduide personen zijn contacten met de inlichtingendienst van een communistisch land voor 100 procent bewezen, van enkele anderen zijn hieromtrent niet meer dan sterke aanwijzingen verkregen. Met zekerheid is vastgesteld dat een van de betrokkenen gecodeerd radioverkeer onderhield met de inlichtingendienst van de DDR. Zoals betoogd maakte men zich daarmee niet schuldig aan een strafbaar feit, bij gebrek aan de beschikking over staatsgeheimen. De BVD deed derhalve niet meer dan zo goed mogelijk hun handel en wandel volgen, nu eens met behulp van technische middelen, dan weer door mensen in hun omgeving als informant in te zetten. Dat kon een collega of kroegmaat zijn, maar ook de buurvrouw die tijdens afwezigheid voor vakantie over de huissleutel beschikte om voor de kamerplanten en/of huisdieren te zorgen. We noemden dat ‘paaltjesoperaties’: we sloegen als het ware een aantal piketpaaltjes rond betrokken personen.

Op gezette tijden werden ‘regeringsbrieven’ over deze heimelijke politieke beïnvloedingsactiviteiten geschreven. Vaker echter werden bewindslieden sub rosa geïnformeerd bij de driemaandelijksse rondgang met de machtigingen voor de T- en M-acties, de ministeriële toestemming om af te luisteren.

Operatie Pandora

De eerste grote operatie waarmee ik in 1979 in de wereld van de contra-spionage werd geconfronteerd, was operatie Pandora. Bijzonder aan deze operatie was dat daarbij werd samengewerkt met de CIA, de FBI en het Office for Special Investigations (OSI) van de USAF, de Amerikaanse luchtmacht. De zaak handelde in eerste instantie om een installateur van gemechaniseerde kippenfokkerijen, die vanuit Nederland naar TsjechoSlowakije werden geëxporteerd. De man, een inwoner van het Brabantse Veghel, had tijdens zijn verblijf om een kippenfokkerij te installeren liefde opgevat voor de receptioniste van het Tsjechische hotel waar

hij medio jaren zeventig logeerde. Er ontstond tussen hen een heuse relatie, en de Tsjechoslowaakse, die uit een eerder huwelijk een dochter van een jaar of zeventien had, besloot op de voorstellen van de Nederlandse vriend in te gaan en zich via een huwelijk met hem in Nederland te vestigen, in Veghel. Het bezoek van een medewerker van de dienst, de afdeling cs, was in zulke gevallen bijna routine. Bekend was immers dat hotelreceptionistes vrijwel zeker een relatie onderhielden met de Tsjechoslowaakse geheime dienst, de STB, al was het alleen maar om over het doen en laten van de buitenlandse gasten, maar ook bezoekende landgenoten, te rapporteren. Bij dat bezoek vertelde de vrouw openhartig over het ook haar verbazende gemak waarmee ze haar oude vaderland achter zich had kunnen laten, al viel het haar wel zwaar het eerste jaar hier haar geliefde dochter, met wie zij zo'n sterke band had, achter te moeten laten. Reden daarvoor was, zei zij, dat haar dochter eerst haar opleiding moest afmaken, maar na een jaar zou ook zij naar Nederland komen. Bij de dienst werd besloten de 'zaak' te blijven volgen. De man en vrouw bleven immers regelmatig naar Tsjechoslowakije reizen en de opmerking over de dochter intrigeerde ook. Was hier een opzette aan de hand? Werd misschien een jonge Tsjechische agente goed opgeleid om haar in de omgeving van de belangrijke vliegbasis Volkel in te planten?

Mevrouw B, die vrij snel behoorlijk Nederlands leerde spreken, werd met enige regelmaat bezocht. Toen het jaar waarin dochterlief haar opleiding had moeten voltooien ten einde liep, deed zich een kleine complicatie voor: zij had inmiddels een innige relatie met een jonge man die in Budejovice het beroep van bierbrouwer uitoefende. De dochter stond erop dat haar geliefde mee zou komen naar Nederland, maar dat was niet zo maar even geregeld. Zijn beroep van bierbrouwer bracht uitkomst, want bij de brouwerij van Bavaria in het naburige Lieshout zat men juist te springen om een meesterbrouwer met het vakmanschap van de Tsjech. Op die manier kon een verblijfsvergunning snel worden geregeld. Het stel trad vrij snel in het huwelijk en vestigde zich in Veghel. De liefde bekoelde na enige tijd, vooral toen de aantrekkelijke Tsjechoslowaakse viel voor de charmes van een zwarte Amerikaanse onderofficier, die belast was met het onderhoud en de bewaking van de Amerikaanse atoomwapens die op de vliegbasis Volkel waren opgeslagen.

Het spreekt vanzelf dat deze ontwikkeling, die hier in een paar zinnen

wordt geschetst, in de paar jaar die deze in beslag nam nauwlettend door de dienst werd gevolgd. Er werd sterk rekening mee gehouden dat de dochter, die immers zo precies het pad had afgelopen dat aan het begin van de contacten met mevrouw B. uit Veghel werd verwacht, een agente van de Tsjechoslowaakse inlichtingendienst was, die de opdracht om contact te leggen met een militair op de 'atoombasis' Volkel met succes had uitgevoerd. Aan de pertinente ontkenningen van moeder en dochter, alsmede van de bierbrouwer, werd weinig of geen geloof gehecht, ook al werd er nergens letterlijk ook maar een snipper van bewijs gevonden, ook niet door het huisvuil van de familie te onderzoeken op versnipperd codemateriaal.

Met de Amerikanen, CIA en OSI, en de LUID werd overleg gevoerd. Bierbrouwer en dochter gingen scheiden, en nog vóór de overplaatsing van de Amerikaanse sergeant naar een Amerikaanse basis van het Strategic Air Command, Ellsworth, in South Dakota was het stel getrouwd en kon het zich op de compound bij die basis vestigen. De betreffende basis was in de koude oorlog van vrij groot belang: niet alleen waren er strategische 'Minuteman'-raketten in ondergrondse silo's opgesteld, maar ook waren er B52 bommenwerpers met een nucleaire taak gestationeerd.

Hoewel de Amerikanen aanvankelijk een voor hen opmerkelijke luchthartigheid voor de affaire aan de dag hadden gelegd, nam hun belangstelling hiervoor nu toe. Zij bleven ons vragen om bewijzen dat de vrouw in kwestie een agente was. Daar hadden wij natuurlijk geen bewijs voor, maar wij vonden de aanwijzingen toch sterk. Die visie deelden de Amerikanen, maar zij zagen geen reden de sergeant ook maar enige beperking op te leggen, wat ons verbaasde. Moeder B. bleef ontkennen dat er van enige relatie met een Tsjechoslowaakse overheidsinstantie sprake was, ook niet van haar dochter.

Toen dat speelde (medio 1979) was ik juist aangetreden als sectorchef bij de afdeling CS, waar ik onder andere was belast met Tsjechoslowakije. In overleg met mijn vroegere vrienden van de luchtmachtinlichtingendienst (mijn gesprekspartner was een zekere overste Bizot, die als majoor op commandoniveau tien jaar eerder mijn superieur was) en met Amerikanen van de CIA, de FBI en het OSI werd besproken dat er aan alle twijfel omtrent de zaak een einde moest komen door in één grote actie aan beide zijden van de oceaan de betrokkenen gelijktijdig aan een stevi-

ge ondervraging te onderwerpen. Daarbij zou in de USA een *polygraph*, een leugendetector, ingezet worden. Het uitvoerige draaiboek voor de operatie was gereed in december 1979. In die maand werd ik gepromoveerd tot chef van de afdeling CS. De dienstleiding vond het daarom nuttig dat ik zelf het deel van de operatie aan de andere zijde van de oceaan voor mijn rekening zou nemen. Ik kon dat dan mooi combineren met een introductiebezoek aan het hoofdkwartier van de CIA. Dat besluit zette enig kwaad bloed bij de runners die lange tijd met de affaire bezig waren geweest, maar dat werd voor lief genomen.

In januari 1980 maakte ik zo mijn eerste dienstreis naar de Verenigde Staten. Na een leerzaam driedaags kennismakingsbezoek aan het hoofdkwartier van de CIA in Langley, een buitenwijk van Washington, reisde ik door naar Rapid City, de hoofdstad van South Dakota. Daar werd ik opgewacht door de FBI, waarmee ik nauw zou samenwerken. Met de FBI-man van de Amerikaanse ambassade in de Bondsrepubliek, de *legal attaché*, en een OSI-vertegenwoordiger van de USAF in West-Duitsland waren daarover in Den Haag al afspraken gemaakt.

De inzet van de FBI in Rapid City was indrukwekkend. De reguliere FBI-vestiging ter plaatse was redelijk van omvang, maar er was geen enkele deskundigheid op het gebied van contra-spionage. Men hield zich daar vooral bezig met het in toom houden van de Sioux-indianen. Die eisten hun leefgebied terug, de Black Hills, van waaruit zij verdreven waren toen er goud en zilver werd gevonden en een aantal mijnen in ontginning werden genomen. Zij leefden in een reservaat dat, in schril contrast met de beboste en vruchtbare Black Hills, vooral aan een maanlandschap deed denken. Mijn grappig bedoelde opmerking tegenover een FBI-man dat de Amerikanen in 1969 volgens mij niet op de maan waren geweest maar de landing daar in scène hadden gezegd, werd niet erg gewaardeerd. Evenmin als begripvolle opmerkingen over de claims van de indianen. (Jaren later is de claim van de Sioux door het Amerikaanse hooggerechtshof gegrond verklaard.)

Vanuit New York was een special agent ingevlogen, Thom Kearby, die gepresenteerd werd als Tsjechoslowaaks spionage-expert en naast mij als evenknie zou optreden bij het benaderen van het Amerikaans-Nederlands/Tsjechische echtpaar. Daarnaast was er een oude heer Schustar aanwezig, een geboren Tsjech die in de Tweede Wereldoorlog zijn sporen

in de strijd tegen het nazisme had verdiend. Hij was een buitengewoon erudiete man, die op freelance basis voor de FBI werkte om met voormalige landgenoten in de moedertaal te praten en eventueel te tolken. Hij had ook als adviseur voor het State Department en onder Kennedy voor het Witte Huis gewerkt. Dan was er een Amerikaan van Duitse origine, een boom van een kerel met de helblauwe ogen van een echte Teutoon, die de *polygraph operator* was. En last but not least een vrij omvangrijk volg- en observatieteam dat afkomstig was uit Minneapolis. Dat team zou rondom, maar vooral direct na de benadering van de echtelieden, hun bewegingen, vooral die van de vrouwelijke helft, nauwlettend in het oog houden.

Na een dag van kennismaking over en weer en een toeristisch uitstapje onder FBI-begeleiding naar het vroegere woongebied van de Sioux-indianen in de Black Hills, Mount Rushmore (met de beroemde beeldhouwde gezichten van vier presidenten) en het tegenwoordige woongebied van de Sioux in het dus maanlandschapachtig reservaat bij het beruchte Wounded Knee, kon de actie beginnen. Aanvankelijk zou OSI zorgen voor de telefoonverbindingen met het BVD-kantoor in Nederland. Daar werd de coördinatie uitgevoerd door mijn voorganger bij CS, Onno Koerten. De militaire verbindingen vanaf de vliegbasis Ellsworth bleken van een zo slechte kwaliteit te zijn, dat al snel werd besloten over te gaan op de gewone civiele lijnen. Vanwege het tijdsverschil staken Thom Kearby en ik ons bezoek aan de jonggehuwden al in de ochtenduren af. Onze Tsjechische werd buitengewoon emotioneel: in een vloed van tranen bleef ze ontkennen ook maar iets met spionage of inlichtingendiensten van doen te hebben. Ook de mededeling dat tegelijkertijd met haar moeder in Nederland een soortgelijk gesprek werd gevoerd deed de heftigheid van de ontkenningen niet verminderen, maar de tranenvloed wel vermeerderen. Zij bleek bereid te zijn zich te onderwerpen aan een *polygraph*-test. Dat betekende dat zij anderhalve dag later, als de emoties van het gesprek wat weggezakt zouden zijn, werd onderzocht aan dit apparaat, met vochtsensoren in de handpalm en, naar ik meen, aan de enkels, en banden om haar lichaam, voor het registreren van veranderingen in hartslag en ademhalingsritme. Door de 'Duitser' werd een reeks door ons gezamenlijk opgestelde vragen aan haar gesteld. Na de gebruikelijk 'ijkvragen' over haar geboortedatum, adres en derge-

lijke, bleek dat de polygraph een behoorlijk heftige reactie registreerde bij vragen over de mogelijke inlichtingendienstconnecties van haar moeder. Nadere analyse en verdere gesprekken leerden evenwel dat die reacties werden veroorzaakt door het feit dat zij haar erg miste en het gevoel had dat zij haar geliefde moeder nu zoveel last had bezorgd.

Ook de in Nederland gevoerde gesprekken hadden geen resultaat. De gewezen echtgenoot, die nog steeds bij Bavaria bier brouwde, kon ook al niets belastends melden, zodat de conclusie moest zijn dat in het jaar dat de jonge vrouw in Tsjechoslowakije was achtergebleven, zij uitsluitend een soort gymnasiale schoolopleiding had afgemaakt en er van een opleiding bij een inlichtingendienst geen sprake was geweest.

De Amerikanen reageerden gelaten en lieten doorschemeren het geheel al nooit een sterke case te hebben gevonden. Gezien hun enorme inzet geneerde ik me natuurlijk wel een beetje. Ik wist als vergoeding niets anders te bedenken dan alle betrokkenen van FBI en OSI op de avond voor mijn vertrek uit Rapid City uit te nodigen voor een borrel en een diner in een daartoe speciaal door tussenkomst van de FBI afgehuurd restaurant in de Black Hills (het gezelschap wilde zich niet gezamenlijk in een openbare gelegenheid vertonen). Het bleek toen te gaan om maar liefst 35 mannen en vrouwen. Het werd een buitengewoon gezellige, lange avond.

Operatie Surprise

Dat bij de familie B. te Uden naar codemateriaal in het huisvuil was gezocht, was ingegeven door het feit dat wij wisten dat Oost-Europese diensten gebruikmaakten van *one time pads*: kleine papiertjes met een versleutelcode voor ontvangen radioboodschappen die via de ether werden doorgegeven. Zowel bij de eerdergenoemde Max Lewin als in de jarenlang lopende dubbeloperatie Surprise hadden wij met zulk codemateriaal kennis gemaakt. Surprise was de BVD-operatiennaam voor een eenvoudige, maar intelligente huisvrouw van Tsjechische origine die was getrouwd met een Nederlandse PTT-ambtenaar en in een provinciestad in het midden van het land een onopvallend leven leidde. Onder druk gezet met het lot van haar in Tsjechoslowakije achtergebleven familie

was zij gaan samenwerken met de inlichtingendienst van haar geboorteland. Tegenover de ambtenaar van de BVD die haar in de jaren zestig min of meer routinematig had bezocht als Tsjechoslowaaks immigrante, had zij daar geen geheim van gemaakt. Besloten werd de agente te 'draaien' of te 'dubbelen', en toen bleek dat zij ten volle bereid was ten behoeve van haar nieuwe vaderland die dubbelrol te spelen.

Zij werd door de Tsjechen getraind in het werken met codemateriaal dat ze meekreeg en moest verbergen, op manieren die aan spionagemannetjes deden denken: papiertjes opgerold in de holte van een lippenstifthouder, in de holle ruimte van een kledingborstel en meer van dergelijke fraaie staaltjes van inventiviteit. De belangstelling van de Tsjechen bleek uit te gaan naar betrekkelijk algemeen verkrijgbare informatie, maar in het bijzonder was men geïnteresseerd in hetgeen er gebeurde op het spoorwegemplacement de Vlasakkers nabij Amersfoort. Daar werden de militaire treinen geladen met materiaal dat zou moeten worden ingezet op het slagveld in de Noord-Duitse laagvlakte. Daar zou het eerste legerkorps als onderdeel van de Northern Army Group van de NAVO de oprukkende legers van het Warschaupact moeten tegenhouden. Men wilde een beschrijving van wat daar bij oefeningen werd verladen. Daarnaast wilden de Tsjechen vooral ook in tijden van oplopende spanning tussen Oost en West, tijdig weten wat daar gebeurde.

Enkele malen per jaar reisde Surprise naar Tsjechoslowakije. Ongeveer eens per jaar werd zij met haar echtgenoot door de dienst onthaald op een diner in een exclusief restaurant. De operatie sleepte zich gedurende een lange reeks van jaren voort. Het was bijna niet voorstelbaar dat men in Praag bereid was zoveel moeite te doen en zoveel inzicht in de modus operandi bloot te geven, in techniek en codemateriaal etc. te investeren voor een operatie die hun al die jaren niets had opgeleverd wat ook niet via open bronnen of simpele eigen waarneming verkregen had kunnen worden. In de jaren tachtig kreeg zij de instructie zich na een bepaald codebericht te posteren op een gedetailleerd omschreven plaats bij de C&A-vestiging te Amersfoort. De betrokken runner noemde dat een buitengewoon interessante ontwikkeling.

Als chef van de afdeling vond ik die opwinding niet terecht; al langer had ik mijn scepsis over deze al bijna twintig jaar lopende operatie laten blijken. Ik had het gevoel dat de Tsjechen best eens zouden kunnen door-

hebben dat wij de zaak hadden gedubbeld en dat wij (als diensten) elkaar zo leuk bezighielden. Maar het leverde geen van beide wat op, en het co-demateriaal en de verstopmethoden daarvan deden inmiddels nogal onderwets aan: in die twintig jaar was daaraan vrijwel niets veranderd, dus die techniek kenden we inmiddels wel. Ik zon dus op een manier om een net einde te breien aan de operatie. De pensionering, of eigenlijk het functioneel leeftijdsontslag van de runner die haar al die jaren had begeleid, was een mooie aanleiding. In eerste aanleg werd besloten de operatie op een laag pitje te houden, om Surprise op een goed moment in Praag te laten vertellen dat zij bezoek had gehad van de BVD. Haar verslag zou er grofweg op neerkomen dat zij de sterke indruk had dat die dienst meer van haar contacten met de heren in Praag wist dan zij voor mogelijk had gehouden. Op die manier moest gesuggereerd worden dat er in Praag bij de Tsjechische dienst een lek zat. Maar nog voordat de eerstvolgende reis van Surprise naar Praag plaatshad, werd ik overgeplaatst. HBVD Pieter de Haan liet mij weten uiterst tevreden te zijn over de wijze waarop de afdeling CS nu liep en hij vond het tijd worden dat ik mijn tanden ging zetten in de afdeling BOP.

Achteraf is dat de redding geweest voor de operatie Surprise; onder mijn leiding was er ongetwijfeld een einde aan gemaakt. Mijn opvolger bij CS, Dick Engelen, heeft de operatie laten doorlopen. Resultaat was dat jaren later, in de roerige dagen na de ineenstorting van het communistisch bewind in Praag, een ontmoeting in Wenen gearrangeerd werd tussen Surprise en haar Tsjechoslowaakse runner. Bij die gelegenheid werd zij vergezeld door twee BVD-runners. Toen zij met haar bekende Tsjechische inlichtingenman in gesprek was, kwamen de twee BVD'ers 'uit de coulissen'. De Tsjechische collega bleek alleszins bereid mee te werken met de dienst, nu in zijn land de verhoudingen ingrijpend waren gewijzigd. Hij heeft een schat aan informatie gegeven over 'sleeper-operaties' en ingesluide *illegals*, vooral in de Verenigde Staten. Daar heeft men enkele arrestaties kunnen uitvoeren. Zo had een lang slepende operatie, aan het nut en de waarde waarvan ik (niet als enige) grote twijfel had, een onverwachte, spetterende apotheose gekregen.

Project Mongool

Active measures, door met desinformatie, valse vlagoperaties of anderszins de tegenstander op het verkeerde been zetten, behoren bij uitstek tot het arsenaal, de trukendoos, van offensieve inlichtingendiensten. In het beeld dat van veiligheidsdiensten bestaat beperken die zich tot een defensieve rol. Zij gebruiken allerlei inlichtingenmiddelen om aan informatie te komen over de dreiging van 'tegenstanders', maar zijn verder vrij passief in het speelveld. Daarbij past niet de gedachte dat de dienst zich door gerichte acties bezighield met het verzwakken van wat gezien werd als de voornaamste binnenlandse tegenstander in de koude oorlog: de communistische beweging, met als machtigste orgaan de nationale communistische partij, de CPN.

De eerste operationele actie die getypeerd kan worden als een *active measure* was de eerder gereleveerde actie in de jaren vijftig om via de zogenoemde 'kaderbrieven' verdeeldheid te zaaien binnen de CPN-top en zelfs een afgesplitste 'eigen' communistische partij op te richten, de SWP. Dit complex van operaties was in de beleving van de dienst een succes geweest. De CPN was verzwakt en van de communistische vakbeweging, de EVC (Eenheids Vak Centrale), was aan het eind van de jaren vijftig zo goed als niets over.

Toen de CPSU onder Chroestsjov in 1956 het stalinisme had afgezworen en de termen 'vreedzame coëxistentie' en 'convergentie van economische systemen' in het vocabulaire van Sovjetrussische partij-ideologen steeds vaker voorkwamen, werd dit door de echte communisten in de CPN afgedaan als revisionisme. Sommige communisten bekeerden zich tot de revolutionaire leer van de Chinese leider Mao Tse-toeng, anderen bleven zich stalinist noemen en hingen het oude Russische model aan voor de vestiging van de dictatuur van het proletariaat op wereldschaal. Internationaal bleken de tegenstellingen tussen de Chinese communisten onder Mao Tse-toeng en de Russische geestverwanten tot een regelrechte vijandschap uit te groeien. Ook was er onenigheid over de te volgen koers. De Chinezen hielden vast aan een onversneden revolutionaire koers.

Een richtingensrijd binnen de CPN kon niet uitblijven. Onder leiding van Paul de Groot volgde de CPN een autonome koers in het sino-sovjet-geschil. De CPN speelde op fatsoenlijke wijze het spel in onze parlemen-

taire democratie mee, zowel in Eerste als in Tweede Kamer, maar ook door gewaardeerde bestuurders op lokaal niveau, zoals de bekende Amsterdamse wethouder Harry Verheij en vele anderen.

De echte marxisten-leninisten wezen de parlementaire koers van de CPN echter af. Zij vonden dat het communisme uitsluitend kon worden bereikt door massa-actie, revolutie en de dictatuur van het proletariaat. Zowel de nationale koers van de CPN als het revisionisme van Moskou zou leiden tot versterking van de macht van het kapitalisme en in Rusland de oude kapitalistische structuren behouden.

en de CPN
isgezind in
diging van
m Rotter-
sterdamse
nistisch
, dat werd
n de Rot-
een split-
stisch Le-
De Kom-
e oprich-
ele hand.
ML) met
sche Ar-

Erratum

Op pagina 165 staat ten onrechte dat in de Rotterdamse havenstaking van 1970 Paul Rosenmöller als stakings-leider optrad voor de KEN-ml. De Rotterdamse havenstaking waarbij hij als agitator een rol speelde, was die van 1979. Rosenmöller was toen geen KEN-ml-lid, maar was aangesloten bij de Groep Marxisten-Leninisten (GML), een uit 1976 daterende afsplitsing van de KEN-ml.

avensta-
Groen-
ider an-
1971 tot
derland
ialistie-

B, *Villa*
Meeus
van de
erzoe-

kers en onderzoeksjournalisten bekend is dat er een virtuele maoïstische partij in Nederland heeft bestaan, een façade met daarachter een geheel door de BVD vervaardigde zuivere ideologie in woord en geschrift.

Ook Nico Schrevel zegt tegen Meeus met zekerheid te weten dat de BVD actief heeft meegeholpen bij de oprichting van KEN-ml, door het inzetten van een infiltrant. Ook al is dat niet geheel van waarheid gespeend, het heeft alleen afgeleid van en het zicht ontnomen op de werkelijke virtuele maoïstische groepering in die dagen: de MLPN.

Onder het toezicht oog van de operationele goeroe van de dienst, Hassan Neervoort, werd aanvankelijk een Amsterdamse BOA-runner, afkomstig van de rijkspolitie, allen met de operatie belast. Centraal in het 'project Mongool', zoals het samenstel van operaties werd genoemd, stond 'operatie Sipier', de secretaris-generaal van de partij. Deze goed ontwikkelde agent, die een heel behoorlijke maatschappelijke positie in het onderwijs bekleedde, bediende zich binnen de partij van een schuilnaam. De partij werd verder opgetuigd met nog enkele agenten, onder wie (alweer of nog steeds) CPN-leden die er hun bekomst van hadden gekoeioneerd te worden door CPN-partijdictator Paul de Groot. Drie agenten in het centrum van de partij wisten van elkaar dat zij voor de dienst werkten. De overigen, die als kamervulling op 'celvergaderingen' dienden of een functie vervulden in de mantelorganisatie Stichting Nederland-Albanië, hadden de illusie met een echte partij van doen te hebben. Die agenten werden dan ook door enkele collega's gerund van de vanwege het bijzondere project enigszins solitair opererende runner van Sipier, collega W. Hij zorgde voor de ideologisch zuivere geschriften en uitspraken van de MLPN-top, daarbij gesteund door enkele medewerkers van de afdelingen BC en SBP. Ook de CIA was redelijk nauw betrokken bij de operatie, die in de Amerikaanse annalen is geboekstaafd als 'operatie Red Herring'.

Persoonlijk raakte ik al heel vroeg in mijn BVD-loopbaan (1972, BOA) bij het project betrokken. Een Amsterdamse werknemer van een scheepswerf was aanvankelijk een simpele afdelingsagent in de CPN geweest. Maar nadat hij was afgekeurd, had hij meer tijd over en meer geld nodig, zodat hij met een extra taak werd belast: het bezoeken van celvergaderingen van de MLPN. Na enkele ontmoetingen vertrouwde de betreffende agent (operatie Soetbrood) mij na een avond 'scholing' van de

secretaris-generaal van de MLPN (Sipier) toe: 'Als die communist is, dan weet ik het niet meer. Hij heeft meer dan de halve avond over de aftrekposten voor de inkomstenbelasting zitten leuteren, in plaats over de revolutionaire strijd.' Natuurlijk werd collega W. onmiddellijk op de hoogte gesteld van de indruk die Sipier kennelijk op zijn omgeving maakte. De reactie vond ik toen en ook nu nog verbazend: ik kreeg een opsomming van alle domme opmerkingen die agent Soetbrood in het verleden had gemaakt. Alsof iemand ooit Soetbrood als meer dan kamervulling had gepresenteerd!

Hier gaf W. blijk van een verschijnsel dat ik heel vaak heb gezien bij runners van agenten (mijzelf niet uitgezonderd), zowel bij de BVD als bij de politieverbindingen: *agent love*, het fenomeen dat je als runner kritiek op je agent ervaart als kritiek op jezelf, op je eigen handelen. Dat is niet goed, want dat betekent dat je je te veel vereenzelvigd met je (succesvolle) operatie, en te weinig distantie en een te weinig kritische houding ten opzichte van je agent hebt.

Later, toen Sipier ervan werd verdacht behalve met de BVD ook met de Russen, de KGB tegen de Chinezen te opereren, bleek het met de *agent love* van collega W. echter zeer mee te vallen. Ook hij heeft toen, overigens tevergeefs, met alle macht getracht Sipier tegen de 'Russische' lamp te laten lopen. Het was namelijk gebleken dat Sipier zijn runner over zijn doen en laten, en vooral zijn buitenlandse reizen geen volledige opening van zaken gaf. Zo maakte hij meer dan eens vanuit Peking een onnodige tussenstop in een Europese stad, bijvoorbeeld in Kopenhagen. Bij de dienst werd getwijfeld of die tussenstops een ontmoeting met een Russische inlichtingenofficier tot doel hadden of dat ze te maken hadden met de (homo)seksuele hobby's van de man, die hij voor zijn Nederlandse omgeving verborgen wilde houden.

Het partijorgaan van de MLPN, *De Kommunist*, werd vervaardigd in de huisdrukkerij van de BVD, en ook werden regelmatig stakingsoproepen in de vorm van aan de poort van bedrijven uit te delen pamfletten binnenshuis op een aftandse stencilmachine geproduceerd. Die pamfletten dienden ervoor om de façade van een echte partij zo goed mogelijk aan de Chinese vertegenwoordiging, later de ambassade, te kunnen tonen.

Toen de partij in het begin van de jaren zeventig een succes leek te worden, verhuisde het projectbureau Mongool van Amsterdam naar Den

Haag en werd onderdeel van BOD, later BSO (resp. B Operatiën Dieptewerk, B Speciale Operaties). Zelfs binnen die afdeling vormde het drietal medewerkers dat zich fulltime met het project bezighield een afzonderlijk groepje.

In publicaties, zoals het eerder genoemd artikel in *NRC Handelsblad* van Tom-Jan Meeus, werd gesuggereerd dat de BVD met het runnen van een eigen maoïstische partij de CPN wilde verzwakken, zoals dat eerder in de vijftiger jaren was gebeurd met de kaderbrieven en de oprichting van de SWP.

Dat was evenwel niet het belangrijkste doel. Van meer belang was het om een goed zicht te krijgen op aard en omvang van het 'Chinese gevaar'. Het was belangrijk te weten in hoeverre vanuit Peking op subversieve wijze invloed werd uitgeoefend en/of spionage werd bedreven. De meest revolutionair gezinde communisten in Nederland hadden zich afgekeerd van Moskou en zwaaiden opgetogen met Mao's rode boekje. Van de 'vreedzame coëxistentie' of 'convergentie van economische systemen' wilde men niets weten. Dat was verfoeilijk revisionisme.

Het was de bedoeling via de MLPN een goed inzicht te krijgen in aard en omvang van deze revolutionaire groepen. De CPN was in de ogen van deze veelal intellectuele communisten een revisionistische partij die gemene zaak maakte met de klassenvijand, het politieke establishment. Anders gezegd werd de CPN onder aanvoering van fractievoorzitter Marcus Bakker geleidelijk 'salonfähig'. En dat stond de echte revolutionairen niet aan.

Onderdeel van de strategie van de MLPN was het bij de Chinezen zwartmaken van andere maoïstische groeperingen. Op die wijze slaagde de MLPN er gedurende een lange reeks van jaren in door de officiële Chinese vertegenwoordiging, de partijtoppen in Peking en de Albanese hoofdstad Tirana gezien te worden als de drager van de ware revolutionaire leer, het meest zuivere maoïsme. Dat bracht ook financiële steun met zich mee, waardoor de BVD een deel van de kosten van de operatie 'terugverdiende'. Dikwijls werd het geld cash betaald met uit Albanië afkomstige buitengewoon muf stinkende Amerikaanse dollars, die deel zouden zijn van een oorlogsbuit uit de Tweede Wereldoorlog, die ergens in een vochtige ondergrondse bergplaats jarenlang opgeslagen was geweest.

Aan Peking werden talrijke bezoeken gebracht, waarbij de BVD-agent 'Sipier' zich als delegatieleider liet fotograferen met de officiële top van de Chinese communistische partij. Mantelorganisatie van de MLPN was de Stichting Nederland Albanië, ook geleid door een BVD-agent. De stichting organiseerde in de jaren zeventig reizen naar Albanië, het enige Oost-Europese communistische land dat zich had afgewend van Moskou en op de ideologische lijn van Peking zat.

Met de resultaten van het project maakte de dienst internationaal goede sier. Er werd vrij nauw samengewerkt met de CIA. Het CIA-station in Den Haag kreeg ruimhartig inzicht in de operatierapporten van het project Mongool. Speciaal voor het target China was er een CIA-officier in Den Haag gestationeerd. Ook liet de graag reizende Hassan Neervoort niet na bij andere bevriende diensten met trots over het project te vertellen. Alleen waren wij, 'op de werkvloer', niet altijd over zijn openhartigheid geïnformeerd. Toen ik op mijn eerste bezoek aan M15 en M16 in Londen in 1975 een exposé gaf over het scala aan maoïstische groeperingen in Nederland en tussen de andere partijtjes ook de MLPN noemde, bemerkte ik de meesmuilende reacties van de Britten. Ik gaf geen krimp en vroeg later aan tafel aan een collega waarom hij zo lacherig had gereageerd op de MLPN. 'Hassan Neervoort was here', was zijn korte verklaring.

Overigens slaagde de dienst er niet alleen door de MLPN in het 'gele gevaar' behoorlijk onder controle te houden. Legendarisch is de al in 1958 van microfoons voorziene muur in het ambassadegebouw aan de Adriaan Goekooplaan in Den Haag, die door de Chinezen bij een verbouwing in 1963 werd ontdekt. Na deze ontdekking werden microfoons ingebouwd die op afstand waren in- en uit te schakelen. Ook in andere ambassades werden die toegepast. Bij elektronische *sweeps*, die niet alleen de Chinezen maar ook de Russen en de Tsjechen regelmatig uitvoerden, konden die door ze tijdig uit te schakelen onontdekt blijven.

Bijkomend voordeel van deze M-actie was ook dat het optreden van de agenten van het project Mongool goed kon worden gevolgd en gecontroleerd. Zij waren uiteraard niet van de M-actie op de hoogte. Vooral voor de agent Sipier, die lange tijd niet volledig werd vertrouwd, was die controlemogelijkheid zeer welkom.

Het project Mongool maar ook de goede technische *coverage* van het

Chinese target in Den Haag heeft aan de goede internationale reputatie van de BVD bij bevriende diensten, vooral de CIA, een grote bijdrage geleverd.

Na het vertrek van Neervoort bij de dienst in 1979 vanwege het bereiken van de functioneel leeftijdsontslag-leeftijd (FLO) van 60 jaar werd in 1980 besloten het project af te bouwen. Het projectbureau werd ontbonden, en de 'hoofdrunner', collega W. werd beloond met de functie van chef van de afdeling BOA.

Net als meer marxistisch-leninistische partijtjes was ook de MLPN na het verscheiden van de grote roerganger in het tot Bejing omgedoopte Peking een zachte dood gestorven.

Operatie Zwart

Het is met enige aarzeling dat hier over operatie Zwart, die exemplarisch is voor het operationele werk bij de afdeling, later de directie B, wordt verhaald. Wel is betrokkene inmiddels overleden. Toch zal ik enige poging doen zijn identiteit niet prijs te geven. Operatie Zwart was een langlopende BVD-operatie, nog gestart door Hassan Neervoort vóór 1960, die voor het wel en wee van deze agent dan ook steeds belangstelling had. Uit de operatie zal hier slechts de korte, maar belangwekkende episode worden vermeld waarin ik als runner direct was betrokken.

Zwart was een echte Amsterdammer, een afgekeurde havenarbeider met een bijzonder soort sociale intelligentie. Als CPN'er had hij nog zij aan zij met Fré Meis stakingen in de Amsterdamse haven geleid. Na dat verleden in de CPN was hij voor de dienst actief in een aantal maoïstische groepen, zoals KEN-ml en andere, omdat hij (hoe vaak hebben we dat eerder gehoord?) zich niet kon vinden in de parlementaristische koers van de CPN. Ook het zwaar 'theoretisch gezever' bij KEN-ml was niet echt aan hem besteed. Hij was een man van actie, hoewel hij geweld hartgrondig verafschuwde. Zo werd hij in contact gebracht met Willem Oskam en Joost van Steenis, begin jaren zeventig de leidende figuren in de Amsterdamse Rode Jeugd. Doordat hij in het marxistisch-leninistisch wereldje al enige faam had was dat eenvoudig. In die kring schoot Zwart goed wortel. Hij werd vooral voor Oskam een soort vertrouweling en leverde

in die hoedanigheid de BVD een schat aan informatie. Hij was als niet meer zo piepjonge vertegenwoordiger van het echte proletariaat voor de jeugdiger, vaak studerende Rode Jeugd-aanhangers het stereotype van de echte arbeider. Dat gaf hem status.

Toen de Rode Jeugd/Rode Hulp contact kreeg met leden van de West-Duitse Rote Armee Fraktion bleek Zwart voor de dienst van onschatbare waarde te zijn. Zijn huis in Amsterdam-West was zodanig gelegen dat er geen overburen waren, en eventuele volgacties op de stille weg ernaartoe zouden gemakkelijk kunnen worden onderkend. Daarom werd daar een aantal malen vergaderd door kopstukken van de Rode Jeugd met strijders van de Rote Armee Fraktion over de levering van wapens, hoe aan explosieven te komen en het organiseren van schuiladressen. Omdat Zwart de Duitse taal onvoldoende beheerste om de essentie van de gesprekken goed over te brengen, werd in zijn woning een verborgen microfoon geïnstalleerd die was verbonden met een elders in de woning verstopte UHER-taperecorder. Deze kon Zwart zelf, vooraf aan de komst van zijn gasten, activeren en nadien uitschakelen.

Na een lange avond van plannenmakerij, waarin een RAF-meisje zich in ongewoon militante felle taal had uitgelaten, siste Zwart voor het uitschakelen van de recorder in de microfoon: 'het zijn en blijven vuile fascist!'.

Over sommige activiteiten van de BVD was Zwart duidelijk slecht te spreken, en dat stak hij niet onder stoelen of banken. Tijdens zo'n RAF-vergadering in zijn huis was een observatiebus van E XIII in de nabijheid van zijn huis geposteerd. De bedoeling was de RAF-vertegenwoordigers na afloop van de bijeenkomst 'thuis te brengen'. Hun verblijfplaats was ons onbekend. Een van de bemanningsleden van de bus moest op een moment plassen, en de bus had daarvoor kennelijk geen voorziening, want hij stapte uit, zocht een boom in een plantsoen op en stapte na zijn blaas gelegd te hebben weer in de bus. De vergadering was nog niet begonnen, maar Zwart merkte de vreemde gang van zaken wel op en belde zijn runner in lichte paniek of hij 'die godvergeten amateurs maar onmiddellijk wilde laten oplazeren'.

Zwart was een bijzondere man. Ergens in het jaar 1974 waren de RAF-kameraden op zoek naar plaatsen om ongezien de 'groene grens' tussen de Bondsrepubliek en Nederland te kunnen passeren. De toenmalige

chef operatiën van de directie B, Leen Mos, kende het gebied nabij Gendringen en Posterholt in de Achterhoek goed. Hij zou daar in de oorlog ondergedoken zijn geweest. Het was de bedoeling dat hij hoogstpersoonlijk met Zwart en diens runner (schrijver dezes) naar de Achterhoek zou reizen om Zwart in te wijden in het heimelijk oversteken van de grens. Op de terugreis zou er bij een hotel-restaurant in Zeddam of Zelhém worden gedineerd. Nu was Zwart niet het type dat je met een maaltijd in een al te chique tent een plezier deed, maar hij voegde zich. Er werd gekozen voor een tamelijk eenvoudig soort familiehotel, dat Mos zei te kennen. De gereformeerde Leen Mos hield uitvoerig een moment van stilte voor gebed vooraf aan de maaltijd. Later op de avond ging hij het toilet bezoeken. En bleef vrij lang weg. 'Ik moet ook nodig', zei Zwart, 'maar eens kijken waar hij blijft, misschien is hij niet goed geworden.' Toen hij de deur van het halletje waar de toiletten op uitkwamen instapte, zag hij Mos verdiept in het spelen aan een gokkast. Geen goed woord had de Amsterdammer sedertdien voor deze man over. Hij duidde hem vaak aan met 'de dominee'. De eerste ontmoeting na wat hij het schoolreisje naar de Achterhoek noemde fulmineerde hij: 'Wat een schijnheiligheid, wat een farizeeër: eerst bidden voor het eten en dan gokken!'

Op een zondag, voorjaar of zomer 1974, werd Zwart gebeld of hij om één uur 's middags met zijn auto, een niet al te nieuwe Opel Kadett, terzijde van het Concertgebouw aan het (toen nog) J.W. Brouwersplein kon zijn om daar een Duitse kameraad op te pikken die naar de *Heimat* terug moest. Zwart mopperde dat hij geen taxibedrijf was en of er soms geen treinen reden. Hij liet zich echter overhalen, maar regelde het wel zo dat hij eerst ruggespraak met zijn runner kon hebben. Daartoe was er een technische voorziening waarmee de telefoon van de BVD-vestiging in Amsterdam buiten kantooruren was doorgeschakeld naar Den Haag, waar de wachtdoende van de technische dienst de ingesproken boodschappen live beluisterde en zo nodig actie ondernam. Om onopgehelderde redenen was die doorschakeling naar Den Haag die bewuste zondag defect. Zwart kreeg dus geen antwoord en wij hoorden pas op maandagochtend van zijn missie. Hij had een RAF-kameraad naar Arnhem gereden, waar deze de trein naar Oberhausen nam. Het omvangrijke, niet al te lichte, in bruin pakpapier gewikkelde pakket met de omvang van enkele schoenendozen, maar wel draagbaar, bleef in de kofferbak

van de Opel Kadett waarmee Zwart bij Berg de grens ongehinderd passeerde. Daarna ontmoette hij de Duitser weer bij het station in Oberhausen, maar alleen om het pakket over te dragen. De Duitser reisde alleen verder, onbekend waarheen.

Weken later vond er een grote ontploffing plaats bij een Amerikaanse militaire vestiging in het Duitse Heidelberg. Het zal altijd een vraag blijven of het zondagse ritje van Zwart met het pakket en die ontploffing met elkaar verband hielden. (Of dat mogelijk verband zich in mijn geheugen heeft genesteld vanwege een opmerking van het RAF-lid over Heidelberg als zijn eindbestemming, kan ik na dertig jaar niet meer met zekerheid beweren.)

Zwarts overdracht van een revolver aan een roodharig RAF-meisje dat sprekend op Inge Vieh leek, vroeg in 1974 in hotel Polen, was een actie die op foto kon worden vastgelegd. Hotel Polen, inmiddels afgebrand, was een voor ons werk overigens heel geschikte locatie. Het had zowel een ingang in de Kalverstraat als aan het Rokin. Omdat ik (op verzoek van Zwart) als contra-observant bij die overdracht in hotel Polen aanwezig was, herkende ik hetzelfde RAF-meisje toen ik haar een week later in de Kinkerstraat toevallig tegenkwam. Waren er al mobiele telefoons geweest, dan had ik haar in de gaten kunnen houden en intussen een volgploeg optrommelen. Nu was het te riskant haar alleen te lang te blijven volgen. Ik was haar dan ook snel kwijt.

Het was kort nadat de Amsterdamse politie op onze aanwijzing vijf in Duitsland gezochte RAF-leden op de Prinsengracht had opgepakt en in een busje zonder enige formaliteit de grens had overgezet. Natuurlijk na de Duitse collega's te hebben gewaarschuwd. Die aanhoudingen waren het directe resultaat van de operatie Zwart. Bij de in beslag genomen spullen van de Duitsers was een plattegrond van Den Haag die ik in mijn eerste weken in BVD-dienst had gebruikt om de weg van mijn pensionadres naar het BVD-kantoor te vinden. Die kaart was door Zwart op hun verzoek aan de RAF-leden geleverd. Zij wilden in Den Haag adressen zoeken, onder andere met behulp van RJ-lid Aart van Wijk. (In 1977 werd de ontvoerde werkgeversvoorzitter Schleyer, zoals al eerder vermeld, een poosje in Den Haag vastgehouden; vanwege de observatie van Aart van Wijk kreeg veel later HBVD mr. P. de Haan niettemin een conflict met minister Van Thijn.)

Als er een operatie is geweest waarin ook ik last kan hebben gehad van *agent love*, dan is dat operatie Zwart geweest. Zelden was een agent zilverder gemotiveerd dan Zwart. Natuurlijk was ook voor hem de redelijke financiële tegemoetkoming een welkome aanvulling op zijn wao-uitkering, maar zeker bij hem ging het uitgangspunt voor het werken met agenten op, dat geld niet het motief, maar wel het 'bindmiddel' mag zijn. Bij het werken met agenten gingen wij er namelijk van uit dat zij, ook zonder dat er van geld sprake is, gemotiveerd moeten zijn om als zodanig te handelen. Pas als men overtuigd was en met het werk was begonnen, kwamen de financiële vergoedingen. Die dienden er dan voor de agenten te binden, een drempel op te werpen om al te lichtvaardig te stoppen.

In Zwarts verhuizing naar een provinciestad, enige tijd nadat hij aow-gerechtigd was geworden, werd rond 1980 een logische aanleiding gevonden de operatie af te sluiten.

Ethiek

Het infiltreren in organisaties plaatste de bvd'ers meer dan eens voor lastige ethische dilemma's. Bij het infiltreren in de Rode Jeugd/Rode Hulp/Rood Verzetfront was het zaak in elke cel van de groep een agent te hebben, om zo de zekerheid van goede controle te waarborgen. De cellen waren noch van elkaars samenstelling, noch van elkaars actieplannen op de hoogte. Alleen de leiders Joost van Steenis en Willem Oskam in Amsterdam, en in Eindhoven Henk Wubben en Theo Engelen hadden een totaaloverzicht. Het gelijkelijk verdelen van de bvd-agenten over de verschillende cellen was soms lastig te sturen, zodat het wel eens is voorgekomen dat in een cel van vier personen drie bvd-agenten zaten. Dat bracht de bvd in een lastige positie, omdat er dan sprake was van een doorslaggevende bvd-invloed op dat organisatiedeel. De cel bestond dan feitelijk bij de gratie van de dienst. Ook had de dienst een bijzondere verantwoordelijkheid voor het illegale wapenbezit van de organisatie. Actieve rj'ers werden geacht fors bij te dragen in de financiering van de wapens. Dat kwam erop neer dat een niet gering deel van het wapenarsenaal van de groep in feite werd betaald uit de operationele kas van de bvd, een moeilijk aan politiek en publiek uit te leggen gang van zaken,

zeker wanneer die wapens ooit onverhoopt daadwerkelijk zouden worden gebruikt.

De omvangrijke infiltratie in de Rode Jeugd bracht enerzijds met zich mee dat er in de eerste helft van de jaren zeventig nauwelijks vrees hoefde te bestaan voor ongecontroleerde gewelddadigheden. De keerzijde van die ruime aanwezigheid betekende anderzijds dat de Rode Jeugd, zonder de actieve BVD-agenten, mogelijk als een kaartenhuis zou instorten en nog slechts uit hooguit een handvol stadsguerrillero's zou bestaan. Zo leek de BVD haar eigen doel/object in stand te houden.

Datzelfde gold in eerdere decennia trouwens ook voor de CPN. De agenten die de BVD in de communistische partij liet binnendringen, werden gestimuleerd een actieve rol te spelen om zo te kunnen opklimmen in de partijhiërarchie. Of om in de afdeling of het district de positie van secretaris of penningmeester te verwerven, want op die posities kon gemakkelijk over het ledenbestand worden beschikt. Het vullen van de BVD-cartotheek met de namen van CPN-leden en leden van andere communistische en anarchistische clubs was lange tijd een voornaam doel. Ook abonnees van het partijdagblad *De Waarheid* werden in de cartotheek geregistreerd. Die gegevens werden tot diep in de jaren zestig van de vorige eeuw gebruikt ten behoeve van het toen geldende ambtenarenverbod.

Al in 1951 was onder een kabinet-Drees ingesteld dat ambtenaren geen lid mochten zijn van de CPN of een andere communistische organisatie. Dat betekende dat het voorkomen van een naam met een 'CPN-mutatie' in de BVD-cartotheek verstrekkende gevolgen kon hebben. Het waren juist de BVD-infiltranten in de CPN die bij het colporteren met *De Waarheid* en ook met het werven van nieuwe CPN-leden een bijzondere ijver aan de dag legden. Dat zij daarbij, om in het gevele te komen bij de partijleiding, soms vrienden en kennissen een abonnement op de communistische krant aansmeerden die helmaal niet communistisch gezind waren maar hen een plezier wilden doen, en zo in de BVD-cartotheek belandden, werd niet als probleem gezien. Ook niet het feit dat de ijver van de BVD-agenten sommige partijafdelingen en zelfs een enkel partijdistrict tot grote bloei brachten, die zonder die inzet ondenkbaar zou zijn geweest.

Daarnaast had de activiteit voor betrokken agent en zijn persoonlijk

leven een grote betekenis, waarvan men zich achteraf kan afvragen of die wel in verhouding stond tot het doel. Opbouwagenten in de CPN leidden soms decennia lang een leven waarmee zij zich totaal vervreemdden van hun oorspronkelijke sociale milieu en hun familie. En ook al gingen zij de verbintenis in volstrekte vrijwilligheid aan, toch konden de vaak eenvoudige mensen niet altijd overzien wat die stap betekende. Al werden zij zelf 'gemerkt' opgenomen in de BVD-cartotheek, hun familie en vrienden kwamen er ook in voor.

De hiervoor beschreven agent Zwart was zich dat terdege bewust. Jaren na het afsluiten van zijn activiteiten voor de dienst zocht hij nog contact omdat zijn kleinzoon gesolliciteerd had bij de Koninklijke Marine. Hij wilde de zekerheid dat het verleden van opa geen belemmering zou vormen voor de militaire loopbaan van de jongeman. Uiteraard kon hem die zekerheid worden gegeven.

HOOFDSTUK 6

Het Koninklijk Huis, de BVD en de ‘Soltikow-papers’

In de afgelopen jaren (2001-2004) zijn de BVD en vervolgens de AIVD herhaaldelijk in het nieuws gekomen in verband met ‘affaires’: rond zowel het Koninklijk Huis als de moord op Pim Fortuyn. Prinses Margarita de Bourbon de Parma, een nichtje van koningin Beatrix, en (toen nog) haar man Edwin de Roy van Zuydewijn, evenals Beatrix’ schoondochter Mabel Wisse Smit, brachten ieder op geheel eigen wijze behalve het Koninklijk Huis ook de AIVD/BVD in opspraak. De Roy van Zuydewijn beklagde zich, gesteund door zijn koninklijke echtgenote, over onheuse bejegening en zakelijke tegenwerking door de koninklijke familie, waarbij de uitkomsten van een op verzoek van het kabinet van de koningin ingesteld BVD-onderzoek naar zijn achtergronden een cruciale rol speelden. Wat Wisse Smit betreft, zou de AIVD ten tijde van haar verloving met de tweede zoon van koningin Beatrix, Friso, onvoldoende onderzoek hebben gedaan naar haar connecties met de in 1990 vermoorde crimineel Klaas Bruinsma, die later door de journalist Peter R. de Vries aan het licht werden gebracht. Vóór de moord op Fortuyn zou de dienst het risico dat deze omstreden aspirant-politicus liep ten onrechte als te gering voor persoonsbeveiliging hebben getaxeerd.

In al die gevallen kwam de dienst slecht uit de verf. Niet alleen het geheime karakter van de dienst, maar ook de onwil of het onvermogen om door goede public relations bij politici en publiek meer begrip te creëren voor zijn werk, speelde daarbij een rol. Daarom permitteer ik mij als betrokken buitenstaander toch een kort commentaar op die ‘affaires’.

In de periode die in dit boek is beschreven was er geen sprake van toetreding van nieuwe leden tot de koninklijke familie, anders dan door geboorte. De veiligheidsonderzoeken naar personeelsleden van de hofhouding vonden plaats door en in een aantal gevallen in samenwerking

met de Veiligheidsdienst Koninklijk Huis, aanvankelijk onder leiding van kolonel Spierenburg (een gewezen marechaussee officier), later onder leiding van de ex-korpschef van politie in Voorburg, Laméris. Nu heet die dienst Dienst Koninklijke en Diplomatieke Beveiliging (DKDB) en maakt hij deel uit van het Korps Landelijke Politiediensten. Vóór de grote politiereorganisatie was dit een zelfstandige dienst, ressorterend onder justitie.

Het is verbazend dat er in de Tweede Kamer en sommige nieuwsmedia bij zowel de affaire Mabel Wisse Smit als Margarita en Edwin de Roy van Zuydewijn als rond de moord op Fortuyn zo gemakkelijk over het falen van de BVD/AIVD wordt gerept en steeds de verkeerde vraag wordt gesteld: namelijk waarom de dienst niet over informatie beschikt, terwijl hij daar krachtens zijn wettelijke taak niet over *kon* beschikken.

Ook bij Kamerleden blijkt het inzicht in taken en bevoegdheden van de dienst opvallend gering te zijn. Het is toch de Tweede Kamer zelf geweest die, terecht, bij het behandelen van de wetgeving op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten de grenzen van taken en bevoegdheden van de diensten, ook de BVD, heeft vastgesteld. De laatste wet dateert van 2002! Hoe kan men dan verwachten dat de BVD moest weten of, en zo ja, wanneer Mabel Wisse Smit in haar studentenjaren met Klaas Bruinsma en wie weet met wie nog meer het bed heeft gedeeld? Wij willen in ons land toch niet een soort Stasi, een dienst die zich zonder aanleiding diep in de privé-sfeer van burgers nestelt en overal ogen en oren heeft? De vergaderzaal van de Tweede Kamer zou te klein zijn voor de verontwaardiging over zulke aantasting van de privacy. Ook van justitie mag worden verwacht dat een opsporingsonderzoek zich uitsluitend richt op het ophelderen van betrokkenheid bij strafbare feiten, niet op de erotische escapades of andere persoonlijke intimiteiten van een vervolgte.

Het is opvallend dat niemand heeft gevraagd hoe het mogelijk was dat de AIVD in juni 2003 binnen minder dan een week een ‘verklaring van geen bezwaar’ over Wisse Smit kon produceren. Beschikte de dienst misschien al over gegevens over deze vrouw, bijvoorbeeld vanwege haar relatie met de Bosnische diplomaat Sacirby? Het ligt, mede gezien de Nederlandse militaire betrokkenheid bij de VN-missies in Bosnië, voor de hand dat de politicologiestudente die tijdens haar stage bij Buitenlandse Zaken een relatie kreeg met Sacirby, de aandacht van de dienst had getrokken.

Ook na de moord op Fortuyn leek de opvatting te heersen dat wij er een alomtegenwoordige staatsveiligheidsdienst op na zouden houden die kon taxeren welke van de vele uitingen van afschuw over de politieke opvattingen van Fortuyn een serieuze dreiging inhielden. Hoe kan men, gegeven de beperkte taakstelling van de dienst, verwachten dat een 'dreigingsanalyse' van de BVD voldoende basis kan bieden om tot wel of niet beveiligen van een persoon te besluiten? De Tweede Kamer zelf zou wijzer moeten wezen.

In de reactie tegenover de commissie-Van den Haak, die de gang van zaken rond de afwezigheid van beveiliging van Fortuyn onderzocht, had de dienst zich beter bewust moeten zijn van de politiek/publicitaire effecten. De onbevangenheid waarmee de commissie is tegemoet getreden getuigt van een zekere naïviteit of in elk geval een gebrek aan gevoel voor de politieke effecten. Nog steeds is publieke verantwoording een zo goed als genegeerd thema bij de AIVD. De ingestelde evaluatiecommissie onder voorzitterschap van de oud-burgemeester van Den Haag en lid van de Algemene Rekenkamer Havemans moet het geschonden imago herstellen.

In de affaire Margarita/De Roy van Zuydewijn is onhandig geopereerd. Door het hoofd van het kabinet van de koningin, Felix Rhodius, maar niet door de BVD/AIVD. Die heeft gewoon gedaan wat gevraagd werd door dat kabinet. Verzoeken van het kabinet van de koningin zijn min of meer *sub rosa*: niet altijd gedekt door de letter, maar wel door de geest van de wet. En dat de minister daarvan niet op de hoogte was? Een minister kan onmogelijk van alles wat zo'n dienst doet op de hoogte zijn. Akkoord, een iets betere politieke antenne bij de BVD-leiding zou ook hier wel van pas zijn gekomen; dan was die informatie 'naar de politiek' er misschien eerder gekomen. Maar feitelijk valt de dienst niets te verwijten. Het kabinet van de koningin is onzorgvuldig omgesprongen met de verstrekte informatie van de dienst. Carel Hugo de Bourbon de Parma, de voormalig echtgenoot van prinses Irene, had die informatie over de achtergronden van Edwin de Roy van Zuydewijn, afkomstig uit diens dossier bij de Amsterdamse sociale dienst, natuurlijk niet behoren te krijgen. De (in mijn tijd niet aanwezige) bevoegdheid van de BVD om inzage te krijgen in cliëntendossiers van een gemeentelijke sociale dienst is bij deze affaire nauwelijks aan de orde geweest.

Aan de BVD werd door de journalistiek met betrekking tot het Koninklijk Huis, en in het bijzonder rond het beschermen van de reputatie van prins Bernhard, een veel grotere en belangrijker rol toegedicht dan er in werkelijkheid was – of die activiteiten zijn zo in het diepste verborgene gehouden, dat ik er niet of nauwelijks iets van heb gemerkt. Het feit dat de dienst goed geïnformeerd was over de activiteiten in de jaren zeventig van de journalist Wim Klinkenberg en zijn onthullingen over het verleden van Prins Bernhard, is in feite toeval geweest. Klinkenberg genoot de warme belangstelling van de BVD vanwege een aantal factoren, die niets met ZKH te maken hadden. Klinkenberg was verklaard stalinist. Hij onderhield contacten met Russische diplomaten en vertegenwoordigers van Oost-Europese, vooral Russische persagentschappen die als inlichtingenofficieren te boek stonden. Hij was vice-voorzitter van de journalistenvakbond NVJ en publiceerde verbazend weinig. Zijn voornaamste bron van inkomsten was naar het scheen jarenlang de Amsterdamse *Uitkrant*, een blaadje met de theaterprogramma's.

Daarom werd door de dienst met argusogen naar de activiteiten van Klinkenberg gekeken. Kennis over zijn onderzoek naar de achtergrond van Bernhard was 'bijvangst'. Ook naar Klinkenbergs activiteiten voor de Nederlandse Operastichting werd enige tijd onderzoek gedaan. Hij had daarin nauw contact met de zangeres Cora Canne Meijer. Cora was getrouwd met een schimmige violist van Zwitsers/Oostenrijkse origine, een zekere Gerhard Patriasz. Deze Patriasz dreef een antiekwinkel in de Weteringdwarsstraat, vlakbij de Spiegelgracht. Nu was bekend dat de Russen in een aantal gevallen gebruik hadden gemaakt van hun aanwezigheid in Wenen in 1945 om 'illegals' te voorzien van een identiteit die uit het Weense bevolkingsregister was ontvreemd. Een antiekwinkel is een erkend goede dekmantel, en Patriasz had niet veel omzet. Overigens heeft al die aandacht voor de activiteit voor de Operastichting van Klinkenberg en Cora Canne Meijer uiteindelijk niets opgeleverd. Wel is vastgesteld dat Klinkenberg tenminste éénmaal een document over defensieaangelegenheden in zijn bezit had dat aan het KGB of het GRU is geleverd.

Soms kwam het voor dat leden van het Koninklijk Huis op de een of andere wijze in het gezichtsveld van de dienst kwamen, bijvoorbeeld in telefoontaps omdat zij zich af en toe rechtstreeks tot diplomatieke verte-

genwoordigingen wendden van landen die tijdens de koude oorlog tot het kamp van de tegenstanders werden gerekend. Die informatie werd zo snel mogelijk uit de rapportages verwijderd, om verdere verspreiding binnen de dienst te voorkomen. Eén geval is wel curieus genoeg om hier te vermelden: prins Bernhard liet zijn secretaris op zeker moment, begin jaren tachtig, bellen naar de Cubaanse ambassade om te melden dat de Havanna's, waarvan de prins bij een gelegenheid een kist had gekregen, op waren. Of de ambassadeur maar voor aanvulling wilde zorgen. De Cubanen zaten wat in hun maag met die vraag. Moesten zij nu tot in lengte van jaren de prins van gratis sigaren voorzien? Dat hebben ze uiteindelijk maar niet gedaan.

Een verhaal apart over prins Bernhard zijn de stukken van de hand van Michael Graf Soltikow, die ik de 'Soltikow papers' zal noemen. Onder de titel 'Ein zweiter Raspoetin in holländischen Königschlössern' probeerde de Duitse auteur en ex-Abwehrofficier Soltikow in 1977 een serie artikelen in het geïllustreerde Duitse weekblad *Quick* gepubliceerd te krijgen. Gelukkig vroeg een redacteur van het blad aan een bevriende Amsterdamse journalist of hij met de Nederlandse autoriteiten door de publicatie misschien grote juridische problemen zou kunnen krijgen. Die journalist was een agent van schrijver dezes. Toen ik de stukken las, schrok ik van de in mijn ogen toen brisante inhoud waar het prins Bernhard, maar vooral zijn familie betrof.

Soltikow schrijft dat de aanleiding voor zijn onthullingen was dat prins Bernhard, door het milde oordeel van regering en parlement in 1976 over de smeergeldaffaire met de Amerikaanse vliegtuigfabriek Lockheed, 'opnieuw' de dans kon ontspringen en de 1,1 miljoen dollar smeergeld in zijn zak kon houden. Prinses Armgard, de moeder van prins Bernhard, zou volgens de artikelenreeks ter bescherming van zichzelf, Bernhards broer Aschwin en haar levensgezel kolonel Pantschulidzef haar diensten hebben aangeboden aan de Abwehr, de militaire contra-inlichtingendienst van het Duitse leger. Kolonel Pantschulidzef wordt neergezet als de 'Rasputin in holländischer Königschlössern'. Hij zou de Von Lippe Biesterfelds, inclusief prins Bernhard, als marionetten hebben laten dansen. Daarbij komt ook het in 1939/1940 gedateerde aanbod aan de orde om de prins als 'vereidigter ss-man des Führers' na de

Duitse inval als stadhouder van Nederland te installeren.

Hoewel in voorjaar 1977 het toenmalige hoofd kabinet van de BVD, mr. Piet van Doeveren, reageerde met de woorden: 'Had die Hoekstra niet tegen die journalist kunnen zeggen dat wij niet geïnteresseerd zijn in dat stuk?', werd toch besloten het verhaal bij het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOD) te verifiëren en zijn oordeel daarover te vragen.

Bij het RIOD (nu NIOD) werd de authenticiteit van de persoon Soltikow, en derhalve het gezag waarmee hij het stuk had kunnen schrijven hoog aangeslagen. Nog voor het RIOD en vervolgens de dienstleiding hadden besloten wat aan de betreffende agent geïnstrueerd zou moeten worden (dat duurde te lang), heb ik hem gemeld dat hij zijn Duitse vriend maar moest bewegen van publicatie af te zien. De ter beschikking gestelde kopie heeft hij niet terug gekregen. Het stuk is overgedragen aan het RIOD, bevindt zich thans nog in de archieven van het NIOD en is daar ter inzage voor belangstellenden.

Prof. dr. L. de Jong, directeur van het RIOD, heeft op 21 juli 1977 een brief over Soltikow geschreven aan het hoofd van de BVD, mr. P. de Haan. De inhoud van die brief is niet bekend, want anders dan als verwijzing in een volgende brief is hij in het NIOD-archief niet te traceren. De Jong zei desgevraagd zich de inhoud ook niet te kunnen herinneren. Op grond van de brief werd bij de dienst wel de conclusie getrokken dat Soltikow een serieus te nemen bron was. Een andere brief, die De Jong op 5 april 1978 over Soltikow schreef, is gevoegd bij het onderzoek van Van der Voet (ex-directeur RVD) ten behoeve van de open brief van prins Bernhard van 7 februari 2004 in *de Volkskrant*. Daarin zegt De Jong dat hij tot de slotsom is gekomen dat Soltikow het verhaal over de Abwehr-betrekkingen van prinses Armgard uit zijn duim heeft gezogen (waarop hij die conclusie baseert, vermeldt hij niet). Hij schrijft dat Soltikow de onderliggende verslagen van de gesprekken met de prinses heeft vervalst. Als motief geeft De Jong wraak of mogelijke chantage na de processen die na de oorlog tussen Soltikow en prinses Armgard alsmede prins Aschwin hebben plaatsgehad.

Opmerkelijk is het dat uit het RIOD/NIOD-archief eveneens blijkt dat De Jong op 29 maart 1978 een onderhoud had met prins Bernhard. In die periode bestond er een nogal onvriendelijke briefwisseling tussen De

Jong en Soltikow. Een bron bij de West-Duitse dienst, het Bundesamt für Verfassungsschutz (BfV) zou De Jong hebben geïnformeerd dat Soltikow onbetrouwbaar was. De Jong zelf baseert zijn oordeel over Soltikow vooral op diens bewering dat prinses Armgard, voordat zij zich tot de Abwehr wendde, was betrappt op het luisteren naar de BBC. De aanvangstune van de BBC, het V-teken ofwel de eerste drie noten van de vijfde symfonie van Beethoven, zou door de muren heen te horen zijn geweest. Maar de BBC begon pas in juni 1942 met het gebruik van dat herkenningsteken. Het weerwoord van Soltikow dat het antedateren van zulke feiten bij de Abwehr gebruikelijk was om zo iemand uit de handen van de Gestapo te redden, maakt geen sterke indruk. Maar evenmin lijkt die onjuistheid in het verhaal van Soltikow voldoende te zijn om *al* zijn beweringen naar het rijk der fabelen te verwijzen. Soltikow voerde een zekere Von Bentivegni, ook een Abwehr-officier, op als getuige van de gesprekken met prinses Armgard.

Verder was volgens De Jong Soltikow een fantast omdat zou zijn gebleken dat hij zijn adellijke titel van graaf niet van geboorte had. Hij zou zich hebben laten adopteren door een hoogbejaarde gravin. Voordien ging hij als Walter Bennecke door het leven. Onder die naam zou hij nog vervolgd zijn wegens oplichting.

In de briefwisseling verwijt Soltikow De Jong dat deze hem monddood wilde maken door de publicatie van zijn artikelen te torpederen. De Jong krijgt kennelijk de schuld van 'mijn' BVD-actie. Maar Soltikow is in de loop van 1978 ook getuige van een telefoongesprek van De Jong met een uitgever in München, waarin De Jong Soltikow een vervalser noemt.

Van de gerechtelijke stappen waarmee Soltikow hierna schriftelijk dreigde, is niets terechtgekomen. Tot die tijd had Soltikow zich beroemd op de positieve 'recensie' die hij van De Jong kreeg in deel 2 van *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. Naar aanleiding van het ontdekken van Oster als bron van informatie voor militair attaché Sas, die op 9 mei 1940 over een open lijn de invasie van de Duitsers aankondigde, schrijft De Jong: 'Had de betrokken officier, dr. Michael Graf Soltikow, zijn eigen leven niet in de waagschaal gesteld door, na overleg met admiraal Canaris, het resultaat van zijn onderzoek in de doofpot te stoppen, dan zouden Oster en diegenen met wie hij in persoonlijk contact stond, al in de zomer van 1940 hun leven verspeeld hebben.' Ook in

een brief van De Jong aan Soltikow uit 1969 laat hij zich nog zeer positief over hem uit.

De artikelenreeks van Soltikow zelf is nooit gepubliceerd. Later heeft Klinkenberg in zijn boek over Bernhard (1978) wel geciteerd uit gesprekken met Soltikow. Die citaten dekken goeddeels de inhoud van deze artikelen, evenals een serie artikelen in *Vrij Nederland* in 1980 van de vooreen communistisch/trotskistische auteur Igor Cornelissen. Ook heeft de graaf zelf een boek het licht doen zien: *Ich war mitten drin*.

Aan de publicaties van de hand van Wim Klinkenberg en Igor Cornelissen is relatief weinig aandacht geschonken. Wellicht was de communistische oriëntatie van de auteurs aanleiding de verhalen niet al te serieus te nemen. Het is verder verbazend hoe de analyse door Gerard Aalders, medewerker van het NIOD, in zijn boek *Leonie* (over het leven van intrigante en beweerde dubbelpionne Leonie Brandt), van de 'stadhoudersbrief' die Bernhard in 1942 aan Hitler of volgens anderen aan Himmler zou hebben geschreven, in de pers werd weggehoond of genegeerd. En dat terwijl hij alleen maar een reconstructie geeft van al wat er sedert 1945 over die brief bekend is geworden en concludeert dat alleen het opduiken van de brief zelf uitsluitel over het bestaan kan geven. De aanval op Aalders in de open brief van prins Bernhard is dan ook moeilijk te begrijpen. Zo ook felle afwijzende telefonische reactie van 'Soestdijk' op het optreden van Aalders in het programma *Barend en Van Dorp* (oktober 2003) naar aanleiding van het verschijnen van zijn boek.

Als klopt wat Soltikow schrijft over de aspiraties van prins Bernhard om na de bezetting van ons land door de Duitsers 'Reichstatthalter' te worden, dan zou al *voordat* de in 1942 gedateerde omstreden 'stadhouderbrief' van Bernhard aan Hitler of Himmler zou zijn geschreven, sprake zijn geweest van deze positie voor de 'Duitsgeboren prins' en 'verreidiger ss-Mann des Führers', zoals Soltikow prins Bernhard in zijn artikelen met nadruk noemt.

Volgens Soltikow was bij Hitler en Von Ribbentrop die ambitie van Bernhard in 1939-1940 bekend. In dat geval zou hij in april 1942 die 'stadhouderbrief' niet hebben hoeven te schrijven, tenzij als herinnering aan de eerdere, niet nagekomen afspraak.

Dit feit werpt, als het zo is gegaan, ook een merkwaardig licht op de verdediging tegen de aantijging over de stadhouderbrief in de open brief

van prins Bernhard in *de Volkskrant* van 7 februari 2004. Daarin noemt hij die aantijging onzinnig, omdat op 26 april 1942 al duidelijk geweest zou zijn dat de Duitsers de oorlog zouden verliezen. (Volgens mij was dat overigens pas na Stalingrad, een winter later.) Zegt de prins hiermee impliciet dat die stadhouderaspiratie in 1939-'40 allerminst onzinnig was?

Hoe dit alles zij: misvatting bij pers en publiek, maar ook bij sommige historici, over de rol van de BVD met betrekking tot het Koninklijk Huis wordt wellicht veroorzaakt door onbekendheid met de rol van een staatsveiligheidsdienst in een moderne democratie. Anders dan in totalitair, dictatoriaal of anderszins niet democratisch bestuurde staten, wordt de bescherming van de zittende macht in een democratie niet tot de voornaamste taken van de staatsveiligheidsdienst gerekend, en zeker niet de bescherming van die regerende macht tegen oppositionele groeperingen. De dienst was en is er voor het beschermen van het systeem, niet van de zittende macht, wel van de democratische rechtsorde, inclusief het democratisch proces dat oppositionele minderheden in staat stelt en de middelen verschaft om naar regeermacht te streven, zolang daarbij de spelregels van de democratie en de rechtsorde als zodanig worden gerespecteerd.

In contacten met de D66-fractie in de Tweede Kamer werd mij in 1981 door een Kamerlid gevraagd hoe ik als democraat bij een geheime dienst kon werken. Welnu, dáárom, dus.

NASCHRIFT

Het schrijven van dit boek(je) heeft geruime tijd in beslag genomen. Toch is het geen doorwrochte wetenschappelijk verantwoorde geschiedschrijving geworden. Dat was ook nooit de bedoeling.

Ik heb geprobeerd met enige afstandelijkheid te schrijven over de dienst waar ik bijna zestien jaar met veel plezier heb gewerkt. Ik vond dat vermeden moest worden dat het boek het karakter zou krijgen van ‘opa vertelt’-achtige memoires of rellerige onthullingen. In memoires staat mij bovendien vaak tegen dat de schrijver zichzelf in een heldenrol plaatst. Ook dat heb ik willen vermijden.

Met de bescherming van inlichtingenbronnen, vooral menselijke, ben ik waar nodig zo zorgvuldig mogelijk omgegaan. Het blijft spijtig dat er geen sprake kon zijn van enige toegang tot het BVD-archief. Daar waar ik van mijn geheugen niet zeker was of verificatie van wat ik mij meen te herinneren onmogelijk was, heb ik afgezien van het opschrijven van het verhaal.

De lezer zal een aantal gebeurtenissen uit de beschreven periode missen die in de media destijds wel aandacht kregen en ook de dienst bezighielden. Over de Molukse acties, de gijzelingen en treinkapingen, bijvoorbeeld, is al veel gepubliceerd en ik was bij de Molukse zaken in persoon nauwelijks betrokken. Ook de in het buitenland wegens terrorisme veroordeelde Nederlanders van die tijd, Lidwina Jansen die in Israël vastzat wegens betrokkenheid bij het PFLP en Ronald Augustin die in de Duitse Stammheim gevangenis zat als RAF-terrorist, worden niet genoemd. In mijn herinnering deed de dienst weinig met de mogelijkheden die deze gedetineerden als inlichtingenbron hadden. Maar ook is het mogelijk dat het zich geheel buiten mijn gezichtsveld heeft afgespeeld. Evenmin sta ik stil bij de aandacht voor sommige sociale academies die onder meer het gevolg was van de arrestatie van Lidwina Jansen. Zoals nu moskeeën worden gezien als rekruteringsplaats voor de Jihad, werd

in de jaren zeventig een poos gedacht dat de marxistische docenten van sociale academies (onder wie Evert van den Berg, Breda en Piet Reckman, Zeist) die academies tot een geëigende rekruteringsplaats hielpen te maken voor marxistisch gemotiveerde terroristen.

De steun en aanmoediging van dr. Cees Wiebes, die mij bij het schrijven steeds van advies heeft gediend en mij in contact bracht met uitgever Geert van der Meulen, heeft ervoor gezorgd dat dit boekje er toch is gekomen. Ik ben hem daarvoor zeer veel dank verschuldigd. Bij l'Opéra aan het Amsterdamse Rembrandtplein en later bij café Koosje aan de Plantage Middenlaan hebben wij diverse keren teksten doorgenomen. Ook de redacteurs Marlies Enklaar en Dik van der Meulen ben ik zeer erkentelijk. Zij hebben op onnavolgbare wijze, met grote precisie, het monnikenwerk op zich genomen de tekst 'door te vlooiën' op onvolkomenheden in taalgebruik en vooral interpunctie. En ook dank ik Aranka van der Borgh, die als redacteur geschiedenis bij uitgeverij Boom verantwoordelijk was voor productie en vormgeving.

Verder ben ik dank verschuldigd aan mijn beide kinderen, Jacco en Klaudia, die ik het manuscript heb laten lezen. Al doende realiseerde ik mij dat ik dit vooral voor hen moest schrijven, omdat zij in hun kinderjaren niet erg precies hebben geweten waarmee hun vader zijn brood verdiende. Ze wisten niet meer dan dat hij ambtenaar bij een ministerie was die op onregelmatige tijden weg was en thuis kwam. Ook hun commentaar was nuttig en welkom. Ik vind het buitengewoon treurig dat mijn in 2001 overleden vrouw, Zus, de voltooiing van dit boek, niet mee heeft kunnen maken.

LIJST VAN AFKORTINGEN

AABN	Anti Apartheidsbeweging Nederland
ACD	Administratie en Centrale Documentatie
AFCENT	Allied Forces Central Europe
AIVD	Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
AMOK	AntiMilitaristisch Onderzoekskollektief
ANC	African National Congress
AND	Allgemeine Nachrichten Dienst
ANVJ	Algemeen Nederlands Jongeren Verbond
BBE	Bijzondere Bijstands Eenheid
BC	(directie) B, Communisme
BFA	B, Front – en Andere (of Anarchistische) Organisaties
BFV	Bundesamt für Verfassungsschutz
BKA	Bundes Kriminalamt
BML	Bond Marxisten Leninisten
BND	Bundesnachrichtendienst
BNV	Bureau Nationale Veiligheid
BOA	(directie) B, Operatiën Amsterdam
BOA	Boycot Outspan Actiecomité
BOD	B, Operatiën Dieptewerk
BOI	B, Operatiën Industrie (later; Intellectuelen)
BOP	B, Operatiën Politie
BPO	B, Politieke Operatiën
BSO	B, Speciale Operatiën
BVD	Binnenlandse Veiligheidsdienst
BZK	Binnenlandse Zaken
CD	(directie) C, DDR
CF	C, Chinezen, Arabieren, Molukkers (onbekend waar de F voor staat)

CIA	Central Intelligence Agency
CPN	Communistische Partij Nederland
CPSU	Communistische Partij van de Sovjet-Unie
CR	C, Russen
CRI	Centrale Recherche- en Informatiedienst
CS	C, Satellietlanden
CTO	C, Technische Operaties.
CVD	Centrale Veiligheidsdienst
DDR	Deutsche Demokratische Republik
DGSE	Direction Générale de la Sécurité Extérieure
DIR	Districts Inlichtingen Recherche
DKDB	Dienst Koninklijke en Diplomatieke Beveiliging
DST	Département pour la Surveillance Territoriale
EEG	Europese Economische Gemeenschap
EVC	Eenheids Vakcentrale
FBI	Federal Bureau of Investigation
FDJ	Freie Deutsche Jugend
FID	Financiën en Inwendige Dienst
FNV	Federatie van Nederlandse Vakverenigingen
GRU	Glavnoje Razvedyvatelnoje Upravlenije
HB	Hoofd (directie) B
HC	Hoofd (directie) C
HBVD	Hoofd Binnenlandse Veiligheidsdienst
HVA	Hauptverwaltung Aufklärung
IDB	Inlichtingendienst Buitenland
IKON	Interkerkelijke Omroep Nederland
IKV	Interkerkelijk Vredesberaad
I&O	Inlichtingen en Operatiën
IPSO	Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek
IRA	Irish Republican Army
JIMS	Jonge Intelligente Medewerkers
JRA	Japanese Red Army
JRL	Japans Rode Leger
KAO	Kommunistische Arbeiders Organisatie
K.B.	Koninklijk Besluit
KEB	Kabinet Exploitatie Buitenland

LIJST VAN AFKORTINGEN

KENml	Kommunistische Eenheidsbeweging Nederland marxistisch-leninistisch
KGB	Komitet Gosudarstvennoi Bezopnastnosti
KJA	Kabinet Juridisch Adviseurs
KLPD	Korps Landelijke Politiediensten
KPD	Kommunistische Partei Deutschlands
KPN	Kommunistische Partij Nederland
KVB	Kabinet Verbindingen Binnenland
KWJ	Katholieke Werkende Jongeren
LBT	Landelijk Bijstandsteam
LUID	Luchtmacht Inlichtingendienst
MADRID	Marine Inlichtingendienst
Mfs	Ministerium für Staatssicherheit
MLCN	Marxistisch Leninistisch Centrum Nederland
MLCR	Marxistisch Leninistisch Centrum Rotterdam
MLPN	Marxistisch Leninistische Partij Nederland
MIVD	Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
NAVO	Noord Atlantische Verdragsorganisatie
NCEVS	Nederlands Comité voor Europese Veiligheid en Samenwerking
NCPN	Nieuwe Communistische Partij Nederland
NCSV	Nederlandse Christelijke Studenten Vereniging
NIOD	Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
NOS	Nederlandse Omroep Stichting
NPJK	Nederlands Politiek Jongeren Kontakt
NSA	National Security Agency
NVJ	Nederlandse Vereniging van Journalisten
NVSH	Nederlandse Vereniging voor Sexuele Hervorming
NVV	Nederlands Vak Verbond
OFTT	Operational Flight and Tactics Trainer
O.M.	Openbaar Ministerie
OSI	Office for Special Investigations
OVBZ	Ontspanningsvereniging Binnenlandse Zaken
OVJ	Officier van Justitie
PCF	Parti Communist Français
PFLP	People's Front for the Liberation of Palestina

PHBVD	Plaatsvervangend Hoofd Binnenlandse Veiligheidsdienst
PHB	Plaatsvervangend Hoofd (directie) B
PID	Politie Inlichtingen Dienst
PLO	Palestinian Liberation Organisation
PPR	Politieke Partij Radicalen
PSP	Pacifistisch Socialistische Partij
PTT	Post Telegraaf en Telefonie
QRA	Quick Reaction Alert
PvdA	Partij van de Arbeid
RaRa	Revolutionaire Antiracistische Actie
RAF	Rote Armee Fraktion
RG	(Direction Centrale de) Renseignements Generaux
RIOD	Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie
RJ	Rode Jeugd
RMS	Republik Maluku Selatan
RVD	Rijksvoorlichtingsdienst
RVF	Rood Verzetsfront
SBP	Stafafdeling Buitenlandse Politiek
SDECD	Service de la Documentation Extérieure et de la Contre - Espionage
SED	Socialistische Einheitspartei Deutschlands
SHV	Steenkolen Handelsvereniging
SIS	Secret Intelligence Service
SJ	Socialistische Jeugd
SP	Socialistische Partij
SWP	Socialistische Werkers Partij
TD	Technische Dienst
USAF	United States Air Force
USSR	Unie van Socialistische Sovjet Republieken
VAK	Vredesactiekamp
VCN	Verbond van Communisten in Nederland
VND	Vereniging Nederland-DDR
VNU	Vereniging Nederland-USSR
VPRO	Vrijzinnig Protestantse Radio Omroep
VNC	Vereniging Nederland-China
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie
WJF	Wereld Jeugd Festival

LIJST VAN AFKORTINGEN

WP	Warschau Pact
wvs	Wetboek van Strafrecht
ZDF	Zweites Deutsches Fernsehen

BEGRIPPENLIJST

- Active measures* Heimelijke activiteiten van een inlichtingen- of veiligheidsdienst die ertoe moeten leiden de tegenstander schade toe te brengen door misleiding, uitlokking, provocatie of desinformatie. Ook activiteiten die tot heimelijke politieke beïnvloeding strekken.
- Agent* Persoon die belast is met heimelijke inlichtingenvergaring ten behoeve van een inlichtingen- of veiligheidsdienst over een organisatie of over één of meer personen, en daartoe ‘acteert’: een andere identiteit of overtuiging voorwendt dan zijn of haar oorspronkelijke. Maakt geen deel uit van het personeel van de inlichtingen- of veiligheidsdienst.
- Analist* Medewerker van een inlichtingen- of veiligheidsdienst die is belast met het analyseren van uit verschillende bronnen verkregen informatie. Wordt ook wel case-worker, bewerker of verwerker genoemd.
- Benadering* Eerste contact met een aspirant-agent met de bedoeling de betreffende persoon te werven, ofwel te rekruteren als agent.
- Bron* Persoon, document, systeem of (technisch) middel waarvan of waaruit inlichtingen worden verkregen.
- BVA en BVI* Beveiligingsfunctionaris van een overheidsinstelling, bijvoorbeeld een departement (BVA), of een private instelling, zoals een vitale onderneming (BVI). A en I staan voor respectievelijk ‘ambtenaar’ en ‘inspecteur’.
- Case-officer* In het internationale verkeer gebruikte term voor een medewerker van een inlichtingen- of veiligheidsdienst die verantwoordelijk is voor (het contact met) een agent of een netwerk van agenten. Deze functionaris werd bij de BVD in het algemeen *runner* genoemd; in de oude dienst was de officiële functietitel ‘contactambtenaar’; later heette het ‘operationeel medewerker’.
- Compartmentering* Het verdelen van inlichtingen of informatie over verschillende dienstonderdelen of verschillende personen, zodat het totale complex aan inlichtingen minder kwetsbaar wordt.

- Contactambtenaar* De bij de BVD gebruikte officiële functiebenaming van een *runner/case-officer/operateur*.
- Contra-inlichtingen* Veelgebruikt anglicisme ('counter-intelligence'). Zie *contraspionage*.
- Contraspionage* De correcte term voor de activiteiten van een veiligheidsdienst die gericht zijn op het ontdekken, controleren, misleiden of anderszins tegen gaan van spionage door buitenlandse inlichtingendiensten.
- Cover* Dekmantel waaronder spionage- of contraspionageactiviteiten schuilgaan. Dat kan een coverfirma zijn, maar ook de diplomatieke dekmantel die veel werd gebruikt.
- Desinformatie* Opzettelijk onjuiste informatie aan een tegenstander doen toekomen, zodat die tot het nemen van onjuiste beslissingen wordt gebracht.
- Draaien/draaiagent* Een persoon die actief is in een organisatie die het doelwit is van een inlichtingen- of veiligheidsdienst ertoe brengen zich tegen die organisatie in te zetten ten behoeve van een inlichtingen- of veiligheidsdienst. Die persoon is dan een draaiagent geworden.
- Dubbelagent* Agent die gelijktijdig voor twee elkaar tegenstrevende inlichtingen- of veiligheidsdiensten werkt, terwijl daarvan maar één van die diensten op de hoogte is.
- Illegal* Een inlichtingenofficier die zich onder een volledige dekmantel, met meestal ook een aangenomen andere identiteit en nationaliteit, een plaats heeft verworven in het land en onder het volk van de tegenstander.
- Infiltrant/infiltreren* Het heimelijk binnentreden van een organisatie met de bedoeling inlichtingen te verzamelen of schade toe te brengen.
- Inlichtingenmiddelen* Verzamelnaam voor alle middelen en methoden die een inlichtingen- of veiligheidsdienst ten dienste staan om aan inlichtingen te komen.
- Intelligence* Engelse term waarvoor wij meestal 'inlichtingen' gebruiken. Maar het Engelse begrip is breder: naast *intelligence* als product van verwerving en verwerking van informatie wordt er ook het gehele samenstel aan activiteiten van een geheime dienst mee bedoeld, naast spionage en contraspionage ook sabotage.
- JIM* Aanduiding voor 'jonge intelligente medewerkers' of stagiaires. De in de late jaren zestig en vroege jaren zeventig geworven medewerkers die de hogere en 'middle' managementfuncties zouden moeten gaan innemen na het vertrek, rond 1980, van de eerste generatie.

- Modus operandi* Werkwijze (van een inlichtingendienst).
- Mol* Agent die functioneert als medewerker van een vijandelijke inlichtingendienst.
- One time pad* Drager (meestal papier) van de slechts eenmaal te gebruiken sleutel om een codebericht te ontcijferen.
- Opbouwagent* Persoon die bereid is gevonden om een carrière op te bouwen in een organisatie, meestal na scholing door een inlichtingen- of veiligheidsdienst, om een door die dienst gewenste positie te bereiken.
- Operatie* Het werken met een of meer agenten of de inzet van andere inlichtingmiddelen voor een gedefinieerd doel.
- Perspektiv-agent* Vooral door (Oost-)Duitsers gehanteerde term om jonge agenten aan te duiden van wie men verwacht dat zij pas op den (langen) duur inlichtingen zullen opleveren.
- Rezidentura* Russische term waarmee de structuur van de spionagegroep binnen de diplomatieke vertegenwoordiging werd bedoeld: de ‘legale rezidentura’ met de ‘legal resident’ aan het hoofd. Daarnaast kon er een ‘illegale rezidentura’ bestaan van inlichtingenofficieren die zich als ‘illegals’ in de samenleving hadden genesteld.
- Romeo-operatie* Door het voorwenden van verliefdheid een vrouw ertoe brengen (geheime) inlichtingen prijs te geven.
- Runner* Medewerker van een inlichtingen- of veiligheidsdienst die als hoofdtak het werven/rekruteren en begeleiden van agenten heeft.
- Safe house* Locatie van een geheime dienst waar personen of zaken die bij een operatie zijn betrokken veilig kunnen worden ondergebracht en/of waar agent en runner elkaar veilig kunnen ontmoeten.
- Stay Behind organisatie* Organisatie of netwerk van agenten die in Nederland tijdens een bezetting inlichtingenwerk en sabotageacties zou moeten uitvoeren op instructie van de Nederlandse regering (en inlichtingendienst) in ballingschap.
- Veiligheidsdienst* Een dienst die in het leven is geroepen om de veiligheid en andere belangen van een staat en/of een maatschappij of instelling te beschermen tegen kwaadaardige activiteiten, zoals spionage, sabotage en andere ondermijnende acties. In de private omgeving ook tegen criminaliteit, wat op staatsniveau de politietak is.
- Veiligheidsambtenaar* De ‘tegenhanger’ van de contactambtenaar, de officiële functiebenaming voor een case-worker, analist of bewerker. Zowel voor vei-

ligheids- als contactambtenaren kende de dienst destijds drie rangen/niveaus: c, b en a (van laag naar hoog), wat gelijk stond met commies c, b en a in de 'gewone' ambtenarij. Daarna werd je, mits je had voldaan aan de eisen voor functieroulatie, a.i.a.d. (ambtenaar in algemene dienst), de laagste hoofdambtenarenrang, in de 'gewone' ambtenarij referendaris genoemd. Verdere promotie hing samen met het hebben van een leidinggevende functie.

PERSONENREGISTER

Aalders, Gerard Historicus en onderzoeker bij het NIOD, auteur van de biografie van de dubbelspionne Leonie Brandt-Pütz. 184

Abu Nidal Gevreesde Palestijnse terrorist, leider van het PFLP. 63

Agee, Philip Liep als vroeger CIA-officer in 1973 over naar de KGB. Voerde een strijd tegen zijn oude werkgever en maakte met kwaadaardige bedoelingen zoveel mogelijk bekend over geheimen van de CIA. Verbleef enige tijd in Nederland (rond 1977-1978). 134

Agt, A.A.M. van Als minister van Justitie betrokken bij Molukse kapingsacties en bij de gijzeling in de Franse ambassade. Later minister-president. 60-62

Alkemade, F.H. van Generaal die na zijn militaire loopbaan 'coördinator inlichtingen- en veiligheidsdiensten' werd bij het ministerie van Algemene Zaken. Tegenwoordig is die coördinatiefunctie een taak van de secretaris-generaal van Algemene Zaken. 34

Amstein Hoofd van de Zwitserse veiligheidsdienst; richtte met Damato en HBVD Dries Kuipers in 1969 de Club de Berne op. 146

Andrysek, Antonin Tsjechoslowaaks diplomaat, begin jaren tachtig verbonden aan de Tsjechoslowaakse ambassade in Den Haag. 137, 138

Armgaard, prinses Moeder van prins Bernhard. 78, 181-183

Aschwin, prins Broer van prins Bernhard. 78, 181, 182

Bakker, Marcus Als goed debater lange tijd het gezicht van de CPN in de Tweede Kamer, waar hij fractievoorzitter was van 1963 tot 1982. 55

Bakker Schut, P.H. Behoorde tot de advocaten die met verve opkwamen voor – vaak jeugdige – verdachten die op politieke gronden tot het plegen van misdrijven overgingen. Zij voelden het als hun plicht deze politiek gedrevenen met raad en daad bij te staan ter bescherming tegen de 'almacht van de repressieve staat'. 65, 74

- Bane, Howard* CIA-chief of station Den Haag 1974-1976. 61, 133
- Barend, Sonja* Vara-televisiepresentatrice die op 21 december 1981 een interview had met HBVD Pieter de Haan. Dat interview had na vragen in het parlement over de activiteiten van de BVD binnen de CPN grote gevolgen. Bemoeienis met de CPN als zodanig was voortaan uit den boze. Barend woonde in de jaren zeventig in een pand aan de Amsterdamse Prinsengracht, waar eerder de BVD-afdeling BOA gevestigd was geweest. 54-56, 104, 117
- Baruch, Siegfried* ('Friedl') In de jaren dertig uit Duitsland gevluchte communist. Totdat hij in 1964 door Paul de Groot uit de CPN werd gezet, gold hij als erudiet partij-ideoloog. 82, 88
- Barzani* Leider van een van de twee Koerdische onafhankelijkheidsbewegingen. 78
- Beatrix, koningin* 65, 177
- Beernink, H.K.J.* CHU-minister van Binnenlandse Zaken. 34
- Bennecke, Walter* Zie Soltikow.
- Bentivegni, Von* Abwehr-officier die bij een of meer 'rekruteringsgesprekken' met prinses Armgard aanwezig geweest zou zijn. 183
- Bergfeld, Fred* 'Vrijgestelde' bestuurder van de Vereniging Nederland-USSR in de jaren zeventig en tachtig. 88, 89
- Berghuis, Leen* BVD-collega, die lange tijd operationeel tegen de DDR werkte. Werde later hoofd van EX111, de volgploeg van de afdeling CD en van BOA. 50
- Bernhard, prins* 78, 180-182, 184, 185
- Bertens, Jan Willem* In 1982-1983 Nederlands ambassadeur in Mexico, ook geaccrediteerd voor El Salvador. 132
- Beusekom, Van* Amsterdams PSP'er. 104
- Bishop, Joe* 152
- Bizot, M.B.W. (Thijs)* Officier bij de LUID, de luchtmacht-inlichtingendienst; begin jaren tachtig hoofd contra-inlichtingen in de rang van luitenant-kolonel. 158
- Blackburn, Rob* CIA-medewerker die van 1983 tot 1985 op de US-ambassade in Den Haag was gestationeerd en aangemeld als 'security functionaris'. 97
- Blauw, Jan* Rotterdamse politiecommissaris die het onderzoek naar de bom-aanslagen op de Gasunie-stations in Ommen en Ravenstein in 1972 leidde. Hechtte later als korpschef veel belang aan goede betrekkingen met de BVD. 60
- Blok, J.H. (Hans)* Volgde in 1979 R.A. Gonsalves op als landelijk officier van Jus-

- titie terrorismebestrijding. Was verbonden aan het Haagse parket. 117
- Blom, A. (Aart)* Opgeleid tot priester maar BVD'er geworden. Door zijn intelligentie en groot analytisch vermogen bracht hij het na het vertrek van Pieter de Haan naar Brussel in 1986 (tot 1989) tot hoofd van de BVD. Zijn interne gerichtheid en geringe affiniteit met de politieke leiding van het departement waren niet goed voor de positie van de dienst in die jaren. Hij werd gezien als 'tussenpaus'. 15, 80, 102
- Blunt, Anthony* Met Kim Philby vergelijkbaar met het duo Burgess en MacLean. Befaamd Brits spion voor de Sovjet-Unie, die na zijn rekrutering op ideologische basis in zijn studietijd een hoge positie had verworven in het politiek-maatschappelijk leven van het Verenigd Koninkrijk. Net als Philby een waar-schuwend voorbeeld, zo niet een schrikbeeld. 23
- Booij, Barend* Zoals Ad de Jonge 'coördinator heimelijke politieke beïnvloeding' was, werd Booij door Pieter de Haan 'terrorisme-coördinator' gemaakt, bijgestaan door mevrouw Hans Hardenberg. 33, 34
- Bootsma, Henk* BVD-collega. Bekend was 'de kast van Henk', waarin gegevens over de bevolking van de universiteiten werden bewaard die niets of nauwelijks iets met de taakstelling van de BVD hadden te maken. 22
- Bos, F.* Vice-admiraal die na zijn militaire loopbaan achtereenvolgens 'coördinator inlichtingen- en veiligheidsdiensten' werd bij het ministerie van Algemene Zaken. Tegenwoordig is die coördinatiefunctie een taak van de secretaris-generaal van Algemene Zaken. 34
- Bosgra, Sietse* Voerde enkele sympathie- en steuncomités aan die zich verzetten tegen de Zuid-Afrikaanse apartheidpolitiek. 145
- Bot, Th. (Theo)* Voormalig officier van Justitie, die door Docters van Leeuwen naar de BVD werd gehaald. Vertrok na enkele jaren weer, maar kwam in 2001 terug om Onno Koerten als PHBVD op te volgen. 10
- Bourbon de Parme, Carlos Hugo de* Ex-echtgenoot van prinses Irene. 179
- Bourbon de Parme, Margarita de* Dochter van prinses Irene 123, 177, 179
- Bouterse, Desi* Surinaamse legerleider die op 25 februari 1980 door een coup ('de Sergeantencoup') de macht greep in de jonge republiek Suriname. Berucht door de Decembermoorden van 8 december 1982, waarbij opposanten van het regime werden geliquideerd. 152, 153
- Bowe, Marlin David* CIA-chief of station Den Haag 1983-1985. 134
- Boyd, Bill* Deputy chief of station van de CIA in Den Haag 1982-1984. Ontleende veel kennis van zaken aan een eerdere stationering (1961-1966) aldaar. 97, 101, 134

- Braam, Conny* Leidster van de Anti Apartheidsbeweging Nederland (AABN). Verleende op velerlei wijze steun aan het ANC en leefde enige tijd samen met Boe Thio, een communist die betrokken was bij een bomaanslag op het Van Heutsz-monument in Amsterdam-Zuid. 53, 45
- Breytenbach, Breyten* Zuid-Afrikaans dichter en connectie van Conny Braam 53, 145
- Brouwer, Ina* Dochter van een Hilversumse politie-inspecteur; laatste politieke leider van de CPN. Na een verkiezingsnederlaag ging onder haar leiding de CPN in 1989 op in GroenLinks. 108
- Bruijn, Theo de* BVD-collega. In 1983-1986 plaatsvervangend hoofd directie B. 141
- Bruinsma, Klaas* In 1990 op de stoep van het Amsterdamse Hiltonhotel doodgeschoten drugshandelaar met de reputatie van maffiabaas. 177, 178
- Brunswijk, Ronnie* Voormalig lijfwacht van Desi Bouterse. Leidde vanaf 1985 enkele jaren een 'junglecommando', een gewapende oppositionele beweging die tot doel had het regime Bouterse ten val te brengen. 152
- Burggraaf, Piet* Van 1963 tot 1967 Tweede-Kamerlid van de PSP 1963-1967; achtereenvolgens bestuurslid en voorzitter van de Vereniging Nederland-DDR (1976-1990). 89
- Buuren, J. van* Langdurig, tot diep in de jaren zeventig als hoofdinspecteur van politie chef van de Utrechtse politie-inlichtingendienst. 117
- Calkoen, F.* Medewerker van de Nederlandse ambassade in Moskou omstreeks 1960-1961. 83
- Canaris, W.* Duitse admiraal en hoofd van de militaire contra-inlichtingendienst (Abwehr). Politiek tegenstander van de nazi's. 78, 183
- Canne Meijer, Cora* Operazangeres, die zich samen met Wim Klinkenberg inzette voor de Nederlandse Operastichting. 180
- Carter, Jimmy* 94, 95
- Castro, Fidel* 152
- Ceausescu, Nicolae* 110
- Chroestsjov, Nikita* 165
- Cornelissen, Igor* Vermaard voormalig trotskist; schrijver en journalist. 184
- Curiel, Henri* Mysterieuze Franse leider van het *Réseau Solidarité*, een wereldwijd opererende steunorganisatie voor bevrijdingsbewegingen in de derde wereld. 77

- Daems, Rudy* Belgisch vredesactivist die samen met Gardiner inbrak op Belgische basis Florennes. 99, 103
- Dales, Ien* Minister van Binnenlandse Zaken in de periode dat Docters van Leeuwen hoofd van de dienst was. 36
- Damato* Hoofd van de Italiaanse veiligheidsdienst; richtte met Amstein en HBVD Dries Kuipers in 1969 de Club de Berne op. 146
- Delvoye, Luc* Collega van de Belgische zusterdienst, de Veiligheid van de Staat. 99, 142
- Derksema, R.P.J.* Gaf tijdens de Tweede Wereldoorlog leiding aan de Nederlandse Centrale Inlichtingendienst, die nauw samenwerkte met de Britse MI5. 135
- Docters van Leeuwen, Arthur* Hoofd BVD van 1989-1995. Voerde een ingrijpende reorganisatie door waarbij van de dienst een projectorganisatie werd gemaakt. 16, 20, 25, 36, 38, 122
- Doef, Jaap van der* PvdA-politicus die heeft bijgedragen aan het tot stand komen van de Vereniging Nederland-DDR. 89
- Doeveren, P.H. (Piet) van* Gedurende de jaren zeventig hoofd kabinet van de BVD en persvoorlichter. 182
- Drees, Willem* Nam als minister-president en minister van Algemene Zaken in 1951 het besluit dat de dienst onder Binnenlandse Zaken zou ressorteren en niet langer onder AZ. 33, 135
- Dubcek, Alexander* Leidde de 'Praagse lente' als partijleider van de communistische partij in Tsjechoslowakije. Beplette communisme met een menselijk gezicht. Gewapend ingrijpen door troepen van het Warschaupact maakte op 21 augustus 1968 een eind aan zijn bewind. 46, 107
- Eagleburger, Lawrence* Amerikaans onderminister van Buitenlandse Zaken die in 1980 in Europa steun zocht voor de Amerikaanse Midden-Amerika politiek. 131
- Ebels, Vera* IJverde als geboren Tsjechoslowaakse voor steun aan de dissidentenbeweging Charta '77 door de CPN. 109
- Eeken-Brakenhoff, Adri en Cisca* Actieve Rode-Jeugd-leden die in de jaren zeventig op het Drentse platteland bij Hoogeveen woonden. Later is Cisca met Henk Wubben gaan samenwonen in Amsterdam. 69
- Eindhoven, Louis* Oud-hoofdcommissaris van politie in Rotterdam, eerste hoofd van de BVD, daarvoor van het Bureau Nationale Veiligheid en de Cen-

- trale Veiligheidsdienst, de rechtsvoorgangers van de BVD (1945-1961). Omstreden vanwege zijn deelname aan de leiding van de Nederlandse Unie, die tijdens de Duitse bezetting naar een *modus vivendi* van het Nederlandse bestuur met de Duitse bezetter streefde. 33, 127
- Elberse* Amsterdams politieofficier. 74
- Elliot, Bob* Brits gepensioneerd brigadegeneraal, die in de jaren zeventig aan het hoofd stond van het opleidingsinstituut MI5 in Grosvenorstreet, Londen. 43
- Engelen, Dick* BVD-collega-afdelingshoofd. Volgde mij op als afdelingshoofd cs in 1983. Werd door toedoen van Docters van Leeuwen officieel BVD-historicus en kreeg een regeringsopdracht de geschiedenis van de BVD tot 1965 te beschrijven. Dat werd zijn in 1995 verschenen dissertatie. Werkt nu aan een vervolg. 7, 10, 12
- Engelen, Theo* Eindhovens Rode-Jeugd-kompaan van Luciën van Hoesel (zie aldaar). 50, 69, 163, 174
- Etty, Elsbeth* Vernieuwer in de CPN die in de jaren tachtig via haar redacteurschap van *De Waarheid* de CPN tot een linkse (marxistische) partij voor intellectuelen wilde maken. 109
- Faber, Mient Jan* Van begin jaren tachtig tot 2003 gezichtsbepalend leider van het Interkerkelijk Vredesberaad IKV. 81, 92
- Fendig, Phil* CIA-chieft of station Den Haag 1978-1980. 133
- Filipu* Roemeens inlichtingenofficier die in 1983 op grond van informatie van de Belgische zusterdienst *persona non grata* werd verklaard. 143
- Folkerts, Knut* Lid van de Rote Armee Fraktion, die wegens medeplichtigheid aan ernstige misdrijven in de BRD door de Duitse justitie werd gezocht. Bij zijn aanhouding in september 1977 in Utrecht doodde hij een politieman. Kort na zijn berechting aan de BRD uitgeleverd. 13, 66, 68, 73-75
- Fortuyn, Pim* Naar aanleiding van de moord op deze aspirant-politicus op 6 mei 2002 kreeg de BVD veel kritiek over de risico-inschatting die niet tot persoonsbeveiliging van overheidswege had geleid. Zonder het minste bewijs en zich verschuilend achter een mengsel van feiten en fictie suggereert Thomas Ross in zijn boek *De Zesde Mei* dat BVD en MIVD Fortuyn willens en wetens hebben laten vermoorden. 177-179
- Friso, prins* 177
- Furuya* Japanner wiens vrijlating uit de Parijse Santé gevangenis inzet was van de gijzeling in de Franse ambassade in 1974. 60-62

- Gaay Fortman, W.F. de* ('Gayus') ARP-minister van Binnenlandse Zaken in het kabinet-Den Uyl 55
- Gardiner, John* Zie John Wood
- Gast, Gabrielle* Na de *Wende* als DDR-spion ontmaskerde medewerkster van de Bundes Nachrichtendienst, de in Pullach nabij München gevestigde West-Duitse inlichtingendienst, die door de Amerikanen lange tijd werd gecontroleerd als voortzetting van het 'Gehlen Apparat', de dienst die onder de nazi's inlichtingen over Oost-Europa verzamelde, met name de Sovjet-Unie. 143
- Geertsema, W.J.* ('Molly') vvd-minister van Binnenlandse Zaken in het kabinet-Biesheuvel. 34
- Glastra van Loon, Jan* (D66) Staatssecretaris van Justitie onder Van Agt in het kabinet-Den Uyl (1973-1977). 74
- Glimmerveen, Joop* Neonazi, leider van de Nederlandse Volksunie (NVU). Herhaaldelijk voor racistische uitingen veroordeeld. 104
- Golberdinge* Prominent communist uit de jaren dertig en veertig. 89
- Golytsin* Russische inlichtingenofficier die naar de CIA overliep; hij bleek later door de KGB gestuurd te zijn. 129
- Gonsalves, R.A.* Officier van Justitie te Almelo, later procureur-generaal in 's-Hertogenbosch, die in 1974 de eerste landelijk officier van Justitie werd belast met terrorismebestrijding. 68, 71, 117
- Gorp, Jan Van* Hoofd Operatiën van de Veiligheid van de Staat in Brussel tot ongeveer 1983. Markante persoonlijkheid, gastronom. 142
- Gortzak, Henk* Gaf met Gerben Wagenaar leiding aan een afsplitsingsbeweging van de CPN eind jaren vijftig. In het ontstaan ervan had de BVD een grote rol, waarvan de leiding zich niet geheel bewust was. 49
- Graaff, Bob de* Schreef met Cees Wiebes *Villa Maarheeze*, over de geschiedenis van de IDB, welk boek aanzette tot het schrijven van dit boekje. 154, 165
- Groot, S. (Paul) de* Onbetwist leider van de CPN. Ook na het opgeven van officiële partijfuncties hield hij als erelid van het partijbestuur invloed. Hield de CPN lange tijd in een internationaal geïsoleerde positie door geen keus te maken in het sino-sovjetgeschied. Heeft door zijn dictatoriaal gedrag veel overtuigde communisten uit de partij gedreven. 41, 49, 50, 55, 82, 88, 92, 104, 107, 164-166
- Haack, Siegfried* Lid Rote Armee Fraktion. 73
- Haak, H.F. van den* Oud-rechter en voorzitter van de commissie die een onderzoek instelde naar de beveiliging van Pim Fortuyn. 179

- Haan, P. (Pieter) de* Hoofd BVD 1977-1986. In de dienst 'geparachuteerd' na een loopbaan bij de belastingdienst. Stimuleerde groei van de dienst van ca 400 tot ca 800 medewerkers bij zijn vertrek. Had connecties in de VVD-top. 14, 20, 31, 33, 35, 54, 56, 101, 102, 104, 111, 163, 173, 182
- Haisma, Hans Jan* Diende als chef justitiële dienst onder Lutken bij de Rijkspolitie in Breda. 120
- Hans Hardenberg* Zie Barend Booi
- Havemans, A.* Voorzitter van een bestuurlijke evaluatiecommissie, die de effectiviteit van de AIVD in 2004 in opdracht van minister Remkes onderzoekt. 179
- Hees, Egbert van* Echtgenoot van tv-presentatrice Sonja Barend (zie aldaar), met wie hij in de jaren zeventig een pand aan de Amsterdamse Prinsengracht bewoonde, waar eerder de BVD kantoor hield. 117
- Helten, Nico van* Trad na een loopbaan bij de politie, waar hij ondermeer korpschef in Leeuwarden was, onder Docters van Leeuwen in dienst van de BVD. Na enkele jaren is hij weer vertrokken om zijn ambtelijke loopbaan in Brussel te vervolgen. 25
- Heuvel, Ien van den* Leidde eind jaren zeventig als partijvoorzitter een PvdA-bestuursdelegatie naar de DDR. 90
- Himmler, Heinrich* Niet alleen hoofd van de SS, maar ook van de Gestapo en uiteindelijk zelfs de gehele Duitse politie. 184
- Hitler, Adolf* 184
- Hock, Hans* Amsterdams hoofdinspecteur van politie die in 1974 als eerste werd belast met de leiding van het Landelijk Bijstandsteam Terrorismebestrijding (LBT). 68, 71, 117, 118
- Hoekstra, Henk* In de jaren zeventig partijvoorzitter van de CPN. Werd lang gezien als 'vazal' van Paul de Groot. 92, 182
- Hoesel, Luciën van* Eindhovens lid van de Rode Jeugd. Noemde zich 'stadsguerillero'. Was betrokken bij gewelddadige acties in onder meer Eindhoven. Werd in 1972 gearresteerd toen er een 'buisbom' onder zijn bed werd aangetroffen. Een BVD-agent speelde bij die arrestatie een rol. Werd tot twee jaar cel veroordeeld voor verboden wapenbezit. Later maatschappelijk werker onder Arnhemse randgroepjongeren. Overleed in 2000 op vijftigjarige leeftijd. 50, 68-70, 115
- Hulst, Sybrand van* Hoofd van de AIVD. Oud-politieofficier die als regiokorpschef plaats moest maken in de 'carroussel' van functiewisselingen in de poli-

tietop die samenhang met de uitkomst van de parlementaire enquête naar opsporingsmethoden onder leiding van Maarten van Traa. 9

Irene, prinses 123, 179

Janmaat, Hans Leider van de Centrumdemocraten en enige jaren Kamerlid.

104

Jensma, Folkert Journalist, redacteur en later hoofdredacteur van *NRC Handelsblad*. 100

Johnson, F.M.S. Amerikaans kolonel van de OSS; in 1946 als militair attaché aan de US-ambassade in Den Haag verbonden. 126

Johnson, Lyndon B. 52

Jong, prof.dr. L. (Loe) de 182-184

Jonge, W.A.H. (Adje) de Trad in 1953 bij de BVD in dienst na een loopbaan bij de Wiardi Beckman Stichting, het wetenschappelijk bureau van de PvdA. Werkte bij SBP en was jarenlang hoofd van de afdeling B. De intrede van een socialist in de door de zeer conservatieve Eindhoven geleide dienst was een novum en moest het rechts-conservatieve imago van de dienst wat corrigeren. Na de komst van Pieter de Haan als hoofd van de dienst en de opwaardering van de afdeling B tot directie werd hij 'coördinator heimelijke politieke beïnvloeding'. Ad de Jonge was een scherpzinnig analyticus van alles wat zich op inlichtingengebied afspeelde. Tot zijn dood in 2002 op 82-jarige leeftijd was hij een actief lid van de Netherlands Intelligence Studies Association (NISA). Kort voor zijn overlijden bezocht hij in NISA-verband Berlijn een congres voor historici die zich met intelligence bezighielden. Daarbij bracht ik samen met hem een bezoek aan het voormalig hoofdkwartier van het MfS in de Normannenstrasse. Toen wij samen in de kamer stonden van de vroegere minister van Staatssicherheit van de DDR, Mielke, en opmerkten dat we enige decennia eerder niet hadden kunnen denken ooit daar te komen, zei hij: 'En nog wel als vrij man.' Eerder was Ad in Berlijn geweest tijdens de Tweede Wereldoorlog, in een gesloten treinwagon op transport tussen twee concentratiekampen, waar hij gevangen heeft gezeten samen met communisten, onder wie Henk Sneevliet. 33, 34

Kappeijne van de Copello, N.J.C.M. Voorzitter van het Nederlands Comité voor Europese Veiligheid en Samenwerking (NCEVS). 51

- Kearby, Thom* FBI-Special Agent, in 1980 gestationeerd in New York en gespecialiseerd in de Tsjechoslowaakse inlichtingendiensten. 159, 160
- Keller, Peter* Een BVD-collega, oud-officier van het korps mariniers. Vervulde verschillende functies binnen de dienst. Was in de jaren tachtig een periode hoofd EO, het opleidingsinstituut van de dienst. In die hoedanigheid hield hij lezingen over taak en werkwijze van de dienst voor bestuurders. In de gemeenteraad van Amsterdam, waar voormalig minister Van Thijn burgemeester was, was zijn optreden niet welkom. Omstreeks 1985 in dienst getreden bij de Europese Commissie in Brussel. 36
- Kennedy, John F.* 160
- Khadaffi, M.* 79, 152
- Kievits, A. (Ton)* Maakte carrière bij de BVD, waar hij het van analist en chef van de sectie CS via de leiding van de directie C tot hoofd kabinet en ten slotte PHBVD, plaatsvervangend hoofd, bracht. Sloot zijn loopbaan af met een stationering als liaison in Singapore. 131
- Kikumura* Op 1 mei 1986 op Schiphol aangehouden vermoedelijk lid van het *Japanese Red Army*. 63, 64
- Klinkenberg, Wim* Communist en redacteur van *De Waarheid*; werd geroeyd als CPN-lid en ontslagen als redacteur van de partijkrant. Noemde zich de laatste stalinist in Nederland. Hij was gedurende lange tijd vice-voorzitter van de NVJ, de journalistenvakbond, en hoofdredacteur van de Amsterdamse *Uitkrant*. Ook bekend door een boek over prins Bernhard. 106, 155, 180, 184
- Kloet, C. (Kees) de* BVD-collega en hoofd van de directie B in de periode dat ik hoofd BOP was. Heeft de dienst verlaten nadat hem in 1987 een ernstig verwijt was gemaakt over een interview met de pers naar aanleiding van de vervolging van het vermoedelijke RaRa-lid René Roemersma. 15, 16, 141
- Koerten, A. (Onno)* BVD-collega. Was mijn voorganger bij BC (sectorchef heimelijke politieke beïnvloeding) en als afdelingshoofd bij CS. Had een glansrijke carrière. Verliet de dienst in 2001 als plaatsvervangend hoofd om regeringsvertegenwoordiger op de Antillen te worden. 10, 12, 14, 19, 160
- Kondo* Medewerker van de Japanse ambassade, die als tolk optrad in de gesprekken met de bezetters van de Franse ambassade in september 1974. 61
- Koning, Henk* Onder Wiegel staatssecretaris en een huisvriend van de familie De Haan (HBVD). 35
- Koning, Kees* Vredesactivist, die bekendheid verwierf door herhaaldelijk in weerwil van gevangenisstraffen met een bijl F5-gevechtsvliegtuigen op

- Woensdrecht en later ook straaljagers op 'atoombasis' Volkel te beschadigen. 96
- Koromilas, Peter* CIA-chief of station Den Haag 1980-1983. 133, 134
- Koster, Koos* ИКОН-journalist. Werd in 1982 tijdens een reportagereis door Salvadoraanse militairen vermoord. 132
- Kosto, Aad* Was als staatssecretaris van Justitie onder meer verantwoordelijk voor het vreemdelingenbeleid. Een bomaanslag op zijn woning op 13 november 1991 werd toegeschreven aan RaRa-activisten. De daders zijn echter nooit gevonden. 24, 122
- Kruimink, F.* Vice-admiraal die na zijn militaire loopbaan achtereenvolgens 'coördinator inlichtingen- en veiligheidsdiensten' werd bij het ministerie van Algemene Zaken. Tegenwoordig is die coördinatiefunctie een taak van de secretaris-generaal van Algemene Zaken. 34
- Kruisinga, R.H. (Roelof)* CDA-voorman van CH-herkomst. Van december 1977 tot maart 1978 minister van Defensie in het eerste kabinet-Van Agt. 94, 95
- Krusczyk, Florian* Pool die in 1980 tot ongeveer 1982 een café aan het Haagse Noordeinde dreef. Beweerde gezocht te worden door de Poolse inlichtingendienst. Vertelde fantastische verhalen over zijn militaire verleden. Dook in 1983 op in Bern, waar hij een gijzelingsactie op de Poolse ambassade uitvoerde, die vreedzaam afliep met zijn arrestatie. 147
- Kuipers, Andries* Hoofd van de BVD van 1961 tot 1977. 18, 31, 34, 106, 107, 146
- Laak, Jan ter* IKV-bestuurder. 81
- Laméris* Leidde in de jaren zeventig en tachtig met Spierenburg de veiligheidsdienst Koninklijk Huis, die in 1994 binnen het KLPD samen met de dienst persoonsbeveiliging tot Dienst Koninklijke en Diplomatieke Beveiliging (DKDB) werd omgevormd. 178
- Lankhorst, Peter* Lid van de Tweede Kamer voor de PPR. 101
- Leijendekker, Luc* BVD-collega. Trad in 1972 als mijn 'mentor' op bij BOA. Later (1983) volgde ik hem op als afdelingshoofd BOP. Na enige tijd werd hij plaatsvervangend hoofd directie B. Onze karakters botsten van meet af aan. 16
- Lewin, Max* Werd gearresteerd bij een poging een Amsterdams metrostation in aanbouw op te blazen. Combineerde herhaalde pogingen een rechtse partij van de grond te krijgen met werken voor een DDR-inlichtingendienst. 103-105, 155, 161
- Lood van Bennekom* Was de eerste uitgesproken linkse advocaat. 65

- Lubbers, R.F.M* Was als minister-president (1982-1994) verantwoordelijk voor de onverhoedse opheffing van de IDB, die feitelijk in het voorjaar van 1992, maar formeel op 1 januari 1994 plaatsvond. 20, 125
- Luther, Dick* Deputy chief van het CIA-station in Den Haag 1979-1981. Verliet de CIA na zijn plaatsing in Den Haag. 138
- Lutken, Bé* Begin jaren tachtig districtscommandant van de Rijkspolitie in West-Brabant. Later, na de reorganisatie bij de politie, regiokorpschef in hetzelfde gebied en vervolgens in Rotterdam-Rijnmond. In 2003 benoemd in de commissie van toezicht op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. 120
- Luttikhuisen*, Naam van een echtpaar dat lange tijd de kern vormde van de Vereniging voor Culturele Uitwisseling (VCU), die politiek/cultureel getinte reizen naar Oostbloklanden organiseerde. 90
- Mafart, Alain* Door de Nieuw-Zeelandse politie als zodanig ontmaskerde Franse inlichtingenofficier die met Dominique Prieur voor de aanslag op het vlagschip van Greenpeace verantwoordelijk bleek. 140
- Mak, Geert* Schrijver en journalist. Begin jaren zeventig fractiemedewerker bij de PSP en lid van het Comité Erkenning DDR. 89
- Maloy, Kevin Andre* CIA-chieff of station Den Haag 1985-1989. 134
- Mao Tse-toeng* 23, 55, 23, 55, 164, 165, 168
- Mason, Gordon* Chief of station van de CIA in Den Haag, die in 1965 *persona non grata* werd verklaard. 128
- Medwedewa, Marina* Met Nederlander gehuwde Russin van wie werd vermoed dat zij zich met spionageactiviteiten inliet. 83, 84
- Meeus, Tom-Jan* Journalist die in *NRC Handelsblad* en later *de Volkskrant* een aantal artikelen schreef over BVD gerelateerde onderwerpen. 165, 166, 168
- Meijer, Paula* Utrechtse die werd gerekend tot de kring rond Knut Folkerts, het RAF-lid dat veroordeeld is voor het doodschieten van een Utrechtse politiemans. 75
- Meindertsmas, Margriet* PvdA-politica (wethouder in Zwolle en later senator), destijds (begin jaren zeventig) organisator van jeugdkampen in de DDR als bestuurslid van de Nederlandse Christelijke Studenten Vereniging (NCSV). 89
- Meis, Fré* Befaamd Groninger communist, die de CPN door dik en dun trouw bleef. Was lid van de Tweede Kamer voor de CPN, en langdurig lid van Provinciale Staten in Groningen voor die partij. Leidde veel acties in de Gronin-

- ger strokartonindustrie, maar ook stakingen in de Amsterdamse haven. 108-112, 170
- Meulen, Jac. van der* Behoorde tot de advocaten die met verve opkwamen voor – vaak jeugdige – verdachten die op politieke gronden tot het plegen van misdrijven overgingen. Zij voelden het als hun plicht deze politiek gedrevenen met raad en daad bij te staan ter bescherming tegen de ‘almacht van de repressieve staat’. 65, 74
- Meulmeester, Nico* Startte zijn loopbaan bij de BVD en kwam via de MARID bij de IDB terecht, waar hij het via de functie hoofd Operatiën tot hoofd van de dienst bracht. Hij leidde de dienst tot de formele opheffing op 1 januari 1994. 125
- Meurs, Rudi van* Journalist en publicist die in de jaren zeventig de dienst veel last bezorgde, onder andere door te schrijven over een actie van een BVD-collega met een agent in de Rode Jeugd. Trachtte de identiteit van BVD’ers te achterhalen. 55, 76
- Michon, Nico* In mijn beginjaren hoofd van de afdeling CF. Hield zich naast het Arabische terrorisme en de Chinezen bezig met de RMS. 25
- Mierlo, H.A.F.M.O. (Hans) van* Minister van Defensie in het kabinet-Van Agt/Den Uyl van september 1981 tot november 1982, waarmee hij na een afwezigheid van bijna acht jaar terugkeerde in de politiek en de leiding van de mede door hem opgerichte partij D66 weer op zich nam. Later in het eerste ‘paarse’ kabinet minister van Buitenlandse Zaken. 95
- Mitterand, François* 130
- Mölling, Jan* Gebruikte, opgeleid als zilversmid, zijn technisch talent om pijp-bommen te maken ten behoeve van de Rode Jeugd en wapens van geluid-dempers te voorzien. 70, 71
- Monjé, Daan* Pijpfitter, leider van het Marxistisch Leninistisch Centrum Nederland. 165
- Mos, Leen* Was als hoofd van BO, de operationele afdelingen van B in de jaren zeventig, onder Ad de Jonge werkzaam. Na een conflict met De Jonge verliet hij in 1975 de dienst vrij plotseling. 43, 172
- Moussault, Paul* Nederlander, actief in het *Umfeld* van marxistisch geïnspireerde terroristische organisaties. Later ook actief in de kraakbeweging in de Amsterdamse Staatsliedenbuurt. 64
- Naess, Per* Hoofd van de Zweedse veiligheidsdienst in 1982. 148

- Naudé, Beyers* Blanke Zuid-Afrikaanse dominee die zich fel tegen het apartheidheidsregime keerde. 145
- Neervoort, H.C. ('Hassan' of Hans)* In de beschreven periode tot 1980 PHBVD, plaatsvervangend hoofd van de BVD. Bemoeide zich vooral met operationele zaken. Sommige operaties, zoals het project Mongool, hadden zijn bijzondere, vrijwel dagelijkse aandacht. Was bij de oude garde van de Nederlandse politie omstreken vanwege zijn verleden als in Schalkhaar door de Duitsers in de oorlog opgeleid politieofficier. Volgens zijn biografie was hij infiltrant van het verzet binnen de politie. 31, 36, 37, 116, 166, 169, 170
- Neijts, Frits en Ans* Frits Neijts was jaren actief in de CPN en later de PSP. Als secretaris runde hij samen met zijn vrouw Ans Neijts-Golberdinge vanaf de oprichting in 1974 tot de opheffing in 1991 het kantoor (tje) van de Vereniging Nederland-DDR. 89
- Nieuwenhuysen, N. van* Journalist die in 1974 de hand wist te leggen op het dossier Furuya van de Franse justitie. Publiceerde daarover in het *Reformatorsch Dagblad* en *Elsevier*. 62, 63
- Nosenko, Joeri* Russische inlichtingenofficier die naar de CIA overliep. 129
- Odom jr., Wesley* CIA-medewerker die in 1981-1983 in Den Haag was gestationeerd en zich vooral met de Caraïbische zone en Midden-Amerika bezighield. 132
- Oldenampsen, H.* Rotterdamse hoofdinspecteur van politie, die als hoofd van de politie inlichtingendienst als eigenzinnig te boek stond. Hij liet een stempel 'Niet naar Dienst' vervaardigen – en hield veel aldus gestempelde informatie achter. 37, 117
- Oltmans, Willem* Freelance journalist, die zijn jarenlange geschil met Buitenlandse Zaken eind jaren negentig beloond zag met een schadeloosstelling van 8 miljoen gulden. 88
- Oskam, Willem* Leider van de Rode Jeugd. Bekend als een man van acties, maar in de praktijk meer een activist van de grote woorden dan van de grote daden. 69, 71, 170, 174
- Oster, H.* Oberkommando der Wehrmacht die in 1939 de Nederlandse militair attaché G.J. Sas (zie aldaar) van informatie over een dreigende inval in ons land heeft voorzien. 183
- Owen, David* In 1975 Brits minister van Buitenlandse Zaken. 79

- Pahlewi, Mohammed Reza* 'Sjah' van Perzië of Iran, die met steun van de Amerikanen met alle middelen zijn politiestaat de oppositie in zijn land onder de duim hield, tot de islamitische revolutie in 1980. 130, 131
- Palme, Olav* In 1986 op straat in Stockholm doodgeschoten Zweedse premier. 148
- Pantschulidzeff, A.E.* Hoewel volgens velen genoemd als de levensgezel van prinses Armgard nadat zij weduwe was geworden, en hoewel prins Bernhard hem als zijn stiefvader zou hebben beschouwd, houdt de laatste vol dat hij niet meer was dan haar rij-instructeur en een soort huisknecht/butler. 181
- Patriasz, Gerhard* Musicus van Oostenrijks/Zwitserse origine, gehuwd met Cora Canne Meijer. 180
- Pereira, Fernando* Nederlands fotograaf van Portugese origine die om het leven kwam bij de aanslag van de Franse inlichtingendienst op het vlaggenschip van Greenpeace, de Rainbow Warrior, in Auckland, Nieuw Zeeland, in 1985. 140, 141
- Philby, Kim* Met Anthony Blunt vergelijkbaar met het duo Burgess en MacLean. Befaamd Brits spion voor de Sovjet-Unie, die na zijn rekrutering op ideologische basis in zijn studietijd een hoge positie had verworven in het politiek-maatschappelijk leven van het Verenigd Koninkrijk, en zelfs tot in de top van MI6. Net als Blunt een waarschuwend voorbeeld, zo niet een schrikbeeld. 23
- Pohl, Karel* Landbou wattaché verbonden aan de Tsjecho-Slowaakse handelsvertegenwoordiging in Den Haag, die in 1982 in een gezamenlijke operatie met de Fransen tot overlopen werd bewogen. 139, 140
- Polak, Ben* Amsterdams huisarts, die vanwege zijn politieke sympathieën veel communisten onder zijn patiënten telde. 88
- Popov* Russisch diplomaat en later hoge partijfunctionaris. In Nederland in 1961 *persona non grata* verklaard in verband met de kwestie Golub (een Rus die in Nederland politiek asiel vroeg en wiens vrouw in sovjethanden was). Vermoedelijk was hij in 1985 gesprekspartner van Fré Meis in Wenen. 110, 111
- Prakken, Ties* Behoorde tot de advocaten die met verve opkwamen voor – vaak jeugdige – verdachten die op politieke gronden tot het plegen van misdrijven overgingen. Zij voelden het als hun plicht deze politiek gedrevenen met raad en daad bij te staan ter bescherming tegen de 'almacht van de repressieve staat'. 64, 65
- Prick, J.I.C.G* Adjunct-directeur van de Rijks Psychologische Dienst die een belangrijke rol speelde bij de selectie van nieuwe BVD-medewerkers. 19

Prieur, Dominique Door de Nieuw-Zeelandse politie als zodanig ontmaskerde Franse inlichtingenofficier die met Alain Mafart voor de aanslag op het vlaggenschip van Greenpeace verantwoordelijk bleek. 140

Reagan, Ronald 64

Rhodium, Felix Verzocht als directeur van het kabinet der koningin in 2000 de BVD (Onno Koerten) een onderzoek in te stellen naar Edwin de Roy van Zuydewijn; stelde de onderzoeksresultaten ter beschikking aan onder anderen de vader van Margarita. Felix Rhodium is de zoon van de oprichter van het bedrijf Koenigs-Rhodium, dat in het interbellum moederbedrijf was van onder meer DEGUSSA en Cellastic. Beide bedrijven hebben connecties met de in de jaren zestig gefailleerde bank Teixeira de Mattos en de in opspraak geraakte prof. Kistemaker, die in dienst van Cellastic in de Tweede Wereldoorlog te Parijs aan de atoombom ten behoeve van de nazi's zou hebben gewerkt. Prins Bernhard speelde in al die affaires een intrigerende rol. 179

Ribbentrop, Joachim von Vertrouwing van Hitler, tot 1937 ambassadeur in Londen en vervolgens minister van Buitenlandse Zaken in nazi-Duitsland. tegenwoordig vooral bekend van het Molotov-Ribbentrop-pact tussen Duitsland en de Sovjet-Unie. 184

Rietkerk, J.G. (Koos) vvd-minister van Binnenlandse Zaken (1982-1986). 101, 102

Roemersma, René Van de anti-apartheidactivisten die in de jaren tachtig onder de naam RaRa tal van vernielingen aanrichtten aan Shell-tankstations en brandstichtten in enkele Makro-vestigingen, is hij als enige vervolgd door het OM, maar bij gebrek aan bewijs vrijgesproken. 15, 68, 122

Roethof, Hein PvdA-politicus die (als adviseur) heeft bijgedragen aan het tot stand komen van de Vereniging Nederland-DDR. 89

Romijn, A.J. Oud-generaal der mariniers, die in de jaren tachtig enkele jaren aan het hoofd stond van de IDB. 125

Roo of Rooij, De Alias van een BVD-collega over wie door Rudi van Meurs in *Vrij Nederland* in 1974 werd bericht. 55, 76

Rosenmüller, Paul Begin jaren zeventig stakingsleider in de Rotterdamse haven voor KEN-ml. Later Kamerlid en fractieleider van GroenLinks. 165

Roy van Zuydewijn, Edwin de Zoon van de advocaat L. de Roy van Zuydewijn, die als advocaat van de Russische uitvinder Argamakoff in de jaren zestig een rol speelde bij een affaire waarbij ook prins Bernhard was betrokken. Het is

niet uitgesloten dat de prins om die reden het mogelijke deed Edwin een voet dwars te zetten bij diens entree in de koninklijke familie. 123, 177-179

Sacirbey, M. Bosnisch diplomaat en enige tijd minister van Buitenlandse Zaken van Bosnië. Onderhandelde over het vredesverdrag in Dayton (1995). Had, hoewel gehuwd, een liefdesrelatie met Mabel Wisse Smit. Later in de vs gearresteerd op verdenking van verduistering van hulp gelden. 178

Safronov In Den Haag gestationeerd KGB-officier (1985). 110

Sanders Amsterdams korpschef van politie. 74

Sant, François van 't Gaf tijdens de Tweede Wereldoorlog leiding aan de Nederlandse Centrale Inlichtingendienst, die nauw samenwerkte met de Britse M15. 135

Sas, G.J. Nederlands militair attaché in Berlijn, die in 1939 en 1940 meermalen waarschuwde voor een op handen invasie van Duitse troepen. Het laatst deed hij dat via een open telefoonverbinding op 9 mei 1940. Hij beschikte over een hooggeplaatste bron in het Duitse Oberkommando, H. Oster. 183

Saunders, David M16-vertegenwoordiger, eerste secretaris aan de Britse ambassade in Den Haag 1980-1983. 137

Schleyer, Hanns Martin, Duits werkgeversvoorzitter en oud-ss-officier; werd in 1977 door de Rote Armee Fraktion ontvoerd en in oktober van dat jaar vermoord aangetroffen in Straatsburg, in de kofferbak van een auto. Veel later bleek dat de RAF hem onder andere op een adres in de Scheveningse Stevinstraat had verborgen. 173

Schneider, Gert Lid Rote Armee Fraktion. November 1977 gearresteerd in Amsterdam. 66, 74

Schouten, Nico CPN'er en voorzitter van het Samenwerkingsverband Stop de Neutronenbom. 93

Schrevel, Nico Zakenman, leider van het Marxistisch Leninistisch Centrum Nederland. 165, 166

Schustar Tsjechische intellectueel. Vestigde zich in 1948 in de Verenigde Staten. In de Tweede Wereldoorlog betrokken bij het verzet tegen de nazi's. Adviseerde CIA en FBI over Tsjechoslowaakse zaken en tolkte bij gelegenheid voor verschillende overheidsdiensten. 159

Senard, Jacques In 1974 gegijzelde Franse ambassadeur. 60

Sietsma, Kees Politieofficier van het korps Amsterdam, die landelijk bekend werd door zijn bemoeienis met de zaak Gerrit Jan Heijn. Trad na die gebeur-

- tenis in dienst bij Philips als hoofd bedrijfsbeveiliging en werd vervolgens consultant en directeur bij Control Risk International Ltd., eerst in Amsterdam, later in Londen. Maakte in 2003 deel uit van de commissie Van der Haak, die de gang van zaken rond het niet-beveiligen van Pim Fortuyn onderzocht. 66
- Sinninghe Damsté, J.S* Hoofd van de BVD van 1961-1967 als opvolger van Eindhoven. Hij maakte een eind aan de 'zilveren koorden' waarmee de BVD aan de CIA was verbonden. 17, 18, 128
- Smit, Ysbrand* Voormalig collega-luchtmachtinlichtingenofficier, als liaison van de LUID bij de IDB gestationeerd. Werd in 1983 ontmaskerd als Mossad-agent, en gearresteerd. Nadat door een onderzoek van de rijksrecherche en de bekentenis van Smit zijn spionage voor de Israëli's onomstotelijk was vastgesteld, werd onder druk van de Israëli'sche regering van vervolging afgezien. Smit heeft zich na zijn vrijlating in Israël gevestigd. 144
- Snellen, Jan* Journalist en correspondent van het DDR-persagentschap ADN. Hij en zijn vrouw Joke maakten deel uit van een weinig samenhangende groep van in de CPN teleurgestelde communistische kunstenaars en journalisten, die politiek onderdak vonden binnen de PSP en de PvdA. 155
- Soltikow, Michael Graf* (oorspronkelijk, voordat hij door adoptie adellijk zou worden, *Walter Bennecke*) Duits publicist. Kwam in 1977 na het Lockheed-schandaal met onthullingen over de betrekkingen van de familie Lippe Bisterfeld met de Abwehr tijdens de Tweede Wereldoorlog. 78, 181-184
- Spek, Fred van der* Gedurende een lange reeks jaren boegbeeld en fractieleider van de PSP in de Tweede Kamer; initiatiefnemer tot het Comité Erkennung DDR in 1972. 88, 89
- Spierenburg* Leidde met Laméris in de jaren zeventig en tachtig de veiligheidsdienst Koninklijk Huis, die in 1994 binnen het KLPD samen met de dienst persoonsbeveiliging tot de Dienst Koninklijke en Diplomatieke Beveiliging (DKDB) werd omgevormd. 178
- Spinhoven, Wim* Opvolger van Hans Hock. Zie aldaar. 71
- Steenis, Joost van* Leider van de Rode Jeugd in de jaren zeventig. Tevens de ideoloog van de organisatie. Dat bleek vooral op de wekelijkse 'scholingsavonden' in de Brakke Grond. 69, 170, 174
- Stemerdink, A. (Bram)* Staatssecretaris van Defensie onder Vredeling; volgde hem op 1 januari 1977 op. 87
- Stoel, Max van der* Vooraanstaand en gerespecteerd PvdA-politicus, die inter-

- nationaal aanzien geniet door zijn rol in tal van zaken waarbij de mensenrechten in het geding was. Trad als minister van Buitenlandse Zaken in het kabinet-Den Uyl in contact met de Tsjechoslowaakse dissidentenbeweging Charta '77. Ook minister in het tweede kabinet-Van Agt 153
- Sykes, Richard* Ambassadeur van het Verenigd Koninkrijk in Den Haag, die in 1978 het slachtoffer werd van een aan de IRA geschreven aanslag, waarbij hij evenals zijn huisknecht Straub het leven liet. 67
- Tabak, Jan* Amsterdams onroerendgoedmagnaat, in de vroege jaren zeventig enige tijd doelwit van de Rode Jeugd. 72, 116
- Takahashi* Leider van het commando van het Japanse Rode Leger dat voor de bezetting en gijzeling in de Franse ambassade in 1974 verantwoordelijk was. 62
- Thijn, E. van* PvdA-prominent; o.a. minister van Binnenlandse Zaken. 35, 36, 55-57, 92, 173
- Thio, Boe* Lid van de CPN, leefde enkele jaren samen met Connie Braam. 53, 145
- Thomas, Thom* BVD-collega, hoofd technische dienst en vanuit die positie na het vertrek van Neervoort verrassend tot PHBVD benoemd. 60
- Tiedge, Hans-Joachim* In 1986 naar de DDR en vervolgens naar Moskou gevluchte 'mol' in de West-Duitse zusterdienst Bundesamt für Verfassungsschutz. 50, 143
- Tomlow, B.* Utrechts advocaat. 75
- Tommel, D. (Dick)* D66-Kamerlid en later staatssecretaris. Was onder voorzitterschap van Piet Burggraaf enige jaren vice-voorzitter van de Vereniging Nederland-DDR. Heeft als adviseur bijgedragen aan het tot stand komen van de vereniging. 89
- Troelstra, P.J.* Fries dichter en leider van de opkomende sociaal-democratische SDAP. Leidde in 1918 een poging tot revolutie die hij nadien zelf als 'een vergissing' typeerde. 33
- Uijen, F.J.F (Frans)* PvdA-senator die heeft bijgedragen aan het tot stand komen van de Vereniging Nederland-DDR als adviseur. Was onder voorzitterschap van Piet Burggraaf enige jaren vice-voorzitter van de Vereniging Nederland-DDR. 89
- Uyl, J.M. den* Als PvdA-leider bijzonder geïnteresseerd in informatie over (ex-)communisten binnen zijn partij. Had als premier te maken met twee Mo-

- lukse treinkapingen, de gijzeling in 1974 in de Franse ambassade en de Lockheed-affaire. 62, 106, 107
- Vecht, Constant* Vernieuwer in de CPN, die in de jaren tachtig via zijn redacteurschap van *De Waarheid* de CPN tot een linkse (marxistische) partij voor intellectuelen wilde maken. 109
- Verheij, Harry* Prominent CPN-lid. Gedurende vele jaren wethouder van Amsterdam voor de CPN. Gerespecteerd en bekwaam bestuurder, die zich afzijdig hield van interne partijtwisten. Ontleende zijn gezag binnen de partij vooral aan zijn rol bij de Februaristaking in 1941. 55, 165
- Vieh, Inge* Mogelijk het RAF-meisje dat hier in 1974 of 1975 een wapen in ontvangst nam, maar dat vermoeden is niet bevestigd. 74, 173
- Voet, H. van der* Voormalig directeur van de RVD, die onderzoek deed ten behoeve van de Open Brief die prins Bernhard op 7 februari 2004 in *de Volkskrant* liet plaatsen; daarin weerlegde de prins onder meer de beweringen over twee Londense zoons, waarvan zijn vriendin lady Ann Orr Lewis de moeder zou zijn. 182
- Vredeling, ir. Henk* In het kabinet-Den Uyl (1973-1977) minister van Defensie, tot zijn vertrek per 1 januari 1977 naar de Europese Commissie. 87
- Wackernagel, Christof* Lid Rote Armee Fraktion. In november 1977 in Amsterdam gearresteerd. 66, 74
- Wagenaar, Gerben* Gaf met Henk Gortzak leiding aan een afsplitsingsbeweging van de CPN eind jaren vijftig. In het ontstaan ervan had de BVD een grote rol, waarvan die leiding zich niet geheel bewust was. 49
- Walesa, Lech* Leidde de staking van Poolse arbeiders in Gdansk, het begin van een beweging die door een militair ingrijpen in 1981 werd neergeslagen. Later, na de *Wende*, president van Polen. 109, 125
- Walker, Ruth* Assistent van MI6-vertegenwoordiger David Saunders 137
- Wiebes, Cees* Schreef met Bob de Graaff *Villa Maarheeze*, over de geschiedenis van de IDB, welk boek aanzette tot het schrijven van dit boekje. 154, 165
- Wiegel, H.* VVD-minister van Binnenlandse Zaken en vice-premier in het eerste kabinet-Van Agt. 35
- Wijk, Aart van* Haags lid van de Rode Jeugd. Een klacht van Aart van Wijk bij de vaste Kamercommissie over een observatieactie op zijn woning leidde tot een hoog opgelopen conflict tussen HBVD Pieter de Haan en minister Ed van Thijn. 35, 36, 173

PERSONENREGISTER

Wilhelmina, koningin 135

Wisse Smit, Mabel 177, 178

Wolff, Jaap Lid van het partijbestuur van de CPN; secretaris van Paul de Groot.

Broer van Joop Wolff. 93

Wolff, Joop Voormalig Moskous correspondent en later hoofdredacteur van *De*

Waarheid. Lid van de Tweede Kamer voor de CPN. Broer van Jaap Wolff. 93,

94

Wood, John, alias John Gardiner Door de CIA in 1984 'geleverde' infiltrant in het

Vredesactiekamp Woensdrecht. 97-103

Wright Amerikaans generaal, in 1948 plaatsvervangend hoofd van de CIA. 126

Wright, Peter Auteur van *Spy Catcher*, een onthullend boek over de Britse dienst

MI5. 7

Wubben, Henk Prominent Rode-Jeugd-lid. Zijn woning aan de Amsterdamse

Quellijnstraat werd opgeblazen, naar Wubben beweerde door toedoen van de

BVD. In werkelijkheid zijn de explosieven die hijzelf op de begane grond had

opgeslagen de oorzaak geweest. 69

Zimmermann, Renate Contactpersoon voor de Vereniging Nederland-DDR van

de Oost-Duitse Liga für Völkerfreundschaft. 90

Zwart 170 →

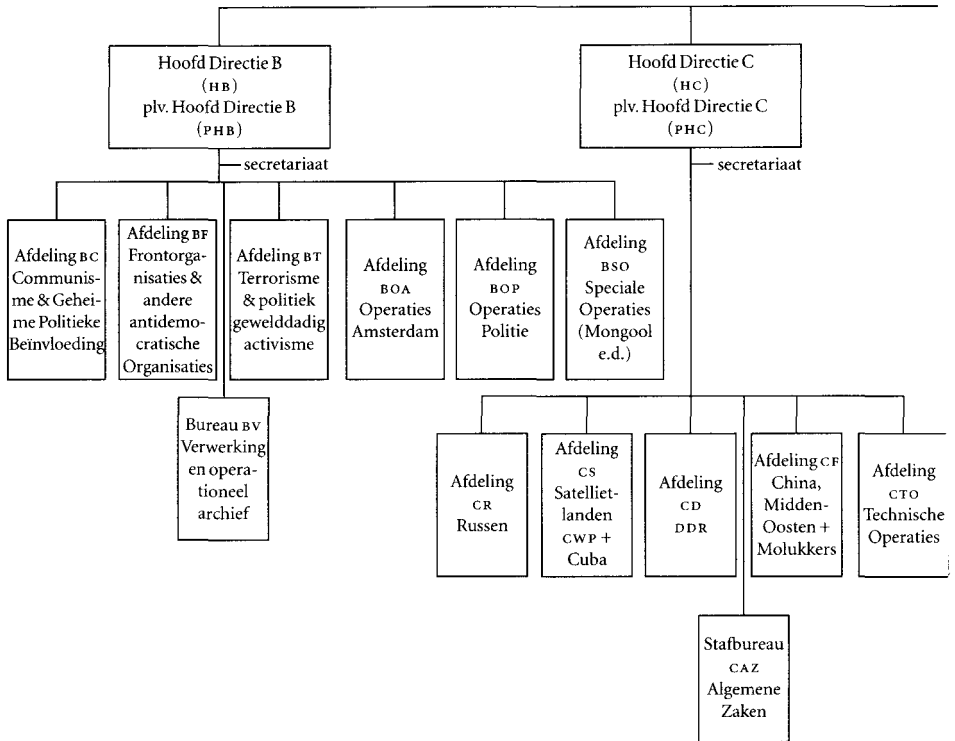
LITERATUUR

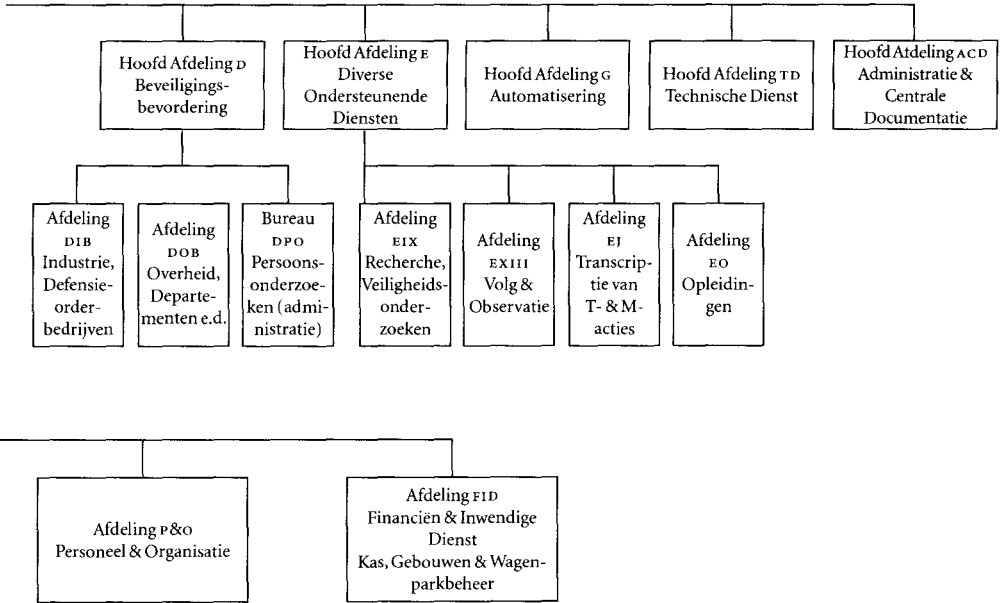
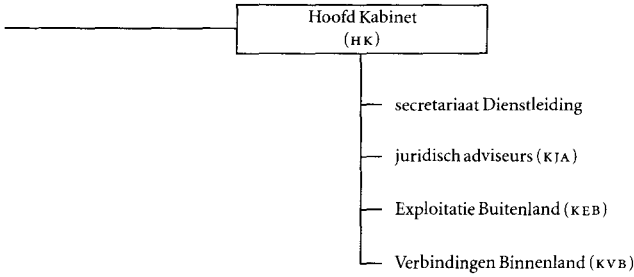
- Anonymus, *De tragiek van een geheime dienst*, Nijmegen 1990.
- Anti-Militaristies Onderzoeks Kollektief, *Onkundig of Onfris: De Affaire Gardiner*, Amsterdam 1985
- Peter Bootsma, *De Molukse acties. Treinkapingen en gijzelingen 1970-1976*, Amsterdam 2000.
- D. Engelen, *Geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst*, 's-Gravenhage 1995.
- R.A. Gonsalves en G.J. Verhoog, *Mr. Gonsalves. Memoires*, Amsterdam 1999.
- Bob de Graaff & Cees Wiebes, *Villa Maarheeze*, Den Haag 1998
- Onno Reitsma en Cees Labeur, *De gijzeling*, Amsterdam 1974.
- Lejo Siepe en Gerrit Voerman, *Fré Meis, Handelsreiziger in revoluties*, Zutphen 2002

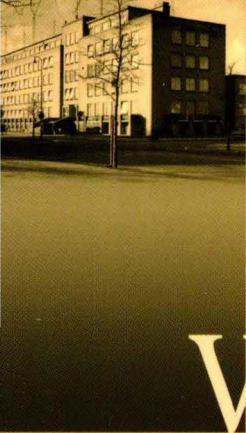
En vele websites

Hoofd Binnenlandse Veiligheids Dienst (HBVD)
plv. Hoofd Binnenlandse Veiligheids Dienst
(PHBVD)

Stafafdeling Buitenlandse Politiek
(SBP)

IN DIENST VAN DE

BVD

Spionage en contraspionage in Nederland

FRITS HOEKSTRA

Voor het eerst in de Nederlandse geschiedenis treedt een voormalige leidinggevende medewerker van de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD, nu AIVD) met zijn ervaringen naar buiten. Frits Hoekstra vertelt in dit boek vrijuit over de activiteiten van de geheime dienst in de jaren van de Koude Oorlog.

Hoekstra was betrokken bij het volgen van de CPN en haar mantelorganisaties, de Vrienden van de DDR en communistische infiltranten in de PVDA. De BVD had de handen vol aan het bestrijden van het politieke terrorisme van Palestijnen, IRA en de Duitse RAF die contacten had met Rode Jeugd en Rode Hulp. Sommige geplande aanslagen werden dankzij de BVD verijdeld en kwamen tot nu toe niet in het nieuws, zoals de moordaanslag op een Amsterdamse onroerendgoedmagnaat. Niet alle terreurdaden konden echter worden tegengehouden: Zuid-Molukkers kaaptten treinen; anti-apartheidsactivisten van RaRa pleegden aanslagen. Ook waren buitenlandse geheime agenten actief in Nederland.

Dit boek geeft een openhartig beeld van de Nederlandse geheime dienst, met uitgebreide aandacht voor de tegenstanders die de BVD bestreed.

www.uitgeverijboom.nl

ISBN 90-8506-023-0

9 789085 060239